

ÉSZAK-AFRIKA POLGÁRI ÉS VALLÁSI ÉLETE AZ ÚJABB AUGUSTINUSI
LEVELEK ALAPJÁN
A *DEFENSIO* MÓDSZEREI AURELIUS AUGUSTINUS LEVELEZÉSÉBEN

értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a latin nyelvtudományban.

Írta: Óbis Hajnalka okleveles történelem-latin-olasz szakos tanár.

Készült a Debreceni Egyetem Latin szöveghagyomány- Római civilizáció doktori
programja keretében.

Témavezető: Dr.....

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.....

tagok: Dr.....

Dr.....

A doktori szigorlat időpontja: 200.....

Az értekezés bírálói:

Dr.....

Dr.....

Dr.....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.....

tagok: Dr.....

Dr.....

Dr.....

Dr.....

Az értekezés védésének időpontja: 200.....

Én, Óbis Hajnalka teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

.....

DEBRECENI EGYETEM
LATIN SZÖVEGHAGYOMÁNY- RÓMAI CIVILIZÁCIÓ
DOKTORI PROGRAM

PhD Dissertatio

ÉSZAK-AFRIKA POLGÁRI ÉS VALLÁSI ÉLETE AZ ÚJABB
AUGUSTINUSI LEVELEK ALAPJÁN

A *DEFENSIO* MÓDSZEREI AURELIUS AUGUSTINUS
LEVELEZÉSÉBEN

Készítette: Óbis Hajnalka

Témavezető: Dr. Havas László

DEBRECEN

2000

Disszertáció létrejöttéért szeretném köszönetemet kifejezni
a Soros Alapítvány és a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásáért,
valamint köszönettel tartozom Marta Sordi professzornőnek és Luigi Pizzolato
professzornak, akik a milánói Università Cattolica del Sacro Cuore-n segítettek
tanácsaikkal kutatómunkámat.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	
II. Az Augustinus-levelek	
II. 1. Az augustinusi levél sajátosságai, levelezésének tárgyi feltételei.....	
II. 2. Az augustinusi levélcorpus kialakulása és a levelek szöveghagyományozódása...	
II. 3. Az újabban előkerült Augustinus-levelek.....	
II. 4. A levelek csoportosítása.....	
III. A közbeavatkozó levelek	
III. 1. A közbeavatkozó levelek (<i>Litterarum intercessus</i>).....	
III. 2. A Classicianus ügy - magas rangú világi személy megvédése egy katolikus püspökkel szemben.....	
III. 3. <i>Defendas a calumniantibus</i> - Iustus megvédelmezése a hamisítás vádjától (A 4* levél).....	
III. 4. Derítsék ki az igazságot! (<i>dignetur ipsam causam diligenter inquirere</i>) (A 7* levél).....	
III. 5. A zsidó Licinius védelme egy katolikus püspökkel szemben (A 8* levél)	
III. 6. “Tiszttségük van a curiában vagy a fórumon (...) mégis a templomban akarnak táncolni” (<i>Honorem vel curiae vel fori habent, (...) in ecclesia saltare vellent</i> (Ep.9*,2) Clericusok védelme egy <i>honestiores</i> hez tartozó panaszossal szemben (A 9* levél).....	
III. 7. A <i>colonusok</i> szabadságának védelmében, az emberkereskedők ellen (A 10* és a 24* levél).....	
III. 8. A <i>clericusok</i> védelmében Az alaptalan gyanútól a bizonyosságig (A 13*, 78. és 65. levél).....	
III. 9. “Nehogy szigorúbban büntess, mint illő és szükséges” <i>Ne (...) atrocius vindicares quam decet atque oportet</i> (A 14* és 15* levél).....	
III. 10. Az Antoninus-ügy. (A 20* levél) A nyáj védelme a rossz pásztertől vagy a pásztor védelme a nyájjal szemben? Egy negatív ajánlólevél.....	
IV. Összefoglalás, következtetések.	
V. Függelékek	
V. 1. Az újabban előkerült levelek műfordítása.....	

V. 2. Az újabb levelek tematikus összefoglaló táblázata.....

VI. Bibliográfia.....

VII. Rövidítések.....

I. Bevezetés

A Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai Tanszékének doktori programja az antik szöveghagyományozódással és a római civilizáció történetével foglalkozik. Ezen belül magam Aurelius Augustinus azon leveleit kutattam, amelyek nemrég kerültek elő két kódexből Johannes Divjak bécsi professzor munkájának eredményeként. A 29 újabb levél megtalálása és 1981-ben történt kiadása azért is nagy jelentőségű, mert manapság nem gyakran kerülnek már elő új kéziratok, a kutatók jórészt azokkal foglalkoznak, amelyeket még a humanisták találtak meg és másoltak, vagy másoltattak le a későbbi korok számára. Divjak professzor a két kézirat alapján elkészítette a levelek kritikai kiadását, valamint több szerző tollából számos tanulmány született az újabb levelekben található részproblémákról.

Az újonnan felfedezett levélgyűjtemény első teljes magyar nyelvű fordítása és vizsgálata alkotja doktori kutatásaim tárgyát. Augustinus levelezésével kapcsolatban hiányzik a teljes magyar fordítás, csak néhány levelét fordította le magyarra Balogh József 1926-ban¹, az akkor ismert 270-ból, és Schmal Dániel *Az imádságról* szóló, 130. számú levelet², valamint az újabban előkerült levelek közül kettő jelent meg eddig saját fordításomban³. Az Augustinus-levelek többsége szerzőjük püspöki tevékenységéhez kapcsolódik, azoknak az embereknek az ügyes-bajos, néha jogi jellegű ügyeiben ad tanácsot, akik hozzá fordultak segítségért, közbenjárását kérve. Eme írásai egyházszervező munkájáról tanúskodnak, néha szövegkritikai, teológiai, filozófiai kérdéseket is érintenek, de ami kutatásaim számára központi jelentőségű: számos új információ található bennük a negyedik századi Észak-Afrika életére, társadalmára vonatkozóan. Az akkori szociális feszültségekről, eretnekmozgalmakról, az Africában⁴ élő római műveltségű elit mindennapi életéről tájékoztatnak bennünket. A levelek

¹ Balogh József: Szent Ágoston a levélíró, Szent István Társulat, Budapest, 1926

² Aurelius Augustinus: *Az imádságról* (130. levél), fordította Schmal Dániel, Pannonhalmi Szemle 1998. VI/3. 11-30. old.

³ Az 1/A* és a 2* levél fordítása: Róma, Egy világbirodalom politikai, erkölcsi és történelmi eszméi II. kötet, Antik államelméleti antológia, Szerkesztette: Havas László, Óbis Hajnalka, Szűcs Gábor, Ujlaky István, Debrecen, 1998, 457-465. oldal

⁴ *Africa*-n itt is, mint tanulmányom más helyein Észak-Afrikának azt a részét értem, amely a korban a Római Birodalomhoz tartozott, vagyis a romanizált *Africa* provinciát.

terjedelme néha kisebb értekezésnyi, és a korabeli szokásoknak megfelelően nemcsak a címzett olvasta őket, hanem továbbadta, továbbküldte ismerőseinek, barátainak. Ennek az a magyarázata, hogy a levelek tartalma azok számára is érdekes lehetett, akár azért, mert így megtudhatták, hogyan ítélkezzenek hasonló peres ügyekben, ha a hívek közül valaki püspöki döntőbíróként hozzájuk fordulna, vagy akár azért, mert valamilyen nehezen értelmezhető irodalmi szöveg magyarázatát tartalmazták a levelek, vagy olyan események leírását, amelyek valami miatt példaértékűek és mások okulására szolgálhattak. Műfajilag ezért ezek a levelek inkább a mai publicisztikával rokoníthatók.

Tudományos kutatásaimban első lépésben ennek a levélgyűjteménynek a teljes, kommentárokkal ellátott magyar nyelvű fordítását készítettem el, majd azt vizsgáltam, hogy e levelek mennyiben szolgáltatnak új adatokat a negyedik századi hanyatló római birodalom történeti és társadalmi viszonyainak vizsgálatához. Jelen disszertáció részletesen magát a *defensio* jelenségét kutatja az augustinusi levelekben. A terjedelmes augustinusi levelezésből, amely tematikailag rendkívül változatos, azokat az írásokat vizsgálom, amelyekben a levél írója közbenjár valaki érdekében, megvéd egyéneket vagy csoportokat valamilyen számukra nehéz, válságos helyzetben. Elsősorban tehát a levelekben leírt konkrét, egyedi esetek vizsgálatából igyekszem következtetéseket levonni; Augustinus egyéb műveit úgy vonom be vizsgálatomba, hogy keresem bennük azokat az elveket, amelyek alapján a szerző a konkrét, levelekben előadott esetekben eljárhatott. A nyolcvanas években felfedezett ún. újabb levelekre koncentrálna arra keresem a választ, hogy a régebben ismert levelekhez képest ezek a szövegek milyen új adalékokkal szolgálnak a Kr. u. IV. század végi - V. század eleji *africai* társadalom vizsgálatához. A leveleket olvasva az esetek elemzésénél először a reális viszonyokat és a történeti kontextust kell meghatározni, hogy kit kitől vagy mitől véd meg Augustinus, az eset előzményeit, körülményeit, és ha van: analógiáit. A “hogyan”-t, vagyis a védelem jelenségének a szerkezetét a levelek szövegének vizsgálatával, bennük a meggyőzés technikáival, érvrendszerével együtt tárom fel. Az adott személy megvédelmzése céljából ugyanis a levelekben Augustinus rá akar valakit venni valamilyen cselekvésre, és a hatásgyakorlási módok nyelvi jelei megfigyelhetők a levelek szövegében, és kirajzolódik belőlük az akkori társadalomban jelen lévő hatalmi viszonyok bonyolult hálózata és azokon belül Augustinus püspök helye és befolyása. Figyelemre méltó, hogy a jogi eszközök felhasználásával legtöbbször csak

fenyegetőzik, és a bűnösök enyhébb büntetést kapnak, mint ami a törvények szerint megilletné őket. A jogi eszközök mellett nem elhanyagolható ezeknél a közbenjárásoknál, közbeavatkozásoknál Augustinus *auctoritas* sem. A levelekben meghatározott cél: a világi hatalmakkal való közbenjárás (*intercessio apud saeculi potestates*) csak akkor járt sikerrel, ha a stílust is ennek megfelelően alkalmazta a levélíró. Mindezek miatt vizsgálom a levelek stíluskülönbségeit is, ha azokban a címzetthez való alkalmazkodás nyilvánul meg.

Ezeknek a leveleknek az alapos elemzése hozzájárul a későantik társadalomtörténet kutatási eredményeihez, az újonnan felfedezett és lefordított levelek gazdagítják és árnyalják Augustinusról és koráról meglévő eddigi ismereteinket.

II. Az Augustinus-levelek

II. 1. Az augustinusi levél sajátosságai, levelezésének tárgyi feltételei

A levél egy távollévő személlyel folytatott írásbeli kommunikáció, amelyet a praktikus, gyakorlati igény hív életre. Elsődleges célja nem irodalmi, esztétikai, mert az író levelet ír, aki nem irodalmi alkotást akar velük létrehozni, hanem csak információkat akar közölni, rávenni valakit valamilyen cselekvésre (*persuadere*), vagy egyszerűen a családi-baráti beszélgetést helyettesítő kommunikációs forma, és stílusa is ehhez igazodik. A levél definíciójának meghatározásához leggyakrabban M. T. Cicerót idézik, aki a Marcus Antonius ellen mondott beszédében (*Philippicae* 2,7) a távollévő barátok beszélgetésének (*amicorum colloquia absentium*) nevezi, utalván ezzel arra, hogy a levél stílusát a közvetlen, én-te helyzetű közlésmód determinálja, így közelebb áll az élőbeszédhez, bár olykor tartalmazhat olyan megnyilatkozást is, amit a levélíró élőszóban nem merne elmondani, de levélben előadja, mert *epistula non erubescit*⁵.

A levelekben többször említik a cicerói definíció *absentiáját* is, és általában úgy, hogy a levélíró azt írja, bár fizikailag távol van a címzettől, lélekben együtt van vele⁶.

⁵ Cicero, *Ad familiares*, 5,12,1.

⁶ A testi jelenlét-távollét viszonyára Augustinusként is több helyen van utalás: Ep. 24*,2 *obsecro ut me adiuves etiam corpore absentem, sicut soles adiuvere praesentem*; Ep. 5*,3 *Praesentiam vero corporalem tuam non promissam quidem non exigere, sed promissam tamquam debitam flagito*; Ep.

A levél mint a távollévővel folytatott beszélgetés a mindennapi beszélgetésekhez hasonlóan *salutatió*val kezdődik és búcsúzkodással ér véget. A levelet egy *inscriptio* nyitja meg, amely a következő sémára épül: *aliquis alicui s(alutem) p(lurimam) d(icit)*. Ehhez általában egy udvariassági formula is csatlakozik, a címzett egészségi állapotáról való érdeklődés: *s(i), v(ales) b(ene) e(st), e(go) q(uidem) v(aleo)*, ennek számtalan variációja van, (a zárójelek arra utalnak, hogy gyakran rövidítették, és csak a kezdőbetűket írták ki). A keresztény levelek *salutatiója* az *in Domino, in Deo* formulával bővített. A levél zárása a *subscriptio*, pl. *vale; cura, ut valeas; opto te bene valere multis annis*, a keresztény levelezők pedig *felicitást* kívánnak egymásnak.

A magánlevél olyan szöveg, amelyben csak a feladóra és a címzetre tartozó információk cseréje zajlik, Cicero is azt mondja, hogy egy magánlevelet nem szabad közzétenni, mivel sok olyan dolog lehet benne, amely idegen fül számára helytelenül hangozna: *quis unquam ... litteras ad se ab amico missas offensione aliqua interposita in medium protulit palamque recitavit? ...quam multa ioca solent esse in epistulis quae, prolata si sint, inepta videantur, quam multa seria neque tamen ullo modo divulganda. (Philippicae, 2, 7)*. Mégis maradtak ránk levélgyűjtemények az antikvitásból, többek között a Ciceróé is, aki maga tette közzé leveleinek egy részét, mert már Nepos idejében ismert volt a Cicero-Atticus levelezés egy része. (Cornelius. Nepos, Atticus 16,3). De a fennmaradt rengeteg levélnek csak kis hányada jutott el hozzánk dokumentumként vagy pedig úgy, mint a hivatalos levelek, amelyeket gyakran kőbe is véstek. A szövegek nagyobbik része irodalmi úton jutott el hozzánk, vagyis úgy másolták őket a *scriptoriumok*ban, mint az irodalmi műveket. Ennek oka többféle lehetett: bár a levélíró egy konkrét személynek címezte levelét, a benne tárgyalt téma közérdeklődésre tarthatott számot, és így szélesebb körben is ismertté vált. Sokszor maga a levélíró is tisztában volt ezzel: erre a szöveg igényessége, retorikai előadásmódja utal, így ezek a szövegek a nyílt levél publicisztikai műfajával rokoníthatók.

Más esetekben viszont igazi magánlevelekről van szó, melyek azért maradtak fenn a mi korunkig, mert vagy a kortársak, vagy az utókor csodálata akár a levélíró, akár a címzett személye iránt, vagy maga a levél régisége kölcsönöz nekik történeti-irodalomtörténeti értéket.

12*,6 *Nam fateor, si me his carnis obtutibus carnali paternitatis tuae frui posse conspectu ullo modo credidissem, numquam profecto in conscribendis tam prolixis neniis laborassem.*

Az antikvitás levélírói és kortársaik is azért őrizték meg a leveleket és gyűjtötték őket, mert szövegüket nemcsak információközlőnek, hanem esztétikailag is szépnek tartották⁷. A levélstílus alakulására nagy befolyással volt az, hogy a levélírók modellnek tekintettek előző híres levélírókat, pl. Seneca dicséri Epikuros és Cicero leveleit, Plinius Cicerót, Hieronymus dicséri Cicerót és Paulinus Nolanust, Augustinus az Ep. 218-ban pedig Cicerót idézi (Ad Quintum fratrem I, 1, 45).

Nem könnyű néha annak elkülönítése, hogy mely esetekben van szó gyakorlati közlésről, és mely esetekben irodalmi célú műről. Az antikvitás ránk maradt leveleinek egy része biztos, hogy konkrét, gyakorlati igényre született, az utókor azonban irodalmi művekként kezeli, másolja azokat, így egy eredetileg mindennapi levél már irodalmi levélként hat. A másik eset, amikor nem gyakorlati célból elküldött levelekről van szó, hanem irodalmi alkotásokról levél formában, amelyek pl. filozófiai tanokat magyaráznak.

Aurelius Augustinusnak (354-430), aki a későantikvitás legnagyobb hatású gondolkodói közé sorolható, nagy számban maradtak ránk levelei. De ha valaki a *Vallomásokból* megismert Augustinus alapján azt várja ezektől, hogy egy híres ember magánlevelezését olvashatja (mint például Marcus Tullius Cicerónak a római köztársaság korából származó leveleinek olvasásakor), akkor az csalódní fog. Leveleinek egy része ugyanis teológiai-filozófiai fejtegetéseket tartalmazó értekezés, a többi pedig szorosan kapcsolódik egyházi, lelkipásztori működéséhez; csak formájukat és a levélírás alkalmát tekintve magánlevelek, a bennük megvitatott problémák a nyilvánosságnak is szólnak. Mielőtt az Augustinus-levelek sokféleségét számba vennénk, azt kell tisztáznunk, hogy mit is tekintett maga a szerző levélnek.

Augustinus hatalmas irodalmi munkásságának ezt a sajátos csoportját a *litterae* vagy *epistula* szóval nevezi meg, bár néha előfordul az is, hogy az általánosabb értelmű *scriptura* szóval utal rájuk. A cicerói meghatározás hatása, mely szerint a levél műfaja az élőbeszéd helyettesítőjeként fogható fel⁸, Augustinusnál abban nyilvánul meg, hogy

⁷ Paolo Cugusi módszeresen összegyűjtötte azokat a a szöveghelyeket, ahol a levélírók (például Plinius, Symmachus, Sidonius Apollinaris) saját, vagy mások leveleinek stilisztikai szépségéről írnak. V. ö. Cugusi, Paolo, L'epistolografia- Modelli e tipologie di comunicazione 381-382. old., in Lo spazio letterario di Roma antica, volume II, La circolazione del testo, Roma, 1989.

⁸ A levél és az élőbeszéd rokonítása C. Iulius Victor *Ars rhetorica* című művének utolsó, *De epistolis* írott fejezetében is megtalálható, amely ezzel a mondattal kezdődik: *Epistolis conveniunt multa eorum,*

a leveleiben folytatott közlésre gyakran használja a *sermo*, *sermocinari*, *loqui*, *conloqui*, *conloquium*, *litterarum alloquium* szavakat. Az Ep. 2*, 2. elején például ezt írja: *De his trinis litteris tuis unis meis institui loqui tecum* (Úgy döntöttem, hogy e három leveleldről ebben az egy levelemben beszélgetek el veled). A műfaji besorolás már magának a szerzőnek is gondot okozott, mivel néhány levele olyan hosszúra sikeredett, hogy inkább értekezésnek tekinthető. A hippói püspök a *Retractationum libri duo*⁹ című munkájában, amelynek ötlete Kr. u. 412-ben fogant meg benne¹⁰ és végül Kr.u. 426-427-ben írta meg, újra átvizsgálja, felülvizsgálja (*retractare*) addig írott műveit, amelyekből akkor 93 darab volt, összesen 243 könyvben. Szisztematikusan halad művei áttekintésében, mindegyiknél megjelöli, mi a témája, és korigálja vagy megvédi a tartalmát. Műfajilag könyveket, leveleket és értekezéseket különböztet meg (*opuscula in libris, in epistulis, in tractatibus*), szigorúan követi az időrendet, de nem a művek publikálásának, hanem megírásának a dátumát¹¹. Ebben a műben néhány levelét Augustinus *librinek* nevezi, pl. az Ep. 54-55-öt *libri duo*-nak, de nem használja következetesen a két terminust, a *libert* és az *epistolát* a művek felsorolásakor, bár a *Retractationes* 2,20,1-ben megad egy kritériumot a két terminus elkülönítésére: ha *epistularól* beszél, akkor eszébe jut a feladó és a címzett neve, a *libernél* nem mindig, és ez utóbbi terjedelmileg hosszabban tárgyal egy témát. A két típus elkülönítését számunkra is nehezíti az a tény, hogy az antikvitásban elterjedt szokás volt az, hogy irodalmi műveket valakinek név szerint ajánljanak, így a könyvek is valakihez, egy konkrét személyhez szólnak ajánlásukban. Bár Augustinus az írás kiterjedtsége, az anyag bősége, a feladó és címzett nevének jelenléte alapján különbséget tesz az *epistula* és a *liber* között, a két kategória azonban szóhasználatában nem zárja ki egymást¹²: A *Retractationes* 2,31,1-ben az Ep. 102-t *librum non prolixum*-nak nevezi és ugyanez a megkülönböztetés van az Ep. 138,20-ban is. A Hieronymushoz írott Ep. 67,2-ben azt írja: nem igaz, hogy egy *libert* küldött neki, csak egy *epistolát*. (Ep. 67,2: *mihi dictum est, quod librum adversus te scripserim, Romamque miserim. Hoc falsum esse noveris,*

quae de sermone praecepta sunt (C. Iulii Victoris, *Ars rhetorica*, ediderunt Remo Giomini, Maria Silvana Celentano, BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft 1980, Leipzig)

⁹ PL XXXII; CSEL XXXIII

¹⁰ Vö. Epistula 143,2.

¹¹ *Retractationes* I,36 és II,24.

¹² *Opere di Sant' Agostino, Le lettere*, Introduzione di M. Pellegrino, Roma, 1969, X. old.

Deum nostrum testor, hoc me non fecisse). Az Ep. 211-et (*Regula ad virgines*) *libellus*nak nevezi. Az Ep. 148-at a *Retractationes*ban¹³ *librum*nak és *commonitorium*nak nevezi (*Commonitorium sancto fratri Fortunatiano*), nem pedig levélnek, pedig túlsúlyban vannak benne a személyes elemek, és a levél végén arra is utal, hogy választ vár rá. A *Retractationes* 2,45-ben azt írja, hogy két könyvet is írt Hieronymus *presbyter*nek, aki Betlehemben él, az egyiket az emberi lélek eredetéről, a másikat Jakab apostol mondásáról. Az elsőben saját bevallása szerint sem oldotta meg a feltett kérdést, a másodikban véleményét mondta el. (*Scripsi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethlehem, unum de origine animae hominis, alterum de Sententia Iacobi apostoli, (...) hoc opus sic incipit Deum nostrum qui nos vocavit...*) Ez a két említett mű (*libri*) az Ep. 166. és az Ep. 167.

A *Retractationes* 2,48 szerint írt egy *tractatust* azok miatt, akik nem akartak a császári törvényektől megjavulni: *...scripsi etiam librum de correctione Donatistarum propter eos, qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit: Laudo et gratulor et admiror*. Itt az Ep. 185-ről van szó. A *Retractationes* 2,49 az Ep. 187-re vonatkozik: *De praesentia Dei scripsi librum, ubi nostra intentio contra haeresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam. (...) Hic liber sic incipit: Fateor me, frater dilectissime Dardane*. Az Ep. 55. *Ad inquisitiones Ianuarii* (A Januarius kérdéseire adott válaszok) címmel is szerepel *liber*ként megjelölve.

Az Ep. 157-et Hieronymus titulálja *liber*nek (*Adv. Pelag.* III, 19, PL 23,589), talán a levél hosszúsága és a benne tárgyalt téma fontossága miatt. A két terminus ingadozó használatára utal, hogy Augustinus az Ep. 214,2-ben említve az Ep. 194-et ezt írja: *librum vel epistulam meam, quam secum ad nos supradicti adtulerunt*. Az Ep. 140-et *Liber de gratia novi testamenti ad Honoratum*-ként is számon tartják, ebben a szerző Honoratus 5 kérdésére válaszol. A *Retract.* 2,41-ben az Ep. 147-et és az Ep. 148-at is említi, és az előbbit *De videndo Deo liber*-nek nevezi: *scripsi librum de videndo Deo (...) Inveni etiam in quodam nostro codice in quo et iste liber est, quoddam commonitorium a me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistulas est notatum. Hic liber sic incipit: Memor debiti, illud autem: sicut praesens rogavi*. Az Ep. 199. másik elnevezése *De fine saeculi*.

¹³ *Retract.* 2,41, CSEL 36,179.

A problémát bonyolítja, hogy nemcsak Augustinus nem különbözteti meg következetesen a *libert* és az *epistulát*, hanem a szöveghagyományozódás során is megvoltak ezek a következetlenségek. Így a levélcorpusban fennmaradt levelek egy része valójában inkább értekezésnek tekinthető. Az értekezésszámba menő leveleken kívül a levélcorpusban maradt fenn két olyan *scriptura* is, amely szintén nem tekinthető levélnek: az Ep. 211., amelynek a szövege a hippói apácákhoz íródott szabálygyűjtemény (*Regula ad virgines*), és az Ep. 213., amely az Augustinus által megfogalmazott egyházi jegyzőkönyvek szövege (*Acta ecclesiastica*).

A levelek között vannak azonban olyanok is, amelyek közelebb állnak formailag a magánlevélhez. A legtöbb esetben mégsem csak egyszerű magánlevelekről van szó, mert az Augustinus által titkárának diktált levelet, amelyet papi személyek vagy laikusok vittek el püspöktársaihoz vagy más papi személyekhez, több példányban lemásolták és szétküldték a Földközi-tenger térségében. Így azt mondhatjuk, hogy ezek a levelek publicisztikai céllal is íródtak, és nem tekinthetők csupán magánleveleknek. Ezt a korabeli szokást Hieronymus is említi, aki egyik levelében azzal vádolja Augustinust, hogy nem is hozzá, a címzetthez írta levelét, mert azt előbb ismerte meg a nagy nyilvánosság, mint ő maga¹⁴. Ez a vádaskodás Hieronymus részéről talán megalapozatlan, mint annyi más, amellyel levelezésük során illette Augustinust, de jól mutatja, hogy a korabeli szokás szerint a nagyobb tekintélyű személyek lemásolva sokszorosított magánlevelei több más személyhez is eljutottak a címzetten kívül és azt a szerepet töltötték be egy kissé, mint manapság az újságok. Augustinus levelezése, ha a fennmaradt közel háromszáz levelet tekintjük, rendkívül élénk volt, és térben Galliától Palesztínáig terjedt¹⁵.

Magukból a levelekből a levelezés tárgyi feltételeire vonatkozó adatokat is megtudhatunk, például azt, hogy mire és mivel írtak akkoriban. Az Ep. 15,1-ben található *membranas, pelliculae* szavak arra utalnak, hogy ezt a levelet egy darab pergamenre írta, mert nem volt a keze ügyében sem papír, sem elefántcsont tábla. Ez

¹⁴ LXXII. levél

¹⁵ Az antik levelezés levelezőkörével a római köztársaság és a késő császárság korában Tóthné Horváth Ágnes foglalkozott disszertációjában, és az újabban előkerült levelek kivételével a régebben ismert 270 levelet feldolgozva térképen is ábrázolta Augustinus levelezésének földrajzi kiterjedését (T. Horváth Ágnes, A Római Birodalom latin nyelvű levéllirodalmának néhány aspektusa, Tanulmányok a latin nyelvű levelezés köréből, Doktori Értekezés, Debrecen, 1999).

utóbbi, amelyre a legtöbb levelét írta, két, egyenlő nagyságú, viasszal bevont táblából álló összehajtható könyv volt. A viasszal bevont táblákba a betűket íróvesszővel (*stilus*) karcolták bele, a papírra vagy pergamenre tintával írtak. Az Ep. 171 és az Ep. 261,1-ben a papír használatáról van szó, amit ketté vagy négyfelé hajtottak. (Ez utóbbi volt a *quaternio*, négyrét ív.)

Az antikvitásban általában nem maguk a szerzők írták leveleiket, hanem diktálták, így tett Augustinus is tollba mondván leveleit. Életrajzírója, Possidius is sok adatot szolgáltat erre vonatkozóan¹⁶, de maga Augustinus is ír az Ep. 162,1-ben a diktálás nehézségeiről. Ilyen esetben a kapott levél autentikusságát úgy bizonyították, hogy a levélíró a végén saját kezűleg is aláírta (pl. Ep. 238,29), és saját kezűleg írt néhány szavas üdvözlőt vagy jókívánságot a levél végére, amelyet a másolók *alia manu*-val szoktak jelezni¹⁷. Például: Epp. 95,131, 259 vagy a 146. levél végén: [Et alia manu] *Memor nostri incolumis domino placeas, domine dilectissime et desiderantissime frater*. De az is előfordulhatott, hogy “két másik kéz” is írt utóiratot a titkár által írt levél végére: az Ep. 248-ban Augustinus szavait Alypius utóirata követi. Hieronymus gyakran kérdőjelezi meg Augustinus leveleinek hitelességét, pl. az Ep. 105,1-ben, amely az augustinusi levélcorpus 72. darabja, megjegyzi, hogy az Augustinustól kapott levél nincs aláírva. Az Ep. 68,1-ben (augustinusi levél) pedig Hieronymus arról ír, hogy mielőtt válaszolna, meg akar bizonyosodni a kapott levél autentikusságáról: *Ego simpliciter fateor Dignationi tuae, licet stilus et επιχειρηματα tua mihi videntur, tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi, ne forte, me respondente laesus, iuste expostulares, quod probare ante debuissem tuum esse sermonem, et sic rescribere*.

Az a szokást, hogy a levél hitelességének a bizonyításra az aláírás szolgált az újabb levelek közül Ep. 19*,4 is bizonyítja, amelyet Augustinus Hieronymusnak írt: *omnium earundem epistolarum exemplaria manu mea subnotata, quam confido tibi esse notissimam, tuae germanitati adiuvante domino curabo dirigere*. A levelek hitelességét fokozta, hogy Augustinus általában a gyűrűjével is lepecsételte őket, ezt szintén Possidiustól tudjuk (Vita Augustini 24, 1).

¹⁶ Vita Augustini 6,6; 7,3; 14,4-8; 16,1-4; 17,2-7; 18,9.

¹⁷ A régebbi kéziratokban gyakrabban fordulhatott elő az *alia manu* bejegyzés, ezeket később nem tartották olyan fontosnak és elhagyták, ezért De Bruyne kritizálja is Goldbachert, az augustinusi levelek kiadóját.

Már említettem, hogy a megírt levelek a címzettekhez levélvivők révén jutottak el. Nincs utalásunk arra, hogy Augustinus az állami postaszolgálatot valaha is igénybe vette volna, amely inkább az állami hivatali levelezésre volt fenntartva. Több adatunk van azonban a levélvivők által végzett kézbesítésekről, akiket Augustinus a *perlator*, *baiulus*, *portitor*, *tabellarius* szavakkal nevez meg. A levelekből megtudjuk azt, hogy ezek a levélvivők egyházi emberek és laikusok egyaránt lehettek és általában név szerint is említik őket a levélben, a címzett figyelmébe, pártfogásába ajánlják, vagy fontos szóbeli üzentet bíznak rájuk. Pl. a Dorotheushoz írott 14* levélben, ahol a levélvivő feladata, hogy elnyerje előbb a címzett ígéretét, hogy nem bünteti meg szigorúbban azt a szolgáját, akire a levélben Augustinus panaszodik, és csak azután adja oda a tényleges panaszt tartalmazó levelet, amely a vétkest is nevének nevezi. Néhány levélvivőről egész sok információval rendelkezünk, mint pl. az Ep. 6*,2 esetében Innocentiusról, aki Atticushoz, Constantinapolis püspökéhez vitte el Augustinus szóbanforgó levelét. Innocentiusról tudjuk¹⁸ még, hogy 416. nyarán Hippóba jött Hieronymusnak egy, Augustinushoz szóló levelével, aztán onnan visszatért Palesztinába jónéhány levéllel, amelyek közül az egyik Hieronymusnak szólt, mint az Ep. 19*-ból feltételezhető. Aztán újra Betlehemben találjuk, visz egy levelet Rómából, Bonifatius pápától Hieronymusnak, ő a levélvivője Augustinus és Alypius egyik levelének is (Ep. 202), majd visszaviszi Hieronymus válaszát Bonifatiusnak (Hieronymus, Ep. 153.) és Augustinusnak (Ep. 202). 419.májusában Alexandriában találjuk, a carthagói zsinat megbízta, hogy kérje el alexandriai Cirilltól a niceai akták egy példányát.

A levelekből azt is megtudjuk, hogy nem könnyű találni levélvivőt, amikor nagy távolságokról van szó a címzett és a feladó között, és több szöveghely utal arra, hogy a kézbesítő sietsége miatt nem lehet csiszolni a levél stílusán¹⁹. D. Gorcé²⁰ a levélvivők

¹⁸ V. ö. Prosopographie chrétienne Africaine, 604-605. old.

és The prosopography of the later Roman Empire by J. R. Martindale, Vol. II. (395-527), Cambridge 1980.

¹⁹ Lásd: Ep. 205,19; Ep. 178,3; Ep. 214,5; Ep. 245,1. Ez utóbbiban azt írja Augustinus, hogy bár nagyon elfoglalt, de mivel a levélvivő sietve indul vissza, nem teheti meg, hogy ne írjon választ Possidiusnak: *Sed nunc epistola Sanctitatis tuae et occupatissimum me reperit et celerrimus baiuli reditus neque non rescribere tibi neque ad ea quae consulisti, ita ut oportet, respondere permisit.*

²⁰ D. Gorcé, Les voyages, l' hospitalité et le port des lettres dans le monde chrétien des IV et V siècles, Paris, 1925, 228. old.

sietségét említő szövegrészekről azt gondolja, hogy csak üres stílusfordulatok voltak, ezzel csupán a levél stilisztikai csiszolatlansága miatt mentegetőznek, de M. Pellegrino szerint²¹ nem erről van szó, hanem inkább a reális körülmények tisztelete és az azokhoz való alkalmazkodás nyilvánul meg ezekben a mondatokban. A levelek stílusára pedig a legtöbb esetben egyáltalán nem a csiszolatlanság jellemző, amit a prózaritmus jelenléte is bizonyít ezekben az írásokban. Ezt a retorikai eszközt Augustinus “bölcse és diszkrét”²² alkalmazza megtérése után is. Ez is utal arra, hogy az augustinusi levelek nem tekinthetők egyszerűen a magánszférához tartozó írásoknak, egyszerű magánleveleknek. Ez a ritmikus prózára törekvés jobban érvényesül azokban a levelekben, amelyek műfajilag inkább az értekezések közé tartoznak. Bár a levelekben nincs meg az a ritmikus kidolgozottság és befejezettség, ami a *De civitate Dei*ben jelen van, ugyanakkor nincs az az egyszerűség, a prózaritmus mellőzésére való törekvés sem, ami a populárisabb jellegű augustinusi írásokat jellemzi, mint például a *Sermones*. A *Sermones* nyelvezete azért kevésbé irodalmi, kevésbé emelkedett, mert alkalmazkodott az egyszerű hallgatóság igényeihez. Ennek Augustinus is tudatában volt, mert nem ugyanazt a szót használja a levelei és a beszédei megfogalmazására, a leveleket diktálta (*dictare*), ami az irodalmibb stílusra utal, a *Sermones* azonban csak elmondta (*dicere*), hétköznapi nyelven, ritmikus keresettség nélkül. A leveleken belül a hivatalos levelek és az általános érdeklődésre számot tartó, fontosabb teológiai-filozófiai fejtegetéseket tartalmazó írások általában nagyobb kidolgozottságot mutatnak a prózaritmus szempontjából, míg azok a baráti levelek, amelyekben a címzett néhány feltett kérdésére válaszol, kevésbé választékos, közvetlenebb stílust mutatnak, kevesebb szabályos *clausulával*.

²¹ Opere di Sant' Agostino, Le lettere, Introduzione di M. Pellegrino, Roma, 1969, XVI. old.

²² A prózaritmussal Augustinus műveiben F. Di Capua foglalkozott (Il ritmo prosaico in Sant' Agostino, in *Miscellanea Agostiniana*, 607-765 old.), aki a 611. oldalon “uso sapiente e discreto del ritmo oratorio”-ról beszél. Di Capua azt vizsgálta, hogy az egyes művekben Augustinus által használt *clausulák* milyen mértékben adják vissza a prózában leginkább használatos alapformákat (A 3 alaptípus: 1. —U—U 2. —U—U— 3. —U—U—U, ez utóbbinál az első és a harmadik szótag lehet rövid is), vagy azok variánsait. Ha a három alapforma és azok variánsai dominálnak, az arra utal, hogy szerzőjük gondosan kijavította őket, irodalmi stílusra törekedett. Ezzel ellentétben, ha kevésbé szabályos vagy a hangsúlyos *clausulákból* van több, ez annak a jele, hogy a mű inkább a nép nyelvén íródott, vagy a szerzőnek nem volt ideje kijavítani.

II. 2. Az augustinusi levélcópus kialakulása és a levelek szöveghagyományozódása

E terjedelmes levélcópus kialakulásával kapcsolatban először azt a kérdést kell megválaszolni, hogy széles nyilvánosságnak szánta-e Augustinus minden levelét. E kérdést a *libernek* is nevezett hosszabb értekezéseknél (pl. az Ep. 166 és 167 A lélek eredetéről), valamint az *Acta ecclesiastica* és a *Regula ad virgines* esetében is könnyű igennel megválaszolni. Ha viszont az Ep. 259-et megnézzük, azt láthatjuk, hogy tele van személyes jellegű szemrehányásokkal, ami valószínűleg arra utal, hogy nem a nagyközönségnek szánták. Nem kell azonban azt gondolni, hogy a levelet, ha magánlevél volt is, csak a címzett olvasta el. Azzal a korabeli szokással, hogy a címzett a kapott levelet másoknak is felolvassa, esetleg lemásolja és elküldi, valószínűleg Augustinus is tudatában volt. Neki is kezébe kerültek másoknak címzett levelek, pl. amit Ascellicus püspök írt Bizacena prímásának, Donatianusnak (Ep. 196,1). Ebből az időszakból más szerzők is több helyen említik ezt a szokást, gyakran azonban nem az eredeti levél, hanem annak egy másolata vagy kivonata kerül idegen kézbe.²³ A levelek azonban nemcsak idegen kézbe kerülhettek, hanem el is kallódhattak. Ez ellen Augustinus úgy védekezett, hogy megtartott magának egy másolatot az elküldött levelekből is. Pl. Az Ep. 149,2-ben fájlatja, hogy a Paulinushoz küldött levelei nem jutottak el a címzethez, és elküldi azok másolatát: *Litterae sane Venerationis tuae, ubi multa quaesisti, et quaerenda admonuisti, et quaerendo docuisti, ad me pervenerunt. Sed quas ipse continuo rescripsi per homines eorumdem sanctorum solatiorum nostrorum, sicut his tuis recentioribus comperi, non sunt redditae Venerationi tuae.* Az Ep. 74,1 is beszél másolatok küldéséről. Augustinus e szokását De Bruyne vizsgálta, és kimutatta, hogy az Ep. 104,5-ben idéz egy másik leveléből, az Ep. 91,9-ből, amelyet egy évvel korábban írt²⁴. Az Ep. 147, 42-ben idézi a az Ep. 92,5 egyik rövid passzusát, amelyet öt évvel azelőtt írt. Ebből is arra lehet következtetni, hogy Augustinus gyűjtötte a *litterarum missarum* másolatait is. Ez nem csak az ő szokása volt, hanem

²³ G. Pasquali, *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze, 1934, 449. old.

²⁴ D. De Bruyne, *La correspondance échangée entre Augustin et Jérôme*, in *Zeitschrift für neutest. Wiss.*, 31, (1932), 233-248.old.

levelezőtársai is hasonlóképpen jártak el, mivel az Ep. 95-ben Augustinus arra kéri Paulinus Nolanust, hogy küldje el neki egy olyan levél másolatát, amely nem érkezett meg hozzá. Az elküldött levelek másolatának a szerző általi összegyűjtése lehet az egyik magyarázata annak, hogy ilyen nagy számban őrződtek meg Augustinus levelei, mivel a különféle címzettekől nehéz lett volna azokat utólag összegyűjteni az Augustinus halálát követő barbár támadásoktól zavaros időkben. A. Goldbacher szerint a levelek régen nem abban a formában és nem olyan csoportokban voltak összegyűjtve, mint ahogy a mi korunkig eljutottak, hanem lassanként növekedett a számuk a kéziratokban. De Bruyne szerint a levelek első kiadója maga Augustinus volt ²⁵, M. Pellegrino azonban azt állítja hogy ez csak egy kis csoportnyi levélre vonatkozik²⁶, Goldbacher a levélgyűjtemény struktúrájával foglalkozván²⁷, a corpus kialakulását úgy magyarázza, hogy a kevesebb levélből álló kisebb gyűjteményeket az idők során új darabokkal bővítették, ami arra utalna, hogy nem létezett egységes antik kiadásuk. Nagyon gazdag a szöveghagyománya a Hieronymus-Augustinus levelezésnek, talán azért, mert mindkét fél külön-külön is publikálta. Goldbacher véleményét követi Lietzmann is²⁸, aki a Karoling-kori kódexekből kiindulva öt kisebb *corpust* különít el, amelyeket M, P, C, Ch, L betűkkel jelöl. Az M, C, Ch-ban olyan korai Augustinus-levelek vannak, amelyek az augustinusi levelezés első periódusához tartoznak, (Epp. 24-27. és 30-32.) és szerinte ezeket maga Augustinus gyűjtötte össze és adta ki Kr. u. 395 és 398 között. Augustinusnak tulajdonítja annak a két csoport levélnek a publikálását is, amelyek a megtérésétől (Kr. u. 386 ősze) *presbyter*é váló felszenteléséig (Kr. u. 391. eleje) terjednek. A Nebridius-levelek (Epp. 3-14) publikálására Nebridius Kr. u. 388/89-ben bekövetkezett korai halála is ösztönözhetette Augustinust, aki így tisztelgett barátja emlékének. A pogány-keresztény vita szempontjából általános érdeklődésre tarthatott számot az Ep. 16, a madaurai Maximus pogány grammatikus levele, és az Ep. 17, Augustinus hozzá címzett válasza is. Lietzmann szerint ezt is maga Augustinus publikálhatta. Johannes Divjak is egyetért

²⁵ D. De Bruyne, Notes sur les lettres de saint Augustin, in Revue d'histoire ecclésiastique, 23 (1927), 523-530. old és De Bruyne, Les anciennes collections et la chronologie des lettres de saint Augustin, Rev. Bén., 43 (1931), 284-295. old.

²⁶ Opere di Sant' Agostino, Le lettere, Introduzione di M. Pellegrino, Roma, 1969, XVI. old.

²⁷ CSEL 58, Augustinus, Epistulae, ex recensione Al. Goldbacher, Vindobonae-Lipsiae, 1923, Praefatio, XI. old-tól

²⁸ H. Lietzmann, Zur Entstehungsgeschichte der Briefsammlung Augustins, Berlin, 1930, 356-388. old.

azzal, hogy néhány kisebb levélgyűjteményt maga a szerzőjük publikált, a nagyobb *corpus*okat azonban nem. Lietzmann szerint Augustinus nem adta ki egy *corpus*ban a Hieronymusszal folytatott levelezését, hanem az három külön csoportban hagyományozódott, amelyet csak a középkorban egyesítettek. Bár a levélgyűjteményekben sok lacuna van, mégis azt állítja, hogy a leveleket azok gyűjtötték össze, akikhez címezve voltak. Ezt a nézetet követi J. De Ghellinck és J. Schneider is²⁹, én azonban kevésbé tartom meggyőzőnek, mivel az a levelekből egyértelműen bizonyítható, hogy Augustinus megőrizte az elküldött levelek másolatatait, és így könnyebben és nagyobb valószínűséggel alakulhatott ki ezekből levélcorpus, vagy jöhettek létre kisebb levélcorpusok, amelyek egy részét Augustinus még életében publikálta, más részét halála után adták ki. Előfordulhatott, hogy néhány levele fennmaradását az segítette elő, hogy a címzettek is gondosan megőrizték, de szerintem nem ez lehetett az összes levél fennmaradását elősegítő fő tendencia.

Divjak véleménye³⁰, hogy az összes levélgyűjtemény egy gyűjteményből ered, amelyet Augustinus halála után hoztak létre. Goldbacher több csoportot különít el³¹, amelyek az idők folyamán kibővültek, így a kéziratokban lévő levelek száma fordított arányban áll a kéziratok régiségével, vagyis minél régebbi egy kézirat, annál kevesebb levél van benne. A legrégebbi a codex Parisinus nov. acqu. 1672. IX. századi és 88 levelet tartalmaz, a legbőségesebb a codex Vaticanus 499, amely XV. századi és 249. levelet tartalmaz. Goldbacher szövegkiadásának készítésekor 223 codexet gyűjtött össze, néhányban csak kevés levél van, vagy az is előfordul, hogy csak egy darab. Számottevő levélcorpust csak a késői, XIII-XV. századi kéziratok tartalmaznak.

A szövegkiadások is a kéziratok hagyományhoz hasonló, az idők előrehaladtával bővülő tendenciát mutatnak. A levelek *editio princeps*e csak 183 levelet tartalmazott, a Frobeniusok ehhez 38-at adtak hozzá, a Lovanienses változat 29-et, Reinhartus 6-ot, a Maurinusok 16-ot, és így 272 lett a levelek száma. Augustinus műveinek első kiadása Bázelen történt 1489-95-ben, ezt 1506-ban újra kiadták, 11 részben, ebben azonban nem volt benne a *Sermones*, *Enarrationes in Psalmos* és az *Epistulae* sem. Az első teljes kiadás az Erasmus-féle 1526-29-ben 10 kötetben.

²⁹ J. de Ghellinck, *Patristique et moyen age*, vol II, 211-213. old., J. Schneider, *Brief*, RAC 2, 564-686, 582.old.

³⁰ J. Divjak, *Die neuen Briefe des hl. Augustinus*, *Wiener Humanistische Blätter* 19 (1977) 10. old-tól.

³¹ CSEL 58, *Augustinus, Epistulae ex recensione Al. Goldbacher*, Vindobonae-Lipsiae, 1923. Praefatio

A levelek kritikai kiadását a benedek rendi maurinus atyák (*monachi ordinis Sancti Benedicti e congregatione Sancti Mauri*) készítették el Párizsban, 1679-1700. között. A gyűjteményhez 16 addig kiadatlan új levelet tettek hozzá, majd kronologikus rend szerint sorba állították őket, erre vezethetők vissza a levelek sorszámai. Négy csoportot különítettek el a levelek keletkezési ideje szerint:

1. Az Augustinus püspökségét megelőző periódus (Kr. u. 386- 395.) (1-30. levél)
2. A donatista konferenciáig tartó időszak (Kr. u. 396-410.) (31-123. levél)
3. A donatista konferenciától Augustinus haláláig tartó periódus (Kr. u. 411-430.) (124-231. levél)
4. Bizonytalan datálású levelek. (232-270. levél)

A maurinusok által kiadott levélgyűjtemény 270 darabot számlál, ezek közül 53-at nem Augustinus írt, hanem 47 az ő címére, 6 pedig barátai címére szóló levél. A Migne szerkesztette *Patrologia Latina*³² a maurinusok féle hagyományos sorszámozást megtartva, két új levelet tesz hozzá a régiekhez. Ezeket "A" jelzéssel jelölték, hogy ne zavarják meg a korábbi számozást (184/A és 202/A levél, G. Bessel találta meg őket). 1887-1960 között a Bécsi Tudományos Akadémia kezdeményezésére elkészült CSEL-ben³³ (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*) A. Goldbacher adta ki az augustinusi leveleket, amelyhez 223 kódexet vetett össze, és az addigiakhoz három új, addig kiadatlan levelet tett hozzá (92/A, 173/A és 185/A leveleket). A levélcorpust tovább bővítette, hogy C. Lambot megtalálta és publikálta³⁴ a *De civitate Dei* szempontjából nagyon fontos levelet (212/A levél), J. Divjak pedig azt az új levélgyűjteményt, amelyre vizsgálatunk koncentrálna.

II. 3. Az újabban előkerült Augustinus-levelek

Az augustinusi levélcorpust jelentősen bővítette 1981-ben azoknak az ún. új leveleknek a kiadása, amelyeket Johannes Divjak bécsi professzor fedezett fel két

³² PL Voll. XXXII-XXXIII, Paris, 1841-49.

³³ CSEL 34. kötet 1895., 1. rész; 1898-ban 2. rész kiadása, 44. kötet 1904-ben; 57. kötet 1911-ben; 58. kötet 1923-ban, tehát összesen öt kötetben.

³⁴ *Revue Bénédictine*, 51 (1939) 109-121. old.

franciaországi kódexben, majd adott ki a CSEL 88. kötetében³⁵. Ez a 29 levél újabb adalékokkal szolgál a hippói püspök tevékenységéről, a IV. század végi- V. század eleji *Africa* életéről, társadalmáról. Az újabb levelek a későantik világ számos aspektusát világítják meg: gazdag földbirtokosok, elnyomott parasztok, akiket a rabszolgakereskedők fenyegetnek, növekvő hatalmú klérus gyakran posztjára méltatlan tagokkal, banki ügyletek, püspöki bíraskodás. Figyelemre méltó tény, hogy egy ilyen jelentős dokumentumcsoport annyi évszázadon át ismeretlen maradt a kutatók számára. Ennek a levélcorpus hagyományozódásának előbb említett jellegzetességein kívül az lehet a magyarázata, hogy csak két, viszonylag későbbi kéziratban őrződött meg. Az új levelek közül 27-nek maga Augustinus a feladója, kettőt Consentius diktált, akit más augustinusi levelekből már ismerünk, egyet pedig Hieronymus küldött Aureliusnak, Carthago püspökének. Hogyan kerültek elő ezek a levelek, amelyek évszázadokon át a feledés homályába merültek? Az Osztrák Tudományos Akadémia megbízott filológusokat, hogy gyűjtsenek össze minden Augustinus-kéziratot, és azok indexét régiók szerint rendszerezve adják ki³⁶. Maga Divjak azon kódexek katalogizálását kapta, amelyek Franciaország és az Ibériai-félsziget könyvtáraiban találhatóak. A marseille-i könyvtár³⁷ 209. számú kéziratában több levelet talált, amelyek addig ismeretlenek voltak a kutatók számára. Ezek az írások a kéziratban más Augustinus-levelek között őrződtek meg, és bebizonyosodott, hogy neki is kell őket tulajdonítani. A mondatok, a stílus, a levelek tartalmi vizsgálata arra a következtetésre vezette Divjakot, hogy valódi augustinusi levelekről van szó. Már csaknem elkészült a kiadásukkal, amikor egy újabb szerencsés véletlen történt, ugyanis a Párizsi Nemzeti Könyvtárban³⁸ egy másik kódexet talált, amely ugyanazokat a leveleket tartalmazta, és sokkal régebbi volt. A Codex Parisinus 16861-es számú³⁹, (amelyet Divjak Codex C-nek nevez, míg az előző marseille-i kéziratot Codex A-nak), XII. századi, gótikus írással készült, 217 *foliát*, tartalmaz, laponként két *columnát* és 45 *lineát*. Az Oratorium Parisiense

³⁵ CSEL LXXXVIII. , Augustinus, Opera, II, 6. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Editum Consilio et impensis Academiae Scientiarum Austriacae, Sancti Aureli Augustini Opera, Sect. II, Pars VI, Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae, recensuit Johannes Divjak, Vindobanae, 1981.

³⁶ Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus, Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil. hist. Klasse, Wien, 1969-től.

³⁷ Bibliothèque Municipale de Marseille

³⁸ Bibliothèque Nationale de Paris

³⁹ CSEL 88., XIV. old.

tulajdona volt előbb, majd innen került át a Nemzeti Könyvtárba. A kódex első lapján annak a kolostornak a neve (Monasterii sancti Cygiranii) szerepel, ahol vagy írták, vagy őrizték, mielőtt az Oratoriumba került volna. Az említett kolostor Indre megyében található, de hogy hol írták a kódexet, nem tudjuk. A másik kódex a marseille-i 209. számú, története és eredete jobban ismert számunkra, mint a párizsié: a XV. század közepén íródott *in membrana*, 249 számozott *foliát* tartalmaz, oldalanként 2 *columna* és 45 *linea* van. Szép iniciálék találhatók benne, amelyek segítenek a datálás meghatározásában is. A festő a kéziratot vadállatok, oroszlán, kígyó, mesebeli lények képével díszítette. Otto Pächt, aki a XV. századi kódexek *illuminatiójával* foglalkozott ennek a kódexnek az *illuminatorát* ahhoz az iskolához sorolja⁴⁰, amelynek a keze munkája a Bibliotheca Nationalis Vindobonensis 2617. számú kézirata is. Ezt a *pictor*-iskolát arról a családról nevezték el, amelyhez egykor a leghíresebb, ezen *pictorok* által díszített kódex tartozott (Maître de Jouvenel des Ursins). Ezen *pictorok* művészetét pártfogolta I. Jó René, aki Anjou hercege, Provance grófja és egy rövid ideig nápolyi király is volt. A marseille-i kódex 1455-1465 között készült, humanista írással. Azt hogy pontosan hol, nem lehet tudni, de Dél-Galliában írtak hasonló iniciálékat, jellegzetes a D betű, amely csaknem minden Augustinus-levél *salutatiójában* szerepel (*in Domino*), néha a kódex írója elhagyta, és üres a helye, vagy meg van ugyan rajzolva, de nincs kiszínezve. A marseille-i kódex első oldalán ez olvasható: *Collegii Aquensis societatis Jesu catalogo inscriptus 1662*. De ennek a könyvtárnak a régi katalógusában nem lehet megtalálni, és az a bejegyzés, amely a tulajdonos nevére utal, sem a kódexből, sem a katalógusból nem bizonyítható. Mielőtt azonban a jezsuiták könyvtárába került volna, Paul Aillaud Saint-Sauveuri kanonoké volt, aki halálakor a Bourbon Kollégiumra hagyta örökül. Az azonban, hogy miként kerülhetett a kódex Aillaud kanonok könyvtárába, egyáltalán nem világos. Mikor a kézirat Divjak kezébe került, különösnek találta, hogy a kanonok, aki a XVII. században a teológia professzoraként dolgozott, nem tulajdonított ezeknek a leveleknek fontosságot. A kézirat 145 levelet tartalmaz, 249 lapon, humanista írással.

A párizsi C-kódex sokkal régebbi, mint az A-kódex, és sok korrekciót tartalmaz, amelyet vagy ugyanaz a kéz, vagy ugyanabból a korból más kéz végzett el. Ez a kéz részben kivakarta a szöveget, és gyakran az A-kódex olvasataival kongruens

⁴⁰ O. Pächt- D. Thoss, Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Österreichischen Nationalbibliothek, Französische Schule, I, T.1, 1974.

olvasatokat iktatott be, néha azt is megjelölte, ha a szavaknak más sorrendje van. Ha a C-kódex javításai és az A-kódex egyeznek, akkor az arra enged következtetni, hogy ugyanabból a családból származnak, és ahol a C-t írták abban a *scriptoriumban* a leveleknek a sorozata két kódexben létezett, amelyek közül az egyik a C-kódex korrekció előtti olvasatait tartalmazta. Ezt azonban Divjak nem tartja valószínűnek, különösen azért, mert a leveleknek ugyanehhez a *traditio*hoz tartozó más példányai nem találhatók meg. Nehéz megmondani, hogy a C-kódex *scribája* miért változtatta meg olyan gyakran a szavak sorrendjét, mert ezzel gyakran még rosszabbá teszi a szöveget, és csak néhány helyen javít rajta. A szavak sorrendjének a megváltoztatásán kívül a kódexek nem sokban különböznek, mindkét kódexben nagyjából ugyanazokat a szövegromlásokat láthatjuk, ezek néha a folytonos írásból erednek⁴¹, legtöbbször a *scriba* tévedéseiből. Néha annyira romlott a szöveg, hogy nem lehet kijavítani, és *cruxszal* kell ezeket a helyeket megjelölni. Mivel a C-ben és az A-ban sok helyen ugyanolyan szövegromlások vannak, azt kell megnézni, hogy vajon az A-kódexet a C-ről másolták-e, avagy nem. Az A igen kevés helyen nyújt jobb olvasatot, mint a C, és ez egy másik, C-vel rokon kódexből eredhet. Divjak összegyűjtötte azokat az olvasatokat is, ahol az A a C-től eltérően romlott szöveget ad. A C-kódex kevesebb abbreviációt tartalmaz, mint az A, amelyben ugyanazt a hangcsoportot néha különböző módokon rövidítik. Az A kézirat az elején és a végén hiányos, mégis a C segítségével rekonstruálni tudjuk az elveszett részeket. Az A és C közötti különbségek nem engedik meg, hogy azt mondjuk, egymástól származnak, de elég közeli rokonságuk azt mutatja, hogy nincs sok közbeeső változat, az A a C-nek egy *subarchetypusa*.

Arról, hogy valóban augustinusi levelekről van szó az új kéziratokban, Divjakot a levelek tartalmi és stílusvizsgálata győzte meg. Az új levelekben tárgyalt témák összhangban állnak más augustinusi művekkel, és Augustinus életének egyes mozzanataival. Foglalkozott az autentikusság kérdésével P. Agostino Trapé is, a római Institutum Patristicum Augustinianum alapítója, és Luigi Carozzi is⁴². Ők is megerősítették, hogy valóban augustinusi levelekről van szó. A témák összecsengenek más, már ismert levelekkel, pl. az Ep. 19*,3-ban és az Ep. 186,1,1-ben ugyanaz az

⁴¹ Az ilyen jellegű hibákat Divjak összegyűjtötte a CSEL 88, XXXII. old-tól. Pl. Ep. 10*,1,2 *accedentes pereditus tui*, helyesen: *accedente spe reditus tui*. Sorbavette ezenkívül a *lacunákat*, egyes szavak, pl. *vel, et, tunc, si, sine* elhagyását, a helytelenül beillesztett szavakat vagy hangokat (XXXV. old) is.

⁴² L. Carozzi, in Sant' Agostino: Le lettere, Supplemento, Roma, 1992, VIII. old.

aggodalom fejeződik ki Pelagius nevének elhallgatásával kapcsolatban (*eius adhuc tacito nomine*). A levelek tartalma megfelel az Augustinus-korabeli *Africa* egyházi, politikai, társadalmi helyzetének. A nyelv, a retorikai szabályok alkalmazása Augustinusra vallanak, a szavak, a kifejezések az ő levélstílusának jellemzői, amelyet ha összevetünk pl. Consentius stílusával, akkor látható, hogy emez mennyivel ügyetlenebbül illeszti szövegébe pl. az *Aeneis*ből vett idézeteket⁴³. Jellemző Augustinusra az a retorikai folyamat, ahogyan a Szentírás egyes mondatait saját szövegébe illeszti, és a bibliai-zsoltári mondatok átformálódnak augustinusi mondatokká és gondolatokká. Például a *Korinthusiakhoz írott első levél*ből származó idézetet, amelyben Pál helyteleníti, hogy a keresztények világi bíróságokhoz folyamodnak, az Ep. 24*,1-ben van idézve, a Titushoz 2,9-cel együtt⁴⁴. Az autentikusság mellett szól, hogy a feladók, ha az nem Augustinus maga, vagy a címzettek, más levelekből is ismertek számunkra, pl. ismert figura Firmus⁴⁵, akihez az Ep. 2* levél szól, vagy az Ep. 20*-ban szereplő fussalai Antoninus, akinek a botránnyai az Ep. 209-ből ismertek, vagy az 1* levél Classicianusa, akit a korábban ismert 250. levélben is említ Augustinus. Van olyan eset is, mikor egy korábban csak töredékesen fennmaradt levélnek előkerült az új levelek között a teljes változata, pl. az Ep. 250/A töredéke a Divjak által megtalált 1* levélnek, így helyre tudjuk állítani a teljes szövegét, amelyből a korábbi töredéket, mint kánonjogi szöveget kiemelték.

Divjak megpróbálja azonosítani az új leveleket⁴⁶ azokkal a művekkel, amelyeknek a jegyzéke Possidiusnál, a *Vita Augustini* szerzőjénél maradt fenn. Possidius *Indiculuma*⁴⁷ a hippói püspök műveinek lajstromát tartalmazza (1030 db művet), amelyet Possidius Kr. u. 431. körül állíthatott össze, és hozzácsatolta az általa írott életrajzhoz. Az *Indiculum* jóval több levelet tartalmaz, mint ami ránk maradt.

⁴³ Ez az érv Wankenne-től származik, aki az augustinusi levélstílus vizsgálatára specializálódott. J. Wankenne, *La correspondance de Consentius avec st. Augustin*, in *Colloque...*, 225-242. old.

⁴⁴ Ezt a két páli helyet P. A. Fevrier analizálta, *Colloque...* 105. old.

⁴⁵ A Firmushoz írott Ep. 212/A-t, amit C. Lambot publikált (*Rev. Bén.* 51 (1939) 109-121. old *Lettre inédite de St. Aug. relative au De civ. Dei*), és amelyet egy reimsi és egy párizsi kéziratban talált meg Divjak is újra kiadta, 1/A* jelzéssel, mert abban a két kéziratban is szerepelt, amelyekben az új leveleket felfedezte.

⁴⁶ CSEL 88. LXXII. old.

⁴⁷ PL XLVI, coll. 5-22, 1865, Paris, A Wilmart kritikai kiadása a *Miscellanea Agostiniana* 2. kötetében található, 161-208. old

Divjak számára gondot okozott, hogy milyen sorrendben és számozással adja ki az új leveleket, ugyanis a maurinus kiadás⁴⁸ számozását, amely 1-232-ig időrendben halad, a 233-270-ig számozott levelek viszont azért kerültek a kiadás végére, mert hiányoznak belőlük a pontos datáláshoz szükséges utalások, Goldbacher is megőrizte, és azokat a leveleket, amelyeket a maurinusok után találtak meg, J. P. Migne kiadásának példáját követve, a levélcorpusba A-jelzéssel ellátva illesztette be, hogy az olvasókat ne zavarja össze az újfajta sorszámozással, bár Goldbacher is jól tudta, hogy a maurinusok néhányszor tévedtek a sorrend megállapításakor. Ezt megerősíti D. De Bruyne is, aki pl. a 113. és 114. levelet fordított sorrendbe tenné és a 205. és 248. levelet pedig a 413. évre datálja⁴⁹. Divják végül is úgy döntött, hogy nem illeszti be sem a régiek közé, sem nem számozza 271-től 300-ig, hanem külön számozva, olyan sorrendben adja ki, ahogy azok a kéziratban megőrződtek. Így került bele a *corpus*ba az a levél is, amely Firmushoz íródott, és amelyet C. Lambot 1939-ben már kiadott, de a CSEL-ben addig még nem jelent meg. Az új és a régi levelek elkülönítését az új levelek sorszámaához kapcsolt csillag jelzés (*) könnyíti meg.

Miután felvázoltuk a ma ismert Augustinus-levelek hatalmas gyűjteményének fokozatos gyarapodását, eltöprenghetünk azon a kérdésen, hogy vajon hány levél nem maradt ránk vagy lappang még most is valamelyik könyvtár kéziratgyűjteményében. Goldbacher⁵⁰ 10 levelet számolt össze, amelyet írójuk említ, de nem maradtak ránk. Ehhez Pellegrino⁵¹ hozzátesz még két Paulinus Nolanusnak írott levelet, és azt a levelet, amelyet Alypius és Augustinus együtt írtak a thiavei egyházközségnek⁵², és egy a hippói *presbyterek*nek írott levelet, és 5 elveszett levelet, amelyet a Hieronymusszal folytatott levelezésből lehet kikövetkeztetni.⁵³ Lietzmann⁵⁴ Paulinus Nolanus három,

⁴⁸ Sancti Aurelii Augustini opera, studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri, 1679-1690.

⁴⁹ D. De Bruyne, Les anciennes collections et la chronologie des lettres de Saint Augustin, Rev. Bén. 43, (1931), 284-295. old.

⁵⁰ CSEL 58, VIII. old.

⁵¹ Op. cit. XIX. old.

⁵² Az Ep. 83,15-ben van róla szó.

⁵³ M. Pellegrino, Op. cit. XXIII. old.

⁵⁴ H. Lietzmann, Zur Entstehungsgeschichte der Briefsammlung Augustinus, Berlin, 1930, 366. old.

Hieronymus 3 és Euodius egy elveszett levelére talált utalást. Ennek alapján talán remélhetjük, hogy fognak még előkerülni most lappangó kéziratok, amelyek tovább gazdagítják majd a szerzőre és korára vonatkozó ismereteinket.

II. 4. A levelek csoportosítása

Ennek a hatalmas levélgyűjteménynek a darabjait több szempont szerint lehet csoportosítani. A maurinus atyák kronológiai szempontú négy csoportját már említettem, de már ők is csoportosították *argumenta* szerint is, így 8 csoportot különítve el: teológiai, polemikus exegetikai, egyházi, morális, filozófiai, történeti és egyéb levelek.

Luck abból indul ki, hogy a levél gyakorlati műfaj, amely évszázadok folyamán irodalmi műfajjá is vált, ennek megfelelő irodalmi skémák és típusok alkalmazásával. Ő az antikvitásban elkülöníti a *litteraet* és az *epistulát* egymástól⁵⁵, szerinte az antikvitásban is érzékelték a kettő közötti különbséget, de ez nem a tartalom vagy a stíluson alapult, hanem azon a tényen, hogy a *litterae* megőrizte intim és privát karakterét későbbi közzététele ellenére is, az *epistula* pedig akaratlagosan irodalmi jellegű kompozíció, kezdettől fogva a nyilvánosságnak van szánva, publicisztikai igényeket elégít ki, propaganda szerepet tölt be, a címzett és az üdvözlési formák járulékosak, céljuk csak az, hogy az írás magánlevél kinézetét keltse. Ezeket különleges műgonddal megszerkesztett nyílt leveleknek tekinti. Augustinusnál azonban sehol sem találtam szöveghelyet arra vonatkozóan, hogy ezt a két csoportot ilyen formában elkülönítette volna.

Pellegrino felosztásában⁵⁶ a prózairodalomra és a retorikára jellemző kategóriák jelennek meg. Az *epistulae consolatoriae* közé sorolja azokat a leveleket, amelyekben az antik vigasztalások, Cicero és Seneca nyomdokain halad a szerzőnk, pl. az Ep. 259-et, amelyben Corneliust vigasztalja meg felesége halála miatt. Ebben a típusban a

A Paulinus Nolanus-Augustinus levelezés lacunáival foglalkozott még P. Fabre, *Essai sur la chronologie de l'oeuvre de saint Paulin de Nole*, Paris, 1948. és P. Courcelle, *Les lacunes de la correspondance entre saint Augustin et Paulin de Nole* in *Revue des Etudes Anciennes* 53, (1951), 253-300. old.

⁵⁵ G. Luck, *Brief und Epistel in der Antike*, in *Das Altertum*, 7 (1961), 77-84. old.

⁵⁶ *Opere di Sant Agostino, Le lettere*, Roma 1992, XXVII. old

consolatio mortis szinte mindig együtt van jelen az elhunyt *laudes*ának emlegetésével. De vigasztalja Augustinus a hitében az egyházi emberek világias viselkedése miatt megingott Feliciát⁵⁷, Laetust, hogy tartson ki az aszkétikus életvitelben anyja akarata ellenére is⁵⁸. Az *epistulae exhortatoriae* kategóriája néha érintkezik az előzővel, mivel a vigasztalás után gyakran következik a hitre való buzdítás. Az új levelek közül az Ep. 2* egy ilyen hosszú *exhortatio ad fidem catholicam recipiendam*, amelyben Augustinus Firmust megkeresztelkedésre buzdítja. Előfordul az is, hogy a buzdítást szemrehányás előzi meg, pl. ilyen a Bonifatius *comes*hez írott 220. levél. Az *epistulae gratulatoriae* is elég gyakori típus, pl. gratulál Pammachius *senator*nak, hogy donatista *colonus*ait sikerült a katolikus egyházba visszatérítenie⁵⁹, Darius *comes*nek, mivel az az igazi dicsőséget keresi⁶⁰. A Pellegrino-féle negyedik csoportba azok a levelek tartoznak, amelyekben Augustinus közbeavatkozik valamilyen ügyben (*litterarum intercessus*) világi hatalmasságoknál, vagy válaszol a hozzá intézett kérelmekre, pártfogásába vesz személyeket. Az utolsó csoportba azokat a leveleket sorolja Pellegrino, amelyekben Augustinus a hozzá intézett kérdésekre válaszol, pl. teológiai kérdésekre a lélekről, a kegyelemről, pogányoknak a keresztény vallásra vonatkozó ellenvetéseire⁶¹, bibliai helyeket értelmez⁶², liturgiára vonatkozó kérdésekre válaszol, pl. a szentáldozat gyakoriságáról⁶³ vagy a böjti szokásokról⁶⁴.

Ciccarese szerint⁶⁵ igazolni lehet az augustinusi levelezésben a Iulius Victor-féle megkülönböztetést⁶⁶ az *epistulae negotiales* és az *epistulae familiares* között. A

⁵⁷ Ep. 208.

⁵⁸ Ep. 243.

⁵⁹ Ep. 58.

⁶⁰ Ep. 229.

⁶¹ Ep. 138.

⁶² Ep. 193 és az új levelekből Ep. 5*.

⁶³ Ep. 54.

⁶⁴ Ep. 36.

⁶⁵ M. P. Ciccarese, La tipologia delle lettere di S. Agostino in *Augustinianum* 11. (1971) 471-507. old.

⁶⁶ Julius Victor, *Ars rhetorica*, XXVII. caput: *Epistularum species duplex est: sunt enim aut negotiales aut familiares. Negotiales sunt argumento negotioso et gravi. In hoc genere et sententiarum pondera et verborum lumina et figurarum insignia compendii opera requiruntur, atque omnia denique oratoria praecepta, una modo exceptione, ut aliquid de summis copiis detrahamus et orationem proprius sermo explicet. (...) in familiaribus litteris primo brevitatis observanda: ipsarum quoque sententiarum ne diu circumferatur, quod Cato ait, ambitio, sed ita recidantur, ut numquam verbi aliquid deesse videatur.* (C.

negotiales csoport vizsgálatát a történészekre hagyja, ő maga csak a *familiares* csoporttal foglalkozik. Ezen belül az *epistulae consolatoriae* és *exhortatoriae* mellett külön csoportba osztja az *epistulae comendatitiae*⁶⁷, de az *epistulae gratulatoriae* már újra megegyezik a Pellegrino-féle csoporttal.

És lehet persze a leveleket aszerint is csoportosítani, hogy ki a címzettjük, és nagyon valószínű hogy Augustinus is eszerint őrizte otthon a *volumina epistularum missarum*-ban az elküldött levelek másolatait, a *volumina epistularum acceptarum*-ban pedig a kapott leveleket. Legfontosabb levelezőtársai közé tartozott Hieronymus⁶⁸, aki Betlehemben folytatta irodalmi, bibliafordító és kommentáló tevékenységét, és Augustinushoz hasonlóan hatalmas életművet hagyott hátra. Először Augustinus írt Hieronymusnak, 394-ben vagy 395-ben, kifejtve véleményét Hieronymus bibliafordításáról és a Galátákhoz 2, 11-14 interpretációjáról, azonban a levélvivő Profuturus halála miatt ez a levél nem jutott el Hieronymushoz, aki 397-ben írta első levelét Augustinusnak. Levelezésük nem mentes Hieronymus sértődéseitől, gyanakvásától, aki azt írja, hogy Augustinus írt volna egy könyvet ellene, és azt elküldte volna Rómába. Kiemeli, hogy ő az idősebb, és nem szívesen veszi a kritikát a fiatalabttól. Még nem kapták meg az előzőre adott választ, de már újabb leveleket írnak egymásnak, aztán éves kihagyások következnek, Hieronymus kételkedik abban, hogy tényleg Augustinus írta-e a levelet, amely neki szól. Augustinus higgadtan reagál a vádakra, pl. az Ep. 73-ban leírja, hogy nem volt szándékában megsérteni Hieronymust, de ha megtette volna, hajlandó bocsánatot kérni⁶⁹, és kifejti, hogy számára leginkább a kérdéses bibliai helyek értelmezése volt a lényeges. Amikor Rufinus és Hieronymus között elmérgesedik a viszony, Augustinus a kibékítésükre törekszik. Hieronymus aztán megbánja hirtelen haragját, és keménységét, kedvességekkel teli levelet ír Augustinusnak, majd újabb vita támad köztük.

A hippói püspök fontosabb levelezőpartnerei közé tartozott a burdigalai származású Paulinus Nolanus is, aki feleségével Terasiával együtt tért meg és vette fel a

Iulius Victor, *Ars rhetorica*, ediderunt R. Giomini, M. S. Celentano, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig, 1980)

⁶⁷ Epp. 113, 115, 116,

⁶⁸ SS. Eusebii Hieronymi et Aurelii Augustini Epistulae mutuae, Edidit, prolegomenis et notis instruxit J. Schmid, *Flor. Patr.* 22, 1930.

⁶⁹ Ep. 75. A. Vaccari, *Cuore e stile di S. Agostino nella lettera 73*. in *Miscellanea Agostiniana*, Volume II, 353-359. old.

keresztséget Kr. u. 389-ben. Miután vagyonát a szegényeknek adta, feleségével Nolába vonult vissza, amelynek a püspöke is lett. Nemcsak Augustinusszal levelezett, hanem Alypiusszal és Licentiusszal is. A fontosabb levelezőtársak közé kell még sorolni Euodiust, aki Augustinusszal együtt tért át a katolikus hitre és keresztelkedett meg, a másik bizalmas barátot, Nebridiust, Macedoniust, aki a *vicarius Africae* tisztségét töltötte be, Longinianus pogány filozófust, az előkelő Flavius Marcellinus *tribunust*, a *proconsul Africae* Volusianust, aki bár maga pogány volt, a keresztény tanokról sokat levelezett Augustinusszal. Levelezőtársai között volt Maximinus, Sinitum donatista püspöke is. A hippói püspök levelezett még Innocentius pápával is az afrikai püspökök nevében.

III. A közbeavatkozó levelek

III. 1. A közbeavatkozó levelek (*Litterarum intercessus*)

Már a korai időszakból fennmaradt 5. levélben van utalás arra, hogy Augustinus polgártársai ügyeivel foglalkozik: Az Ep.5 Kr. u. 388 és 391 között íródott, Nebridius írta Augustinusnak, és azt írja benne ezzel kapcsolatban, hogy “energiádat és türelmedet polgártársaid ügyeire pazarlod és alig van nyugodalmad”, ezért meghívja a birtokára egy kicsit pihenni. (*Itane est, mi Augustine, fortitudinem ac tolerantiam negotiis civium praestas, necdum tibi redditur illa exoptata cessatio. Ep. 5, 1*)

Másik forrásunk Augustinus ilyen jellegű tevékenységére vonatkozóan Possidius, aki Augustinus kortársa, negyven éven át barátja volt, és 391-397 között együtt élt vele a hippói szerzetesi közösségben. 397-ben Calama püspöke lett, ez a város Hippótól, Augustinus püspöki székhelyétől egy napi járóföldre volt, tehát valószínűleg azután is gyakran találkoztak, hogy Possidiust püspökké szentelték. Nem sokkal Augustinus halála után, mikor Calamát elfoglalták a vandálok, Hippóba menekült, és jelen volt mestere és barátja halálánál.

Possidius csak egy könyvet írt, a *Vita Augustini*⁷⁰, valamint a hozzá kapcsolódó *Indiculumot*, amely Augustinus műveinek jegyzékét tartalmazza. Művének datálásához a *terminus ante quem* Carthago eleste, Kr.u. 439. és a *terminus post quem* pedig Kr. u. 431. júliusa, amikor a vandálok Hippo városát pusztították, ahogy ez a mű 28,11,14. fejezetéből is kitűnik. Egyszerű és dísztelen stílusban beszéli el azt, amit látott és hallott a hippói püspökről (*quae in eodem vidi et audivi praef.1.*). Személyes élményein túl néha írott forrásokból is merít, pl. az egyházi jegyzőkönyvekből (capp. 6,7; 16,2; 17,6) és a *Levelekből* (capp. 30,2). Az általa írott életrajz jellegzetessége, hogy hiányoznak belőle a más szentéletrajzoknál megszokott és bőségben előforduló csodák leírásai. Possidius a konkrétumokra koncentrál, nem törekszik pl. Augustinus megtérésének pszichológiai analizisére, mert azt tudja, hogy úgyis megtudjuk a *Confessiones*ből. Számos értékes adatot szolgáltat számunkra Augustinus püspöki működéséről, aszketikus életmódjáról és az eretnekek elleni harcáról. A *vita* mint műfaj szükségszerű velejárója az adott személy *moresának* számbavétele. Possidius leírja, hogy a püspöki tisztség egy sor igazságszolgáltatási feladatot is jelentett Augustinusnak, amit *diligenter* és *pie* gyakorolt, a nap nagy részét ennek a tevékenységnek szentelte, bár maga terhesnek tartotta ezt a feladatot. Inkább a meditativ *otiumot* szerette, mint a *Sermones* 339,4-ből is kitűnik:

nihil est melius, nihil dulcius quam divinum scrutari nullo strepente thesaurum: dulce est, bonum est, praedicare autem, arguere, corripere, aedificare, pro unoquoque satagere, magnum opus, magnum pondus, magnus labor.

De Augustinus kötelességeit felelősséggel teljesítette, bármennyire is *magnum pondusnak* és *magnus labornak* érezte. A nap nagy részét a bíraskodásnak szentelte, és nemcsak keresztények ügyeivel foglalkozott, hanem *cuiusque sectae hominibus*⁷¹. Néha *aliquando usque in horam refectionis, aliquando autem tota die ieiunans*⁷² az egész napot ezzel töltötte, még az evést is elhanyagolta. *Et faciebat hoc tamquam speculator a Domino constitutus domui Israel*⁷³ - mondja Possidius -, *speculatore*nak, őrszemnek tekintette magát, akinek Istentől rendelt feladata a hívek üdvén őrködni. Ebbe a tevékenységbe beletartozott az is, hogy több levelet írt mások érdekében, ha erre

⁷⁰ Possidio, *Vita Sancti Augustini*, ed. critica, trad. e note di M. Pellegrino, 1955, Edizioni Paoline

⁷¹ Possidius, *Vita* 19,2.

⁷² Possidius, *Vita* 19,3.

⁷³ Possidius, *Vita* 19,5.

megkérték: *Rogatus quoque a nonnullis in eorum temporalibus causis epistulas ad diversos dabat*⁷⁴. A következő részben a *nonnullis* helyett már “számára kedves személyek” *a suis carissimis* áll, akik arra kérték a hippói püspököt, hogy érdekükben polgári /világi hatalmaknál is avatkozzon közbe: *Novimus quoque eum a suis carissimis litterarum intercessum postulatum non dedisse, dicentem cuiusdam sapientis servandam esse sententiam, de quo scriptum esset, quod multa suae famae contemplatione amicis non praestitisset, et illud nihilominus suum addens, quoniam plerumque potestas quae petitur, premit. Cum vero intercedendum esse rogatus videbat, tam id honeste ac temperate agebat, ut non solum onerosus ac molestus non videretur, verum etiam mirabilis exstitisset*⁷⁵.

Possidius előbb azt írja tehát, hogy bár sokan kérték a közbeavatkozásra, de sok esetben nem intézte el a barátainak azt, amire kértek, mivel egy bölcs maximája szerint cselekedett ügyelvén a jó hírére, és tudván hogy a hatalmasok, ha megkérik őket, gyakran kényszerítő intézkedéseket hoznak (*plerumque potestas, quae petitur, premit*). De ha látta, hogy kötelessége közbeavatkozni valamilyen kérelmező érdekében, azt olyan becsületesen és mértéktartással tette, hogy ne tűnjön terhesnek és alkalmatlannak, hanem inkább csodálatra méltónak.

A hatalmas levélgyűjteményből ezeket a közbeavatkozó leveleket (*litterarum intercessus*) fogom vizsgálni, amelyek mindig a reális élet szükségleteiből születtek, néha a hivatalos kommunikációhoz tartoznak, és belőlük számos olyan ügy rekonstruálható, amelyekben a hippói püspök éreztette befolyását. Mert azok az esetek, amelyekről Possidius, mint visszautasításokról beszél, nem voltak olyan nagy számúak a fennmaradt levelek alapján, akkor is udvariasan és szívélyesen tette azt, nem a bölcs maximájára, nem saját jó hírére hivatkozva, hanem mert feleslegesnek érezte a beavatkozást, mint az Ep. 243, 12. esetében, vagy az újabb levelek közül a 21*-ban, amelyben azért utasítja vissza a közbeavatkozást, mert a suppai lakosok nem saját püspökökhöz fordultak, hanem Honoratusnak, saját püspöküknek a tekintélyét megkerülve, hozzá, és olyat kértek tőle, ami az egyházi elvekkel ellentétes.

Nem sorolom a közbeavatkozó levelek kategóriájába azokat a leveleket, amelyekben csak néhány szót szólván a levélvivő megbízhatóságáról vagy a vallásos életben elért érdemeiről, azt a címzett figyelmébe ajánlja, és a levél fő témája nem a

⁷⁴ Possidius, Vita 19,6.

⁷⁵ Possidius, Vita 20,1-2.

közbeavatkozás valakinek az érdekében, hanem más kérdés kifejtése. És a közbeavatkozások közül azokat az ügyeket vizsgálom, amelyekben védelemről van szó, vagyis Augustinus olyan magatartást tanúsít, amely arra irányul, hogy személyeket, vagy csoportokat veszélytől, kártól, erőszaktól jogtalanságtól megőrizzen, megvédjen. Nem sorolom a védelem kategóriájába azokat a leveleket sem, amelyekben tévtanoktól, a szentírás értelmezésével kapcsolatos tévedésektől, vagy eretnekségektől általában akar megvédeni valakit (ha az eretnekek által elkövetett konkrét jogtalanságokról van szó, azt vizsgálom), mert tanulmányom határai túlságosan kiszélesednének.

Ezek a levelek tehát szinte mindig praktikus céllal születnek, és egy személyhez íródnak, még akkor is, ha a korabeli levelezési szokások ismeretében tudjuk, hogy többen is elolvasták. Néha ez is a célja velük Augustinusnak, mint az alább következő szöveghelyek mutatják:

Ep. 128, 4: *Haec propterea Praestantiae tuae scribenda curavimus, ut et per te innotescant omnibus...*

Ep. 238,11...*his litteris accipe, quod et tu legas, et cui volueris, legendum tradas*

Ep. 55, 39 *Sed ideo haec etsi breviter monui, quoniam novi eamdem ipsam charitatem tuam, quae non aemulatur, hanc epistulam multis daturam atque lecturam.*

Ez a szokás, hogy sokak kezén cirkuláltak ezek a levelek, példát adván arra másoknak, hogy miként helyes eljárni, ha hasonló esetekkel találják szembe magukat, megengedik azt az óvatos következtetést, hogy hatásuk jóval nagyobb lehetett, mint a konkrét ügyek megoldása, és talán több következtetést lehet levonni belőlük a negyedik század végi ötödik század eleji *Africa* életére és társadalmára vonatkozóan, és nem csak a hippói püspök tevékenységéről beszélnek nekünk.

Ezekkel a levélben történő közbeavatkozásokkal kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy vajon elérték-e céljukat, megtette-e a címzett azt, amire Augustinus levelében igyekezett rábeszélni, vagyis mennyire voltak sikeresek ezek a közbeavatkozások. Erre megint Possidiusnál találunk utalást, de sajnos csak egy helyen, a *Vita* 20,1,2-4-ben: egy alkalommal, mikor a szükség úgy hozta (*exorta necessitate*), levélben közbeavatkozott Africa vicariusánál, Macedoniusnál, amire a vicarius így válaszolt (itt Possidius idéz a leveléből): “Csodálom nagyon bölcsességedet könyveidben és leveleidben, amelyekben közbeavatkozol annak érdekében, aki bajban van. Az előbbieket olyan briliánsnak a tudományod és vallásosságod miatt, az utóbbiak annyira tiszteletteljesek, hogy ha nem tenném meg azt, amit kérsz, visszaszálna rám a

vétek.” (*Possidius, Vita, 20,1.3-4. Miro modo adfcior sapientia tua et in illis quae edidisti et in his quae interveniens pro sollicitis mittere non gravaris. Nam et illa tantum habent acuminis, scientiae, sanctitatis, ut nihil supra sit, et haec tantum verecundiae, ut nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere, non in negotio esse diiudicem, domine merito venerabilis et suscipiende pater.*)

Majd a *Vita* 20,1,5.-ben folytatván Augstinus dicséretében azt emeli ki, hogy az nem törekszik arra, hogy kizsarolja azt, amit a bajban lévő kíván, hanem tanácsot ad inkább a bírónak, akinek annyi elfoglaltsága van, és ezt megfelelő mérséklettel/tisztelettel teszi és nehéz ügyekben is eredményeket ér el tiszteletreméltó személyek között. “Ezért rögtön megtettem kérésedre a kívánt dolgot, egyébként már előbb is reményt adtam rá.” -mondja Macedonius Possidius leírásában. (*Non enim instas, quod plerique homines istius loci faciunt, ut quodcumque sollicitus voluerit extorqueas; sed quod tibi a iudice tot curis obstricto petibile visum fuerit, admones, subserviente verecundia, quae maxima difficultium inter bonos efficacia est. Proinde statim commendatis effectum desiderii tribui; nam sperandi viam ante patefeceram. Possidius, Vita Augustini 20,1,5.*)

Itt tehát egy magasrangú világi személynél való sikeres közbeavatkozásról olvashattunk. Vizsgáljunk meg azonban más eseteket is, most már a levélgyűjteményben fennmaradtak közül, és nézzük meg, hogy igazat írt-e Possidius, tényleg *honeste* és *temperate* avatkozott-e közbe Augustinus mások érdekében, és a konkrét esetek elemzése alapján mi jellemzi közbeavatkozásainak célját és módját.

III. 2. A Classicianus ügy - magas rangú világi személy megvédése egy katolikus püspökkel szemben

Az újabb augustinusi levelek közül az 1* jelű *Classicianushoz* szól. A levél datálásáról Divjak a CSEL-ben⁷⁶ azt írja, hogy *Augustino sene, incerti temporis*, vagyis a pontosan nem datálható levelek közé sorolja, amelyekről csak annyit tudunk, hogy a hippói püspök öregkorában írta őket. Erre a datálásra utal az 1* levéllel szoros kapcsolatban álló, a régebben ismert levelek között a 250. számot viselő levél is, amely tartalmából ítélve szinte egyidőben keletkezhetett az 1* levéllel. A 250. levélben az *en*

⁷⁶ CSEL 88, XVII. old.

adsum senex a iuvene et episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratissimus discere (Ep. 250. CSEL 57) kifejezésből kitűnik, hogy Augustinus már jónéhány éve püspök és *senex* is, és ugyanennek a levélnek a végén *laetificet iuventutem tuam non contemntem senectutem meam* újra hangsúlyozza a levélíró *senectusát*. Pellegrino szerint valószínűleg Kr. u. 425-ben íródott az 1* levél, J. Folliet⁷⁷ azonban korábbi időszakra datálja. Az Augustinus által említett öregségről Folliet azt gondolja, hogy 60 éves korról kezdődik, ez pedig a Kr. u. 415. évnek felelne meg. Erről a Classicianus-ügyről szól még a 250/A levél is, amely egy töredék; az 1* levélnek az a része található meg benne, amelyben Augustinus arról szól, hogy zsinaton kellene foglalkozni a kollektív kiközösítés kérdésével, sőt ő akár a Szentszéknek is ír, ha szükséges.

Az 1* levél címzettje, Classicianus magasrangú világi méltóság, *comes*, talán *comes rei militaris* lehetett⁷⁸. Magas rangja és hatalma abból is kikövetkeztethető, hogy személyesen avatkozott közbe egy olyan ügyben, ahol a polgári törvények szerint mulasztást elkövető egyének az egyház falain belüli oltalomhoz folyamodtak. Talán egy provincia katonai parancsnoka lehetett ő is, mint a 7* levélben szereplő Bonifatius *comes*. De a polgári vagy katonai adminisztráció más magas funkcionáriusa is lehetett, ami az Ep. 1*, 2-ből - (*Sed novimus quosdam et in altioris quam tu es saecularis potestatis fastigio collocatos...*) - következően azt jelenthetné, hogy a másodrangú funkcionáriusok közé tartozott, például *comes rerum privatarum* lehetett.

Milyen ügybe is avatkozott be Classicianus? A pillanatnyilag fizetésképtelen adósok egy *fideiussorhoz* (kezes) folyamodtak, és esküt tettek az evangéliumra, hogy vissza fogják fizetni az adósságukat. Ezt nem tették meg, sőt a templomba menekültek, ahová Classicianus *comes* katonák kíséretében utánuk ment (Ep. 1*, 3: *quamvis ipse ad ecclesiam veneris comitatus militibus*), és kérte Auxilius püspököt, hogy ne védje meg a hamis esküt tevőket. Auxilius püspök erre megharagudott Classicianusra, és kiközösítette egész családjával együtt.

⁷⁷ Colloque... 137-146. old.

⁷⁸ Prosopographie chrétienne du Bas-Empire, 1. Afrique (303-533) par André Mandouze, 1982, Paris, 210. old., Erről a személyről nem maradt fenn más írott forrás, csak ezekben az Augustinus-levelekben szerepel. Lásd még: Martindale-féle prosopográfia 298. old.

A kiközösítés, amely a legfőbb egyházi büntetés a hívek közösségéből való kirekesztést jelent, megfoszt az egyház összes jótéteményétől. A kiközösítés után a kiközösített nem vehet részt az istentiszteleten, kivéve a szentbeszédet, nem vehet föl megengedett módon szentségeket, nem lehet őt katolikus módon eltemetni. Ha pap a kiátkozott, akkor nem szolgáltathatja ki a szentségeket, és nem élvezheti az egyházi javadalmakat.

Az 1* levél Classicianusnak egy olyan levelére válasz, amely nem maradt ránk, és amelyben Classicianus kifejtette az ügyet Augustinusnak, és kérte őt, hogy avatkozzon be Auxiliusnál az érdekében, hogy oldják fel a méltatlan kiközösítés alól. Augustinus kicsit zavarban van, mert nincsenek egyelőre érvényes zsinati határozatok a kérdésben (*Ep. 1*, 1: nunc vero decreta quidem conciliorum non sunt aut, si forte sunt, me latent*), és maga személyesen még sohasem csinált ilyen kollektív kiközösítést (*Ep. 1*, 2: omnino aliquid huiusmodi feci*). Classicianust ártatlannak ítéli, ha elbeszélése megfelel a valóságnak (*Ep. 1*,3: non invenio culpam tuam, si vera narrasti*). Augustinus mégis arra buzdítja a *comest*, hogy kérjen bocsánatot Auxilius püspöktől (*Ep. 1*, 4: Nihil sane perdis, immo plurimum merito piae humilitatis adquiris ab episcopo veniam postulando*), és azt mondja, hogy szándékában áll az Apostoli Szentszékkal is tárgyalni a hasonló esetekről. Levelének végén biztosítja Classicianust arról: írt egy levelet Auxilius püspöknek is, hogy az érdekében közbeavatkozzon. Ezen levél napjainkig fennmaradt, ez a 250. levél.

A Classicianusnak írt előbbi levél (Ep. 1*) nemcsak az utókor, de a korabeliek számára is hasonlóképpen fontos lehetett, különösképpen Augustinusnak a kollektív kiközösítésről alkotott véleményét tartalmazó részlete, mivel e töredék (Ep. 250/A) nemzedékeken át tovább másolva is fennmaradt. Ez a töredék az Ep. 1*-nak csak azt a részét tartalmazza, amelyben arról van szó, hogy Augustinus foglalkozni akar a kollektív kiközösítés kérdésével a zsinaton és írni a Szentszéknek is, ha szükséges, hogy senki se haljon meg egy családban keresztelés nélkül. Hangsúlyozza továbbá, hogy a jogtalan kiközösítés többet árt annak, aki azt elrendeli, mint annak, aki azt jogtalanul elszenved. Augustinus szerint a bűn szigorúan személyes, és nem szabad a bűnös egész családját kiátkozni egy családtag bűne miatt. A hippói püspök a Szentírással érvel: az Ótestamentumban van ugyan szó kollektív testi büntetésről, de az Ezékiel 18,4 szerint a bűn szigorúan személyes. Ha ez nem így lenne, akkor a gyermekek kettős büntetést szenvednének el, az eredendő bűnhöz a szüleik által elkövetett bűn miatti átok járulna,

és ezért a megszületett gyermek nem tudná megkapni a keresztség szentségét. Az eredendő bűn, az ősbűn az, ami először megbontja az isteni rendet, a bűnbeesés előtti idealizált ősállapotot, a harmóniát. Ennek következtében árasztja el a világot a sok baj és szenvedés. Az eredendő bűn tragikuma az, hogy következménye nemcsak Ádámra és Évára nézve súlyos, hanem az egész emberiségre. Az eredendő bűn olyan erkölcsi fogyatékoság, amelyet születésekor minden újszülött megkap szüleitől.

Classicianust püspöke az egyházi menedékjog megsértése miatt sújtotta kiközösítéssel. A menedékjog (*asylum*-jog) kifejezés görög terminusból ered és maga a szó "sértetlen"-t jelent. A latin legenda szerint e jogot Romulus hozta létre, és később Diana aventinusi temploma szolgált ilyen menedékhelyül. Több népnél van bizonyítékunk arra, hogy ilyesfajta menedékjog létezett, azok, akiket az igazságszolgáltatás üldözött, szökött rabszolgák, hadifoglyok, adósok, bűnözők, egy-egy szentélybe menekültek. Az Ótestamentumban is van bizonyíték arra, hogy a szentélyben lehetett menedéket találni akaratlan emberölés esetén (Genézis, 25, 45). A hettita, egyiptomi, görög és római civilizációban is volt ilyen intézmény. A keresztények is igényelték ezt a menedékjogot templomaik számára, és még mielőtt az állam ezt formálisan elismerte volna, gyakorolták az *intercessio episcopalis*, vagyis a püspökök közbenjárását valaki érdekében a bíróságokon, hogy kegyelmet nyerjenek az elítéltek számára⁷⁹. Az *asylum* igazi célja, hogy összeegyeztesse a szociális rend követelményeit az emberi *pietasszal*, az eltúlzott bosszúállás elkerülésével. De mint az 1* levélből is kitűnik, az *asylum* nem nyújtott teljes garanciát az odamenekülőknél, akiket néha erőszakkal hurcoltak el onnan a világi hatalom képviselői. Classicianus a katonákkal való megjelenését rangjával magyarázza, miszerint a katonák csak a kíséretében voltak, legalábbis ezt írhatta Augustinusnak, aki - amint a levélből kiderül - hajlandó is elfogadni ezt a magyarázatot. A IV. század végén a császári törvényhozás még nem ismerte el hivatalosan az *asylum* jogi érvényét a templomokban úgy, hogy az állam részéről ezáltal megakadályozzák az erőszakos beavatkozást. A carthagói zsinat 399. április 27-én úgy döntött, hogy két püspököt küld Honoriushoz azért, hogy az egyházi menedékjog legális elismerését elérjék.

⁷⁹ Erre több forrás is utal: Ambrosius *De officiis* 2,21, 102, *Expos. prol.* 118,8,41 és *Epp.* 25,3; 40,25;51,6; 61-62. Ammianus Marcellinus is ír erre vonatkozó epizódról Colóniában 355-ben és Rómában 364-ben. (15,31; 26,3).

Ha Augustinus védelmi közbeavatkozását vizsgáljuk az 1* levélben, akkor az eset különlegessége, hogy egy egyházi embernél, egy püspöktársnál avatkozik be egy világi hatalmasság Classicianus érdekében. Az esetről legalább négy levél született, az első Classicianusé, amely nem maradt fenn, és amelyben elmondhatta ügyét Augustinusnak, valahogy úgy, hogy nem fizető adósok az egyházba menekültek és az evangéliumra hamisan esküdtek, ő katonák kíséretében (akikre csak hivatala miatti reprezentációs célokból volt szüksége, legalábbis saját verziója szerint) a templomba ment, amiért Auxilius püspök kiközösítés átkával sújtotta nemcsak őt személy szerint, hanem egész családját is. A levél végén Augustinus segítségét és közbeavatkozását kérhette. Augustinus közbeavatkozik, és ír az ügyben legalább három levelet. Egyet Classicianusnak, amely az 1* levél, egyet Auxilius püspöknek, amely az Ep. 250. és egyet az Apostoli Szentszéknek, amely nem maradt ránk, de az 1* levélben említi, hogy szándékában áll megírni. Az 1* levélben lényegében igazat ad Classicianusnak, és kifejti nézetét a kollektív kiközösítésről. Ez azért lényeges, mert az Ep. 1*, 2-ben arról ír Augustinus, hogy nem egyedi ez az eset, mert már Classicianusnál magasabb rangú hivatalnokokat is közösítettek ki püspökök egész családjukkal együtt, de nem fordultak egy másik püspökhöz, mint ezt Classicianus tette, hanem bocsánatot kértek: *Sed novimus quosdam et in altioris quam tu es saecularis potestatis fastigio collocatos anathematizatos fuisse ab episcopis cum domo sua tota nec eis aliquam facti huius commovisse quaestionem nec ad alios episcopos cum querelis, sed potius ad eos, a quibus ligati essent, ut accepta venia solverentur, cum satisfactione venisse.*

Ezért Classicianusnak is azt mondja, hogy kérjen bocsánatot Auxilius püspöktől a köztük lezajlott szóváltás miatt. (Ep. 1*, 4). A levél végén (Ep. 1*, 6) azt is megírja, hogy még írt az ügyben Auxilius püspöknek is, és úgy gondolja, hogy nem kell többet tennie.

Szerencsénkre ez a levél is ránk maradt, amelyet Auxilius püspökhöz írt Augustinus, ez az Ep. 250. Datálását 415 és 420 közé teszik, és ugyanolyan problémákat vet fel, mit az Ep. 1* datálása. Auxiliusról annyit tudunk⁸⁰ csak, hogy Nurconensis-nek (egy pontosan nem azonosítható hely Mauritania Caesariensisben) volt a püspöke és részt vett a 411-es carthagói konferencián. Egy öregember írja ezt a levelet

⁸⁰ Prosopographie chrétienne du Bas-Empire, 1. Afrique (303-533) par André Mandouze, 1982, Paris, 132. old.

egy fiatal püspöknek, és arra kéri benne, hogy vonja vissza azt a kiközösítést, amivel Classicianus egész családját sújtotta. A levél fő gondolata: Adj racionális magyarázatot arra, hogy miért tetted ezt a *comesszel*! Bocsáss meg Classicianusnak, ha bocsánatot kér tőled, ha valóban bűnt követett el. Ha azonban bölcsen felismered, hogy nem követett el bűnt, tekintve, hogy ő jogosan követelte, tartsák meg a hit házában, vagyis a templomban az adott szót, tedd azt, amit egy szent embernek tennie kell. Mert mi, püspökök is, néha igazságtalanul reagálunk érzelmeinktől befolyásolva. Tépd szét tehát az egyházi jegyzőkönyveket, és állítsd vissza közöttetek a *charitast*! Hagyd a veszekedést, ne veszítsd el egyik barátodat!

A levél megszólításában Augustinus, mint általában, megadja püspöktársának a neki kijáró hivatalos megnevezést (*Domino dilectissimo et venerabili fratri et consacerdoti Auxilio*), tehát *Venerabilis*, ami a püspökök hivatalos megszólítása, és azt is hangsúlyozza, hogy paptárs, vagyis kolléga ír kollégának, ám a levél több hangsúlyos utalásából kiderül, hogy mégsem egyenrangúak: Augustinus az idősebb és tapasztaltabb, aki tanácsadói szerepbe helyezkedik fiatalabb kollégájával szemben. Ezután a levél első szava *Vir spectabilis*. Ez Classicianus rangja, amely arra utal, hogy nem akárci, egy ilyen magas rangú ember panaszkodott a püspökre, méghozzá *graviter questus est*. A levél egyből a lényegre tér, semmi érdeklődés a címzett egészségi állapotáról, vagy utalás a kapott levelekre. És már a levél elején nem kérdéses, hogy Augustinus kinek ad igazat az ügyben, mert *iniuriam a tua Sanctitate perpessus*-szal folytatja. *Iniuriaról*⁸¹ van tehát szó, amit jogtalanul szenvedett el Classicianus.

Az ügyet a következőképpen írja le: (*Classicianus*) *venerit ad ecclesiam apparitione paucorum suae potestati congrua comitatus, et egerit tecum ne contra salutem suam faveres eis qui per Evangelia peierando, adiutorium violendae fidei in*

⁸¹ Augustinus szerint különbséget kell mindig tenni a között, hogy valaki jogtalanságot vagy jogos büntetést szenved el, mivel csak az az *iniustitia*, ha jogtalanul kap büntetést. *Enarrationes in Psalmos CXLV,15: Quidquid enim iure pateris, non est iniuria. Ne forte diceres, et ego inter iniuriam passos numeror: nam illud in illo loco, et illud causa illa passus sum, vide si iniuriam passus es. Latrones multa patiuntur, sed non iniuriam. Scelerati, malefici, effractores, adulteri, corruptores, omnes patiuntur multa mala, sed nulla est iniuria. Aliud est pati iniuriam, aliud pati tribulationem, aut poenam, aut molestiam, aut supplicium. Considera, ubi sis, quid egeris, vide, quare patiaris, vide et ubi vides, quid patiaris. Ius et iniuria contraria sunt. Ius enim est quod iustum est. Neque enim omne quod ius dicitur, iustum est. Quid si aliquis condat ius iniquum? Nec ius dicendum est, si iniustum est. (...) Si ius fecisti, iniuriam pateris, si iniuriam fecisti, ius pateris.*

ipsa fidei domo requirebant. Tehát néhány személy kíséretében jött Classicianus az egyházba, amely kíséret tisztsége révén is megilleti, és nem pedig katonákat említ, mint az 1* levélben, ezzel is Classicianus pártját fogva, és az ő igazát hangsúlyozza azzal a szójátékkal, hogy “a hit megsértéséhez a segítséget magának a hitnek a házában keresték” a szószegő adósok. Classicianus azt állítja, hogy ama személyek önként, nem erőszak hatására jöttek ki a templomból, mert végiggondolták saját rossz cselekedetüket (*considerantes, quid mali fecerint, non inde violenter abductos, sed sponte dicit egressos*). Ezt a Classicianus-féle variációt, úgy tűnik, Augustinus is teljesen igaznak fogadja el, bár mi azért kételkedhetünk a dolgok ilyen békés folyásában, és figyelembe vehetjük, hogy a hatalom kényszerítő ereje nem mindig a konkrét erőszakos tettet jelenti, hanem gyakrabban a fenyegetést, ami szintén agresszív viselkedésforma. De Auxilius, akit újra *Veneratio Tuanak* titulál levelében Augustinus, erre megharagudott, egyházi jegyzőkönyvet írt az esetről és kiátkozta Classicianust. Mikor Augustinus a *comes* panaszát olvasta, az ügy erős érzelmi hatást váltott ki belőle: *non mediocriter aestuans, cogitationibus magna cordis tempestate fluctuantibus*, ez a vihar, ami a lelkében zajlik, ez is arra utal, hogy nem közömbös az ügyben, és a panaszosnak ad igazat, fel van háborodva. Ezután azonban nem saját véleményét fejt ki az ügyről, hanem arra kéri Auxiliust, hogy adja meg tettének racionális magyarázatát, vagy álláspontját támassza alá a Szentírással (*ut si habes de hac re sententiam certis rationibus vel Scripturarum testimoniis exploratam, nos quoque docere digneris, quomodo recte anathemetur*), és írja meg neki, hogy milyen jogcímen lehet kiközösíteni a fiút az apa vétke miatt, a feleséget a férj vétke miatt, a szolgát az úr vétke miatt, és a még meg nem született gyermeket (*nondum natus*) a szülők vétke miatt. Ez az utóbbi különösen fáj a hippói püspöknek, mivel a gyerekek így kettős bűn szorításába kerülnek, az eredendő bűn mellett szüleik vétke is rájuk nehezedik.

Ezután ő próbálja megmagyarázni Auxilius tettét, megadva neki a lehetőséget, hogy helytelen cselekedetével kapcsolatban mentse a látszatot, amennyiben jóhiszeműen cselekedett. Ezek az érvek a következők: 1. Talán hallottad, hogy más püspökök néhány bűnöst a családjukkal együtt közösítettek ki (*Audisti fortasse aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathemasse peccantium*). 2. Talán a harag ragadott el. 3. Talán fiatal vagy még és tapasztalatlan. Minden érvből azt tűnik ki, hogy Augustinus látszólag magyarázatot próbál keresni a helytelen viselkedésre, és a jóindulatú magyarázatokra hajlamos. Azután egyenként megcáfolja őket, például az

elsőt azzal, hogy ha más püspököktől, akik ilyet cselekedtek, tettük megindokolását kérik, magyarázatot tudnak adni rá (*reddere inde rationem*).

Augustinus ebben az Ep. 250-ben is kiemeli, hogy ő maga sohasem tett effélet: *numquam hoc facere ausus sum*. Ebben a mondatban az *ausus sum* kifejezés használata azt implikálja, hogy ilyesmit tenni nagy-nagy merészségnek számít, még akkor is, ha az egyház ellen elkövetett nagy vétkekről (*facinoribus immaniter adversus Ecclesiam perpetratis*) van szó. Még azt is írja, hogy “ha neked az Úr feltárta (*Dominus revelavit*), hogy miért helyes ilyen módon cselekedni, nem becsülöm le fiatal korodat (*nequaquam iuvenilem aetatem tuam*), sem hogy nem régóta vagy püspöki méltóságodban (*et honoris ecclesiastici rudimenta contemno*)”. Itt burkoltan arra utal, hogy Auxilius fiatal és tapasztalatlan, amivel szembeállítja saját öregkorát: *en adsum senex a iuvene et episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratus sum discere*”, tehát sok éve van már a püspöki hivatalban, *senex* is, mégis kész tanulni egy frissen kinevezett fiatal kollégától, ha az tud *reddere rationem* ebben az ügyben. És nem is csak az embereknek adott magyarázat a fontos, ami Augustinusnak még lényegesebb, az az, hogy miként lehet Isten előtt magyarázatot adni egy ilyen tetre (*quomodo vel Deo vel hominibus iustam possumus reddere rationem*).

Ír Classicianus fiáról, feleségéről, háza népéről, hogy így ártatlan lelkeket sújtanak spirituális büntetéssel. És ez a bűn nem olyan, mint az eredendő bűn, a lelki halál, hogy valaki keresztelés nélkül hal meg, össze sem hasonlítható a testi halállal, sokkal súlyosabb annál: *innumerabilium mors corporum, si de ecclesia homines innocentes violenter abstrahantur, et interficiantur, huic damno non potest comparari*. Ha tehát meg tudná magyarázni Auxilius tettét, rendben van, ha nem tudná, akkor Augustinus már kész magyarázatot szolgáltat az esetre: lelked meggondolatlan reakciója miatt tetted ezt (*inconsulta commotione animi*). Mint ahogy a közhatalom képviselőitől elvárták, hogy moderálják magukat, megfelelő önkontrollt tanúsítsanak a hatalom gyakorlásában, ez elvárható volt egy püspöktől is. A harmadik caputban azt is megmondja, mit kell Auxiliusnak tennie, ha meg akarja oldani az ügyet. Vonja vissza a kiközösítést, amire a harag készítette. Lehet, hogy *tibi iustissime videretur* ezt tenni, mondja Augustinus, de ha Classicianus igazat írt, nem érdemelt ilyen büntetést. Ezzel kapcsolatban azonban nem akarok semmi mást mondani Szentségednek (*Sed hinc cum tua Sanctitate nihil ago*), -mondja Augustinus, de dehogyis nem akar! - ,csak hogy bocsáss meg Classicianusnak, ha bocsánatot kér tőled (*nisi tantum peto ignoscas petenti*

veniam, si agnoverit culpam). A bocsánatkérésre Classicianust magát is buzdítja az 1*. levélben, és ebben Augustinusnak az egyház tekintélyének és egységének megvédésére irányuló szándéka érhető tetten, amit abban az esetben is igyekszik érvényesíteni, ha egyházi emberek cselekedtek nyilvánvalóan helytelen módon. Ez a fajta bánásmód mutatkozik meg a 20* levélben is fussalai Antoninus esetében, akit nem mozdít el püspöki hivatalából, bár az súlyos visszaéléseket követett el. Ha azonban te bölcsen beismered (ebből a bölcsen jelzőből is nyilvánvaló, hogy Augustinus nem pártatlan az ügyben, mivel bölcs dolognak nevezi annak belátását, hogy Classicianus nem bűnös), hogy nem követett el bűnt (*si autem nihil eum peccasse prudenter agnoscis, quoniam ipse in domo fidei iustius flagitabat fidem debere servari*), tedd azt, amit egy szent embernek tennie kell (*fac quod sanctum virum facere oportet*). Ezután a Bibliából vett idézetek következnek arra, hogy valakinek az ítélőképességét megzavarta a harag (Zsoltárok 6,8.3., Jakab 1,20), de az Úr csillapítsa le a haragodat, nyugtassa meg a lelked (*Deus comprimam iracundiam tuam, et tranquillam mentem tuam: ad videndam faciendamque iustitiam*). Nem kell azt gondolnod, hogy mivel mi püspökök vagyunk, nem kerülhetünk érzelmi befolyás csapdájába (*nobis non posse subreperere iustitiam commotionem, quia episcopi sumus*), mi is emberek vagyunk (*homines sumus*). Dobd ki az egyházi jegyzőkönyveket, amelyeket haragodban írtál (*quae perturbator fortasse fecisti*), *et redeat inter vos charitas, quam cum illo (Classiciano) et catechumenus habuisti. Aufer litem et revoca pacem, ne tibi pereat homo amicus*. (Ne veszíts el egy barátot a comes személyében), *et de vobis gaudeat diabolus inimicus* (és hogy ne örvendezzen az ördög emiatt). A levél végén található *Vale* előtti utolsó szavak még egyszer kiemelik az öreg Augustinus és fiatal kollégája közötti korkülönbséget, és ellentétet (*Deus*) *laetificet iuventutem tuam non contemnentem senectutem meam*, és az öreg kolléga tanácsának megfogadására buzdítanak.

Augustinus beavatkozását ebben az ügyben az jellemzi, hogy egyértelműen *iniustitiam*-nak tartja Classicianus kiközösítését, annak bűnét nem ismeri el. A kiközösítést elrendelő püspöknek írt közbeavatkozó levelében tanácsadói szerepkörbe helyezkedik, és öregségét, tapasztaltságát hangsúlyozza a fiatal címzettel szemben, utal a kiközösített személy magas rangjára (míg az 1* levélben a magas világi rang emlegetése olyan összefüggésben történik, hogy közösítettek már ki magasrangú személyeket püspökök, de azok is bocsánatot kértek, kérjen Classicianus is bocsánatot), arra hogy többet ér vele jó barátságban lennie Auxilius püspöknek. Augustinus a 250. levélben nem szidja meg

fiatalabb kollégáját, csak magyarázatot kér tőle, és jóhiszemű magyarázatokat ad tette, elsősorban a hirtelen haragban találva meg az eset indoklását. A levél végén felszólító módon megfogalmazott megoldási javaslattal is szolgál, amit sajnos nem tudunk, hogy Auxilius megfogadott-e vagy nem, mert erről nem maradt fenn semmilyen forrásunk.

III. 3. *Defendas a calumniantibus*- Iustus megvédelmezése a hamisítás vádjától (A 4* levél)

A levél címzettje Cyrillus, aki Alexandria püspöke volt 412-től haláláig. A levél fő témája a pelagianus eretnokség elleni harc, amelyre a hippói püspök sok energiát áldozott a Kr. u. 410-es években. Ez az eretnokség Pelagiusról kapta nevét, akinek a származásáról nem sokat tudunk, a legtöbb forrás britanniai szerzetesnek tartja. A 380-as évek elején érkezik Rómába, és kezdi el hirdetni tételeit, amelyek a kegyelemmel szemben az ember erkölcsi felelősségtudatát hangsúlyozták. Aszketikus életvitelével, erkölcsi ideáljaival nagy tekintélyre tett szert, sok követője akadt. Az emberi természet erejét, jó voltát és jóra törekvő képességét hirdette. Azt mondta, nincs veleszületett, eredendő bűn, az ember szabad akaratának döntésével Ádám bűnét csak utánozza, de nem örökli. Az ember Pelagius szerint tehát nagymértékben felelős tetteiért. A gondolatmenetből az következik, hogy az újszülött gyermekeknek nem lehet bűnük, nem valószínű azonban, hogy azt tanította volna, hogy a bűn az isteni kegyelem segítségével nélkül elkerülhető.

Pelagius nézeteit átvette egy Caelestius nevű volt ügyvéd, és e tanokat kissé radikalizálva elkezdte hirdetni Észak-Afrikában. Különösen az a nézete váltott ki felháborodást a katolikusokban, hogy nincs szükség a gyermekek megkeresztelésére. Augustinus tudja, hogy a szabadság nélkül nincs emberi méltóság, kegyelem nélkül azonban nincs üdvösség. A pelagianusokkal szemben a kegyelmet kell megvédelmeznie a végletekig vitt szabad akarral szemben, és azt hangsúlyoznia, hogy a szabad akarat nem szűnik meg azzal, hogy a kegyelem segíti. Észreveszi, hogy Pelagius tételeiből könnyű a transzcendens megváltás (vagyis Krisztus) fölöslegességére következtetni. Miután hozzájutott a pelagianus iratokhoz, több művet írt nézeteik ellen, pl. *De natura et gratia*, *De gratia Christi et de peccato originali*. Augustinus szerint az Ádám bűne által megsebezett és megromlott emberi természet állapota az eredendő bűn, ezért rászorul a

megváltó kegyelemre, amely megelőzi érdemeinket, és amelyből minden jóság ered a világban. Ha nézeteik különbözőségét összegezni akarjuk: Pelagius szerint a bűnbeesés után az emberi természet sértetlen, Augustinus szerint megsebzett és megromlott. Az eredendő bűn tragikumája Augustinus számára jelenvaló a világban, Pelagius szerint nincs. Ádám bűnét az ember a hippói püspök nézetei szerint örökli, Pelagius szerint csak utánozza; Augustinus szerint a gyermekkeresztség azért szükséges, hogy lemossa az eredendő bűnt, Pelagius szerint csak azért, hogy a gyermek megszentelődjék. Pelagius 413 körül Palesztinába érkezett, itt Hieronymus vette fel ellene a küzdelmet. A 415-ben Jeruzsálemben rendezett zsinat azonban mégsem ítéli el, sőt a Diospolisban rendezett zsinat, amelyre a 4* levél is utal, igazhitűnek nyilvánította Pelagiust. Itt a püspökök nem értették sem a vádlott, sem egymás nyelvét, és Pelagius kihasználva ezt a nyelvzavart a “szavak furfangos odúba rejtőzött”, ahogy a 4* levél mondja. Az eset nagy felháborodást keltett Africában, a carthagói és a milevei zsinatok 416-ban eretnekségnek bélyegezték a pelagianus tanokat. Az ügybe I. Ince pápa is beleszólt az *africaiak* oldalán. A mozgalom ereje a 420-430-as években gyengül, majd a 431-es ephesosi zsinat újra elítéli a pelagianizmust.

A 4* levél keletkezését Divjak Kr. u. 417-re teszi⁸², Luigi Carrozzini szerint⁸³ néhány hónappal a *De gestis Pelagii* után íródott, amely mű 416-ban keletkezett, azután, hogy Augustinus megkapta Cyrillus püspöktől, a levél címzettjétől a palesztinai Diospolisban 415-ben tartott per jegyzőkönyveit, amely a levélben a *gesta* szóval van megnevezve.

A 4* levélnek a levélvivője Iustus egy egyszerű szerzetes, *servus Dei*, akit Augustinus “jóra való testvérem”-nek (*bonum fratrem*) nevez. Iustusnak Augustinus *De gestis Pelagii* című könyvének egyik példánya volt a birtokában, amelyet sajátkezűleg másolt le. Szerzetestársai, akik talán Pelagiusszal rokonszenveztek, kifogásolták a könyv egyik mondatát⁸⁴, amely szerint nem minden bűnös bűnhődik az örök tűzzel, és azt gondolták, hogy ezt maga Iustus illesztette be a szövegbe, az eredeti műben nem szerepel, így azzal vádolták meg Iustust, hogy ezt a részt meghamisította: *et hunc libri locum, sicut mihi rettulit, non a me sic explicatum, sed ab ipso falsatum esse dixerunt*

⁸² CSEL 88, LXVIII-LXIX. old.

⁸³ Sant'Agostino, *Le lettere*, Supplemento 1*-29*. Roma, 1992, XXXII. old.

⁸⁴ A vitatott mondat a *De gestis Pelagii* 3,9-ben található, Hieronymus is hivatkozik rá a *Dial. contra Pelagianos* 1,28-ban.

(Ep. 4*,3). Mindezek miatt Iustus a vitatott kódexszel elhajózott Augustinushoz meggyőződni arról, hogy a birtokában lévő kódex nem hibás-e, mivel tudta, hogy részéről hamisítás nem történt: *cum bene sibi fuisset conscius nihil in eo falsitatis a se fuisse commissum* (Ep. 4*,3). Iustus az írás eredeti forrását kereste fel, vagyis a hippói püspököt, kollacionálta annak kódexét a sajátjával (*conferens illum cum codicibus nostris* Ep. 4*,3).

Augustinus maga is meggyőződött arról, hogy hibátlan a példány. Ezért a címzett figyelmébe és védelmébe ajánlja Iustust, a levél ezen szavaival: *Sic ergo tuae piissimae sanctitati commendo fratrem Iustum, ut non solum eum defendas a calumniantibus, verum etiam ipsos quos non immerito suspectos habet, ne forte et suas animas perdant et in has Pelagianum virus immittant, pastorali digneris diligentia et paterna lenitate vel etiam, si opus est, medicinali asperitate corrigere, aut, si eos in fide inveneris sanos, ex huius animo scrupulum istius suspicionis auferre* (Ep. 4*,5).

A fő hangsúly Augustinus kérésében azon van, hogy Cyrillus védje meg Iustust a rágalmozóktól. De azt is hozzáteszi, hogy vegye figyelembe Iustus véleményét egy nagyon fontos kérdésben, a pelagiánus eretnekekkel kapcsolatban, és akiket ő pelagianusoknak tart, azoknak hitét vizsgálja meg alaposan, mert a pelagianizmus *virus* (Ep.4*,5), *pestifera dogmata* (Ep.4*,3), *error*, tehát tévedés (*a pravitate huius erroris* Ep.4*, 4), *insana dogmata* (Ep. 4*,4), *dira contagia* (Ep.4*,4), amely miatt az emberek elveszítik a lelküket (*suas animas perdant* Ep. 4*,5). Ez ellen harcol maga Augustinus, a levélíró, a címzett Cyrillus és a levélvivő Iustus is. Ezen tévelygők megjavításához a hippói püspök szerint Cyrillus erényeit kell felhasználni, és felsorolja az 5. caputban emlegetett pásztori gondoskodást (*pastoralis diligentia*), atyai szelídséget (*paterna lenitate*) és orvosi szigort (*medicinali asperitate*). Ezen erények emlegetésének az is lehetett a funkciója, hogy a címzettet jóindulatra hangolja a kérelmező és kérése iránt. Iustus ügyét támogatja az is, hogy Augustinus nemcsak kijelenti: nem hamisító, hanem a levél 4. caputjában újra, hosszan és részletesen kifejti a vitatott szöveg hely értelmezését, ezáltal is hangsúlyozva, hogy a Iustusnál lévő kódex helyes, mert ugyanazt az értelmezést tartalmazza, ami a levélben is van.

Ebben a 4* levélben is olyan védelemről van szó, ahol a panaszos közvetlenül fordul Augustinushoz segítségért. Classicianus levelet írt, Iustus személyesen odautazott (Ep.4*,1 *causam (...) quae ad nos compulit pergere*), hogy Augustinus védelmét kérje, ez az ügy volt odautazásának oka. Augustinus igazat ad Iustusnak is,

mint ahogy Classicianus igazában is hitt. De míg Classicianust megvédeni nehezebb és bonyolultabb retorikát igényelt az ügy bonyolultsága miatt, mert püspöktársával egy hibás intézkedést, a kollektív kiközösítést akarta visszavonatni, itt elegendő kijelentenie, hogy megvizsgálta a kódexeket, a vitatott passzus helyes, Iustus nem hamisító. A Classicianus ügyben a meggyőzés célja, hogy Auxilius püspök vonja vissza intézkedését, itt nem annyira annak bizonyítása, hogy Iustus nem hamisító, hanem inkább arra beszéli rá a címzettet, hogy harcoljon ő is a pelagianizmus ellen.

III. 4. Derítsék ki az igazságot! (*dignetur ipsam causam diligenter inquirere*)

(A 7* levél)

A 7* levél nem tartozik a védelmi közbeavatkozások sorába, mégis bevontam vizsgálatomba, mert példa arra, hogy Augustinus miként avatkozik közbe pártatlanul egy ügyben, hogyan ír akkor levelet, ha a vitában álló felek közül egyik igazáról sincs meggyőződve, és ez hogyan érződik a levél stílusán. Tárgyilagosan, rövid tényközlő mondatokban adja elő azt, amit az ügyről tudni lehet, és a levél végén arra kéri Novatust, Sitifis püspökét, hogy méltóztasson a dolgot lelkiismeretesen kivizsgálni (*dignetur ipsam causam diligenter inquirere Ep. 7*, I*).

Az említett levél egy *commonitorium* (emlékeztető), amely akkor íródott, amikor Sebastianus *comes* helyettesítette az apósát Bonifatiust *Africa* kormányzásában, mivel Bonifatiust Itáliába hívták 426-427-ben. Divjak 428-430 közé teszi a levél keletkezését⁸⁵. A címzett Faustinus *diaconus*, aki valószínűleg azonos azzal a Faustinusszal, akit Augustinus a *Sermones* 356-ban említ, és akiről azt tudjuk⁸⁶, hogy azután állt Isten szolgálói közé, miután az állami katonai szolgálatát letöltötte.

A levélben a hippói egyháznak adományozott pénzösszeg körüli bonyodalmakról van szó. Nem igazi védelemre, nem egy adott személy megvédésére irányul Augustinus ezen írása, hanem arra kéri Novatus püspököt, hogy vizsgálja ki az ügyet, és döntse el, hogy Bassus özvegyének van-e igaza. De milyen ügyről is van szó? A *comes Africae*, Bonifatius sok évvel azelőtt Bassus *tribunus* révén két bankárnál helyezett letétbe pénzt. Néhány év múlva úgy döntött, hogy ezt az összeget a hippói

⁸⁵ CSEL 88, LXVIII-LXIX. old

⁸⁶ A. Mandouze, *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire, I, Afrique*, Paris, 1982, 388. old.

egyháznak adományozza, de Bassus időközben meghalt és az egyik *collectarius*⁸⁷ késleltette akaratának végrehajtását. Bassus özvegye megtartotta a letétbe helyezett pénz egy részét és a második bankár nyugtáját. Először az özvegy hajlandó az egész pénzt az egyháznak adni, de aztán meggondolja magát és haladékot kér. Augustinus azt írja, hogy Faustinus *diaconus* kérje meg Novatust, Sitifis püspökét, hogy vizsgálja ki az ügyet (*ut dignetur ipsam causam diligenter inquirere Ep. 7*,2*), az özvegyet vagy az egyházat illeti-e a szóbanforgó pénz. Amikor az özvegy ki akarta fizetni az egyháznak az összeget, cserébe kérte a *chirographumot*, azt az elismervényt, amelyet a férje adott Bonifatius *comes*nek, amikor a pénzt megkapta tőle. Bassusnak a két *collectarius*tól két nyugtája⁸⁸ is volt, amelyek a pénz egy-egy részére vonatkoztak. Az egyik *collectarius* halogatja a pénz kifizetését, a másik csak a pénz egy részét fizeti ki, aztán meghal. Bassus özvegye visszatér Hippóba, a *collectarius* örökösei kifizetik a maradék pénzt az özvegynek, aki odaadja cserébe a nyugtát. Az özvegy azt mondja, hogy hajlandó a pénzt és a másik bankár nyugtáját az Egyháznak adni, de adják vissza vagy érvénytelenítsék a férje által adott nyugtát. A *comes militiae*, Sebastianus, Bonifatius veje, megparancsolja az özvegynek, hogy az egészet az egyháznak adja, de az özvegy ezt visszautasítja, zár alá helyezi a pénzt és az elismervényt, és haladékot kér. Aztán Sitifisbe megy, ahol Novatus volt a püspök. Elutazása után Felicianus *tribunus* közbeavatkozik a letétkezelőnél és megtiltja, hogy a pénzt az egyháznak kifizesse.

Novatus, akinek az ügyet ki kell vizsgálnia, Sitifis püspöke volt 403-tól 440. augusztus 23-ig. Több zsinaton vett részt, és számos egyházi kérdésbe avatkozott bele⁸⁹.

Most ezzel a levéllel és benne a körültekintő vizsgálat kérésével Augustinus azt akarja elérni, hogy a legkevésbé se tűnjön úgy, mintha az egyház a pénz megszerzésére törekedne és az özvegy számára kedvezőtlen döntést akarna (*Ep. 7*,2 maxime ne viduam premere videamur*), és kifejezi félelmét, hogy ha az özvegynek van igaza (*iustam causam esse mulieris*) a pénzt az egyháztól bíróság útján követelhetik vissza (*ab*

⁸⁷ A *collectarius* szó olyan bankárt jelöl, akinél pénzt helyeztek letétbe és kifizetéseket hajtott végre harmadik személy részére. Az V. századot megelőző időszakban főleg pénzváltók voltak. A *collectarius*ról részletesebben lásd J. Andreau, in *Colloque...* 172-175. old.

⁸⁸ A pénzletétekről szóló *emissa pittacia* két példányban létezett, mindkét fél megőrzött belőle egyet, szokás szerint zsinórral lezárva és lepecsételve. A *pittacium* egy vagy két szurokkal bekent fatáblából állt, (a görög elnevezés a “szurok” szóból ered), amelyre fémpálcákkal írták a jogi ügyletet, és túlnyomóan magánjellegű ügyletek bizonyítására szolgált.

⁸⁹ Mandouze, Pros. 783-784. old.

ecclesia repetantur Ep.7,2*), amit egy gondos vizsgálattal talán el lehet kerülni. Ha az özvegynek van igaza, akkor vissza kell neki adni a pénzt. Ha azonban nem az ő pártján állna az igazság, akkor ne adják vissza az özvegynek a letétbe helyezett pénzt, az ügyet hozzák tudomására Sebastianus *comes*nek, aki aztán majd képviseli a jogot (*qui potest inde statuere quod iustum esse perviderit Ep. 7*,2*).

III. 5. A zsidó Licinius védelme egy katolikus püspökkel szemben (A 8* levél)

A levél szövegéből érezhető, hogy Augustinus nem pártatlan az ügyben, ír az érzelmeiről is, amiket az eset belőle kiváltott: “Ha igazak azok a dolgok, amelyeket a zsidó Licinius panaszolt el nekem, nagyon elszomorítanak engem”(*ea quae apud me Iudeus Licinius deploravit, si verum est, multum me contristant Ep. 8*,1*).

Itt egy birtokkal kapcsolatos perről van szó. A címzett, Victor, püspök lehetett, mivel vele kapcsolatban Augustinus a levélben püspöki bíróságot emleget, amelyben püspökök döntöttek egy másik püspök peres ügyében, mint ahogy a Cod. Theod. 16, 2, 41-ben fennmaradt rendelkezés kimondta: a *clerus* tagjait csak püspökök előtt lehet bevádolni, a vádlónak bizonyítékokat és dokumentumokat szükséges bemutatnia. Nem tudjuk, hogy melyik *dioecesis* püspöke lehetett, mivel a korabeli *africai* püspökök között a Victor elég gyakori név⁹⁰, és a levélben semmi olyan utalás nem található, amely segítene a pontos datálásban vagy Victor személyének azonosításában.

Victor püspök olyan földeket vett meg Licinius anyjától, amelyek tulajdonjoga Liciniust illeti. Licinius ezeket a földeket olyan személyektől vette meg, akiknek az anyja előzőleg eladta. Hogy Victor tudta-e, hogy az általa vásárolt földeket már előzőleg eladták másnak, nem bizonyított. Victor nem akarja elismerni Licinius követelésének jogosságát, így az *episcopale iudicium* vár rá. Licinius panaszával Augustinushoz fordult és megkérte, hogy legyen bíró ebben a birtokjogi perben. Licinius bizonyítékokat, mégpedig írásos bizonyítékot (*tabulae*) hozott panaszja jogosságának bizonyítására, hogy Victor illegálisan birtokolja a földjét (*Ep. 8*,1. Probavit quidem mihi per tabulas quas ferebat*). Licinius dokumentumai, amelyeket Augustinusnak mutat, meggyőzőek a hippói püspök számára, de Augustinus azt feltételezi, hogy az ügy eredete a Licinius anyját ért sértés (*iniuria*) lehetett. Ilyen ügyet

⁹⁰ Mandouze, Prosop..., Paris, 1982, 55-66.old.

zsidó döntőbíró előtt kellene tárgyalni. Mivel egy zsidó vallású személyről van szó, az ügynek szokásosan zsidó döntőbíró elé kellene kerülnie, azon privilégiumok miatt, amelyeket a római jog a zsidóknak engedélyez (Chod. Theod. 3,1,10). A 415. októberi *constitutio* azonban megfosztotta a *patriarchát* és a *seniores Iudeorumot* (Cod. Iustin. 1,9,15) attól a jogtól, hogy keresztények és zsidók között ítéletet hozzanak, ezzel is növelve a püspöki bíróságok feladatát.

Augustinus megmagyarázza Victornak, hogy a törvények értelmében ő egy *rei invasor*, és a földet mindenképpen vissza kell adnia jogos tulajdonosának, és jó lenne, ha ez a püspöki bíróság elkerülésével történhetne meg. Mert jobb ha kedves testvéred figyelmeztetésére teszed meg azt, ami jogos, mintsem hogy az ügy püspöki bíróság elé kerüljön - írja. (*Ep.8*,1 Melius est autem, ut a tuo carissimo fratre commonitus facias quod iustum est, quam ut ista causa veniat ad episcopale iudicium*).

Augustinus azonban békéltetési szándékkal Victort javasolja bírónak a családi viszályban, amely Licinius és anyja között zajlik. Első pillantásra az a zavaró Augustinus hozzáállásban, hogy Victort nevezi meg egy olyan per döntőbírójaként, amely perben ez a Victor vádlott. Még zavaróbb ez, ha hozzávesszük, hogy kimondja nyíltan a levélben, hogy a föld jogosan Liciniust illeti, tehát nem Victornak van igaza. Ennek az oka talán az lehetett, hogy így akarta kompenzálni azt, hogy Victor el fogja veszíteni az említett javakat, mert nyilvánvaló, hogy a föld a panaszt illeti, vagy meg akarta adni neki a lehetőséget, hogy ezzel bizonyítsa: a földeket nem mint egy csalásban résztvevő cinkostárs, hanem jóhiszeműen vette meg.

Augustinus Victort arra kéri, hogy legyen döntőbíró a családi ügyben, amelyben Licinius anyját megsértette vagy a fia, vagy a menyé, vagy egy szolgáló. Augustinus tanácsa, hogy meg kell vesszőzni az anya jelenlétében a fiát vagy a menyét. Arra pedig, hogy Augustinus jóhiszeműen magyarázza Victor tettét, több utalás is van a szövegben.

1. Azért láttad jónak ezt válaszolni, mert nem ismered a jogot (*Ep.8*,1 per ignorantiam iuris hoc tibi visum est respondendum*);
2. ez idegen a te szokásaidtól (*Ep.8*,1 a tuis moribus alienum*);
3. talán csak így akartad megbüntetni valamiért, amit az anyjával szemben elkövetett (*Ep.8*, 2 vindicare voluisti magis*);
4. a birtoklás vágya nélkül tetted ezt, jóhiszeműen (*Ep.8*,2 sine aliqua cupiditate possidendi*).

Azt, hogy Augustinus mennyire a tett jóhiszemű magyarázatában hajlandó csak gondolkodni, az is mutatja, hogy az első caputban *valde incredibile est*-nek mondja azt a közlést, amelyet Licinius panasza szerint Victor a reklamálónak válaszolt: “Én megvettem, <ha> anyád jogtalanul adta el nekem, vele pereskedjél!” (*Ego emi, <si> male mihi vendidit mater tua, cum ipsa litiga!*). A szövegben szereplő *si* A. Primmer kiegészítése a CSEL szövegkiadásában, általa a szöveg azt jelenti, hogy a beszélő mindkét variációt lehetségesnek tartja, vagy jogtalanul adta el az anya a birtokot, vagy nem. Ha a *si*-t elhagyjuk a szövegből, akkor azt jelenti a mondatunk: a beszélő úgy gondolja, hogy az anya jogtalanul adta el a birtokot, és vele kellene pereskednie az ügy miatt. Mivel a mondat elején *valde incredibile est* van, vagyis hihetetlen Augustinus számára az eset, úgy gondolom, nem feltétlenül kell beilleszteni ezt a *si*-t a szövegbe, mert enélkül azt jelenti, Victor számára is nyilvánvaló, hogy az anya jogtalanul adta el Licinius földjét, talán Licinius Victornak is bemutatta a tulajdonjogát igazoló *tabulákat*, és ennek ellenére (ez ami *valde incredibile est*), azt mondja, hogy nem rá tartozik az ügy, menjen Licinius, pereskedjen az anyjával. Az értelmezésemet támogatja az is, hogy az ezután következő mondatban a jog nemismeréséről (*per ignorantiam iuris*) beszél Augustinus, ami azt jelenti, hogy Victor az anyával való pereskedést javasolta Liciniusnak, holott a jog szerint a birtok aktuális bitorlójával, Victor püspökkel kellene pereskednie. Augustinus nem azt mondja ugyanis, hogy a föld birtoklásának vágya miatt szerezte meg Victor püspök Licinius birtokát, hanem azt feltételezi, hogy csak azért, mert rendezni akarta ezt a családi viszályt, és megfélemlíteni a fiút, aki megsértette anyját.

Licinius valószínűleg elfogadhatta (bár erre nincs bizonyíték) az Augustinus által kínált megoldást, mert abban reménykedhetett, hogy az ítélet enyhébb lesz annál, mint amit a helyi *patriarcha* vagy a zsinagóga vezetője szabna ki ebben a családi veszekedésben⁹¹.

Augustinus nem pártatlan, Liciniusnak van igaza, de Victor püspöknek megadja a lehetőséget arra, hogy mentse a helyzetét, hogy jóhiszeműen vette meg a birtokot. Victort bízza meg a családi döntőbíráskodással, így kárpótolva a birtok elvesztéséért.

III. 6. “Tisztségük van a curiában vagy a fórumon (...)

⁹¹ J. Rougé, in Colloque... 179.old.

mégis a templomban akarnak táncolni”

(Honorem vel curiae vel fori habent, (...) in ecclesia saltare velent (Ep.9*,2)

Clericusok védelme egy *honestiores*hez tartozó panaszossal szemben (A 9* levél)

A levél datálásával kapcsolatosan az első caputból megtudjuk, hogy ezt az emlékeztetőt (*commonitorium*) augusztus 27-én írta Augustinus, a keletkezés éve 423 és 429 között lehet, Caelestius pápasága alatt. A címzett Thagaste püspöke, Alypius, Augustinus barátja, akit gyakran említ a *Confessiones*ban⁹² is. Alypius retorikát, grammatikát, majd jogot tanult Rómában, ahol a *comes largitionis* mellett töltött be tisztséget. Megtérése után követte Augustinust Cassiciacumba, ahol részt vett a filozófiai vitákban, a megkeresztelkedés után pedig együtt volt barátjával Thagastében, majd a hippói kolostorban. Barátkozott és levelezett Hieronymusszal, a nolai Paulinusszal és kora más híres egyházi embereivel. Részt vett a donatisták elleni harcban, és az *africai* egyház érdekeit képviselte a császári udvarban, pl. a pelagianus eretnokség visszaszorításának céljából többször járt Itáliában. Augustinus műveinek vagy leveleinek kézbesítőjeként is megjelelenik, vitt augustinusi műveket Bonifatius pápának, Valerius *comes*nek, egyházi ügyekben járt a császári udvarnál. Kétszer volt római kiküldetésben, ezek közül az egyikben egy püspöki bíróság elnökségével bízták meg. A levél Augustinus tanácsait tartalmazza annak a kényes ügynek a megoldására, amelyben Alypius lehetett a döntőbíró.

A levélben emlegetett tett elkövetője egy előkelő ember, akiről Augustinus hol általánosságban beszél (gyalázatos emberek gonosz tettei, amelyeket az egyházon belül követnek el, *ipsis malefactorum nequissimorum hominum Ep. 9*,3*), hol konkrétan beszél róla és tetteről. Megtudjuk, hogy azok közé az emberek közé tartozik, akik az egyházi kiközösítésre ügyet sem vetnek (*tales qui excommunicationem ecclesiasticam omnino non curant Ep. 9*, 2*), magas tisztséget visel a világi életben (*honorem vel curiae vel fori habent Ep.9*,2*), és ezért nem lehet sem oszlophoz köztözni, sem ütlegekkel megfegyelmezni (*quos vincire seu verberare non possis Ep.9*,2*). Csak az Ep. 9*,4-ben nevezi *lugendus filius noster*-nek, akit sajnál az elkövetett bűn, és az ezért rá váró túlvilági büntetés miatt, mindenütt máshol a bűnének nagyságát hangsúlyozza.

A tette pedig nem akármilyen, hanem súlyos bűn (*non qualibuscumque peccatis, sed sceleribus hominum Ep.9*,2*), amit elvetemült merészséggel követett el (*nefandis*

⁹² Confessiones 6,7,11

ausibus Ep. 9, 3) Isten törvényével szemben (contra disciplinam Ep. 9*,3). Konkrétan egy apácát vetett alá érzéki vágyának (libidini suae subdere Ep. 9*,2), ad ludibrium stupri elhurcolt egy apácát (Ep. 9*,1 professam sanctimoniam ad ludibrium stupri de patria duxerat). Az ilyesfajta tettek, ha előkelők követik el, büntetlenül szoktak maradni, fájlalja Augustinus e levélben (Ep. 9*,1 mala impunita), de ebben az esetben a bűn elkövetőjét néhány clericus megverte. Ezeknek a clericusoknak a bűnét már kisebbiteni igyekszik Augustinus a levélben. Ők “kevesebbet tettek”, mint ami az állami törvényekből következne és csak “Uruk házában védelmében” cselekedtek (Ep. 9*,3 pro Domini sui domo faciunt minus quam paretur legibus publicis).*

A levélben szereplő tett értelmezésében nem értek egyet azzal az interpretációval, amelyet Peter Brown ad erről a levélről⁹³. Ő egy fiatal vidéki Casanovának látja az ügyben szereplő panaszost, aki megszöktetett egy apácát. A levélben azonban nincs utalás arra, hogy az apáca hajlandóságot mutatott volna iránta, és önszántából ment volna vele. Az augustinusi kifejezésekből, amivel a bűnt megnevezi (*ludibrium stupri, sceler, libidini suae subdere*) inkább arra hajlanék, hogy itt az apáca megerőszakolásáról és erőszakos elhurcolásáról van szó.

Bár a katolikus gondolkodás szerint az is bűn, ha valaki megszöktet egy apácát, ez is olyan szexuális túlkapás, amelyet az V. század emberei nagy bűnnek tartanak, mégis az értelmezésemet más levélhelyek is alátámasztják:

A 13* levélben egyértelműen elcsábításról és nem nemi erőszakról van szó, és Augustinus eléggé jóindulatúnak mutatkozik a levélben szereplő fiatal clericus irányában, akit azzal vádoltak meg, hogy elcsábított egy lányt abban a házban, ahol vendégeskedett, mégpedig a ház tulajdonosának a lányát. A 13* levélben *peccatum*-nak nevezi azt az esetet, ha a szóbanforgó *frater* azzal a nővel *concubitu aut aliqua inmunditia se communicaverit* (Ep. 13*,1). A 13* levélben az ördög mesterkedése keverte *peccatumba* a szerzetest *(in peccatum attrahit Ep.13*,1)*. A most vizsgált 9* levélben viszont nem *peccatum*ról, hanem *scelus*ról van szó.

⁹³ P. Brown, *Power and Persuasion in Late Antiquity*, Madison, Wis.: The University of Wisconsin Press, 1992, 52-53.old: “In a newly discovered letter of Augustine, we meet a young man who had been subjected to a flogging by the local clergy for having eloped with a nun. Furious that such an indignity had been inflicted on him as a curialis, a civic notable, this small-town Casanova appealed all the way to Pope Celestine in Rome to seek reparation. His sexual misdemeanor - a heinous matter for fifth-century persons - was pushed aside in the bitter battle to defend the integrity of his body from a dishonoring punishment.” (Aláhúzott kiemelés tőlem.)

A 6* levélben is *peccatum*nak nevezi a testi vágyakozást és a szexuális aktust Augustinus (*Ep. 6*,5 etiamsi in paradiso nemo peccasset*).

A 14* levélben Augustinus panaszkodik egy *sacrilegium flagitium* (szentségtörő tett) miatt, de csak a 15* levélben mondja el részletesen, hogy miféle ügyről is van szó. Egy intéző a birtokon gyapjúfeldolgozó munkát végző apácát megerőszakolta (*sanctimoniam de villa aliena lanificii causa ad domum suam venientem violenta oppressione violavit Ep. 15*,3*).

A 20* levélben a fussalai Antoninusszal kapcsolatban is felmerül a nemi erőszak vétké (*de magnis et capitalibus quattuor stuprorum criminibus Ep. 20*, 8*), ami azonban ott nem nyer teljes bizonyítást, bár valószínű, hogy annyi más gaztett között ezt is jogosan vethették a szemére ennek a hatalmaskodó középkori földbirtokosok módjára viselkedő püspököknek.

Visszatérve a 9* levél elemzéséhez, Augustinus megint kifejezésre juttatja, hogy érzelmileg is kinek a pártján áll: *sollicitus* (*Ep. 9*,1*), gyötri a kérdés (*quaestio ista conterere Ep. 9*, 2*), hogy ehhez hasonló gonosz tettek büntetlenül maradnak, és azzal is kifejezi felháborodását, ahogy a *honestiores*hoz tartozó ember bűnét minősíti: az *Ep. 9*,2* szerint ez egy *scelus* és nem *peccatum*, tehát súlyos bűn. Az *Ep. 9*, 2*-ben azt mondja, hogy *multo est gravius*, amellyel megszenteltetleneztette az egyház szentségét (*sanctitatis ecclesiae Ep. 9*,3*), amellyel Isten ellen hatalmas jogtalanságot követett el (*Deo faciunt impiissimam iniuriam Ep. 9*,3*). Felháborodását az is indokolja, hogy nem egyedi esetről lehetett szó, mert hasonló emberek egyház ellen elkövetett hasonló tetteit is emlegeti.

Egy, a *honestiores*hoz tartozó ember tehát erőszakot követett el egy apácán, *clericusok* (a levélben szereplő *servus Dei*, vagyis “Isten szolgálói” kifejezés a szerzeteseket jelenti) rajtakapták és megverték. Az előkelő ember panaszt tett ellenük a pápánál, és ezeket a *clericusok*at bíróság elé citálja, ezért püspöki bíróságot hívnak össze, amelynek Alypius az elnöke. A felsőbb osztályoknak adott császári privilégiumok szerint ugyanis a *honestiores* vagy *honesti homines* mentesek voltak a testi fenyítés alól. Ez minden római polgárt megilletett régebben⁹⁴, a Kr. u. II. századtól viszont csak az *ordines honestiores* tagjai (*senatorok*, lovagok, városi *decuriók*)

⁹⁴Az Apostolok cselekedetei 16,37-39-ben Pál apostol emlékezteti a filippibeli magistratusokat arra, hogy ő római polgár és ezért nem sújthatják testi büntetéssel.

élvezték ezt a jogot. A római törvények szerint az előkelő ember panasza jogos, ezért rendelte el a pápa bíróság összehívását.

Augustinus megint nem pártatlan az ügyben, azoknak a szerzeteseknek ad igazat, akik megverték azt az előkelőt, aki “az egyházban merészelt táncolni” (*Ep.9*,2: Quamquam si, cum honorem vel curiae vel fori habent, quem videtur habere iste de quo agitur, in ecclesia saltare vellent, non video quomodo eis possent parcere, qui propter hoc etiam in manibus ferunt, unde disciplinam verberum imponunt.*) Az előkelő ember bűne nem akármilyen, hanem súlyos bűn (*Ep.9*,2: non qualibuscumque peccatis, sed sceleribus hominum*) egy apácát erőszakolt meg (*Ep.9*,1: (servus Dei) reppererunt cum illa femina quam professam sanctimoniam ad ludibrium stupri de patria duxerat*).

Isten szolgái, (azaz a szerzetesek) Augustinus értelmezése szerint csak Uruk házában védelmében tettek valamit a bűnösrel szemben, de összehasonlíthatatlanul kevesebbet, mint ami az állami törvényekből következik (*Ep.9*, 3: Dei servos qui pro domini suo faciunt aliquid sceleratis incomparabiliter minus quam paretur legibus publicis*). Augustinus azt sugalmazza Alypiusnak, használja fel a római jog rendelkezéseit, amelyek megengedik számára, hogy ne adjon jogorvoslatot a kérelmezőnek a *clericus*okkal szemben, sőt vádolja be azt fontos tények elhallgatásával. Ha ugyanis ilyen esetekben a *clericus*okat büntetné meg, az igazságtalan lenne, és nehéz lenne az ítéletről az Égi Bíró előtt számot adnia (*Ep.9*, 3: qualem rationem iudiciorum nostrorum simus nostro Domino reddituri*).

A pápához címzett beadványában a panaszos (a megvert előkelő, akit Augustinus “szerencsétlen fiunk”-nak nevez együttérzően) kifelejtett ugyanis egy fontos tény, saját bűnét (*Ep.9*, 4: Si ille lugendus filius noster in libello suo posuisset quid ipse commiserit, nullo modo eum censeret papa venerabilis vindicari conquerentem, quod a clericis vapulaverit, nisi forte qui hoc ei fecit mensuram christianae moderationis excessit; Ep.9*,4: quod in libello suo tacuit*). Ha valaki a császárhoz címzett panaszban elhagy valamilyen körülményt, ami az ügyben fontos, nem kaphat kedvező ítéletet a római törvények szerint. Augustinus tanácsai tehát a kérdés megoldására:

A polgári törvények a megerőszakolásra és a személy elrablása miatt az elszenvedett botozásnál sokkal súlyosabb büntetést írnak elő. A panaszos előkelő a pápa előtt elhallgatott beadványában egy fontos körülményt, hogy megerőszakolt egy apácát. Ha valaki egy *libellust* (írásos beadványt) ír a császárnak, majd kielégítő választ kap rá, ha

azután kiderül, hogy valamilyen az ügy szempontjából fontos körülményt elhallgatott, akkor a kedvező ítélet érvénytelen, sőt még ő kap büntetést.

Bár a levél végén azt írja Augustinus, hogy “erről nem is tudom, hogy mit mondjak” (*quid dicam nescio*), de azért elmondott mindent, amit az ügrről gondol.

A levélben a meggyőzés folyamatában az az érdekes, hogy a levélíró kimondja, ha a ti ítélőszéketek elé fog kerülni az ügy, akkor semmit sem kell tenni (*Ep. 9*,1 nihil vidi agendum esse, si ventum fuerit ad iudicium vestrum*). A felháborodásból is nyilvánvaló, hogy az előkelő vétke milyen nagy, és azzal összehasonlítva a *clericusoké* milyen csekély. Alypius lesz a bíró az ügyben, de őt nem is kell meggyőzni, csak tájékoztatni az esetről, és a tennivalókról, amit a 3. caput költői kérdése fogalmaz meg *quid faciendum sit*. De nem második személyben mondja meg Alypiusnak, hogy “ezt kell tenned”, hanem inkább általánosságban beszél: meg kell keresni, meg kell találni, meg kell állapítani a szabályszerű büntetést (*quaerenda, invenienda, constituenda est ordinata (...) poena Ep. 9*,3*), és jogorvoslat az előkelő panaszosnak csak akkor jár, ha ennél nagyobb büntetést kapott. Az *Ep. 9*,4*-ben azt írja, hogy a “tiszteletreméltó pápa semmiképpen sem gondolja majd úgy, hogy a panaszosnak kedvez” (*nullo modo eum censeret papa venerabilis vindicari conquerentem*), ez a feltételezés szinte bizonyossággként jelenik meg, és csak ennek finomítására mondja a levélben, hogy “kivéve ha túllépték a *clericusok* a keresztény mértéktartást” (*Ep. 9*, 4 mensuram christianae moderationis excessit*). Amit a polgári törvények alkalmazásáról ír, (hogy ha valaki a császárhoz címzett beadványában elhallgat egy fontos körülményt, az súlyos büntetést kap), igaz lenne, ha a császárnak tett volna panaszt az előkelő. De a pápánál tett panaszt, és Augustinus ugyanennek a törvénynek az analógiáját alkalmazza a pápára is, vagyis, hogy ha a pápának címzett beadványban hallgat el valamit a panaszos, ugyanaz a büntetése, (pontosabban ugyanazzal a büntetéssel lehet fenyegetni Alypiusnak), mint ha a császárhoz címzett beadványban tenné.

III. 7. A *colonusok* szabadságának védelmében, az emberkereskedők ellen (A 10* és a 24* levél).

Augustinus 10* levele egy a IV-V. században veszélyeztetett társadalmi csoportot véd meg, arról szól ugyanis, hogy emberkereskedők, akiket a nép nyelvén

mangones-nak neveznek garázdálkodnak Afrikában. Seregekben, ordítózva félreeső helyeken élő embereket támadnak meg és hurcolnak el szolgaként a tengerentúli provinciákba. A 10*. levél számos konkrét példát is felsorol: egy kisebb birtokról, miután ott legyilkolták a férfiakat, a nőket és a gyerekeket elhurcolták. Egy lányt a szülei házából raboltak el, apja, anyja és fiútestvérei jelenlétében, úgy, hogy éjszaka törtek rájuk. Másokat a szüleik adtak el, vagy félrevezetők révén kerültek a kereskedők kezére. *Africa* e baját *pestilentianak*, ártó és terjedő ragálynak nevezi a levélben, és egy százhusz főből álló nemrég lelepleződött emberszállítmányt is említ. Részletesebben a következő kérdésekre keresem a választ a levél alapján: Kik az emberkereskedők, és kik közül kerülnek ki az áldozataik? Kik a vevők erre az árucikkre? Milyen politikai körülmények teszik lehetővé a rabszolgakereskedelem ilyenfajta virágzását, és kik a kereskedők cinkosai? A jogi rendelkezések miért maradnak hatástalanok, és ezek közül Augustinus miért csak egyet említ, és nem is a legsúlyosabbat? Mi a keresztény egyház és Augustinus álláspontja a rabszolgakereskedőkkel kapcsolatos magatartásmódról? Végül pedig arról a problémáról szeretnék írni, hogy ezek a kereskedők "nem akármilyen élőlényekkel, hanem emberekkel kereskednek, és nem akármilyen barbárokkal, hanem római provincialakókkal"⁹⁵, vizsgálva Augustinus véleményét a kérdéssel kapcsolatban.

A 10* levél keletkezési ideje

Ezen *commonitorium* címzettje Alypius, aki akkor éppen Itáliában tartózkodott. Ez a 10*. levél egy előző levelet követ, ami nem maradt ránk. Annyit azonban mégis tudunk róla a 10*. levélből, hogy a korábbi levélben Augustinus értesíti Thagaste püspökét, megkapta tőle a *commonitoriummal* együtt Iulianus és Caelestius könyveit, amelyeket előzőleg kért. Augustinus felpanaszolja, hogy Alypius nem jelezte neki levelében, hogy kibékült az eretnek Turbantius Coelestius pápával, de úgy véli, hogy Alypius ezt egyszerűen csak elfelejtette. A 10*. levél elején utalás történik Iulianus eretnek művére.

⁹⁵ Aug. Ep.10*,5, 115: *non quorumcumque animalium, sed hominum, nec quorumcumque barbarorum sed provincialium Romanorum*

Augustinus 224. levelében Alypius egy másik itáliai utazásáról van szó, pontosabban arról, hogy Alypius elküldte neki Rómából Iulianus nyolc könyvéből az első ötöt. Augustinust e szerint a levél szerint éppen összes addigi művének átvizsgálása foglalkoztatta. A két levél között az időbeli távolság nem nagy: csak két-három hónappal lehet későbbi a 224-es, mint a 10*. levél. A 224. levél keletkezése a 426-427. évekre vezethető vissza, a 10*. levelet M.-F. Berrouard⁹⁶ a 428. évre datálja, és számomra is ez tűnik meggyőzőnek⁹⁷. A 429. év azért nem lehet a 10* levél keletkezésének időpontja, mert akkor májusban a vandálok elfoglalták a Gibraltári-szorost, Augustinus pedig egyik levélben sem tesz utalást erre.

Az emberkereskedők

A levél fő témája, az emberkereskedelem, szociális kérdés, amellyel a hippói püspöknek hivatalból⁹⁸ és emberszeretetből is egyaránt foglalkoznia kellett. A nehéz életkörülmények néhány családot arra kényszerítettek, hogy gyermekeiket bérbeadják, és így jutottak jövedelemhez. Ilyen esetekre vonatkozóan tesz fel kérdést Augustinus egy jogásznak az Ep. 24*,1-ben is (“És milyen szabályok vonatkoznak azokra, akiknek a munkáját apjuk meghatározott számú évre eladja?”) Ezt a gyakorlatot a keresztény császárok törvényekben legalizálták, hogy ezáltal a még súlyosabb tettnek számító akkoriban elterjedt csecsemőgyilkosságok számát csökkentsék.

De nem ők, az anyagilag nehéz helyzetbe került szülők az igazi emberkereskedők, hanem akikről Augustinus azt írja a 10* levelében, hogy Afrikában igen sokan vannak és a nép nyelvén *mangones*nek, emberkalmároknak nevezik őket, és csaknem minden szabad embert átszállítanak a tengerentúli provinciákba azok közül, akiket megvásárolnak:

⁹⁶ M.-F. Berrouard, Un tournant dans la vie de l'Église d'Afrique: les deux missions d'Alypius en Italie, in REA, 31 (1985), 46-70. old

⁹⁷ Divjak azonban a CSEL 88, LXVIII-LXIX. old-án 422-423-ra teszi a 10* levél keletkezését.

⁹⁸ Az egyház a IV-V. századi társadalomba új szerepben avatkozik be, mint a szegények barátja magára vállalja azt a jótékonykodási feladatot, amit korábban részben, de nem ilyen direkt formában az állam gyakorolt. Számontartja és alamizsnával látja el a szegényeket (*matricula pauperum*), védi az özvegyeket és az árvákat, mindezzel a tevékenységgel egyben igazolja az egyház növekvő vagyonának gyarapodását is. Részletesebben erről a kérdéstről: P. Brown, Potere e cristianesimo nella tarda antichità, Bari, 1995, 129. old.

tanta est eorum, qui vulgo mangones vocantur in Africa multitudo, ut eam ex magna parte humano genere exhauriant transferendo quos mercantur in provincias transmarinas et paene omnes liberos (Ep.10,2,30)*

A rabszolgakereskedők tehát Afrikában szerzett áruikat nem helyben adták el, hanem foglyaikat a tengerentúlra vitték. Ezt valószínűleg két okból tehették: mivel áldozataik gyakran a szabadok közül kerültek ki, az eladottak távol az otthonuktól nem tudtak tanukat hívni, hogy bebizonyítsák szabadember-voltukat, és azt, hogy erőszakkal hurcolták el őket, a másik ok pedig, hogy a népvándorlás során már elfoglalt Európában a meggazdagodott barbárok szívesen vásároltak a rabszolga-kereskedőktől.

Az emberkalmárok módszereit is leírja a levélben Augustinus: seregekben, ordítózza, olyan szörnyű külsővel, ami vagy a katonákhoz, vagy a barbárokhoz illik, félreeső és gyéren lakott helyeken megtámadják az embereket, és erőszakosan elhurcolják őket.

Porro ex hac multitudine mercatorum ita insolevit seducentium et depraedantium multitudo, ita ut gregatim ululantes habitu terribili vel militari vel barbaro remota et agrestia quaedam loca, in quibus pauci sunt homines, perhibeantur invadere et quos istis mercatoribus vendant violenter abducere. (Ep.10,2,41)*

A *mango* szó, amelyet Augustinus az emberkereskedők megnevezésére használ általában azt jelenti, hogy “drágakövekkel és balzsamokkal kereskedő ember, olyan kereskedő, aki meghamisítja az árút és mesterségesen megszépíti, hogy magasabb áron tudja eladni”⁹⁹. Ebben a levélben is hamisításról van szó, az eladott emberek jogi helyzetét hamisítják meg ezek a kereskedők. Ha Augustinusnál más helyen felbukkan a *mangones* szó, akkor felsorolásban fordul elő, olyan szövegkörnyezetben, ahol az derül ki belőle: helyteleníti azt, hogy a keresztény közösségben ilyen elemek is jelen vannak; őket az uzsorások, csalók, szentségtörők, részegesek között emlegeti:

quotquam enim habet ecclesia periuros, fraudatores, maleficos, sortilegorum inquisitores, adulteros, ebriosos, feneratores, mangones, et contraria sunt verbo Dei¹⁰⁰

Vagy egy másik helyen:

sed in quibus vinea fertilis? videmus enim parietes istos intrantes multos steriles, videmus qui istos parietes intrant multi ebriosis, feneratores, mangones, praecantatrices¹⁰¹

⁹⁹ RE 27, 1107. old

¹⁰⁰ Aug. *In Iohannis epistulam ad Parthos tractatus* 3. 23.

A kereskedők rendszerint galáták, és mohó vággyal szentelik magukat az üzletnek: *Galatis mercatoribus - hi enim vel soli vel maxime his quaestibus inhianter incumbunt*(Ep. 10*,7,142) A galáta kereskedők ilyenfajta tevékenységét, vagyis hogy emberek eladásával foglalkoztak, más szerzők is említik, például Ammianus Marcellinus. J. Divjak ezt a csoportot egy kis sziget, az antik Galata lakóival azonosította, de Claude Lepelley szerint ez az álláspont nem tartható fenn, mert akkor a népcsoportot *Galatenses*-ként említenék.

Az áldozatok

A szerencsétlenek, akikkel Augustinus a levél szerint mélyen együttérez, és akiknek a megmentésén a püspöki bíraskodás fáradozik, több csoportra oszthatók nemük, koruk és fogságba vagy eladásra kerülésük körülményei szerint. Néhányan vannak közöttük olyanok, akiket a szüleik adtak el, de ezeket a gyerekeket nem huszonöt évi munkára vették meg (ezt ugyanis a római törvénykezés megengedte), hanem rabszolgának, és így is adták el őket a tengerentúlra.

Nam vix pauci reperiuntur a parentibus venditi quos tamen non, ut leges Romanae sinunt, ad operas viginti quinque annorum emunt isti, sed prorsus sic emunt ut servos, et vendunt trans mare ut servos.(Ep. 10*. 2.35.)

A római jog szerint az apai hatalom a gyermekek fölött korlátlan volt, magába foglalta a gyermek élete és halála feletti rendelkezés jogán (*ius vitae ac necis*) kívül a gyermek eladásának jogát is (*ius vendendi*). Tehát itt Augustinus egy olyan törvényes lehetőségre utal, amely megengedi, hogy a szülők eladják gyerekeiket huszonöt évi munkára. Ezt a jogi rendelkezést azonban bonyolultabbá tette a *colonatus* rendszere, amely akkoriban elterjedt volt. Olyan esetek is voltak, amikor arról volt szó, hogy van-e joga egy földbirtokosnak eladni saját *colonus*ának gyermekeit. Francesco De Martino a *colonus* helyzetének meghatározása szempontjából foglalkozik ezzel a kérdéssel¹⁰². Szerinte ez a nemrég előkerült augustinusi levél azért fontos ebből a szempontból, mert

¹⁰¹ Aug. *Enarratio in Psalmos* 127.11.3.

¹⁰² De Martino, Francesco: *Il colonato fra economia e diritto*, in *Storia di Roma* 3. L'eta tardoantica, I. Crisi e trasformazioni, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1993. 792-793.old.

olyan tényleges eseményeket tanúsít a püspöki bíraskodásban, amelyek azt bizonyítják, hogy a *colonusok* helyzete egyre inkább a szolgálállapothoz közeledik.

Augustinus egy másik levelében, az Ep. 24*.-ban szintén foglalkozik a gyerekeladás kérdésével. Ebben a levélben afelől érdeklődik, hogy nagyobb joga van-e a vásárlónak a megvásároltra, mint annak a földbirtokosnak, akihez a *colonus* tartozott (*ius dominus, plus in illo qui venditur habeat emptor quam possessionis unde colonatus originem trahit Ep. 24*,1,6*). Azt is megkérdezi, hogy vajon szabad-e a földbirtokosnak rabszolgává tenni a *colonusokat* vagy azok fiait (*utrum liceat possessori servos facere colonos vel filios colonorum Ep. 24*,1,6*). A 24*. levélben a megvásárló jogára vonatkozó kérdés valójában érv az eladott fiú szabadságának javára, a második kérdés pedig arra utal, hogy gyakorlatban az volt a tendencia, hogy a *colonusokat* eladták, szolgálkává váltak. A levélben felteszi azt a kérdést is, hogy a szabad apa eladhatja-e a fiát örökös szolgaságba (*in perpetuam servitatem*). Az általános norma szerint az *ingenuitas* nem törölhető el eladással. De van olyan jogi rendelkezés is, amely különbséget tesz újszülöttek és felnőtt gyermekek eladása között. Aki megvásárolt egy újszülöttet, mint *mancipiumot*, *ius dominii*-t birtokol felette, ami megengedi az eladását vagy szolga helyzetbe juttatását. Azonban elismerték az eladó jogát, hogy visszakövetelje a fiút úgy, hogy ad érte cserébe vagy egy másik *mancipiumot* vagy az értékének megfelelő árat. Valentinianus, Theodosius és Arcadius 391-ben szentesítették az eladott fiúk *ingenuitas* helyzetének bármiféle ár vagy díj visszafizetése nélkül történő teljes visszaállítását.

A 10*. levél 6. caputjában arról olvashatunk, hogy egy *colonus* a saját feleségét adta el, aki egyébként semmilyen vétkével nem sértette meg őt. Vannak olyanok is, akiket szabad emberként raboltak el és adtak el rabszolgának. Ezt a bűnt jogilag *plagiumnak* nevezték, ezzel kapcsolatban Constantinus császárnak van egy rendelete, amely halállal bünteti az ilyesmit elkövetőket. Az áldozatok e csoportjára sok példa van a 10*. levélben: a 3. caputból megtudhatjuk, hogy egy kisebb birtokon nőket és gyerekeket raboltak el, a férfiakat pedig megölték. Egy lányt a szülei házából raboltak el apja, anyja és fiútestvérei jelenlétében. Ezt az esetet a lány bátyja mesélte el az egyházi embereknek. Az éjszaka leple alatt rablók rohantak a házukra, akik elől inkább elrejtöztek, minthogy védekeztek volna, mert azt hitték, hogy barbárok.

A 6. caputban Augustinus egy hippói nőről ír, aki a gidabbai nőket javítási munkák ürügyével el szokta csábítani, aztán bezárja, megveri és eladja őket.

Ugyanebben a *caput*-ban szerepel a történet egy húsz év körüli ifjúról, akit a kolostorból csaltak el és adtak el az emberkereskedőknek. A 7. *caput*-ban pedig azt mondja, hogy egy 120 főből álló emberszállítmányból, amit nemrég fogtak el, alig öt-hat fő akadt, akiket a szüleik adtak el, a többiek félrevezetők vagy rablók révén kerültek a galátákhoz.

Az áldozatok között igazi rabszolgák -akiket az uruk adott el- igen kevesen vannak (*veros autem servos a dominis omnino rarissime Ep. 10*, 2,39*).

Jogi rendelkezések az emberkereskedelemmel kapcsolatban

A hippói egyházatya levelében Honorius császár egyik törvényét említi¹⁰³, amely kimondja, hogy az ilyen kegyetlen kereskedőket ólomgolyós korbáccsal kell megbüntetni és javaikat elkobozni, majd örökös száműzetésbe küldeni őket. Ezt a törvényt csatolta Augustinus a *commonitorium*-ához.

De ezen kívül sok más jogi rendelkezés is van az ilyen ügyekre vonatkozóan. A *plagium*-ot halállal büntette már a Kr. e. II. század elején egy törvény, a *lex Fabia de plagiaris*. Ezenkívül a császárkori törvénykezés megtiltotta például, hogy a jóhiszemű vásárlókat üldözzék. Jóhiszemű vásárlónak az számított, aki azt mondta, hogy nem tudta, hogy egy szabad embert vett-e meg vagy másik ember szolgáját. Constantinusnak egy 316-ból származó rendelete (amely a *Cod. Iust.* 9,20-ban maradt fenn) arról tanúskodik, hogy a *plagiaris*-t bányákban dolgoztatták, vagy az *amphitheatrum*-i játékokon az állatok elé vetették.

Ezért némiképp elgondolkoztató, hogy Augustinus levelében csak Honoriusnak azt a törvényét idézte fel, amely megostorozásra, örökös száműzetésre vagy a javaik elkobzására ítélte a kereskedőket, akik rabszolgáknak adtak el szabad embereket. Ennek oka, hogy Augustinus csak ezt az egy törvényt említi, valószínűleg nem onnan eredhet, hogy nem hallott a többi, sokkal súlyosabb rendeletről, hanem inkább abból a magatartásból fakadhat ez, amelyet világosan megfogalmaz levelében: az egyház ne indítson semmiféle jogi eljárást abból a célból, hogy a vádlottakra halált vagy testi büntetést szabjon ki.

Az emberkereskedőkkel cinkos közhatalom

¹⁰³ *Ep. 10*, 3,66*.

Egy ilyen nagyarányú rabszolgakereskedelem (elég ha csak a 7. caputban említett százhusz fős emberszállítmányra gondolunk), amely ellentétes a törvényes rendelkezésekkel és erőszakos cselekmények is kísérik, (például a kisebb falvak éjszakai, rajtaütésszerű megtámadása) nem létezhetett volna a közhatalom birtokosainak segítségével nélkül. Ők valamiféleképpen érdekeltek lehettek az üzletekben, és elnézték vagy támogatták a kereskedők tevékenységét.

A 10* levél 8. caputjában Augustinus említi a rabszolgakereskedők *patronusait*, akik segítségével a kereskedők visszakövetelik a keresztény egyház által kiszabadított emberek feletti birtoklási jogot:

Non enim desunt patroni Galatis, per quos a nobis repetant quos dominus per ecclesiam liberavit etiam suis iam quaerentibus et ad nos cum litteris episcoporum propterea venientibus redditos. (“Pártfogói vannak tehát a galátáknak, ezek segítségével követelik vissza azokat, akiket az Úr az egyház által megmentett, és azokat is, akiket az övéik már kerestek, és hozzánk éppen ezért már püspöki levelekkel jöttek, és visszaadtuk őket az övéiknek.”)

A 4. caputban található egy másik utalás a cinkosokra:

si habet aliquam in litoribus potestatem eis potius navigationes crudelissimas vendat, quam de navi quemquam miserorum cristiana vel humana miseratione deponat vel in navi non permittat imponi. (Ep. 10*,4,98)

(“És könnyen lehet találni olyat, aki, ha van valami hatalma a partokon, inkább eladja az igen kegyetlenül megszerzett hajószállítmányokat, mintsem azon szerencsétlenek közül valakit akár keresztényi, akár emberi könyörületből a hajóból kirakjon, vagy ne engedje, hogy a hajóba berakják.”)

Ez a rész a tengerpart felügyeletével megbízott *tribunus*ra vonatkozik (*tribunus qui custodiendo litori constitutus est*). Ez a katonai tisztség már Augustinus 115. levelében meg van említve, amely 409 és 423 közé datálható. Augustinus nem mond konkrét nevet, csak a tisztségre utal a felelősökkel kapcsolatban. Ezen túl még a numidiai *proconsul*, az *africai proconsul*, katonai szempontból pedig a *comes Africae* bírt olyan hatalommal, hogy felléphessen az ilyenfajta rabszolgakereskedelem ellen. A 8. caputban megjegyzi, hogy az emberkereskedőket egyáltalán nem zavarta meg annak a levélnek az érkezése, amely egy olyan hatalomról szól, amelytől ők félhetnek. A

magyarázat az, hogy a szóbanforgó hatalom civil lehetett, a félelem hiányát pedig az magyarázza, hogy a kereskedők *patronus*ai katonai hatalommal rendelkeztek.

Más esetekben is előfordulhatott, hogy az egyház nem tudott segíteni a hozzá forduló szerencsétleneken. Erről az Ep.22*,3-ban beszél Augustinus, ebben a levélben az africai *clericushíány*ról és Honorius püspöki kinevezésének ügyéről van szó, nem emberkereskedelem a téma, csak szegény szerencsétlenek ügyei, akikkel a helyi hatalmasságok visszaéléseket követnek el, elveszítik pl. a vagyonukat. A 3. caputban azt mondja, hogy “nem tehetünk semmit sem, amivel veszélyeztetnénk, vagy megbüntetnénk őket” (*non posse aliquid agere unde periclitentur sive puniantur*), itt az “őket” a visszaélések elkövetőire vonatkozik. Azt is megtudjuk ebből a 22* levélből, hogy ha egyházi emberek panaszt tettek ellenük feljebbvalójuknál, akkor azzal vádolták meg a *clericus*okat, hogy akadályozzák az állami ügyek intézését, mivel ezek a (visszaéléseket elkövető) *magistratus*ok be tudták bizonyítani, hogy államérdekből jártak el: *Ep 22*,3: Nam si eorum vim manu ecclesiastica pellere voluerimus, queruntur de nobis eis potestatibus a quibus mittuntur, quod per nos impediuntur publicae necessitates, et facile creduntur et securi dicunt quidquid volunt scientes nec in nostra purgatione nobis licere, ut eorum facta nudemus eis, a quibus possunt comperta puniri.* Az egyház azonban legtöbbször nem vállalta a vádlók szerepét, és így mondhatja Augustinus ebben a levélben, hogy csak igen kevés embernek tudnak segíteni azok közül, akik az egyházhoz menekültek, a többiek pedig szenvedni kénytelenek: *Ep. 22*,3 Ita fit, ut perpaucis qui confugiunt ad ecclesiam utcumque solacio vel praesidio esse valeamus; ceteri vero longe plures homines foris inventi vel res eorum nobis gementibus et non valentibus subvenire vastantur.* A megoldást, legalábbis a részleges megoldást a problémára abban látja Augustinus, hogy meg kellene oldani a *clericushíány*t, amit egy császári rendelet okozott és *defensor civitatis*-t kinevezni, akinek a feladata lenne ezeknek az ügyeknek a megoldása. Ezt a tisztséget 368-ban I. Valentinianus uralkodása alatt vezették be, és a Cod. Theod. 1,29,1 őrizte meg az erre vonatkozó *edictum*ot. A 22* levél szerint Hippóban is nagy szükség lenne egy ilyen tisztviselőre, Augustinus több nevet is ajánl levelében, Ursust, Glycerius vejét, ha állami szolgálatban állók közül választják ezt a hivatalnokot, és ha magánemberek közül, Eusebiust vagy Eleusinust javasolja. Az itt említett személyekről sajnos más adatunk nincs, nem tudunk róluk semmi többet. A kinevezés valószínűleg a püspökök

által összeállított ajánlólista alapján történhetett, amit ebben az esetben a 22* levél címzettjei, Alypius és Peregrinus vittek magukkal küldöttségben a császári udvarhoz.

A keresztény egyház és Augustinus álláspontja

Az elrablottaknak néha sikerült megmenekülni; keresték őket életben maradt hozzátartozóik, és az is előfordult, hogy visszavásárolták őket. Ekkor visszanyerték korábbi szabad állapotukat és visszaállt az elrablás előtti jogi helyzetük. Ezzel kapcsolatban kell szólni a *postliminium* jog törvényéről, ami azt jelentette, hogy ha egy római polgár hadifogságba esett, a római jog következetesen őt is rabszolgának minősítette, nemcsak a római hadifogságba esett idegent. Ez például azzal járt, hogy vagyoni viszonyai megszűntek. Ha azonban visszatért a hadifogságból, elvesztett jogait visszanyerte úgy, mintha nem is lett volna hadifogságban. Maga a szó azt jelenti, hogy a hátsó küszöb joga, és az elnevezés onnan ered, hogy a hagyomány szerint a hadifogságból visszatérő a ház hátsó ajtaján lépett be, ez azt jelképezte, hogy sohasem volt hadifogságban.

Már az előzőekben volt róla szó, hogy sok császári törvény létezett a *plagium* bűnével kapcsolatban, de Augustinus ezekre nem hivatkozik, hiszen ezek a törvények a bűnösöket halálra ítélik, és visszautasítja azt is, hogy testi fenyítésre ítéljék őket. Miután az emberkereskedőkre vonatkozó törvényt említette, ezt írja:

sed in tantum ea nos uti coepimus, in quantum sufficit ad homines liberandos, non ad illos mercatores, propter quos tot et tanta scelera perpetrantur, tali poena coercendos (Ep. 10, 4,80)*

Augustinus azt mondja tehát, hogy az egyházi emberek csak annyiban élnek az emberkereskedelem bűnére vonatkozó törvénnyel, amennyiben az az emberek kiszabadításához kell, és nem az a céljuk, hogy azokat a kereskedőket megbüntessék, akik ezt a bűnt elkövették.

Terremus enim quos possumus ista lege, nec plectimus, quin etiam metuimus ne forte alii eos homines licet detestabiles atque damnabiles a nobis deprehensos ad poenam per hanc legem debitam trahant. (Ep. 10, 4,83)*

“Elijesztjük csak azokat a kereskedőket a törvényekkel -mondja- de nem büntetjük, sőt félünk is attól, hogy mások azokat az embereket, akik bár kárhozatosak és elítélendők,

és rajta is kaptuk őket a bűnön, ennek a törvénynek a segítségével akarnák a kiszabott büntetésben részesíteni.”

Azt ajánlja tehát, hogy hozzák nyilvánosságra a törvényt, ami az emberkereskedők megbüntetéséről intézkedik, de csak elijesztés céljából. A kereskedőket ne büntessék meg, és a tisztségviselők pedig, akiknek ez a hatáskörébe tartozik, gondoskodjanak arról, hogy ne történhessenek ilyen esetek (Ep. 10*, 5). A legszörnyűbbnek Augustinus azt tartja az egészben, hogy ezek a kereskedők *non quorumcumque animalium sed hominum, nec quorumcumque barbarorum sed provincialium Romanorum* (Ep.10*,5,115) kereskedői, vagyis nem akármilyen élőlényekkel, hanem emberekkel kereskednek, és nem akármilyen barbárokkal, hanem római provincialakókkal. Ebből az következik, hogy a barbárok eladását és leigázását törvényesnek ítéli és nem talál benne semmi kivetnivalót. Ambrosius is helyesnek tartotta az uzsorát a barbárokkal szemben és azt, hogy bort exportáljanak a barbároknak, azért, hogy elgyengítsék és megrontsák őket a részegséggel. Augustinus számára azonban a szolgaság az eredendő bűn következménye: *Nomen itaque istud culpa meruit, non natura.* (De civ. Dei 19,15.) és a rabszolgák is Isten fiai.

Augustinus a levélben nem önmagában ítéli el a szolgaságot, hanem csak a szabadok szolgálai állapotba való taszítását. Augustinus morálisan megengedhetőnek tartotta a barbárok szolgaságba kényszerítését, az antik görög filozófusok mentalitása szerint, akik szerint a barbárok szolgának születtek. Augustinus az Ep. 199,12,46-ban beszél azokról a foglyokról, akiket a rómaiak az ő idejében ejtettek foglyul *Africa* számtalan barbár népe között, és akiket Rómába vittek szolgának. Más helyen (Ep. 199,12,46) szökött szolgálkról beszél, akiket befogadtak és tápláltak, hacsak nem túl hatalmas uraktól menekültek el. Említ razziákat az *africai limesen* túl, amelynek célja a rabszolgaszerezés volt. A pogány népeket (*gentes, nationes*) szembeállították az antikvitásban a *cives Romanival*, amely megjelölés a kereszténység terjedésével egyre inkább a keresztény római polgárokat jelentette, míg a barbárok pogányok, így az Úr büntetését is kiérdemlik.

A vizsgált augustinusi levélben a keresztényi megbocsátás és szeretet elve az emberkereskedőkkel való bánásmód javaslatánál nyilvánul meg, amikor azt mondja Augustinus, hogy nem a megbüntetésükre kell törekedni, csak megakadályozni őket a bűn elkövetésében, vagy elrettenteni attól, míg más műveiben a barbárokkal kapcsolatban is a kereszténység egyetemességét hangsúlyozza:

*nam illud quidem, quod sequitur dicens, ubi non est masculus et femina, Iudeus et Graecus, barbarus et Scytha, magis ac magis ostendit nativitatem hanc, quae nos mares fecit et feminas, Graecos et Iudeos, Scythas et barbaros, non eam esse, in qua deus operatur, cum hominem format, sed illam, quae nos omni exutos nationum varietate sexus et condicionis unum reddit ad instar eius, qui unus est, id est Cristus: sicut idem rursus apostolus dicit: quotquot in Cristo baptizzati sunt, Cristum induerunt, non est Iudeus, neque Graecus, non est masculus neque femina, non est servus et liber, sed omnes in Cristo unum sunt.*¹⁰⁴

Tehát a barbárokat augustinus nem nyelvük, vagy kultúrájuk miatt veti meg, hanem azért, mert nem keresztények, de előttük is nyitva áll az út, hogy azzá váljanak, és megkeresztelésük után egyenrangúak legyenek a keresztény közösség többi tagjával, mivel ez a vallás nem tesz különbséget az emberek között aszerint, hogy kinek milyen volt előtte a származása vagy jogállása. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Augustinus a barbárokról szólva nehezen függetleníthette magát saját kora politikai viszonyaitól (barbár betörések), és gyakran használja máshol is a barbárok fogságába esett ember példáját. Végző következtetése azonban mindig az, hogy ugyan rossz dolog a barbárok fogságába esni, de az ördögébe még rosszabb:

*liberos nos faciet: hoc est liberabit nos non a barbaris, sed a diabolo, non a corporis captivitate, sed ab animae iniquitate*¹⁰⁵

*ubi tenebamur? forte apud barbaros? peior est barbaris diabolus et angeli eius*¹⁰⁶

*ad tendite captivitatem Iacob, ad tendite quia hoc est, avertisti captivitatem nostram, non liberando nos a barbaris, in quos non incurrimus, sed liberando nos ab operibus malis, a peccatis nostris, per quae nobis satanas dominabatur*¹⁰⁷

Tehát amikor Augustinus azt mondja a levélben, hogy ezek az emberkereskedők nem akármilyen árucikkkel kereskednek, hanem szabad, római provincialakókkal, akkor ezzel nem a barbárok iránti megvetését akarja hangsúlyozni, hanem csak kifejezni az elszenvedett emberveszteség nagyságát azokban a nehéz időkben, amikor a sorozatos

¹⁰⁴ Aug. *Contra Faustum* 24.1

¹⁰⁵ Aug. *Sermones* 134.

¹⁰⁶ Aug. *Enarrationes in Psalmos* 125.

¹⁰⁷ Aug. *Enarrationes in Psalmos* 84.

barbár betörések is fogyasztották a keresztény rómaiak számát. Az ilyen ügyekben a hagyományos római jogrend fenntartása mellett érvel, de figyelembe veszi a kereszténység tanításait is, amikor megfogalmazza javaslatát az emberkereskedőkkel kapcsolatos bánásmódra.

A 24* levél és az *episcopalis audientia*

A 24* levelet a tartalma a 10* levéllel kapcsolja össze, és a kutatás abban egyetért, hogy valószínűleg a 10* levél előtt íródhatott, csak abban vannak különbségek, hogy Divjak, aki a 10* levelet 422-423-ra datálja, a 24* levelet 422 előttre teszi¹⁰⁸, M. F. Berrouard pedig 428-ra datálva a 10*. levelet, a 24* levelet 428 előttinek gondolja. A levél címzettje Eustochius, akiről más forrás nem ad hírt, de annak alapján, hogy Augustinus levelében jogi tanácsot kér tőle, és azt mondja róla a levél elején, hogy hűséges Krisztus hitéhez, egy keresztény jogász lehetett. Hozzá fordult a hippói püspök azokkal a kérdéseivel, amelyek az *episcopalis audientia* gyakorlása folytán merültek fel benne.

Az *episcopalis audientia*-t, vagyis a püspöki bíróság intézményét arra a zsidó eredetű szokásra vezetik vissza, hogy a korai keresztény közösségek a tagjaik közötti vitákat a közösségen belül igyekeztek megoldani. Ezt Pál apostol Korinthusiakhoz írott első levelében (1 Kor. 6,1-6) így fogalmazza meg: “Merészel valaki közületek, ha peres dolga van a másikkal, az igaztalanok előtt törvénykezni, és nem a szentek előtt?” (Ebben az esetben a “szentek”-et az egyházi vezetőkre kell érteni, az augustinusi levelekben is *sanctus* megszólítás illette meg pl. a püspöktársakat.) Erre a bibliai passzusra utal Augustinus az Ep. 24*,1-ben. Ennek a bibliai kívánalomnak tett eleget a püspöki bírászkodás intézménye a IV-V. században. A kereszténység hivatalossá válásával az állam is elismerte a püspökök bírói kompetenciáját. Maga az *episcopalis audientia* két fogalmat is magába foglal¹⁰⁹: egyrészt, hogy polgári személyek peres ügyeikkel fordulhattak nemcsak az állami magistratusokhoz, hanem területükön

¹⁰⁸ CSEL 88, LXVIII-LXIX. old.

¹⁰⁹ V. ö. Augustinus Lexikon Cornelius Mayer kiadásában, Vol 1, Basel, 1986-1994, 511-515. *Audientia episcopalis* címszava, Charles Munier és Reallexicon für Antike und Christentum *Audientia episcopalis* címszava, A. Hiersemann, Stuttgart, 1950, Vol I, 916-917. az intézményről részletesebben és alaposan olvashatunk Gaudemet, L'Église dans l'Empire romain, Paris 1958, 229-240. old-án.

illetékes püspökhöz is, aki általában gyors és olcsó igazságszolgáltatást nyújtott. Ezenkívül azt is jelenti, hogy egyházi hierarchiához tartozó személyek felett egyházi bíróság ítélkezett¹¹⁰.

Ennek a bíraskodási formának a megítéléséről a szakirodalomban több egymásnak ellentmondó vélemény van; vitatott, hogy vajon csak akkor lehetett-e a püspöki bíróság elé vinni az ügyet, ha mindkét fél egyetértett ebben (*inter volentes*), vagy akkor is, ha az egyik vonakodott. Azt sem ítélik meg egységesen, hogy milyen jellegű ügyekre terjedt ki a hatásköre: csak egyházi, vagy polgári és büntető ügyekre is, továbbá az is nehéz kérdés, hogy milyen volt a viszonya a korabeli világi igazságszolgáltatáshoz. Ezzel kapcsolatban olyan elméletek is születtek, hogy az egyházi perben bűnösnek talált személyt átadták a világi igazságszolgáltatásnak, amely végrehajtotta az ítéletet. A szembenálló vélemények szinte mindegyike bizonyítható néhány fennmaradt császári rendelkezéssel, törvénycikkkel, vagy irodalmi forrásban található konkrét esetleírással, előkerült papíruszelettel, ami arra utal, hogy a kodifikált elvek nagyban eltérhettek a helyi gyakorlattól.

A püspöki bíraskodás kezdete a császári törvényhozásban Constantinus 318-as rendelkezésére nyúlik vissza, aki megadta a lehetőséget, hogy püspöki bírósághoz forduljanak, akkor is, ha csak az egyik peres fél kezdeményezi ezt, és a másik ellenzi, és csak később, a következő császárok restriktív intézkedéseinek hatására értek el oda, hogy polgári ügyekben az *episcopalis audientia*-t mint a felek egyetértésén alapuló döntőbíráskodást határozzák meg (Cod. Theod. 16,11,33; Cod. Iustin. 1,4,7). Honorius 408-as rendelete, amelyet a Cod. Theod. 1,27,2 őrzött meg, kimondja, hogy az ítéletek, amelyeket a püspöki bíróságok hoznak, megfellebbezhetetlenek és végrehajtandók, és nagyobb az érvényességük, mint a magándöntőbírók ítéleteinek, de a püspökök csak akkor ítélekezhetnek, ha a felek ebben megegyeznek.

A püspök bírói hatásköre csak saját *dioecesis*ére terjedt ki, ezt Augustinus is mindig megtartotta¹¹¹. Az ilyenfajta bíróságok szerepe elég nagy volt akkoriban, mert a

¹¹⁰ Az első erre vonatkozó adat 384-ből származik, amelyben megfeddik egyiptom *praefectus*át, hogy egyházi személyeket kinnváltásnak vetett alá. I. Valentinianus kimondta, hogy ilyen személyek felett csak egyházi bíróság ítélkezhet. A Codex Theodosianus 16,2,41 megerősíti, hogy *Clericos nonnisi apud episcopos accusari convenit*. A *privilegium fori* szerint a püspököknek kellett dönteniük a szerzetesek és a *clerus* tagjainak vitájában. De két zsinat is kimondta, hogy ha a veszekedőket nem lehet a *leges saeculares* szerint bevádolni, az egyházi per is lehetetlen számukra.

császári adminisztráció elégtelenül működött, és az ítélkezése jóval többre került, mint a püspöknél. Hol történt ez a bíraskodás? A *secretarium*ban, ami a bazilikához hozzáépített terem lehetett. A templom a IV-V. században sohasem elszigetelt építmény volt, általában egy nagyobb épület-komplexumhoz tartozott. A *secretarium*, vagyis a fogadóterem, a püspöki palota, valamint a szegények ellátását biztosító készleteknek otthon adó raktárak egy nagyméretű *atriumot* fogtak körül, ebben az *atrium*ban történt például az alamizsnálkodás. A püspök nem egyedül volt jelen az ítélkezésnél, hanem segítette őt ebben általában a klérus többi tagja is. Augustinus, ahogy leveleiből kiderül, mindig alaposan kikérdezi a peres feleket, tájékozódik az ügy legapróbb részletéről is, hogy ne kerülje el semmi a figyelmét. Az alapos tájékozódás egyik példája ez a 24* levél is.

Augustinus azért fordul egy jogászhoz a kérdéseivel, mert a püspöki bíróságokon a püspököknek a római jog szabályai szerint, ahogy a 24*,1 mondja, “földi jogszabályok”, *terrena iura* szerint kellett ítéletet hozniuk. De nem kizárólagosan e szerint, mivel a szövegben a szókapcsolat előtt szerepel az *etiam* is (*nobis etiam terrena iura quaerenda sint*). Az a másik tényező az evangéliumi morál volt.

Ennek az újonnan előkerült levélnek a fontossága és jelentősége abban rejlik, hogy az Augustinus által feltett kérdésekből kiderül: a püspök polgári perekben, mégpedig egy személy szabad jogállásának kivizsgálásában is ítélkezhetett. A hippói püspök célja az ilyen ügyekben arra irányult, hogy ne rakják szabad emberekre a szolgaság igáját (*Ep. 24*,1 non autem liberis iugum servitutis imponere*).

A feltett kérdések a következők: Mi a teendő azokkal, akik szabad nőtől és szolgától születnek? Milyen szabályok vonatkoznak azokra, akiknek munkáját apjuk meghatározott számú évre eladta? Ha az apák, akik eladták őket, meghalnak, le kell e szolgálniuk a gyerekeknek a megállapodásban kikötött éveket? A birtokos szolgává teheti-e *colonusait*? Milyen álláspontot kell képviselni az intézők jogi helyzetével kapcsolatban? Mindezek a kérdések feltételezhetően összefüggenek, egyesíti őket egy per, amely egy ember fiáról folyt a hippói bíróságon, aki intéző volt. Ennek a *causa liberalis*-nak, vagyis egy személy szabad jogállására vonatkozó pernek az lehetett az előzménye, hogy egy *colonus* eladta a gyerekeit egy másik földesúrnak, a gyerek miután

¹¹¹ Augustinus püspöki bíraskodásáról v. ö. C. Gebbia, Sant’Agostino e l’episcopalis audientia, in L’Africa Romana, Atti del VI Convegno di studi Sassari 16-18 dicembre 1988, Sassari, 1989.

felnőtt, intéző lett a birtokon, és egy szabad nőtől születtek gyermekei, akiket a földesúr apjuk halála után szolgáskorba akar taszítani. Sajnos Eustochius válasza nem maradt ránk, így nem tudhatjuk mi lett az ügy kimenetele, és sikerült-e megvédenie Augustinusnak ezen ember szabad jogállását.

III. 8. A *clericusok* védelmében.

Az alaptalan gyanútól a bizonyosságig (A 13*, 78. és 65. levél)

A 13* levél *Restitutus presbyter*hez íródott, akiről más adatunk nincs, így nem tudjuk azonosítani, ugyanúgy, mint ahogy a levelet sem tudjuk pontosan datálni, mert semmi olyan információ nincs benne, ami pontos datálást lehetővé tene. A 13* levél fő témája az a gyanú, amellyel egy *clericus* illetek, miszerint szexuális viszonyba keveredett egy apácával, miközben egy családnál vendégeskedett. A hölgy akkor kereste fel a szerzetest, miközben az a teraszon aludt, de sikerült neki elmenekülnie a nő elől, és ellenállnia a kísértésnek. A levélben, ahogy Augustinus leírja az esetet, a megbocsátás dominál, Augustinus nem hisz a *clericus* bűnösségében, és a közösségnek, amelynek az illető a papja, szintén azt üzeni, hogy “papjukat továbbra is ugyanúgy szeressék”. A pap esetével kapcsolatban az ördög ravaszságait emlegeti, mert ezek gyakran botrányba keverik az egyházi embereket (*Ep. 13*,1 de machinamentis diaboli quibus servos dei aut in peccatum trahit aut (...) scandalum maculat*). Az eset, hogy a teraszon alvó *clericus* mellé a nő odafeküdt (*femina iuxta cubaret Ep. 13*,1*), egy *temptatio* (*Ep. 13*,1*) a *concupitus*ra, az *immunditiára*, ez utóbbi azonban a levél szerint nem történt meg. Augustinus kifaggatta részletesen a kérdéses *clericus*t, Isten ítéletével ijesztett rá, hogy mindenképpen az igazat mondja. Ezután következik a szokásos jóhiszemű magyarázat az esetre, ami a férfi vallomásán alapszik: A férfi nem akart ártani a nő jóhírének, nem akarta elárulni. Valamint nem ismerte fel egyből a helyzet mibenlétét, azt tudniillik, hogy mit is akar a nő, mivel az először csak az aggodalmairól és a szorongásairól panaszkodott (*loquentem (...) de solis tribulationibus et necessitatibus suis Ep. 13*,1*). A férfi azt hitte, nem kell többet tennie ilyen kísértés esetén (*nihil ad se in tali temptatione pertinere arbitraretur Ep. 13*,1*). A *clericus* idegen helyen való éjszakázása feltétlenül szükséges, *necessitas* volt az eset levélbeli értelmezése szerint két ok miatt, mert meglepte az este, és mert a munkáját végezte:

(*propter officii sui necessitatem non posset ad domum redire Ep. 13*,2*). Amikor a férfi meglátta a nőt, elborzadt (*horruisset Ep. 13*,2*) (ez a borzadás a keresztény erkölcs és vallás miatt van, amely szerint az ilyesfajta bűnök szigorú túlvilági büntetést vonnak maguk után), és vigyázott arra, ne ő okozza a nő erkölcsi vesztét (*ne a se ipso periret Ep. 13*,2*), csak eltűrte a nő jelenlétét (*passus est*), távoltage magától, nem válaszolt neki, csak azt, hogy távozzék. Erre azonban a nő nem volt hajlandó. Ekkor, mintegy isteni beavatkozásként, ami lehetővé teszi, hogy véget vessenek a teraszon játszódó jelenetnek, elkezdett esni az eső, a szerzetes pedig kiment a házból, az eresz alá, ahová a nő nem mert utána menni, mert félt attól, kitudódik a dolog (*non in suspicionem veniret Ep. 13*,2*).

A levél 2. caputja az illető Augustinusnak tett vallomását mondja el, amit Augustinus is hihetőnek tart, kivéve a 3. caput kis fenntartását, hogy “hacsak be nem bizonyítják, hogy hazudott” (*nisi forte de mendacio vincatur*). Augustinus viszonyulása az ügyhöz, hogy a körülmények a bűnösök, amelyek ezt az egyházi embert rossz hírbe keverték, és ezek ellen a körülmények ellen azt a határozatot hozza, hogy a *clericusok* ne járkáljanak egyedül (*ne ambulent soli Ep. 13*,3*), hogy ilyesmi ne eshessen meg, és lehetőleg ne éjszakázzanak idegen helyen. A szóbeszéd, a *fama* ellenére azt mondja, hogy ne ítéljék el ezt a személyt, maradjon meg hivatalában (*non eum iudicio esse damnandum, (...) maneat in statu suo Ep. 13*,3*). A rábízott egyházközségnek mondják, hogy ez még *diaconus* korában történt (ez enyhítő körülmény), olvassák fel nekik Augustinus ezen levelét, amelyben az eset más értelmezése egy fél mondat kivételével fel sem merül, ezért védelmező célból írott levélnek tekinthető. A közösséget arra kéri, szeressék továbbra is *presbyterüket* (*ut presbyterum suum diligant*), mivel ilyen kísértés bármely *sanctus* egyházi emberrel megeshet, győzzék le az ördög mesterkedéseit (*artes, insidiae diaboli*), (*vincatur diabolus*). A 13* levél végén megemlíti, hogy ha szükséges, a szóbanforgó egyházi közösségnek is ír levelet. Ezt nem tudjuk, hogy szükséges volt-e, de ránkmaradt egy hasonló esetben egy másik egyházi közösségnek írott Augustinus levél, ez az Ep. 78., amiből fogalmat tudunk alkotni arról, milyen is lehetett egy ilyenfajta levél.

Az Ep. 78. 401 és 408 között íródott *dilectissimis fratribus, clero, senioribus, et universae plebi ecclesiae Hipponensis*. Mivel a címzett nem egy személy, hanem egy csoport, mégpedig egy népes gyülekezet, ez a levél stílusát tekintve közelebb áll a nyílt levelek stílusához, egy bibliai idézetekkel gazdagon átszótt, hosszú levél arról, hogy ha

egyházi emberek bortányba keverednek, meg kell erősíteni a hitet és a *caritast*. Az eset, ami a levél megírására okot adott, az volt, hogy az Augustinus hippói kolostorában lévő egyik *clericust* megvádolta Bonifatius *presbyter*, amaz pedig visszavádolta Bonifatiust. De sajnos nem olyan egyértelmű, mint az előbbi levélben, hogy kinek is van igaza, ezt maga Augustinus nem tudja eldönteni.

A 78. levél 2. caputjában azt írja Augustinus, hogy ha valaki nem érez fájdalmat olyan ügyben, mint Bonifatius *presbyter* botránya, abból hiányzik a *caritas*. (*qui enim ista non dolent, non est in eis caritas Christi*). Ő is mindig fájlalja az ehhez hasonló ügyeket, és a 3. caputban nyíltan beismeri, hogy nem tudta meggyőző módon bizonyítani egyik vádaskodónak sem a bűnösségét, de hajlik arra, hogy inkább a *presbyter*nek higgyen (*magis presbytero credidissem*). És mivel nem tud tisztán látni az ügyben, nem merte kitörölni a kollégák hivatalos jegyzékéből Bonifatius *presbyter*¹¹² (Ep. 78), és ő is felsőbb fórum ítéletére vár, mint a világi bírák hasonló esetben, addig nem cselekszik semmit (*Ep. 78,4 in negotiis saecularibus iudices faciunt quando causae dubitatio ad maiorem potestatem refertur*). Itt a *maior potestast* az jelenti, hogy mindkét személyt elküldi nolai Szent Félix sírjához, hogy ott csoda adja hírül, kinek van igaza. Ezt a 3. caputban azzal indokolja, hogy már Mediolanumban is történt hasonló eset, mikor mártírok sírjánál egy rabló bevallotta gaztettét, és visszaadta a rablott holmit. Szent Félix sírja ekkoriban sok zarándoklat célpontja volt. Paulinus Nolanus versciklust¹¹³ is írt róla 395-408 között, amelyben Szent Félixhez szóló imádságok, életének, csodáinak a leírásai találhatók. A szent Diocletianus császár idején halt mártírhalált, ünnepe január 14-én, halálának évforduláján volt.

A levélben ezen konkrét eset kapcsán Augustinus megragadja az alkalmat, hogy kifejezze sajnálkozását, miszerint ha egyházi emberekkel kapcsolatosan beigazolódik egy ilyen gyanú, azt hiszik, a többi se különb (Ep. 78,6). Beismeri, hogy a jók és hitványak arányát tekintve az ő kolostora sem jobb Noé bárkájánál, sem Ábrahám, sem Izsák, sem Jákob, sem Dávid, sem Pál házánál, és a hosszú bibliai felsorolást Krisztus 12 tanítványával zárja, mert azok között is volt egy áruló, Júdás, sőt még az angyalok

¹¹² A 397. évi harmadik carthagói zsinat határozata szerint a *clerus* valamely tagját csak akkor lehet kizárni a szentáldozásból, ha mindenki számára meggyőzően bebizonyítottat a vétke, pl. beismerte, vagy ha felszólításra nem jelent meg a bíróság előtt.

¹¹³ Lásd S. Paulini *Carmina*, in CSEL 30.

között is akadtak bukott angyalok. De a levél fő üzenete, hogy a botrányok ellenére meg kell erősíteni a hitet és a szeretet.

Az Ep. 65., amely a Kr. u. 402. év elejére datálható, egy másik botrányos ügyről szól, de olyanról, amelyben egyértelműen bebizonyosodott a vádlott bűnössége, aki azt maga is bevallotta. A levelet Augustinus Xantippusnak, Numidia primásának írja, tájékoztatásul Abundantius *presbyter* botrányos ügyéről. A Strabonia-birtok (ez a birtok Augustinus igazságszolgáltatása alá tartozott) *presbytere*, Abundantius elég rossz hírbe keveredett (*non bonam famam habere coeperat Ep. 65,1*), mert elsikkasztott egy pénzösszeget, amit egy paraszt bízott rá letétként, valamint karácsony előestéjén egyedül, más *clericus* társasága nélkül együtt ebédelt és vacsorázott egy rosszhírű nővel (*Ep. 65,2: remanere, et prandere et coenare ausus est dormire removendum ab officio presbyteri arbitratus sum*), sőt az éjszakát is annak házában töltötte. Ebben a házban megfordult már egy másik hippói *clericus* is, mint a levélből megtudjuk (Ep. 65,1), és ezért meg is fosztották hivatalától. A pénz elsikkasztását nem, de azt a bizonyos éjszakát bevallotta a szóbanforgó *presbyter*. Augustinus azt írja, hogy “amit tagadott azt Isten ítéletére bízam” (*Deo dimisi Ep. 65,1*), de amit bevallott, azért megfosztotta hivatalától. Azután Augustinus *miseriordia commotus* adott neki egy ajánlólevelet, amit kért, egy másik birtok, a *fundus Armemanensis*, *presbyter*éhez, ahol a bűnös papi hivataláról lemondva, visszavonultan szándékozik élni. A második caputból derül ki, hogy miért is tájékoztatja erről a primást Augustinus. A zsinati határozatok biztosítják, hogy egy *presbyter* ügyében 6 püspököt illet a döntés joga, (*sex episcopis causam presbyteri terminari concilio statutum est*), a hippói püspök a fent említett tények alapján szükségesnek tartotta elmozdítani hivatalából, és fél rábízni egy egyházközséget, azonban, ha valaki más püspök akarna, bízhat rá egy másik egyházközséget, de csak a saját fennhatósága alá tartozót.

A 18* levélben szintén egy nőügy miatt elmozdított *clericus*ról van szó, akit azért mozdítottak el hivatalából, az unapompeii gyülekezet papságából, mert tisztátalan viszonyba keveredett egy nővel. A levélben felhívja rá a memblibanumi gyülekezet figyelmét, hogy a keresztények számára ez egy meg nem engedett dolog, (az *illicito* szót kétszer is megismétli, a nyomaték kedvéért): *Ep. 18*,1 omnes christiani, quanto magis clerici non solum ab illicito concubitu puri esse debent, verum etiam ab illicito osculo et ab illicito amplexu et ab omni inmunditia*. Ez a *clericus* beismerte tettét, mint az Ep. 18*,2-ből kiderül: *non est mundus inventus secundum etiam confessionem suam*.

Ezek a kísértések és botrányok néven emlegetett esetek (*Ep. 18*,3 tales temptationes et talia scandala*) elég gyakoriak lehettek, és az egész keresztény közösséget foglalkoztatták, mivel a bűn és a bűnbánat a keresztények körében közösségi ügy volt, nem kizárólag az egyén dolga, mint az antik filozófiai iskolák öntökéletesítésében. A közösség általában a bűnös érdekében közbenjárt Istennél, és nyilvánosan tartottak bűnbánatot is. A 18* levélből az derül ki, hogy nemcsak a gyülekezet első embere, vagyis maga Augustinus nyugtalankodik az eset miatt (*Ep. 18*,1 valde sollicitus eram*), hanem az egész gyülekezet az Úr vigasztalására szorul (*Ep. 18*,2. Consoletur vos dominus, quoniam pro tristia vestra valde tristes sumus*), és még a levélvivőt, Restitutust is alig lehetett megvigasztalni a nagy szomorúságában (*Ep. 18*,3 quem vix consulatus sum maiore tristia conturbatum*)

III. 9. “Nehogy szigorúbban büntess, mint illő és szükséges”

Ne (...) atrocius vindicares quam decet atque oportet (A 14* és 15* levél)

A 14* és a 15* levél is Kr. u. 419-re datálható, és a bennük tárgyalt ügy szorosan összekapcsolja őket. Az előbbi csak rövid, szinte megelőlegzi az utóbbi levelet. A 14* levél címzettje Dorotheus, egy gazdag keresztény földbirtokos, akinek az egyik alárendeltjével kapcsolatban Augustinus a 15* levélben megfogalmazza panaszát. Dorotheus Spanianum nevű birtokának intézője az a bűnös személy, akinek szentségtörő tettét Augustinus elő fogja adni. De nem azonnal, csak a következő levélben, mert mielőtt részletesen elmondaná a bűnös tettet és megnevezné a bűn elkövetőjét, ígéretet követel a címzettől, hogy nem lesz mértéktelenül szigorú a büntetés.

A 14* levél első *caputja* végig *captatio benevolentiae*. Arról ír Augustinus, hogy milyen nagyon szereti a címzett Krisztust, és hogy keresztény erényei mennyire ismeretesek mindenki számára (*omnibus nobis qui te novimus notum est*). A 2. *caputban* azután a tárgyra tér: panaszom van egyik emberedre, de a nevét nem árulom el (*Habebam quod quererem de homine tuo, cuius nec nomen, nec sacrilegum flagitium ausus sum his litteris intimare (Ep. 14*,2)*). Augustinus megkéri a levélvivőket, hogy előbb nyerjék el a címzett vallásos ígéretét (*promissum fidelissimae religionis tuae*), csak azután mutassák meg neki a másik, részletesebb levelet. Ha nem tenne ígéretet,

akkor ne mutassák azt meg - hangzik Augustinus fenyegetése. Augustinus kiemeli, hogy erre a panaszra a kényszerhelyzet vezette (*nostrae curae necessitas postulaverit Ep. 14*,2*), és célja az vele, hogy Dorotheus majd jó útra vezesse a bűnöst (*ut a te emendetur Ep. 14*,2*). Valójában azonban itt nem a jó útra terelésről lesz szó, vagy csak annyiban, amennyiben képes valakit egy büntetés a jó irányban befolyásolni, hanem megtorlást kér Augustinus a bűn elkövetőjére, mégha csekély megtorlást is.

A 15* levél szintén 419-re datálható, korábbi, mint a 23/A* levél. A levél elején arról ír, hogy már megírta a levelet, amikor megérkezett Alypius *commonitoriuma* Thagastéba¹¹⁴. Augustinus ezt a levelét néhány afrikai püspöknek címezte, és úgy véli, tájékoztatnia kell őket azokról az információkról, amiket ebből a *commonitoriumból* tudott meg. Alypius két ügyben is járt küldetésben Itáliában a császári udvarnál: *indulgentiát* kellett kérnie a carthagóiaknak, valamint megvédeni az egyház menedékjogát¹¹⁵. Az elsőt sikeresen elérte, a másik sikerében egyelőre reménykedik. Augustinus úgy közli a többi püspökkel a híreket, hogy Alypius *commonitoriumát* beilleszti a levél elejére. Ebben is egy szép példát láthatunk arra, hogy egy levelet nemcsak egy címzett olvasott.

A bűnös intéző, Cresconius házasember, (és ez súlyosbítja tettét a levél szerint), a Spanianum nevű birtok intézője, megerőszakolt egy apácát, aki gyapjufeldolgozó munkára jött a birtokra. A *lanificium* gyapjuszövést és fonást jelent, az apácák ilyen munkával gondoskodtak fenntartásukról. Az apáca valószínűleg egyedül mehetett a birtokra dolgozni, megszegve ezzel azt az előírást, hogy az egyháziak együtt közlekedjenek vagy utazzanak. “Amikor útra keltek, menjetek együtt, miután odaértetek, ahová indultatok, maradjatok együtt”¹¹⁶ - mondja ki Augustinus Regulája. Az Ep. 15*,3-ban Augustinus úgy említi Dorotheust a *viro honorabili et religiosissimo* jelzővel, megadván neki a tiszteletet, és újra utalván arra a *religiosissimoval*, hogy

¹¹⁴ Ebből lehet datálni a levelet. Lásd. M. F. Berrouard, Un tournant dans la vie de l’Eglise d’Afrique: le deux missions d’Alypius en Italie a la lumiere des Lettres 10*,15*,16*,22*,23/A* de St. Aug., in REA, 31 (1985)

¹¹⁵ Nem lehet tudni, hogy mit követtek el a kartahóiak, amiért *indulgentiát* kértek a császártól. Aki *delictumot* követett el, és utána az egyházhoz menekült, nem lehetett bíróságra hurcolni (*indulgentia criminum*), de folyamodtak az egyház védelméért adócsalók is (*indulgentia debitorum*).

¹¹⁶ Egy szív, egy lélek, Szent Ágoston regulája, Szent István Társulat, Budapest, 1992, 86. old. Latinból fordította Puskely Mária Kordia.

nagyon jó kereszténynek tartja. És egy ilyen jó keresztény bizonyára nem veszi semmibe egy katolikus püspök kérését.

A bűnt is megfogalmazza utána, *Ep. 15*,3: sanctimonialem de villa aliena lanificii causa ad domum suam venientem violenta oppressione violavit.*

Előbb a bűnt nevezi meg, aztán azt kéri, hogy ne büntesse meg a kelletténél jobban, elegendő lesz, ha eltávolítja a birtok igazgatásából, megfosztja beosztásától: *sufficit enim, ut eum ab eiusdem loci ubi eum posuit procuratione removeat.*

A büntetéssel az a célja, hogy másoknak példát adjon ezzel, ne utánozzák ezt az elvetemült tettet: *ne alios ad se imitandum (...) invitet (Ep. 15*,3)*, büntetlensége felfuvalkodottságot keltene, *inflatur impunitas (4. caput), ne imitatores habeat (4. caput).*

Csak a 4. caput közepén, ezt a feszültségkeltő *retardatiót* lezárva mondja meg a vétke nevét, Cresconius, és a birtok nevét, Saltus Hispanensis.

A bűn megítélésénél lényeges szempont volt, hogy az elkövető bevallotta, elismerte-e a bűnt, és megbánást tanúsított-e. Ebben a levélben arról van szó, hogy erre az intézőre, Cresconiusra rábizonyult a vétke, és eltiltották az áldozástól, és csak azért kezdett el bűnbánatot tartani. Ha önként tesz vallomást, az enyhítő körülmény lett volna, ezt ki is mondja Augustinus (*si ultro confessus fuisset*) és akkor nem kért volna senki súlyosabb büntetést rá.

Az *Ep. 15*,4.* szerint ha *clericus* lenne, elveszítené rangját és tisztségét (hogy ez valóban így működött, a *13**, 65 és 78 levél is bizonyítja): *si clericus esset, honorem sui gradus amitteret*, így -legalábbis a levél okfejtése szerint- szükségszerűen el kell veszítenie intézői tisztségét. Ez a paralellizmus az intéző és a *clericus* esete között azt sugallja, hogy a spirituális büntetéssel, vagyis, hogy eltiltották az áldozástól a bűnös személyt, nem elégedett meg még Augustinus sem, akár *clericusról*, akár laikusról volt szó. Ezután újra emlékezteti a címzetteket arra, hogy előbb Dorotheus ígéretét szerezzék meg a büntetésre vonatkozóan, addig ne fedjék fel a tettet és a bűnös személyt.

Újra Dorotheus hitét és vallásosságát emlegetve azt feltételezi, hogy nagy felháborodását fog kelteni benne az eset. (*Ep. 15*,4 pro sua fide et religione, graviter commoverit*). Ha Dorotheus ígéretet tett, a levélvivőknek az a feladata, hogy elolvastassák vele ezt a részt az emlékeztetőből. (*huius commonitorii partem ad causam pertinentem facite ut legat*) Ezért, a személyes hatásgyakorlás, a meggyőzés miatt van

ilyen gondosan fogalmazva az ügy bemutatása és alkalmazva a *retardatio*, ami fokozza a feszültséget, és ezért dicséri benne annyit Dorotheus vallásosságát Augustinus. Sajnos nem tudjuk, mit tett Dorotheus, teljesítette-e Augustinus kérését, de ha a levél meggyőző erején múlt, azt kell feltételeznünk, hogy igen, mivel olyan mesterien van megfogalmazva ebben a két levélben Augustinus kérése.

III. 10. Az Antoninus-ügy. (A 20* levél) A nyáj védelme a rossz pásztorától vagy a pásztor védelme a nyájjal szemben? Egy negatív ajánlólevél

A 20* levél egy fussalai Antoninus nevezetű püspök¹¹⁷ esetéről szól, amely nagy botrányt kavart az *africai* egyházban. A levél címzettje Fabiola¹¹⁸, egy gazdag és előkelő keresztény római hölgy, akit egy másik augustinusi levélből is ismerünk, az Ep. 267-ből, amely a maurinus atyák szerint 395 után íródott, De Bruyne szerint viszont 402-ben¹¹⁹. Ebben a levélben Augustinus arról ír Fabiolának, hogy bár testileg távol vannak egymástól, lelküket egyesítik a közös gondolatok. Nincs bizonyíték arra, hogy ez a Fabiola azonos lenne azzal a Fabiolával, aki az első római *hospitiumot* alapította, és akinek az életét Hieronymus az Ep. 77-ben mondja el. A 402-es datálás nem engedi meg, hogy Hieronymus barátnőjével azonosítsuk, aki Kr. u. 400-ban halt meg. A 20* levél 12. caputja elején a tiszteletreméltó emlékezetű Bonifatius pápáról van szó (*venerandae memoriae papa Bonifatius*), Bonifatius halála Kr. u. 422. szeptemberében történt, ez lehet a levél datálásában a *terminus post quem*. A levél szövegéből az derül ki, hogy Augustinus igen nagyra tartja a címzett hölgyet, a címzés *Dominae*

¹¹⁷ Részletesebben erről a személyről: Charles Munier által írott *Antoninus Fussalensis episcopus* címszó, Augustinus-lexikon I. kötet, Basel, 1986-1994, 378-380.

¹¹⁸ PCBE 380. old.

¹¹⁹ De Bruyne: Les anciennes collections et la chronologie des lettres de st. Aug. in Rev. Bén. 43 (1931) 290-294. old.

religiosissimae et reverentissimae ac praestantissimae filiae Fabiolae, és *Sanctitas tua*-nak (Ep. 20*,1), *Eximietas tua*-nak (Ep. 20*,27), *Sinceritas tua*-nak (Ep. 20*, 32) is nevezi, az Ep. 20*,33-ban pedig *Sancta benignitas tua*-nak. *Benignitása* abban is megnyilvánul, hogy a levél szerint ő fogja vendégül látni a Rómába érkező Antoninus püspököt.

A régebben ismert levelek közül a 209. levél ír ugyanerről az esetről, vagyis az Antoninus-ügyről, de mindkettő más-más szempontot emel ki, mint majd az elemzésből látni fogjuk.

A levelekből tudjuk meg azt is, hol volt a szóbanforgó püspök székhelye: *Fussala dicitur Hipponensi territorio confine castellum; antea ibi numquam episcopus fuit, sed simul cum contigua sibi regione ad paroeciam Hipponensi Ecclesiae pertinebat* (Ep. 209,2) - a *Castellum Fussalense* a hippói püspökség egyházi igazgatása alá tartozó terület határán feküdt, 40 mérföldre a várostól (*ab Hippone memoratum castellum milibus quadraginta seiungitur Ep. 209,2*), ezidáig nem volt püspöke, a hippói püspök egyházi igazgatása alá tartozott a szomszédos területekkel együtt. Ebben a régióban korábban kevés katolikus volt, inkább donatista eretnekek, és ezen területek lakói sok fáradtság és erőfeszítés után tértek vissza a katolikus egyházhoz, mondja Augustinus a 209. levél 2. caputjában, és hogy milyen viszonyok uralkodtak ott, azt az is mutatja, hogy az előtte odahelyezett katolikus papokat gyakran megnyomorították, megvakították a donatisták.

Az Ep. 209. 423 elején íródott Caelestinus pápához. Caelestinus Bonifatius pápát követte a pápai székben, aki 422. szeptember 4-én halt meg. 432 július 27-ig volt pápa, utóda Sixtus római pap lett, aki Augustinus levelezőtársa volt (lásd Ep. 194). A levél eleje a *captatio benevolentiae*vel kezdődik, Augustinus gratulál benne Caelestius római pápának a kinevezéséhez, és kiemeli annak jelentőségét, hogy a hívek egyetértően választották pápának. Kifejti benne Antoninus esetét, akit megfosztottak egyházmegyéje kormányzásától elkövetett botrányos tettei miatt, és aki nem nyugodott bele a püspöki bíróság ítéletébe, és a Szentszékhez fellebbezett. Augustinus arra kéri a pápát, hogy tartsa érvényben az Antoninus ellen hozott ítéletet. Arra is kéri a szentatyát, hogy jöjjön segítségére nemcsak imával, hanem tanácsadással és segítségnyújtással is ebben az ügyben. Az ügyet röviden így foglalja össze: miközben hasznára akartam lenni egy hozzánk közel eső helységben Krisztus népének, elővigyázatlanul és kellő körültekintés híján súlyos kárt okoztam nekik (Ep. 209,1 *volens prodesse quibusdam in*

nostra vicinitate membris Christi, magnam illis cladem improvidus et incautus ingressi).

A levél harmadik caputjában, miután előzőleg elmondta, hogy Fussala hol található, és hogy lakói a donatista eretnekségről tértek át a katolikus hitre, az Antoninus-ügy bemutatása következik. Elmondja, hogy Fussala püspökségére keresett megfelelő embert, aki a pun nyelvet is tudja. *A qui et Punica lingua esset instructus* kitétel arra utal, hogy Észak-Afrikában akkoriban a vidéki lakosság ezen a nyelven értett, és a romanizáció, legalábbis nyelvileg ezekben a térségekben nem teljesen ment végbe¹²⁰. Majd talált egy *presbyter*t, aki hajlandónak mutatkozott. Itt fontos kiemelni, hogy az egyházi előírások értelmében a *presbyter* fokozat az *episcopatus*t megelőző egyházi rang, tehát szabályos kinevezésre lehetett volna számítani ebben az esetben, ha ez megvalósul. Ezután írt Numidia primásának, akit a Divjak-féle levelek előkerülése előtt a Zummai Silvanussal, Valentinus Baianensis elődjével azonosítottak¹²¹, (a 6. pontnál azonban úgy tűnik, hogy maga Valentinus, aki 419-ben volt primás), azonban a 20* levél alapján Aureliusról van szó, hogy jöjjön el felszentelni a jelöltet. Azonban a jelölt *omnimodo resistendo destituit*, visszautasította a kinevezést. A pápához írott levélben Augustinus őszintén bevallja, hogy tudja, el kellett volna halasztania a kinevezést, mert ezt igazolta később az ügy szerencsétlen kimenetele is (*differre potius debui, sicut exitus docuit*), de azt akarta, hogy a messziről jött primás ne térjen haza dolgavégezetlenül, és ezért egy alig 20 esztendő fiatal javasolt Fussala püspökének, Antoninust, aki akkor csak *lector* volt az egyházi hierarchia szerint. A *lector* a kisebb egyházi rangok közül a második, a fő feladata az volt, hogy a liturgiában a Szentírás

¹²⁰ A pun nyelv kérdéséről ezen Augustinus levelek kapcsán részletesen írt tanulmányában I. Opelt, Augustins Epistula 20* (Divjak) Ein Zeugnis für Lebendiges Punisch im 5. Jh. nach Christus, in Augustinianum 1985, 121-132. old. A pun nyelv használatára három helyen történik utalás a vizsgált levelekben. Azért is nevezik ki olyan fiatalon Antoninust püspökké, mert Augustinus azt hallotta róla, hogy a pun nyelvnek is jó ismerője: *istum qui aderat, quia et linguam Punicam scire audieram, ordinandum, ut offerrem utilem credidi* (Ep. 20*, 2,3), az Ep. 209-ben azt mondja Augustinus, hogy olyan embert keresett a tisztségre, aki a pun nyelvet is tudja *aptum loco illi congruumque requirebam, qui et Punica lingua esset instructus* (Ep. 209,3), és a 20*, 21-ben a tiszteletreméltó primás pun nyelven intéz beszédet a néphez Antoninusról *Sed ubi eis de Antonino episcopo sermonem facere venerandus senex verbis Punicis coepit*.

¹²¹ Vö. Sant'Agostino, Le lettere, Supplemento (1*-29*), introd., traduz., note e indici di Luigi Carrozzini, Citta Nuova Editrice, Roma, 1992, 495. old.

passzusait olvasta. 385-ből Siricius pápának volt egy előírása, amelyet Nyugaton mindenütt elfogadtak, és amely megtiltotta, hogy *presbyter*re nevezzenek ki valakit 35 év, és püspökké 45 év alatt, ezenkívül még figyelembe kellett venni a hierarchiát, hogy lehetőleg egymás után töltsék be a *lector*, *acolythos*¹²², a *subdiaconus*, *diaconus*, *presbyter* és *episcopus* tisztségeket. A hívek megbíztak Augustinus választásában, és így Antoninust püspökké nevezték ki: *esse illis episcopus coepit*.

Ezután megfogalmazza a dilemmáját (Ep. 209,4) (a későbbiekben azt szeretném kimutatni, hogy ezt a dilemmáját hogyan oldotta meg nyelvi eszközökkel, ami kitűnik a két azonos témában íródott levél összevetéséből): Egyrészt nem akarja a pápa előtt súlyosítani egy olyan személy helyzetét, akit ő maga nevelt, másrészt nem akarja magukra hagyni a híveket. A kinevezés említése után már egyből azt mondja, ami az eset végkifejlete lett: *res quippe ad tantum scandalum venit*, vagyis akkora botrány lett az esetből, hogy vádat emeltek Augustinus előtt Antoninus püspök ellen. Nem részletezi az egyes eseteket, amivel megvádolták Antoninust, csak annyit mond, hogy *de rapinis, et diversis oppressionibus et contritionibus* vádolták meg, de a per során nem lehetett bizonyítani azokat a főbenjáró vétkeket, amikkel megvádolták, és más vétkek alól is mentegette magát, sőt Augustinus is kifejezte hitetlenségét a felhozott vádakkal kapcsolatban, ezért nem tartotta jogosnak, hogy megfossza püspöki hivatalától. Csak azt rendelte el, hogy azokat a dolgokat, amikkel kapcsolatban rábizonyult, hogy elrabolta, adja vissza. Így akarta elérni Augustinus, hogy ne maradjanak büntetlenül ezek a tettek, később ne tegyen újból ilyet, és ne akadjanak követői. Meghagyta püspökségében, mert fiatal még és képes megjavulni, de csökkentette a hatalmát (*minuimus potestatem Ep. 209,5*), hogy ne legyen többé azok vezetője, akikkel ilyen gonosz módon viselkedett. Addig, míg nem ad vissza minden rablott holmit, aminek az elrablása rábizonyult, addig kiközösítette az egyházból az Augustinus vezette püspöki bíróság. A 6. caputban szereplő *iudicio nostro comunione privatus* arra utal, hogy Augustinus is alkalmazta a kiközösítést mint büntető eszközt, ha a kollektív kiközösítést nem is, amiről a Classicianus-ügyben van szó. Ezután Antoninus pénzt helyezett letétbe, hogy feloldják a kiközösítést, sőt a primást is meg tudta annyira győzni, hogy az adott neki egy ajánlólevelet Bonifatius pápához.

Arra kéri Augustinus a pápát (Ep. 209,6), hogy olvastasson fel minden jegyzőkönyvet az ügyről, amit a levél mellékleteként elküld neki. Azt mondja, a jegyzőkönyvekből

¹²² A görög eredetű szó "követő"-t jelent, a pap segédje volt a misénél.

talán úgy tűnhet a pápának, hogy a szükségesnél enyhébb intézkedéseket hozott Augustinus, de itt azt említi, hogy tudja, mennyire hajlamos a pápa a megbocsájtásra, az *indulgentiára* (Ep.209, 7.). Itt Augustinus ravasz utalása az *indulgentiára* azt is jelenti, hogy a pápa szükségének tartja majd, hogy megbocsásson neki, Augustinusnak, aki elnézően járt el Antoninusszal, és aki helytelenül járt el egy püspök kinevezésében, és megbocsásson amannak, Antoninusnak is. A megbocsátást azonban nem szabad túlzásba vinni, nem jelenthet teljes büntetlenséget, csak addig jó ha terjed, ameddig a hippói püspök jónak látja, azt már nem szeretné, ha Antoninust a pápa teljesen felmentené, mivel Antoninus kihasználta a jóindulatú, enyhe bánásmódot. Legfőbb érv, amit Antoninus felhozott önmaga védelmében, hogy *aut in mea cathedra sedere debui, aut episcopus esse non debui* (Ep. 209,7), amit Augustinus hosszan visszautasít az Ep. 209, 8-9-ben. Példákat hoz fel arra vonatkozóan, hogy egyes püspököket nem fosztottak meg püspökségüktől, de nem is hagytak teljesen büntetlenül. (Priscus, Victor és Laurentius, Caesariensis provincia püspökei a példák). Általános érvként azt fogalmazza meg, hogy a püspököknek nem minden vétkét kell büntetlenül hagyni, és nem mindet egyféle módon kell megbüntetni, tudniillik a püspöki méltóságtól való megfosztással.

Augustinus Bonifatius pápának (akihez korábban Antoninus fellebbezett), a Caelestinust megelőző pápának a lelkipásztori bölcsességét is dicséri az utódjához írott levélben (Ep. 209,9), és elmondja, hogy az előző pápa elől Antoninus elhallgatott fontos dolgokat az esetével kapcsoltaban. Arra is utal, hogy az Antoninustól sérelmet szenvedett emberek attól félnek, hogy szigorú megtorlás éri őket a panasztételük miatt. A továbbiakban hangsúlyozza fájalmát és szomorúságát Antoninus esete miatt. Újra kiemeli saját felelősségét az ügyben: én raktam a nyakukra püspökül egy olyan személyt, akit még nem próbáltam ki az erényeiben, és akit a kora sem erősített meg erre a tisztségre, és akitől olyan szörnyű bánásmódot szenvedtek el (Ep. 209,9: *eis hominem nondum mihi probatum, nondum saltem aetate firmatum, a quo sic affligerentur, inflixi*). A pápa *misericiádjába* ajánlja mind a fussalaiakat, hogy ne szenvedjenek többet, mind Antoninust, hogy ne követhessen el több bűnt, mivel mindkettőt szereti. És a levél végén megint saját vétkének beismerése következik Augustinus részéről: ítéletet mond önmagáról azért, hogy elnyerje annak a mennybéli bírónak a bocsánatát, aki majd eljő ítélni élőket és holtakat. A 209. levélben nem fejt ki részletesen Antoninus gáztetteit, csak általánosságban utal rájuk, ennek az lehet a

magyarázata, hogy leveléhez csatolva, elküldte a fussalai püspök perének aktáit, így azokból mindent megtudhatott a pápa, és nem ismétli el még egyszer. Ezzel szemben a hosszú 20* levélben több gaztettet is részletesen bemutat, de ezzel a levéllel teljesen más volt a célja.

Augustinus bevallja a 20* levélben is több helyen, hogy részben ő maga felelős a történetekért. Túl fiatal embert emelt túl magas tisztségre, akinek nem ismerte a jellemét, és aki még nem bizonyította képességeit az egyházi hierarchiában fokról fokra felemelkedve. Antoninus úgy lett püspök, hogy nem töltötte be a szükséges életkort, és nem ment előtte végig az egyházi hierarchián. Ennek egyik oka a *clericushiány* lehet.

Augustinus a fussalai püspök számtalan gaztettét beszéli el részletesen a Fabiolához írott levélben. A 20* levél részletes portrét ad erről a rossz pásztorról, taglalva nehéz gyerekkorát, jellemét is: *Parvulus cum matre et vitrico venit Hipponem; ita pauperes erant, ut quotidiano victu indigerent; denique cum ad opem ecclesiae confugissent et comperissem, quod adhuc pater viveret Antonini atque illa se alteri a viro suo separata iunxisset, ambobus continentiam persuasi; atque ita ille cum puero in monasterio, illa in matricula pauperum quos sustentat ecclesia, ac per hoc omnes in dei misericordia sub cura nostra esse coeperunt (Ep. 20*,2)*. Utal arra, hogy jelleme elferdülése talán abból eredhetett, hogy túl fiatalon tapasztalta meg, mit is jelent a hatalom. *(Ep. 20*,4 nullis laborum praecedentibus meritis repentino episcopatus honore subvectus; deinde videns clericos et populos sibi esse subiectos, quantum res ipsa docuit, insolentia dominationis inflatus est et nihil docens verbo, sed imperio ad cuncta compellens gaudebat se terribilem ubi amabilem non videbat)* A gyermekkori szegénység és pénzhiány lehetett az oka, hogy később nagy házat építtetett magának. A bemutatás szerint fokozatosan válik Antoninus egyre rosszabbá, és a vagyona és visszaélései egyre nagyobbá. Augustinus adományoz neki egy földbirtokot a hippói egyház földjeiből, hogy két segédjével együtt abból tartsa fenn magát, ennek a földnek öt évi bérletét félreteszi, ezen vesz egy birtokot, de áron alul, mert megfélemlítette a tulajdonosát, majd egy újabb, de kisebb birtokot vesz *(alia possessiuncula)*, de társulva valakivel, akit becsap. Bűneit és visszaéléseit nem egyedül követte el, hanem a magához hasonlókból egy fegyveres bandát szervezett, sőt cinkosává tette a *defensor ecclesiae*-t is. Ez utóbbi nem egyházi ember volt, általában egy laikus ügyvéd, akinek az volt a feladata, hogy védelmezze az egyház érdekeit, segítse az egyházat a szegények védelmében a gazdag földbirtokosok visszaéléseivel szemben. Ezt az állami tisztséget a

407. június 13-i carthagói zsinat kérésére Honorius császár egyik törvénye vezette be¹²³, amelyet a *proconsul Africae*nek címzett. A törvény értelmében a püspök nevezte ki a *defensort*, akit aztán az *imperator* erősített meg.

Amikor az Antoninus püspök elleni panaszkodók bíróság elé viszik a visszaéléseket, Augustinus elég enyhe ítéletet hoz ügyében¹²⁴, elrendeli, hogy az elrablott javakat adja vissza, de püspökségétől nem fosztja meg, csak hatalmát csökkenti, hogy ne kelljen együttélnie azokkal, akik haragszanak rá visszaélései miatt. Az ellopott javak visszaszolgáltatásáig nem részesülhet az oltári szentségben sem. Ekkor Antoninus részben visszaadja az elrablott holmik ellenértékét, de nem ám saját felhalmozott vagyonából, hanem kölcsönt vesz fel erre a célra. Aurelius prímás és a püspöki bíróság tagjai úgy igyekeznek rendezni az ügyet, hogy az egyház tekintélye a lehető legkevésbé sérüljön. Egyezkednek Antoninussal arról, hogy mely egyházközségek kerüljenek hozzá, melyek az újonnan kinevezendő fussali püspökhöz. Antoninus kicsikarja a Thogonoetum nevű birtokot, amelynek lakói, a nyomorúságos, félszolgai helyzetben élő *colonusok* annyira gyűlölik visszaélései miatt, hogy a levél szerint azzal fenyegetőznek, tömegesen hagyják majd el a birtokot, ha püspökként ezt a gazembert ültetik a nyakukra. Itt Augustinus védekezően avatkozik közbe, a *colonusok* érdekében levelet ír a prímásnak. (*Ep. 20*, 10 propter quos et illa* (a birtok úrnője) *et ego ad senem* (a prímásnak) *scripsimus*). Ez utalás egy újabb, valaki mások védelmében közbeavatkozó levélre, amely nem maradt ránk.

Antoninus többször próbálkozik valahogy kimászni ebből a perré dagadó ügyből, menekülési kísérletei a következők: Először kompromisszum-készséget mutat, nem fellebbez, pénzt helyez letétbe az elrablott javak ellenértékéért. A prímást megkéri, hogy halassza el az új fussalai püspök kinevezését a zsinatig, ami meg is történik. Az új püspök felszentelésének napján azonban mégis fellebbezést nyújt be, amivel a felszentelést ugyan nem tudja megakadályozni, de nyitit elér, hogy neki adják azokat az egyházközségeket, amelyek nem jöttek el leadni szavazatukat az új püspökre. Így megszerez egy Fussalához igen közeli birtokot, Thogonoetumot. Hazug ajánlólevelet szerez a prímástól, akinek megtévesztésül azt mondja, hogy emberek

¹²³ Lancel, In Colloque... 278. old.

¹²⁴ Augustinus jónéhány más esetben szokatlan szigorral járt el a *clericusokkal*, pl. amikor Abundantius *presbytert* elmozdította hivatalából (Ep. 65), vagy mikor azzal fenyegetőzött, hogy kiközösíti azokat, akik nem tartják be a szegénység szabályait. (*Sermones* 356, 14).

kiszabadítása miatt akar hajóra szállni (az Ep. 20*,11 ezen részlete egy újabb utalás arra, hogy egyházi ember, itt nem Augustinus, hanem egy másik püspök, látszólag emberek kiszabadításában járt közben, ez arra utal, *clericusok* akkoriban gyakran tehettek effélét). A prímás ajánlólevelével elutazik Bonifatius pápához, és tőle kér ajánlólevelet ügyében. Habár a pápa előtt sok fontos részletét elhallgatta ügyének, főleg azokat a részleteket, amelyek rá nézve terhelőek lettek volna, pl. a kiközösítését, a pápától egy óvatos állásfoglalást tartalmazó levelet sikerült csak kieszközölnie. Bonifatius pápa bírakat jelölt, ki, hogy újra vizsgálják ki Antoninus ügyét, és ha jogosnak bizonyul a követelése, akkor adják vissza neki Fussalát. Augustinus, Alypius és néhány más afrikai püspök összegyűlt, hogy az ügyet újra megtárgyalják, de Augustinus ekkor nem vesz részt az ítélethozatalban, hanem csak korábbi, Antoninus ellen hozott ítéletének indoklását adja elő. A püspöki bíróság előtt minden bizonyítékba igyekszik belekötni, pl. megkérdőjelezi a fussalai lakosok levelének hitelességét, amely az ellene felhozott vádakat tartalmazza. Mivel a korban az volt a szokás, hogy a püspökök kinevezését nemcsak a többi püspök ítéletére (*episcoporum iudicio*), hanem a közösség helyeslésére is bízták (*fraternitatis suffragio*)¹²⁵, Antoninus úgy igyekezett megakadályozni a fussalai egyházmegye elvesztését, hogy a népet igyekezett megfélemlítéssel rávenni, hogy rá szavazzanak. Ez azonban nem sikerült. Azután azt hazudta a prímásnak, hogy a thogonoetumi birtok úrnője hozzájárult ahhoz, hogy az a birtok az ő püspökségéhez tartozzon, azonban kiderül a hazugság magának a birtok úrnőjének Augustinushoz írott leveléből. Mikor rábizonyul a hazugság, Antoninus akkor sem hajlandó azt elismerni a bíróság előtt, hanem saját variációját bizonygatja. Az úrnő Augustinus kérésére írott második levele leleplezi Antoninus hazugságát, és ekkor már nem tud mást tenni, mint tehetetlenül szitkozódik a bíróság előtt. Bár bebizonyosodott, újból hazudott, mégis az egyházi bíróság működését a továbbiakban is az jellemzi, hogy nem akarják igazán megbüntetni Antoninust és menteni igyekeznek az egyház tekintélyét. Háromszor is összehívják a népet, hogy megkérdezzék a

¹²⁵ A legrégebbi keresztény hagyomány szerint az apostolok jelölték ki a püspököket, úgy szentelve fel, hogy fejére tették kezüket, de az is előfordult, hogy valamilyen próféta vagy csodás jel mutatta meg ki legyen a püspök. A kánoni törvényhozás a Kr. u. III. századtól a püspöki zsinatok feladatának mondja az új püspök kijelölését, de még egy 361-es császári törvény is előírja a nép megkérdezését (*si totius populi vocibus expetatur* Cod. Theod. XII,1,49). A konkrét történeti helyzetekben azonban más-más szisztémák valósultak meg. Ismerünk jónéhány olyan püspököt, akít a nép egybehangzóan választott meg, pl. Ambrosiust, Paulinus Nolanust, vagy Aranyszájú Szent Jánost.

véleményüket Antoninus kinevezéséről, de a nép nem hajlandó engedni, és nem lehet Antoninus újabb kinevezését keresztülvinni. A nép panaszai ellen jogi kifogásokat emelnek, pl. a nép képviselőinek átnyújtott panaszjegyzékéről azt mondják, hogy lehet hogy csak egy-két ember véleményét tükrözi, nem a többségét. Titkos tárgyalások következnek Antoninusszal, akit igyekeznek a püspökök rávenni arra, hogy fogadja el azoknak az egyházközségeknek az irányítását, amelyek nem tanúsítanak ekkora ellenszenvet iránta. Ekkor álnokul azt mondja, félre akarván vezetni az egyházi embereket, hogy kolostorba akar vonulni, valamilyen félreeső helyre, ám ezt a szándékát nem hajlandó írásba adni, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy nem gondolta komolyan. Mikor sarokba szorítják megint szitkozódni és kiabálni kezd, és a római pápához való fellebbezéssel fenyegetőzik. Ezért írta Augustinus a 209. levelet, Caelestinus pápához, amellyel együtt elküldte a peraktákat is.

Bár Augustinus, majd az *africai* püspöki bíróság ítélete enyhe volt az ügyben, mégis Antoninus szándéka az, hogy még enyhébb ítéletet csikarjon ki, ezért fordul Róma püspökéhez. A hippó püspök sohasem említi azt a lehetőséget, hogy az ügybe polgári hatalmakat is bevonjon, bár az eset súlyos volt. Az egyház tagjai úgy tesznek, mintha a *clerus* tagjait ért vádak spirituális problémákra vonatkoznának, és még ha *crimina publica*-ról van is szó, (mint pl. Ep. 20*,8 *quia et magnis et capitalibus quattor stuprorum criminibus.(...) obiecerant vel obicienda curaverant valde probabili est veritate purgatus*), egyházi bíróságra bízzák azt. Ez a Fabiolához írott levél a maga teljességében bemutatja Antoninus visszaéléseit, Augustinus helytelen intézkedéseit és felelősségét az ügy alakulásában, de azt is, hogy az egyházi bíróság hogyan igyekszik mindenképpen megmenteni Antoninust, nem mozdítva el püspöki hivatalából, csak kevesebb birtokra korlátozva hatalmát, és milyen kitartóan törekedtek ezt keresztülvinni, a nép tiltakozása ellenére is, és felhasználva pl. ebből a célból az egyházi kiközösítést is. A levélből ugyanis az derül ki, hogy a primás kiközösítette a thogonoetumi birtok népét, mivel azok olyan makacsul panaszkodtak Antoninus ellen, és nem voltak hajlandók püspökként elviselni.

Mi lehetett Augustinus célja ennek a 20* levélnek a megírásával? Részben azt várta Fabiolától, hogy mint egy barát osztozzon vele fájdalmában (Ep. 20*,1 *comunica mecum dolores meos*), ezzel magyarázható hogy olyan sok helyen és olyan részletesen ír érzelmeiről, aggodalmairól, saját felelősségéről az ügyben. Másrészt tisztában volt azzal, hogy ha Antoninus Rómába menne a pápához fellebbezni, akkor felkeresheti

Fabiolát, és ezért arra kéri, hogy ha ez megtörténne, Fabiola adjon hasznos keresztény tanácsokat Antoninusnak az örök életről (Ep. 20*,27 *consilium vitae aeternae*). Mondja meg neki, hogy hagyjon fel a zsarnokoskodással (Ep. 20*,27 *Desinat cupere membris Christi aliorum collectis sanguine dominari*), és elégedjen meg azokkal a közösségekkel, amelyek nem tiltakoznak ellene (Ep. 20*,27 *Sufficiant ei plebes quas eum voluit deus sine scandalo accipere*). Arra kéri Augustinus Fabiolát, hogy anyai tanácsokat adjon Antoninusnak, mivel arra életkora is feljogosítja. Úgy tűnik, mintha itt véget érne a levél, megfogalmazta kérését is, de mégsem fejezi még be, mintha nem lenne elég mindaz, amit eddig elmondott Antoninusról, megint újabb négy caputon keresztül taglalja azokat a gonosztetteket, amelyeket a fussalai püspök elkövetett, főleg vagyona gyarapítása céljából. Aztán a levél végén újra megfogalmazza kérését Fabiolához: segíts nekem (Ep. 20*,33 *adiuves me in hac causa*), adj Antoninusnak tanácsot keresztény szellemben, ne hagyd, hogy ártson önmagának (ep. 20*,33 *ei veraciter et spiritualiter consulas quantum te dominus posse voluerit non eum sinendo nocere sibi*). Augustinus a levél végén azt írja, remélem ő engedelmeskedni fog jóindulatú tanácsodnak, és nem fog gögösen megvetést mutatni irányodban. (Ep. 20*,33 *Credo illum obtemperaturum sanctae benignitati tuae nec erecturum adversum te fastuosos*). Lehet, hogy Augustinus tényleg reménykedett egy kicsit abban, hogy Fabiolának sikerül jó útra térítenie a Rómába érkező Antoninust, azonban a levél hangvételéből és a benne felvázolt Antoninus portréból inkább az valószínűsíthető, hogy Augustinus célja a levéllel az lehetett, hogy Fabiola tudomására hozza, milyen ember valójában a hozzá vendégségbe érkező ifjú, milyen gaztetteket követett el. Nem valószínű, hogy Antoninus elszántságát és anyagi javakhoz való ragaszkodását Fabiola érvei megváltoztathatták volna, valójában nem is annyira segítséget kér ebben a levélben, mint inkább tájékoztat, egy negatív ajánlólevél keretében előadva, hogy az említett Antoninus egyáltalán nem méltó Fabiola vendégszeretetére és pártfogására.

Nem ismerjük az ügy végkifejletét. Antoninus Caelestinushoz intézett petíciójának eredményét, sem az Ep. 209. hatását, amit egy vaskos dokumentáció kísért, sem hogy Fabiola mit tett a levél hatására. Nem tudjuk, hogy Antoninus menedéket talált-e Rómában vagy visszatért *Africába*. Valószínűleg Augustinus újra kézbevette Fussala adminisztrációját, mint az az Ep. 224-ből látható, amit Quodvultdeusnak, Carthago leendő püspökének írt és amely levél 427 körül keletkezett. A levélben egy Fussalai papot ajánl, és azt sugallja, hogy Fussala az ő gondoskodása alá tartozik, úgy

említi Fussala lakóit, akik testvéreink, a hívek nyájához tartoznak, amelyekről gondoskodnunk kell Krisztus szeretetében (Ep. 224,3).

A 20* levélben tehát többféle védelmi szándék ötvöződik, Augustinus az ügy előadásában, bár beismeri felelősségét, mégis igyekszik megmagyarázni, hogy mikor milyen motivációk alapján cselekedett, ezzel magát is védelmezi. A nyáj védelme a rossz pásztortól abban a szándékban nyilvánul meg, hogy Antoninus hatalmát korlátozva elveszik tőle az ellene leginkább zúgolódó egyházközségeket, azonban nem mozdítják el püspöki hivatalából az egyház presztízisének védelme miatt. Sőt a 20* levél adta tájékoztatással Augustinus Fabiolát is védi, attól hogy gyanútlanul házába fogadjon és támogasson egy ilyen gazembert, mint Antoninus.

IV. Összefoglalás

Az újonnan megtalált augustinusi levelek szövegeinek elemző vizsgálatából (explication de texte) és a bennük tárgyalt esetek rekonstruálásából egy részben új kép rajzolódik ki előttünk a korabeli *africai* társadalmi élet egy mozzanatáról és Augustinusnak, mint püspöknek a védelmi közbeavatkozásokban megnyilvánuló tevékenységéről. Ez utóbbiban ötvöződik a későrómai *patronus* és a keresztény püspök szerepe, amely fő céljának a rábízott lelkek spirituális megmentését tekinti, mikor nyájának tagjai érdekében közbenjár. A levelekből kitűnik, hogy sokkal fontosabbnak tartja a lelkek megmentését a túlvilági büntetéstől és a jó útra terelését a megtévedt bárányoknak, mint a konkrét megtorló büntetéseket. Védelméért folyamodnak világi emberek, Classicianus *comes* (1* levél), Licinius (8* levél), akik arra kérik, hogy egy másik katolikus püspökkel szemben védje meg őket. A levelek vizsgálatából kiderült, hogy mindkettőnek igazat adott az ügyben, és rábeszélő levelet írt annak a bizonyos püspöknek, Classicianus esetében Auxiliusnak, Licinius esetében Victornak, akivel a vitás ügyük fennállt. Classicianus ügyében egy méltatlan kiközösítést kell visszavonatnia egy fiatalabb püspök kollégával, Victort pedig meggyőzni arról, hogy nem őt illeti Licinius földjének tulajdonjoga. Mindkét püspöktárshoz írott levelében az ügy jóhiszemű magyarázatát feltételezi csak, Auxiliusról pl.hogy haragjában cselekedett

Classicianus kiközösítésénél, és ez a jóhiszeműség a 8* levélben addig a pontig megy, hogy Victort, Licinius birtokának jogtalan bitorlóját nevezi ki döntőbírónak Licinius ügyében. Nemcsak világiak érdekében járt közben egyházi személyeknél, hanem az ellenkezőjére is van bizonyíték, pl. magasrangú világi személynél *Africa vicarius*ánál Macedoniusnál avatkozott közbe levéllel, és Possidiustól, a hippói püspök életrajzírójától tudjuk, hogy sikeresen (*Vita 20,1,2-4*). Az esetek legnagyobb részében azonban *clericus*ok ügyeiben intézkedik, *clericus* az a Iustus nevű szerzetes, akiről kijelenti, hogy nem hamisító (4*levél), *clericus*ok a 9* levél névtelen szerzetesei, akik megverték egy magas rangú világi embert, vagy a 13*, 78, 65. levél nőügyekbe keveredő szerzetesei, vagy a 15* levél névtelen apácája, aki az intéző erőszakjának esett áldozatul. Ha világi emberekkel szemben kell megvédeni a *clericus*okat, Augustinus leleményes eszközökhöz folyamodik, a testi fenytést miatt panaszt tévő *honestiorral* szemben felhívja az ügyét tárgyaló püspök, a barátja, Alypius figyelmét a császári törvényekre, amelyeket felhasználhat a panaszossal szemben, aki írásos beadványában elhallgatott az ügy szempontjából fontos tényeket, a 14* és 15* levelekben pedig az apáca megerőszakolójára azt a büntetést kéri a bűnös feljebbvalójától, hogy bocsássák el intézői tisztségéből. Súlyos problémákként jelennek meg a levelekben a szexuális kihágások, utalván ezzel a kereszténység elterjedésével megjelenő keresztény morál előírásaira, a *clericus*ok számtalan kísértésnek és ördögi mesterkedésnek vannak kitéve a korabeli keresztény gondolkodás szerint, néha sikerül ezeknek ellenállniuk, mint a 13* levél szerzetesének, néha pedig nem, és akkor az a büntetésük, hogy elveszítik egyházi tisztségüket, lefokozzák őket.

Nemcsak egyének, hanem csoportok, elsősorban a szegényebb rétegek szociális védelmében is szerepet vállalt Augustinus. Possidius azt írja, hogy *Compauperum vero semper memor erat (Vita 23,1)*, a hippói püspök a *Sermones*ben többször hívta fel a hívek figyelmét az adakozásra. Ez egyház növekvő vagyona, amelyre a 7* levél is utal, amelyben egy egyháznak adományozott pénzösszeg miatt jogi bonyodalomról van szó, a karitatív tevékenység folytán a szegényebb rétegek szociális védelmét is szolgálja, nemcsak az olyan rossz pásztorok gazdagodását, mint a 20* levélben szereplő fussalai Antoninus. A jótékonykodást, amelyet a korábbi századokban főleg a császárok és a római arisztokrácia gyakorolt, gabonaosztások és pl. középületek és utak építésének formájában, egyre inkább az egyház és annak irányítói, a püspökök vállalják magukra. Adományaik kisebbek az alamizsnaosztáskor, de

direktebbek, pl. mint a 20* levélből kiderül, befogadják a fussalai Antoninust anyjával és mostohaapjával együtt és gondoskodnak a felnőttek ellátásáról és a gyermek Antoninus neveléséről. Nyilvántartást vezetnek az egyházközséghez tartozó szegényekről (*matricula pauperum*) A IV-V. században a *colonusok* helyzete egyre súlyosbodik, életkörülményeik romlanak, helyzetük egyre inkább a szolgálalaphoz közelít, amire számos bizonyíték van ezekben a levelekben is. A 24* levélből kiderül, hogy a püspöki bíróság tárgyalhatott olyan ügyet is, amely egy személy szabad jogállásának a megállapítására vonatkozott, és ezekben az ügyekben Augustinusnak a római törvényeknek megfelelően kellett eljárnia, ennek érdekében küldött egy jogi kérdésekkel teli levelet a jogász Eustochiusnak. A 24* levélben szereplő kérdések, amely szerint szabad gyerekeket adnak el szolgasorba. megmutatja a feszültséget a keresztény etika elvei és a püspök polgári kötelezettségei között, amelyek Augustinust gyakran nyugtalaníthatták hasonló esetekben. Ez a levél megmutatja a katolikus püspök társadalmi befolyását a polgárok mindennapi életére.

A *colonus* réteget a helyi hatalmasságok visszaélésein kívül, amire a 20* levél szolgáltat számos példát, még az emberkereskedők is fenyegetik, akik fogságba ejtenek erőszakkal vagy csellel számos *colonust*, és hajókra rakva szállítják el őket a tengerentúli provinciákba, ahol rabszolgaként adják el őket. Ezek közül az egyház szabadít ki nagyobb csoportokat, pl. a 10* levélből egy 120 fős lelepleződött emberszállítmányról tudunk, akiket az egyház támogatásával sikerül hazajuttatni családjaikhoz. Ezekben és a többi súlyosnak tűnő esetekben is az az általános tendencia, hogy az egyházi bíróság nem szab ki büntetést, nem torolja meg a vétkeket, csak védelmez, vagyis pl. kiszabadítja az emberket, és csak fenyegetőzik, igyekszik elijeszteni a bűnösöket az elkövetett bűnre vonatkozó jogszabályok emlegetésével.

A levelekben tárgyalt esetekből az *episcopalis audientia* intézményének problematikussága rajzolódik ki, ezzel ugyanis a császári törvényhozás a püspöknek a polgári döntőbíró és az egyházi bíró szerepének kombinációját adta meg, és ezzel magyarázhatók ezek a beavatkozások is. A püspöknek tekintélye és hatalma volt, eredetileg mit a keresztény közösségben a lelkek összebékítő pásztorának, később Constantinus rendelete szerint, mint *arbiter ex compromisso*-nak, ez olyan típusú bíró, akit a peres felek egyetértően kértek fel a bíraskodásra. Ez az intézmény megadta az egyháznak a hatalmat arra, hogy a keresztény morál és megbocsátás elveihez igazítsa a bíraskodását, ez meg is történik, és abban nyilvánul meg, hogy az egyház nem

megtörölni igyekeznek a bűnöket, világi szabályok szerint vagy azzal, hogy világi hatóságoknak adná át az ügyet, hanem csak az elnyomottak védelmére törekszik, és legfeljebb fenyegetőzik a súlyosabb büntetéssel. Igyekeznek azt az elvet követni, amit Augustinus *Regulája* is megfogalmaz arról, hogy a hibázót hogy kell figyelmeztetni: “Szeressétek az embert, de a bűnt gyűlöljétek!” Ez az utóbbi törekvés főleg akkor érhető tetten, ha *clericusok* védelméről van szó, akiknek a bűneit, még ha főbenjáró vétkekről van is szó, az egyházi bíróság tagjai úgy kezelik, mint spirituális jellegű kérdéseket és olyan büntetést is szabnak ki rá, és az egyház presztízisének védelmében, vagy a súlyos *clericushiány* miatt, amire a 22* levél is utal, nem egykönnyen fosztják meg rangjuktól a vétkes püspököt, pl. fussalai Antoninust, vagy a földet jogtalanul bitorló Victort, vagy a jogtalan kiközösítést elrendelő Auxilius. Ennek ellenére, és az egyház presztízisének védelmét szem előtt tartva azonban bizonyos jogorvoslatot mindig igyekeznek adni a kárt elszenvedetteknek, pl. a fussaliai Antoninusnak vissza kell adnia az elrablott javakat azoknak, akiktől elvette, az ellene fellázadó egyházközségek élére más püspököt neveznek ki, igaz csak hosszas huzavona után és a nép tiltakozásának engedve.

A levelekből az is kiderül, hogy a püspöki bírósághoz milyen sokféle ügyet hozhattak, amely állami *magistratusra* is tartozhatott volna, a peres felek azonban azért választhatták ezt a fajtáját az igazságszolgáltatásnak, mert gyorsabb és olcsóbb volt, mint az állami *magistratusoké*. Augustinus közbeavatkozásaiban valóban megfigyelhető az a bölcsesség, körültekintés és diszkréció, amelyet életrajzírója, Possidius említ vele kapcsolatban, egyedül a 20* levélben részletesen leírt Antoninus-ügy helyezi kevesbé kedvező megvilágításba személyét, és mutatja meg, hogy néha az egyház presztízisének védelmében túlzásokba is esett, mikor ezt a súlyos visszaéléseket elkövető püspököt ilyen enyhe büntetéssel illette.

Megtudjuk a levelekből, hogy a feljebbviteli fórumot az egyházi bíróság elé került ügyekben akkoriban a római pápa, az Apostoli Szék alkotta, hozzá fellebez két ízben is Antoninus a 20* levél szerint, előbb Bonifatius majd Caelestinus pápához.

A püspök sem tudott mindig segíteni a hozzáfordulók baján, ezt a 22* levélben vallja be Augustinus: “hiába panaszkodunk a szerencsétlenekért, segíteni rajtuk nem tudunk” (Ep.22*,2). Itt olyan esetekre utal, ahol állami tisztviselők visszaéléseivel szemben kell fellépnie az egyháziaknak, és azzal a váddal illetik őket az adott *magistratusok*, hogy az egyháziak akadályozzák őket állami feladataik végrehajtásában.

Az egyháziak pedig ilyen esetekben nem vállalták azt a szerepet, hogy a bűnösöket bevádolják a feljebbvalóiknál.

A vizsgált Augustinus levelekben szereplő ügyekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a püspök szerepe a IV-V. századi *africai* társadalom életében nem csak a hívek lelki és vallási életének irányítására terjedt ki, hanem védekező közbeavatkozásaival részben az elnyomott rétegek védelmezőjeként és a szegények barátjaként lépett fel, és az állami *magistratus*okat érintő ügyekbe is beleavatkozott, valamint minden *clericus*okkal kapcsolatban felmerülő ügyben igyekezett az egyház tekintélyét védelmezni a társadalom többi része előtt.

V. Függelék

V. 1. Az újabban előkerült levelek műfordítása

A fordítás a következő szövegkiadás alapján készült: Oeuvres de Saint Augustin Lettres 1*-29* Nouvelle édition du texte critique et introduction par Johannes Divjak, traduction et commentaire par divers auteurs, Etudes Augustiniennes, Paris, 1987

Az 1* levél¹²⁶ fordítása

¹²⁶ Ennek a levélnek egy fragmentuma (az ötödik caput, amelyben Augustinus kifejezi abbéli szándékát, hogy zsinaton kíván foglalkozni a kollektív kiközösítés kérdésével) már a Divjak által kiadott levelek előtt is ismert volt, és a Migne-féle kiadásban 250A jelzéssel szerepel.

A JELES ÚRNAK, A KIVÁLÓ ÉS IGEN KEDVES FIÚNAK,
CLASSICIANUSNAK¹²⁷ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Kedves Testvérem levele nagyon elszomorított engem és bevallom, sokáig bizonytalankodtam, hogy mit is írjak. Nem volt semmiféle elképzelésem, és az írás ezen szavai jutottak eszembe: “hogya tudsz valamit, adj választ társadnak, ha nem, akkor tedd a kezed a szád elé”¹²⁸. Bárcsak a te ügyed kapcsán a püspökök valamilyen döntésre jutnának, amit azután nekünk ilyen esetekben követnünk kellene! De most nincsenek zsinati határozatok, vagy ha véletlenül vannak is, én nem tudok róluk.

Nem hiányoznak azonban a példák, hogy átokkal sújtották nemcsak azokat az embereket, akik ilyenfajta rendreutasításra érdemesnek mutatkoztak, hanem átokkal sújtották egész házuk népét is, bár hozzátartozóik semmi hasonlót nem cselekedtek. És a püspökök között senki sem volt, aki ilyet tett és megvádolták vagy arra kényszerítették volna, hogy adja elő tettének indítékait: azt, hogy így cselekedvén Krisztus nyájában, miért gondolta úgy, hogy ez hasznára lesz a felügyeletére bízott juhoknak.

Ami pedig a Szentírást illeti, vannak olyan vétkesek, akik összes, a bűnt el nem követő hozzátartozóikkal együtt bűnhődtek meg ugyanazért a bűnért, de ez az Ószövetség idején történt meg, amikor a büntetés testi jellegű volt és nem lelki. Még ha csakugyan elpusztult is testileg valamennyi bűnös a saját hozzátartozóival együtt, akik a bűnnek nem voltak részesei, az egy nap halálra szánt testek úgy haltak meg, hogy mindenki másban nagy félelem támadjon, hogy úgy hálnak meg, hogy az övéik közül senkit sem hagynak hátra maguk után; a lélek büntetése mégis mindig csak arra vonatkozott, aki vétkezett az Úr próféták által tett kinyilatkoztatása szerint: “az apa élete éppúgy az enyém, mint a fiú élete, amely lélek vétkezik, az hal meg”¹²⁹. Aztán az Újszövetség idején, amikor a lelki büntetést nyilvánvalóan bevezették az egyházban, minthogy Krisztus ezt mondta: “amit feloldotok a földön, a mennyben is fel lesz oldva, amit megkötök a földön, a mennyben is meg lesz kötve”¹³⁰. Nem tudom miképpen

¹²⁷ Classicianus *vir spectabilis* és *comes rei militaris* volt.

¹²⁸ Sirák 5,12. Sirák fia könyve a zsidó kánonból hiányzik, Hieronymus ismerte a héber eredetit, és a rabbik is idézték. Latin címe *Ecclesiasticus Liber* arra utal, hogy az egyház elfogadta, a zsinagóga nem.

¹²⁹ Ezékiel 18,4

¹³⁰ Máté 18,18

lehet helyes összekapcsolni az atyát és a fiút, miközben az atya vétkezett, és nem a fiú vétkezett. Mennyivel inkább érvényes ez a feleségre, a szolgálóra, a szolgálóra, a kisleányra, és általában az egész házra! És ha a házban olyasvalaki születnék, aki még nem született meg akkor, amikor a házat egyházi átokkal sújtották, kevés lenne számára az, hogy az eredendő bűnből részesedik, mert az egyetlen Ádámban mindenki vétkezett¹³¹, hanem a friss vétek súlya nehezedik majd rá egy másik ember méltatlan tette miatt, amely még azelőtt történt, hogy ő maga meglátta volna a napvilágot, és ami még szörnyűbb dolog: ha halálos veszélybe kerülne, nem lesz neki segítségére a keresztség szentsége.

2. Mivel mindezek engem mélyen megindítanak, sohasem cselekedtem semmi ilyenfélét, és tudom, hogy igen sok testvérem és paptársam, - akár engem megelőzően, akár velem egyidejűleg, akár engem követően lépett a püspöki méltóságba -, szintén azon a véleményen van, mint én. De tudjuk, hogy vannak a világi hatalom csúcsán nálad magasabb posztot elfoglaló emberek, akiket a püspökök egész házuk népével együtt kiátkoztak, és ők ilyen ügyben nem indítottak velük kapcsolatban semmiféle vizsgálatot, és nem mentek más püspökökhöz panaszaikkal, hanem inkább azokat keresték fel elégtétel adással, akik őket a bűn béklyójába verték, hogy a bocsánat elnyerésével feloldozást nyerjenek. Ezeket azért mondtam, hogy megmutassam, miért nincs saját határozott nézetem a Kiválóságodnak adandó válaszban azokra a dolgokra, amiket írtál, hogy bár te vétkeztél, nem egyedül téged átkozott ki a püspök¹³², hanem egész családodat, te méltán jeles Úr, kiváló és igen szeretett fiú.

3. De most már azt az ügyet vizsgálom meg, amelyet leveledben közölsz velem, és amellyel kapcsolatban azt kutatjuk, vajon te magad megérdemelted-e ezt a fenyítést. Ha igazat írtál, nem találok a vétkeidet. Ugyanis akik téged hamis esküvéssel rászedtek és kezesként becsaptak, - semmibe véve Krisztus szentségeit - és akik a hit házához menekültek¹³³, hogy büntetlenül megszeghessék esküjüket, ha ezt az istentelenséget, ezt a bűnt, ezt a kegyetlenséget az egyházból nem erőszakosan eltávolítva, hanem önként távozva hozták helyre, - bár te magad az egyházba katonák kíséretében jöttél, akik nélkül hatalmat nem tudnád gyakorolni, és a fájdalom készített arra, hogy elmondd a püspöknek, hogy a kezesekkel szemben ne a becstelenség kedvezzen, illetve, hogy azzal

¹³¹ Rómaiaknak 5,12

¹³² Auxilius püspökről van szó, akit Augustinus a 250. levélben dorgált meg emiatt a tette miatt.

¹³³ Az egyház által gyakorolt *asylum* jogáról van szó.

szemben, aki hitt az evangéliumra esküt tevőnek, ne azokat védje meg inkább, akik az evangélium ellenére hamisan esküdtek, és épp azon a helyen, ahol az evangéliumot a legnagyobb megbecsüléssel és tisztelettel olvassák a hit megtartása és megőrzése érdekében, - akkor te egyáltalán nem követtél el bűnt.

4. De bocsásd meg nekem, kérlek, ha a másik félre is a legteljesebb méltányossággal odafigyel a fülem, és a Szentséges püspökkel szemben nem hiszek könnyen Nagyságodnak. Valójában semmit sem veszítesz, sőt kegyes alázatossággal méltán még igen sokat nyersz is, ha bocsánatot kérsz a püspöktől, amiért véletlenül az általad jelzett vele való szóváltás közepette mondtál valamit, amit sem neked nem kellett volna mondanod, sem neki meghallania.

5. Nekem azonban az a szándékom, hogy az Úr segítségével fellépek zsinatunkban azokkal szemben, akik egyetlen lélek bűnéért a vétkes egész háza népét, azaz igen sok lelket kiátkozással sújtanak, s leginkább azért lépek fel, hogy ebben az esetben egyetlen lélek se távozzék el a testből megkeresztelés nélkül, és hogy tisztázódjék, nem kell-e kiűzni az egyházból azokat, akik azért menekültek oda, hogy esküjüket a kezesekkel szemben megszegjék. Ha szükség lesz rá, akkor az Apostoli Szentszékeknek is írok, hogy mindenki egybehangzó tekintélyével hozzanak határozatot és erősítsék meg, mit is kell tennünk ilyen esetekben. Azt világosan és megfontoltan leszögezhetem, hogy ha bármely hívőt jogtalanul átkoztak ki, az inkább annak fog ártani, aki ilyet tesz, mintsem annak, aki ezt a jogtalanságot elszenvedti. Mert a szentekben benne lakozó Szentlélek, aki minden embert bűnében megbéklyóz vagy attól feloldoz, senkire sem mér méltatlan büntetést, mert általa árad szét szívünkben a szeretet, amely nem cselekszik helytelenül.¹³⁴

6. Írtam testvéremnek és püspöktársamnak is, a ti püspökötöknek, mert úgy véltem, hogy írnom kell neki, miután sokáig gyötrődtem a helyes döntés nehézségeinek szorításában, hogy meg kell-e ezt tennem. Ha ez nem elegendő Kedves Testvéremnek, bocsásd meg. Úgy gondoltam ugyanis, hogy nem kell többet tennem.

¹³⁴ 1 Korinthusziaknak. 13,4

Az I/A* levél fordítása

A KIVÁLÓ ÉS MÉLTÁN TISZTELETREMÉLTÓ ÚRNAK ÉS IGEN KEDVES
FIÚNAK,
FIRMUSNAK¹³⁵
AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Miként megígértem, az újraolvasás után elküldtem neked az Isten államáról szóló művem könyveit, amelyeket kitartóan kértél tőlem, és hogy ez Isten segedelmével megtörténjék, ebben az én fiam, a te testvéred, Cyprianus valóban olyan buzgalmat tanúsított, mint ahogy szerettem is volna, hogy sürgessenek. Huszonkét negyedről ívből¹³⁶ áll, ez sok ahhoz, hogy egyetlen kötetbe lehessen szerkeszteni. De ha két kötetet akarsz belőlük csinálni, úgy kell szétszítani, hogy tíz könyv legyen az elsőben, a másodikban pedig tizenkettő. Az első tíz könyvben az istentelenek hiú vélekedéseit utasítottam vissza, a többi könyvben pedig bemutattam és megvédtem a mi vallásunkat, habár az előbbi könyvekben is megtettem ez utóbbit, és az utóbbi könyvekben is megtettem az előbbit.

De ha inkább kettőnél több kódexet szeretnél, már öt kötetet kell csinálnod. Ezek közül az első kötetnek kell tartalmaznia az első öt könyvet, amelyben azokkal szemben fejtem ki álláspontomat, akik azt állítják, hogy ennek az életnek a boldogságát nem az isteneknek, hanem a démonoknak a tisztelete segíti. Az ezt követő második kötetnek a rákövetkező öt könyvet kell tartalmaznia, amely azok ellen szól, akik úgy gondolják, hogy akár ilyen, akár bármilyen más isteneket nagyszámban kell tisztelnünk szertartásokkal és áldozatokkal amiatt az élet miatt, ami a halál után lesz. A következő három kötetnek már négy-négy könyvet kell tartalmaznia, ugyanis az anyagot úgy osztottuk szét egyenlő részekre, hogy négy könyv mutassa be annak a híres államnak¹³⁷

¹³⁵ Ennek a levélnek a címzettje, Firmus *catecumenus*, Augustinus carthagói levelezőtársa. Nem keverendő össze azzal a Firmus *presbyter*rel, aki más Augustinus-levelekben szerepel.

¹³⁶ A negyedről ív (*quaternio*) kifejezés egy nagyméretű, négyzet alakú lapot jelentett, amit négyrét összehajtottak, és így nyolc oldal jött létre, amelyre két vagy több *columnát* (hasábot) írtak.

¹³⁷ Civitas Dei

a keletkezését és ugyanannyi a fejlődését, vagy mondjuk inkább így: a kiterjeszkedését, az utolsó négy könyv pedig a szükségszerűen bekövetkező végét.

2. Ha ugyanúgy fogsz törekedni az elolvasásukra is, mint amilyen szorgalmasan törekedtél e könyvek birtoklására, akkor inkább saját tapasztalatodból, mintsem az én előzetes összefoglalómból tudod majd meg, hogy milyen hasznosak is ezek a könyvek. Ott Karthagóban testvéreinknek még nincsenek meg e műnek, azaz az Isten államáról szóló munkának a könyvei, kérlek tehát téged, hogy ha kéri, kegyesen és szívesen engedd meg a lemásolásukat. De ne add oda sok embernek, hanem csak egynek vagy kettőnek, és a többieknek már ők maguk adják tovább. Belátásodra bízom, hogy milyen módon nyújtod át barátaidnak, akár azoknak, akik Krisztus népéből szeretnék magukat tudással felvértezni, akár azoknak, akiket valamilyen babonáság tart fogva, amelytől - úgy tűnik - e munkánk révén Isten kegyelméből megszabadulhatnak.

3. Leveleimben én, ha az Úr akarja, gyakran érdeklődöm majd afelől, hogy mennyit haladtál az olvasásban. Mert előtted nem ismeretlen, hogy a művelt férfit mennyire segíti olvasmánya megértésében az újraolvasás, mert vagy semmilyen, vagy bizonyára igen kevés nehézséget okoz a megértés ott, ahol könnyen megy az olvasás, ez pedig annál jobban sikerül, minél többet ismétlik, mint ahogy a folyamatos gyakorlás <elősegíti azt, amit a figyelem lekötöttsége gátolt abban, hogy tökéletesen megvalósuljon,>¹³⁸ ó, te kiváló és tiszteletre méltó úr és igen kedves fiam.

Azokkal a könyvekkel kapcsolatban pedig, amelyeket még friss megtérésünk idején¹³⁹ az akadémikusokról írtam - mivel előző hozzám írt leveledben tudattad, hogy ismertek Kiválóságod előtt -, kérlek írd meg, hogy miképpen jutottál hozzájuk. És hogy mit tartalmaz a huszonkét könyv, az elküldött rövid összefoglalóm el fogja mondani.

¹³⁸ Ezen a ponton a szövegben lacuna van, amelyet Dom Lambot így egészített ki: “*maturescat quod indiligentia*”, ezt fordítottam le a lacuna kiegészítéseként.

¹³⁹ A *Contra Academicos* 386 végén, 387 elején írta Cassiciacumban Augustinus.

A 2* levél fordítása

FIRMUSNAK¹⁴⁰, A KIVÁLÓ ÚRNAK, AKI SZÁMOMRA MÉLTÓ ARRA, HOGY
AZ ŐSZINTE SZERETET ÉRZÉSÉVEL TISZTELJEM,
AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Hogy később válaszolok a leveledre, annak oka a kötelezettségeimmel való törődés volt, nem pedig az, hogy semmibe veszem akaratodat, mikor igen odaadóan vágytál erre. És ez az akadályoztatás még most sem szűnt meg, hogy végre-valahára szabadidőt hagyjon nekem a válaszadásra, hanem csak inkább megszakítottam tevékenységemet, hogy az igen kellemetlen akadályok közepette, belekezdjek abba a dologba, ami igen kellemes módon ösztökélt engem. Nehogy túl sokáig halogassam adósságomat, amit a magam kívánsága szerint is meg kellett tennem, ahogy illik. De nem kezdtem hozzá adósságom lerovásához, amíg bele nem néztem leveleidbe. Az első az az igen kedves levél, ami arra adott válasz volt, hogy az “Isten állama” könyveit elküldtem neked. A másik, amit Lazarus pap¹⁴¹ hozott el hozzám, s ebben későbbre halasztottad fiunk¹⁴² beszédének elküldését, amelyet kértem tőled, a harmadik pedig az, amit már ezzel a beszéddel együtt küldtél.

2. Úgy döntöttem, hogy e három leveleldről ebben az egy levelemben beszélgetek el veled. Tehát abban, amit először említettem, azt állítottad, hogy a huszonnégy könyvből az első tizet elolvastad, és úgy írtál róluk, hogy nyilvánvaló legyen, mennyire szívesen olvastad őket. A rákövetkezendő tizenkettőről tudom, hogy akkor még nem olvastad el, de azt nem tudom, hogy mára elolvastad-e már őket. Mert megeshetett, hogy jóindulattól vezetve előbb adtad oda mindet a barátaidnak lemásolásra, mintsem hogy valamennyit elolvastad volna, és azokat, amelyeket kölcsönadtál, még nem kaptad vissza, vagy úgy véled, hogy a visszakapott és elolvasott könyvekről hallgatni kell előttem, és úgy értékeled, hogy elég volt már, ha arról a tíz

¹⁴⁰ A levél címzettje ugyanaz a Firmus, akihez az előző levél is szól: egy laikus, aki hosszú ideje rokonszenvezett a keresztény tanokkal, de halogatta megkeresztelkedését, valószínűleg a keresztény erkölcs szigorú követelményei miatt.

¹⁴¹ Lazarus hippói pap, Augustinus más leveleit is közvetítette.

¹⁴² Firmus fiáról van szó, akit bizalmasan *Graecus*nak neveznek, talán mert kitűnt görög irodalmi tanulmányaiban.

könyvről nemcsak úgy kutya-futtában írtál, hanem elmélyülten vitáztál. Lehet, hogy csak ki akartad próbálni: vajon odafigyelek-e adósságod behajtandó részére, amit úgy vélem, még nem róttál le, vagy nincs is gondom rá, hogy figyelmeztesselek a kamatokra vagy behajtsam őket rajtad. Lám, amit nem tettél meg, tudok is róla és számon is kérem tőled: a későbbi tizenkét könyvvel kapcsolatban ródd le tartozásodat!

3. Ebben a részben található a mű tizennyolcadik könyvének szövege, amit velünk együtt figyelmesen hallgattál három egymást követő délután, amikor felolvasták, és heves vágy lobbant fel benned, hogy ennek a műnek minden könyve birtokodban legyen, és nem szüntél meg sürgetni engem, míg hozzá nem jutottál. Mert kérlek, én nem vagyok kellemetlenkedő gabonabehajtó, miután igen bőségesen vettem. Ugyanis miként a második leveledben mentegetőzöl, hogy még nem részesültél az újjászületés szentségében, sok általad szeretett könyvnek összes gyümölcsét visszautasítod. Hiszen azoknak a könyveknek nem az a haszna, hogy gyönyörködtessek az olvasót, sem az, hogy a tudatlant sokat tudóvá tegyék, hanem az, hogy arra buzdítsanak: lépjenek be haladéktalanul Isten államába, vagy kitartóan lakjanak ott. E kettő közül az elsőhöz tartozik az újjászületés, a másodikhoz az igazság szeretete. Ha azokban, akik olvassák és dicsérik ezeket a könyveket, nem váltja ki e hatást, akkor mit érnek? Ami tehát ezekből személy szerint rád vonatkozik az az, hogy mivel nem voltak képesek belőled az első hatást sem kiváltani, ezért bármennyire is magasztalod ezeket a könyveket, még nem tettek <rád> igazán hatást.

4. “De <ez azért van - mondod -> mert oly nagy súlyú terhet¹⁴³ nem lehet felvenni gyenge és edzetlen erővel.” Ez ugyanis mentegetőzésed első érve. Nem veszitek észre, ó férfiak, akik ettől a tehertől visszarettentek, hogy a hűséges és tiszta nők, akiknek vallásos sokaságában bővelkedik a terebélyesedő egyház, milyen könnyen legyőznek benneteket e teher hordozásában. Mert ha odafigyelnétek, a nélkülözhetetlen becsület elűzné tőletek a felesleges félelmet. E nők közül egyik - mert bizony azt kell róla hinnem, hogy ő ilyen, s örömmel is tölt el engem, a te feleséged. Nem félek ugyanis attól, hogy megsértelek téged, amikor egy nő példájával buzdítalak: lépj be te is Isten államába, mert ha a dolog nehéz, a gyengébb nem már ott van, ha pedig könnyű, akkor semmi ok sincs rá, hogy ne legyen ott az erősebb is. Tehát nem kell szégyellni egy férfinak, hogy abban a dologban, amely lelkiert követel, azt a nőt kövesse, aki belép <Isten államába>, hanem inkább azt kell szégyellnie, hogy ha a nő már belép oda,

¹⁴³ A keresztény erkölcsöt.

ő nem követi, és ha a nő már ott bent van, ahol az igazi üdv és kegyesség erényét kapja meg, te, aki alkalmasabb vagy erre az erényre, kívül késlekedel.¹⁴⁴ És miután magad is beléptél, nem kell majd ott is őt követned, hanem ő fog követni téged: mert előtte fogsz menni erényed révén annak, akinek időben te léptél a nyomába. Azt hiszem ugyanis, hogy bár te vagy a frissen megkeresztelt, mégis őt, mint hívőt te képes vagy beavatni valamilyen vallással kapcsolatos dologba, amit te olvastál, ő viszont nem olvasott. Ám amiket ő tud és te még nem tudsz, ő nem képes neked feltárni. Mert helyes és a dolgok rendjének megfelelő, hogy az újjászületés misztériumai csak az azt befogadók számára ismeretesek, így bár te tudománnyal jobban fel vagy vértézve, ő a szentség felvétele miatt nagyobb biztonságban lesz.

5. Mit használ magának a legfőbb jónak a tudománya, ha nem fogadjuk el az egyetlen dolgot, ami révén minden rossz elkerülhető? De nyilvánvalóan nehéz dolog új erények terhét magunkra venni, és könnyű a régi vétkek terhétől roskadozni. Azoktól a terhektől kell inkább rettegni, amelyek az emberek eltemetéséhez és örök elmerüléséhez kapcsolódnak, és némelyiktől nem lehet másképpen megszabadulni, csak a Krisztusban való újjászületés által, hogy az ember annak a közvetítő fejnek a tagjává váljék, aki, miután az isteni méltóság elválasztotta őt tőlünk, maga is méltónak tartotta, hogy emberi gyengeséget magára öltve, a legközelebb kerüljön hozzánk.

6. De a vallásnak - mondod - használ ez a késlekedés. Mert a hit nagyobb tiszteletét ígéri az, aki a szent misztérium fenséges titkaiban készülvén részt venni, a legrejtettebb dolgokhoz habozva járul. Mert azt mondtad, hogy halogatásodnak ez a másik oka. De sehol senki sem lehet biztos abban, hogy épülni fog a vallásban, hacsak nincs belül, amikor már az örök élet miatt nem fél ennek az életnek a bizonytalanságaitól. Hiú és elítélendő kíváncsisággal nem kell ugyanis azt tudakolni: ki mikor fog meghalni, vagy hogy betegségtől pusztul-e el ez a test, vagy valamilyen hirtelen és váratlanul rárontó erő ragadja-e el. Azután eszünkbe jut az az isteni kinyilatkoztatás, ami az evangéliumban van leírva¹⁴⁵, hogy “aki nem születik újjá a víztől és a Szentlélektől, az nem megy be Isten országába”, és ugyanúgy, azt a másik dolgot is meg kell fontolni, hogy az újjászülető igazságban éljen, mivel ez magából Krisztus szájából ered, hogy “ha igazságotok nem múlja felül az írástudókét és a

¹⁴⁴ Augustinus az erősebb nemnek a *virít* nevezi, utalva annak a *viresszel* és a *virtusszal* való etimológiai kapcsolatára.

¹⁴⁵ János 3,6

farizeusokét, nem juttok be a mennyek országába”¹⁴⁶. De egy másik helyen maga Krisztus mutatja meg, hogy az írnokoknak és a farizeusoknak is szoktak lenni jó tanításaik, mégsem cselekedik azokat, amikről azt mondják, hogy jók.¹⁴⁷ Ezért az ő igazságuk többet ér azon emberek révén, akik tanításuk igazsága miatt nemcsak jó dolgokat mondanak, hanem az igazság szeretete miatt jó dolgokat is cselekednek, miként Jakab apostol mondja: “a hit cselekedetek nélkül önmagában halott”¹⁴⁸, mivel “a gonosz lelkek is hisznek, és remegnek”¹⁴⁹, mégsem üdvözülnek semmiképpen sem, mivel mindig rosszat művelnek. Emiatt határozta meg Pál apostol is ekképp Krisztus tagjainak hitét: “ami a szeretet révén munkálkodik”¹⁵⁰. Benne, az ő keretei között kell tehát előre haladni, mert az e világ utáni vágyakozás, ez a rossz tanácsadó, csökken az istenszeretet növekedésével, az Isten tökéletes szeretetével pedig megsemmisül. Aki így halad előre <a szereteten> belül, ragadja el a páraszerű étellel együtt járó bármilyen halál is az utolsó nap, annak számára bármi hiányozzon is az igazságból a tökéletességéhez, el fogja nyerni azt kegyelem révén. De azok miatt, akik úgy vélik, hogy el kell valamit halasztani, amiről nem tagadják, hogy jó, rémisztően mennydörög az isteni iratoknak ez az igéje.¹⁵¹ “ne késlekedjél az Úrhoz fordulni, és ne halogasd napról napra! Mert mihelyt haragja elérkezik, bosszúállása pillanatában el fog téged pusztítani”. Kérlek téged, hogy ez távol legyen tőled, “rajta tehát, ne habozz, és kerítsd hatalmadba a megerősített tábor”¹⁵², és nem azért, hogy megostromold, hanem azért, hogy onnan bentről biztonsággal és bátran harcolj az ellenséggel szemben, aki egykor a kereszténység vádolásával, most pedig álnok módon dicséretével riaszt el a hit felvételétől. Ugyanis egykoron azt sugallta az emberi lelkeknek, hogy ez a nagy jó annyira rossz, <most viszont ugyanő azt állítja, hogy ugyanez annyira jó,>¹⁵³ hogy igen nehéz a megkezdett dolgot teljesíteni: bizony álnok ez a dicséret. Óvakodjál a

¹⁴⁶ Máté 5,20

¹⁴⁷ Máté 23,2

¹⁴⁸ Jakab 2,17

¹⁴⁹ Jakab 2,19

¹⁵⁰ Galátáknak 5,6

¹⁵¹ Sirák 5,8-9

¹⁵² Vergilius, Aeneis 9,13.

¹⁵³ Az itt található lacuna kiegészítése.

baránybőrbe bújt farkastól!¹⁵⁴ Az olyan dolgok, amelyekbe belefogni, - mint sziklameredélyektől - félsz, Istenben legyen a te reményed, és megszelídülnek.

7. Nos, mentegetőzésedben a harmadik helyre azt teszed, hogy “ezekben a dolgokban leginkább annak az akarata a kívánatos, akinek az akarata készlet bennünket minden törekvésünkre”. Hozzátetted még, hogy azon dolgoknak nem kell az okát megadnunk az embereknek, amelyeket azért helyezett belénk az Isten, hogy akarjuk, mert csakugyan az összes tanult és tanulatlan ember egyetért abban, hogy nélküle nem történt semmi és nem is történhetik, - ezt az egészet tehát nem úgy kell elgondolnod, hogy az Isten akaratát látszol cselekedni, amikor nem akarod az ő előírásait megtenni, amelyek közül az egyik az, amit az imént említettem: “ne késlekedjél az Úrhoz fordulni, és ne halogasd napról napra”¹⁵⁵, hanem inkább azt fontold meg, hogy ne az erődben bízzál, mert amit ő a te örök üdvödre elrendelt, azt az ő segítségével fogod megtenni. És ezért ne bízd magad önmagadra, gyöngye Firmusom¹⁵⁶, hanem késedelem nélkül arra a Hatalmasságra bízd magad, aki képes hozzásegíteni téged a jobb élethez és az újjászületés kegyelmének elnyeréséhez. És ne várd azt, hogy ő mikor akarja ezt, mintha őt szándékoznál megsérteni, ha te nála előbb akarod, hiszen az ő segítségével és közreműködésével akarsz, valahányszor csak akarsz. Mert megelőz téged az ő könyörületessége, hogy akarjad; de amikor akarod, akkor mindenképpen te akarod, mert ha mi nem akarunk, amikor akarunk, akkor ő semmit sem tesz velünk azért, hogy elérje, akarjunk.¹⁵⁷ Mert bizony miért teszem, amikor ezekről neked beszélek, ha nem azért, hogy akard? De én is másképpen <cselekszem> és ő is másképpen: én kívülről, ő belülről; én akkor, amikor te hallgatsz vagy olvasol, ő amikor gondolkodsz, és azért, hogy gondolkodjál; én beszéddel, ő kimondhatatlan módon; én éppen csak az ő adománya révén, ő önmagától; én mint az ő szolgája, és tőle birtokolva ezt a hivatalt, ő mint akinek nincs szüksége szolgára, és mint aki a szolgák teremtője, és arra használja hűséges szolgálait, hogy ennek a műnek a javát megossza velük; végül én mint ember, aki

¹⁵⁴ Máté 7,15

¹⁵⁵ Sírák 5,8

¹⁵⁶ *Firmo-infirmo* magyarra nehezen lefordítható szójáték, amely Firmus nevének “erős, szilárd”, illetve az *infirmo* “gyöngye” jelentésén alapul.

¹⁵⁷ A szabad akarat és az isteni előretudás viszonyáról lsd. *De civitate Dei* 5,10 és 9,3.

legtöbbször nem tudok rábeszélni, ő mint Isten, akihez hozzátartozik, hogy amikor akar, képes meggyőzni.¹⁵⁸

8. Ugyanis ezt mondják róla a szent iratok és az elme is, bármily kevés kegyességgel legyen is ez eltöltve. Mert ki az, aki azt merné gondolni vagy hinni, hacsak nem fordult el teljesen a valóságtól¹⁵⁹, hogy ha Isten valamire rá akar beszélni, nem képes rá? Rábeszél hát téged, amikor csak akar, akár a mi szolgálatunkon keresztül, akár valamilyen más módon, ahogy akarja: és imádkoznom kell hozzá, hogy tegye meg ezt, és téged is buzdítanom kell. Mert ha az igaz és üdvös tanításoknak aláveted magad, ez az ő kegyelme; ha nem veted alá magad, ez a te bűnöd. És bárkit is szabadít meg ettől a bűntől, könyörületeségből teszi, - azt akarom, hogy te is közéjük tartozz, és hogy magad is akard ezt, téged is buzdítlak rá és őt is kérem, - akiket pedig nem szabadít meg, a tulajdon ítélete alapján teszi. Nem ismerjük továbbá sok rejtett ítéletét sem, azt mégis tudjuk, hogy közülük egyik sem lehet igazságtalan. Azt akarta, hogy nagy mértékben hasznára legyen azoknak, akik megértik a szándékát arra vonatkozóan, hogy az újjászületés napját ne halogassák, ezért a halál napját bizonytalanná tette. "Tehát az ő akarata készlet bennünket minden vágyunkra" - úgy van, ahogy mondod. Azon dolgok után való vágyakozásokat értem rajta, amelyekről - ahogy mondod is - már beszéltél. Azt mondtad ugyanis, hogy ezekben a dolgokban, amelyekre téged kiváltképpen buzdítottalak és amelyekről azt gondolod, hogy halogatni kell őket, leginkább az ő akaratát kell kifürkészni, akinek az akarata ösztökél minket minden kívánságra, és hozzáfűzted: "nem kell az embereknek megadni azoknak a dolgoknak az okát, amelyeket Isten oltott belénk, hogy akarjuk." Ha tehát ezen <a vallásos dolgokra való> törekvést érted, akkor ez igaz, de nem igaz az, hogy minden törekvésbe, még a kegyetlen törekvésekbe is az ő akarata kerget bele bennünket. Vagy ha ezt azért gondolnád így, mert úgy tűnik, nem fonák módon mondják, hogy az ő akaratából történik az, ami, ha ő nem engedi meg, nem történik meg - ezt a véleményt nem kell elutasítani. Mert éppenséggel semmi sem történik, csak az, amit ő maga tesz, vagy ő maga megenged, hogy megtörténjék, és mivel szántszándékkal teszi és szántszándékkal engedi meg, egyáltalán semmi sem történik, ha ő nem akarja. Mégis helyesen mondják, hogy ha valami nem tetszik neki, az az ő akarata ellenére történik.

¹⁵⁸ Megkülönbözteti az akaratot mint teremtő hatalmat, ami Istenre jellemző, az ember szabad cselekedetétől. Amaz abszolút, ez utóbbi járulékos és korlátozott.

¹⁵⁹ *Aversus a vero*: cicerói reminiscencia, *Catil.* 3,21 és *Tusculanae disputationes* 4,11.

Ám ő azt is megengedi, hogy rossz dolgok történjenek, mivel hatalmában áll a rosszból, ami nem az övé, olyan jót csinálni, amely a sajátja. Mert jó minden, ami igazságos, és igazságos dolog megbüntetni a vétkeket, tehát a vétkeket megbüntetni jó dolog. És jó dolog a bűnöket megbocsátani is, és jó az emberek megszabadítása érdekében hasznos dolgokat tenni. [Ugyanis jó dolog megzabolázni a bűnöket, nehogy túlságosan elharapózzanak, jó dolog ezeknek vagy másoknak a bűnét a bűnöktől és a bűnösöknek kijáró büntetéstől megszabadítani.] És így egyes bűnök megtorlásával, mások megbocsátásával, megint másoknak a kegyes emberek hasznára és megsegítésére fordításával, mindegyikük számára a rossz dolgokból jót formál ő, aki megengedi, hogy a rossz megtörténjék. Isten nem tűnne minden jó leghatalmasabb teremőjének, ha nem hagyná, hogy rossz dolgok is legyenek, noha nem tudok rájönni, hogy azokból mi jó származik. Mégis ezeket a dolgokat a boldogok országától hatalmas távolsággal különítette el, és ezért a rossz dolgok esetében, amelyekkel kapcsolatban megengedte, hogy megtörténjenek, nem hagyott fel minden tevékenységével, és amikor azt akarta, hogy egy se legyen belőlük, azt is megtette. Ha ezt mindenütt megtette volna, nem lenne minden jó a dolgokban, mivel nem feltétlenül lennének jó dolgok azok, amelyeket képes volt a rosszból csinálni. Azért mégsem vagyunk hasznára Istennek rossz tetteinkkel, melyek vagy egy rossz angyalnak, vagy egy rossz embernek az akaratából erednek, mintha bizony gyarapíthatnánk az ő jó alkotásainak a számát; mert miféle hasznára is vagyunk <az Istennek>, mikor jók vagyunk? Tehát nekünk használt volna, ha sosem lettünk volna rosszak, nem az Istennek, aki a rossz dolgokból is tud jót csinálni. Továbbá, ha bennünk mindig lett volna jóság, az semmit sem használt volna Istennek, annál kevésbé hasznos neki a mi gonoszságunk, noha abból jóságának mindenhatósága révén képes volt jó dolgokat létrehozni. Mégis ezek nem lettek volna jók, ha a mi rossz cselekedeteink meg nem előzték volna őket. De ha nem lettek volna, akkor sem jobb, sem rosszabb nem lenne annak a helyzete, akivel nem történhetik semmi rossz és semmi jó, mert boldogsága nem csökken valami rossz miatt, és nem is nő valami jó következtében. Mondjuk tehát csak úgy, hogy minden az ő akaratából történik, hogy megkülönböztessük a megengedő személyt a cselekvőtől, mivel nem tagadhatjuk, hogy ő a bíró. De vajon minden egyes embert cselekedetei szerint ítélve és jutalmazva meg, elítélt-e bárkit is azok miatt a <jó> cselekedetek miatt, amelyeket ő maga helyezett bele az emberbe. Távol álljon <ez tőlünk>: de mégis megbüntetett azok

miatt a <rossz> dolgok miatt, amelyeket ő maga engedett megtörténni, mert nem a mindenható nélkül történtek meg azok, amikről nagyon is jól tudott.

9. Mihelyt tehát kijelentetted, minden tanult és tanulatlan ember egyetért abban, hogy önélkül semmi sem történt és nem történhet, ugyanakkor a műveletlenek egyetértéséről semmiféle vitát nem kell rendezni, nehogy egy olyan vita okozzon nekünk késedelmet, amely most még nem áll fenn köztünk. Mert bár mindnyájan értsenek egyet vagy ne értsenek egyet: mégis hajlandó vagyok elismerni, hogy te igazat mondtál, ha - ahogy figyelmeztettelek rá - megkülönbözteted a cselekvőt a megengedőtől, mivel igen helyesen mondják, hogy semmi sem történt és nem is történhet meg a mindenható Isten nélkül, akár engedelmével, akár cselekedete révén. Így ő megengedi, nem pedig cselekszi, hogy bűnöket kövessenek el¹⁶⁰; bár némely bűnösök hibája miatt egyeseket kiszolgáltató szívük kívánságainak, hogy olyan dolgokat tegyenek, amelyek nem illők, akár azért, mert elhagyja őket, akár azért, mert rosszindulatú angyalokat küld vagy enged ki félrevezetésükre. Minden ilyen bűn azokra vonatkozik, akik ekképp vétkezve, rászolgáltak arra, hogy egy igazságos isteni ítélet révén ki legyenek szolgáltatva ezeknek a bűnöknek, de ez Istenre nem vonatkozik, hacsak nem a vétkek megtorlása, ami jogos.

10. Tehát kit-kit saját vágyakozása hajt a jó útról eltérítve és elcsábítva a meg nem engedett kívánságok felé; amikor Isten ettől a rossztól megszabadítja, megkönyörül rajta, amikor nem szabadítja meg, ítéel felette, ő, “akinek a könyörületességét és ítéletét”¹⁶¹ énekli az egyház. Amikor pedig ezt vagy amazt teszi, az ítélet és a döntés az ő hatalmában van, és az ő döntésével áll összefüggésben az is, hogy nem ismerjük eljárásának módjait, és úgy gondolom, hogy soha nem is fogjuk megismerni. De ha bárki azt mondja, hogy nem kellett volna neki megengednie, hogy az ember vétkezzen, kevésbé van tekintettel arra, hogy jobb az a természet, amelynek nem kötelessége vétkezni, és ha már képes vétkezni, kétségkívül jobb is, amiért nem követi el azt, ami meg van engedve neki, mint az a természet, ami nem követi el azt, ami nem áll módjában.¹⁶² Ezért a jó és igazságos <Isten> kezdettől fogva olyanná tette az emberi

¹⁶⁰ Isten nem követhet el rosszat, mert a rossz *privatio boni*, ő pedig a legfőbb jó. Aug. *Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate* 2, *De natura boni* 4, *Confessiones* 3, 7, 12.

¹⁶¹ Zsoltárok 100,1

¹⁶² A *libertas minor* azt jelenti, hogy az ember *posse non peccare*, a *libertas maior*, hogy *non posse peccare*, amelyhez következményként kapcsolja a *non posse mori*-t. (*De civitate Dei* 22,30,3)

természetet, hogy ha nem akarja, ne kövesse el azt a vétket, amit módjában állna elkövetni, és ha vétkezett, úgy büntette őt, hogy miközben a bűnök uralkodnak felette, alá legyen vetve a gonosz angyaloknak is, amiért nem akart engedelmeskedni saját ura igazságszolgáltatásának, hogy egyenlővé váljék a jó angyalokkal. Innen erednek azok a tévelygések, amelyeket látunk, valamint a halandók ama megpróbáltatásai, amelyekkel ez az emberi élet tele van, ahol a hamis boldogság többet árt a belé szerelmeseknek, akik a hamis boldogság élvezetére vágyakozva bűnt bűnre halmoznak, mint az a kemény és kegyetlen nyomorúság, amelyet nem akar és nem is tud mindenki elviselni, mert senki sem szenved hiányt a nyomorúságokban, hacsak nem a halál után, amennyiben ezt az életet kegyesen élte; miként Isten igéi tartják: “Ádám gyermekei nehéz igát húznak attól a naptól fogva, amikor anyjuk méhéből megszületnek, egészen temetésük napjáig, amikor visszatérnek mindenek anyjához.”¹⁶³ Olyannyira, hogy még a megkeresztelt kisgyerekek, akikről a keresztség újjászületése révén lemosták és letörölték az eredendő bűnt, amelyet a kárhozatos törzsből örököltek, sincsenek felmentve ez alól az ítélet alól. Mert amit az emberek Krisztus kegyelméből így kapnak, nem ennek a világnak az adománya, hanem az eljövendőnek a záloga. Ádám óta ugyanis az emberi faj teljes egészében el van ítélve, és hogy megmenekülhessen ettől a kárhozattól, azért van az újjászületés. Ezt a kárhozatot pedig, ami az evilági nyomorúságokat illeti, senki, még a jámborak sem kerülik el, csak a halál után, az istentelenek pedig még a halál után sem. Sőt az istentelenek számára a bajok csak fokozódnak ennek a testnek a felbomlása és <síron túli> befogadása után, miközben elveszítik azokat a javaikat is, amelyeket itt rosszul használtak. De hogy ez az újjászületés miért nem csak idősebb korban adatik meg, hanem kisgyerekeknek is, és miért csak egyeseknek adatik meg és másoknak nem - Isten döntései kifürkészhetetlenek¹⁶⁴, de bennük semmi sincsen elrejtve, ami ne lenne egyben igazságos is.

11. Amikor ezen újjászületés felvételére buzdítalak téged, ne várd, hogy Isten akarja, hanem tedd azt, amire tanít, és ebből még inkább felismered, hogy ezt ő akarta, mert nem lettél volna képes megtenni, ha nem akarta volna. A szeretet ugyanis, ami arra ösztönöz, hogy ezt megtegyed, Istentől van, a vágy pedig, ami visszatart ennek megtételétől, nem Istentől való. Ameddig ezt nem teszed meg, azért ne Istent, hanem

¹⁶³ Sírak 40,1

¹⁶⁴ Rómaiaknak 11,33

magadat tedd felelőssé, mivel tudatlanul tulajdon vétked vezet félre, vagy tudatosan a saját vétked győz le. De miután megtetted, hidd el, hogy Isten segítségére van, mivel ez a szintiszta igazság, és ne halogatva várd ezt az isteni segítséget, hanem inkább cselekvéssel próbáld ki!

12. Úgy látom, hogy most már a mi kis “Görögünk”-ről¹⁶⁵ fogok beszélni Kiválóságodnak, akiről egész későbbi leveled szól, elmondván azt, amit nyíltan el kell mondanom. Nagy örömmel töltött el ugyanis engem az ő nagyszerű, nagy tehetsége miatt kiváló és a szabad emberhez méltó nevelésben sokat fejlődött jelleme. Az pedig, hogy ezek az előnyös tulajdonságok milyen célra irányulnak - jól tudod - nagyon fontos. Mert ha kitűnik az olyan beszédekben, amelyeket most a gyakorlás szükségessége miatt csinál, nem akartad volna azt, hogy inkább tehetségét, mint a lelkét ítéljem meg, hogy - félretéve azokat az észrevételeket, amelyeket maga a tárgy követel meg, csak a tehetségéről mondjak véleményt. Ezeket már te magad meg ítélted valamiképpen kéréseddel, és nem akartad, hogy most én ítéljem meg. Én azonban minél jobban gyönyörködöm kiváló szónoki képességében és tehetségében, annál inkább hajlok a nyugtalanságra, miközben egyre jobban szeretem őt, hogy neki ennyi jó tulajdonsága vajon milyen léleknek szolgál, amely jó tulajdonságokat, mint tudod, használhatnak az emberek jóra is és rosszra is. Nem helyeslem, és nem is akarom, hogy ne a jobbaknak a tetszését akarja megnyerni, hanem a többségét, amiről azt mondtad, hogy a szónoki művészet feltétele. Ez a vélemény ugyan megrögzött módon jelen van, de nem az emberiség helyes gyakorlatából, nem az igazság forrásából ered. Ha nem tudnád ezt te magad is, nem mondanád “úgy tűnik, hogy ez magának a művészetnek a feltétele”. Tehát csupán úgy tűnik, hogy van, és nem pedig valóban létezik, és azok számára tűnik úgy, akik jobb művelői ugyanannak a művészetnek, és vagy nem olvasnak, vagy nem jól értik meg azt; vagy amit elolvastak és megértettek, nem hisznek abban. Mert a teljes igazság az az, amit ugyanezen művészet legáradóbb és legékesebben szóló tanítómestere¹⁶⁶ mondott, az ékesszólás a bölcsességgel együtt van igazán nagy hasznára az államoknak, az ékesszólás bölcsesség nélkül viszont a legtöbbször nagyon is kárt okoz, sohasem használ”. Ezért gondolták úgy a régiek, hogy nem az ékesen szólót - hiszen lehet ékesszólás bölcsesség nélkül is - , hanem magát a szónokot kell olyan módon meghatározni, hogy azt mondják: hogy az “derék, a szónoklásban jártas

¹⁶⁵ A *Graecus* elnevezés Firmus fiára vonatkozik és annak görög irodalmi műveltségére utal.

¹⁶⁶ M. T. Cicero

férfi”¹⁶⁷. Ha ebből a meghatározásból elveszük azt, ami az első helyen áll, akkor ami megmarad, túlságosan is ártalmas. Emiatt gondolták és mondták, hogy amikor nem bölcseneknek adják meg a szónoki képzést, nem szónokokat nevelnek, hanem mintegy őryöngök kezébe adnak fegyvert.

13. Tehát azt akarom, kívánom és arra buzdítok, hogy a mi kis “Görögünk”, ott, ahol a tisztességen semmi csorba nem esik, törekedjék tetszést aratni mind a sokaság, mind pedig a jók körében. De amikor a sokaság eltévelyedése miatt a kettő együtt nem lehetséges, akkor azt válassza, hogy a jóknak tessék inkább, mint a sokaságnak, és ezt ne csak szavai és beszédei, hanem élete és tettei is mutassák. Azután már leginkább azt szeretném megtudni, milyen erkölcsi ismertetőjeleiben leled örömet, hogy a részesévé tégy engem is a vele kapcsolatos örömeidnek. Nem kételkedem ugyanis abban¹⁶⁸, hogy azt akarod, legyen ő mindenben jobb még nálad is. Hány éves is ő most? Milyen könyveket is olvasott mindkét nyelv¹⁶⁹ tanáraival? Milyen könyveket olvas nálad vagy veled, milyeneket magától? És most mire fordítja szorgalmas lelkének fáradozását? Nem kíváncsisággal, hanem úgy gondolván¹⁷⁰, hogy én is tisztességgel gondot viselek rá, szeretném mindezeket megtudni válaszból.

¹⁶⁷ Cic. *De oratore* 3,55.

¹⁶⁸ *A non dubito quod* kevésbé klasszikus kifejezés a *non dubito quin* helyett.

¹⁶⁹ Az *utriusque linguae* kifejezés, amely a görög és latin nyelvet jelenti, Horatiusnál fordul elő (*Carmina* 3, 8, 5), megtalálható az *africai* epigráfiában is (CIL 8, 8500), Augustinus használja a *De civitate Dei*-ben Apuleiussszal kapcsolatban (8, 12).

¹⁷⁰ A levél a *curiosus... curam* szójátékkal zárul, egymás mellé téve az ugyanolyan tőből származó melléknevet és főnevet (*De musica* 6, 13, 39.).

A 3* levél fordítása

AZ ŐSZINTÉN SZERETETT ÚRNAK, FIÚNAK ÉS *DIACONUSTÁRSNAK*,
FÉLIXNEK¹⁷¹ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Minél jobban elgondolkodom tanácskéréseden, annál inkább erre a felkiáltásra kényszerülök: “ti, emberek, meddig marad még kemény a szívetek, miért szeretitek azt, ami haszontalan, miért törekedtek álnokságra?”¹⁷² Mi ugyanis annyira hiábavaló, mint a földi jövendő gyönyörúsége és vágya miatt megtagadni egy lánytól azokat a mennybéli jutalmakat, amelyeket a szent szüzeknek készítenek; bizony mi is, ha lesújtva a sok fiú elvesztésétől, és amikor már csak egy leánya maradt, akinek evilági megmaradása bizonytalan, miként minden emberé, és akkor bizonyos ellenszegülésképpen, nem embernek, hanem Istennek szánt csalással akar valaki magától az Istentől unokákat kapni, akik halandók, és ki vannak téve a halandókat érő megannyi megpróbáltatásnak. Mert mi hazugabb dolog, mint felajánlani Istennek egy veszélyben lévő kislány szüzességét, hogy szinte halottaiból feltámadjon, és magát a fogadalmat, minthogy a leány feléledt, megsemmisíteni, és saját özvegyi önmegtartóztatását tenni a leány szüzességi fogadalma helyébe, mintha Isten nem tudná, melyik a jobb, és nem lenne képes a két dolgot egymástól megkülönböztetni¹⁷³. Ennek a vélekedésnek erősen földi íze van¹⁷⁴: fel a szívetekkel és nézzen le minden, lent a földön lévő dolgot a mennybéli boldogság javára. “Ha tehát Krisztussal feltámadtatok, - mondja az apostol - szeressétek, ami fönt van, ahol Krisztus Isten jobbán ül, ami ott fönn van, arra legyen gondotok¹⁷⁵, ne a földiekre.¹⁷⁶

2. Ezért a mi leányunk, ha önmagát nem tudja megtartóztatni, kössön házasságot¹⁷⁷, és kerüljön azok közé, akikről ugyanez a tudós férfi így szól: “azt akarom ezért, hogy a fiatalabbak menjenek férjhez, adjanak gyermekeknek életet, viseljék

¹⁷¹ Erről a személyről semmi mást nem tudunk.

¹⁷² Zsoltárok 4,3

¹⁷³ A szüzesség és az özvegyi önmegtartóztatás állapotát Tertullianus is tárgyalta (*De exhort. castitatis* 1,4)

¹⁷⁴ Filippibeliekhez 3,19

¹⁷⁵ Szójáték a *terram sapit*, *quae sursum sunt sapite* és a *sursum sit cor* között.

¹⁷⁶ Kolosszeieknek 3,1-2

¹⁷⁷ 1 Korinthusziaknak 7,9

gondját családjuknak, - mert azután ez következik: ne szolgáltatassanak alkalmat az ellenfélnek becsmérésre”¹⁷⁸, amik ott fenn vannak, arra kell gondolni¹⁷⁹. Ha pedig tudja magát tartóztatni, legyen <az özvegy> alacsonyabb rangú a leányánál, és minél inkább lehetséges, maga is legyen jobbá, noha nem egyenlő értékű a leányéval az özvegy szentsége, ha a szűz szent, kiegészíthetik tehát egymást, de nem helyettesíthetők egymással. Ne úgy kínálja fel az egyik a maga javát, hogy a másikat megfosztja egy nagyobb jótól: de ami őt magát illeti, megvan a lehetősége, hogy ő válasszon¹⁸⁰. Mert nem azt kell mondani, hogy ő felajánlotta özvegységét, mivelhogy még a felkínált feltétel mellett is mindmáig azt kutatja, vajon az ő megőrzött özvegysége egyenlő-e lánya meg nem őrzött szüzességével. De semmiképpen sem egyenlők, nemcsak azért, mert az özvegyi önmegtartóztatásnál nagyobb dolog a szüzesség, hanem mivel az előbbi a sajátja, ez az utóbbi pedig a másé, és semmiképpen sem szabad senkinek sem a saját hasznával a másik kárát okozni.¹⁸¹ Végül is ha megtörténne, ami nem történhet meg, és ő az önmegtartóztatás révén visszanyerné szüzességét, akkor sem ilyen csereegyezséget kellett volna kiötneni. Bizony, neki kellett volna csatlakoznia a leányához, és nem pedig megfosztania a másik nőt oly nagy kincsétől, és ezért nem jut fel az anya arra a felsőbb helyre, ahonnan a leányát letaszította.

3. Ahogy mondtuk, övé a döntés¹⁸², mivel még nem tett özvegyi fogadalmat. Még mindig azt tudakolja, hogy vajon ilyen dologért mit kell fogadalmul felajánlani. De amit már felajánlott, azt meg kell adnia, és nem azt kell kutatnia, hogy meg kell-e adnia, bár ha azt kérdezi, hogy fel kell-e ajánlania a saját özvegységét, akkor ezt az igazabb és helyesebb választ adnám: köteles vagy, de nem a lányod szüzességéért cserébe. De miért mondtam: köteles vagy, de nem azért <cserébe>, amit gondolsz. Figyelj hát ide egy kicsit! Amikor Jézus urunk kemény feltételt szabott a házasoknak, miszerint nem kell a feleséget elbocsátani,¹⁸³ tanítványai azt válaszolták: “ha így áll a dolog férj és feleség között, nem érdemes megházasodni”¹⁸⁴ - és erre így szólt az Úr: “nem mindenki,

¹⁷⁸ 1 Timoteus 5,14

¹⁷⁹ Kolosszeieknek 3,2

¹⁸⁰ 1 Korinthusziaknak 7,37-38

¹⁸¹ Seneca, *De ira* 2,8,1

¹⁸² 1 Korinthusziaknak 7,36

¹⁸³ Máté 5,31 és 19,3

¹⁸⁴ Máté 19,10

csak az fogja fel ezt, akinek megadatott”¹⁸⁵, és kicsivel később azt mondja: “aki fel tudja fogni, az fogja fel”.¹⁸⁶ Értsd meg tehát, ha már a lányodért, sőt a leányod ellen, hogy ne maradjon szűz, kész vagy özvegyiségben maradni, meggyőződted róla, hogy képes vagy a megértésre, és nincs lehetőséged, hogy mentegedj az előtt, aki azt mondja: “aki fel tudja fogni, az fogja fel”¹⁸⁷. Értsd meg tehát, mivel képes vagy rá, de figyeld meg azokat a herélteket, akiket azért dicsérték, mert magukat fosztották meg férfiasságuktól a mennyek országáért, nem pedig földi haszon vagy vigasztalódás miatt. Fogd fel, hogy ez a te erénybeli növekedésedért van, és nem azért, hogy a lányod <értéke> csökkenjen, értsd meg: azért, hogy te is birtokold, amit felajánlottál, nem pedig hogy elvedd a leányodtól, amit <a nevében> megfogadtál. Értsd meg: azért, hogy több és bőségesebb erényed legyen, nem pedig azért, hogy unokáid legyenek, akikkel kapcsolatban már kipróbáltad, milyen ha elveszíted őket, amitől félsz. Ami pedig a lányodat illeti, amennyire rajtad múlik, teljesítsd fogadalmad! Miként az írás mondja: “jobb fogadalmat nem tenni, mint fogadalmat téve nem teljesíteni”, és az apostol azt mondja: “így ítélet sújtja őket, mert megszegték azt, amire először adták szavukat”¹⁸⁸. Ezért mondtam: “amennyire rajtad múlik, teljesítsd fogadalmad”. Mert nem a te hatalmadban áll, hogy mit választ majd a leányod, ha felnőtt, mikor érkezett ahhoz a korhoz, amelyben választania kell, de tőled függ, hogy milyen reménnyel táplálsz azt, akit <a szüzességre> felajánlottál. De a szüzesség végérvényes fogadalmának kinyilvánítása előtt sem te, sem ő nem követtek el vétket, ha inkább a házasságot fogja választani, és így csak azt fogja elveszíteni, amit ha meg akart volna szerezni a te fogadalmaddal egyetértve, szűz maradt volna. Mert például, ha egy kisfiút megkeresztelnek, és abba a korba ér, amelyben már képes az eszét használni, rosszállja és megveti azt, amit a szülők akarata ruházott rá, akkor el fogja veszíteni azt, amit megszerzett volna, ha megmaradt volna ugyanabban a kegyelemben, azaz Krisztussal az örök életben, és csak az fog maradni neki, hogy az ördöggel legyen együtt az örök büntetésben. Ugyanígy a felserdült szűzleány, akit a szülei a szent szüzesség eljövendő reményében neveltek, ha egyszer felserdült, és mielőtt megvallotta volna ugyanezt a szentséget, a férjhez menést választja, veszteséget fog ugyan szenvedni, de nem az Isten

¹⁸⁵ Máté 19,11

¹⁸⁶ Máté 19,12

¹⁸⁷ Máté 19,12

¹⁸⁸ 1 Timoteus 5,12

országát fogja elveszíteni, mint az előbbi fiúgyermek, hanem csak az Isten országában való magasabb megtiszteltetést. Mert csak az mondatott meg: “aki nem születik újjá vízből és Szentlélekből, az nem megy be az Isten országába”¹⁸⁹ és az nincs kijelentve, hogy “aki nem választja a szent szüzességet, nem fog bemenni Isten országába”. De ha már a fogadalomtétel után állt el a szándékától, vétkezni fog, mivel “megszegte az előzőleg adott szavát”¹⁹⁰. Tehát ettől óvakodni kell, ha már fogadalmat tett, és erre ügyelned neked kell, mivel fogadalmat tettél a szüzességéről, és inkább az ő akaratának bizonytalansága miatt kell özvegyi önmegtartóztatásodat fogadalommal az ő fogadalmával összekapcsolni, hogy ha egyetértett a te fogadalmaddal, vele együtt maradj meg szent özvegyiségben, mivel szent szüzességben már nem lehetsz. Ha pedig esetleg mást fog választani, maradj meg helyette abban, amiben tudsz. Bizony hatalmas Isten az, aki képes rá, hogy ti mindketten végig megmaradjatok adományaitokban. Ezeket mondanám annak a keresztény nőnek, akivel kapcsolatban úgy gondoltad, hogy tőlem kell tanácsot kérned.

4. Neked pedig azt mondom, hogy beszélj így vele, mert látszik, hogy szereted őt, ami jó a mennyeknek országa miatt. Vigyázni kell ugyanis, nehogy véletlenül más ok miatt vágyjon az özvegyiségre, mint ami miatt arra vágyania kell, hogy ne legyen képes életkorának szenvedélyét megfékezni, leginkább a mindig bizonytalan emberi események miatt. Mert nem az ő hatalmában van, hogy a leánya férjhez megy-e, vagy szül, és mindenképpen óvakodni kell attól, hogy ha éppen más történne, - ami ne következzen be - akkor azt gondolja, hogy rászédtek, és mintegy elveszítse saját fogadalmának értékét, és testiséggel kapcsolatos gondolkodása miatt valljon kudarcot. A mi Istenünk pedig, aki azt mondta: “nem érti meg mindenki ezt az ígét, hanem csak az, akinek ez megadatott”¹⁹¹ megtartja az ő szívét és fölemeli, hogy az égi ígéreteket szeresse és megvesse a földi tapasztalásokat. A lányával kapcsolatban semmi másra nem kell törekedni és semmi mást nem kell kérni, csak azt, hogy amit fogadott, teljesítse: adja ezt meg neki az, akinek a kezében vagyunk mi magunk és szavaink is.¹⁹²

5. Nem tudod, vagy talán nagyon is tudod, hogy mennyire szeretnék örvendezni a kegyes Innocentia gyermekei miatt, akinek haláláról csak a legutóbbi leveledből

¹⁸⁹ János 3,5

¹⁹⁰ 1 Timóteus 5,12

¹⁹¹ Máté 19,11

¹⁹² Bölcsességek 7,16

értésültem. Mi módon élnek Krisztus hitében mindazok, akiket méhe gyümölcseiként itt hagyott, kérlek ne mulaszt el megírni nekem, mihelyt adódik rá alkalom.

A 4* levél fordítása

AZ IGEN BOLDOG ÚRNAK, AZ ŐT MEGILLETŐ SZERETET
KÖTELEZETTSÉGEIVEL TISZTELT ÉS MEGBECSÜLT FIVÉRÉNEK ÉS
PAPTÁRSÁNAK, CYRILLUSNAK¹⁹³ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ
ÚRBAN

1. Gyakran ajánlom magamat szent imáidba, megadva Nagyrabecsült Személyednek az illő üdvözlést Isten szolgája¹⁹⁴, Iustus¹⁹⁵ révén, akit mint jóra való testvéremet nemrég ismertem meg. Mivel ő onnan eljött hozzánk, és tőlünk oda vissza is tért, igen kedves alkalom kínálkozott számomra arra, hogy Boldogságos Személyednek lerójuk ezen kötelességeinket. Úgy vélem az okot sem kell elhallgatni, ami őt arra készítette, hogy hozzánk jöjjön, hiszen ő maga tudatta ezt velem.

2. Gondolom, emlékszik Feddhetetlen Személyed, hogy elküldte nekünk a Palesztina provinciában megtartott zsinat¹⁹⁶ aktáit, ahol Pelagiust, katolikusnak vélvén felmentették, mivel a szavak furfangos odúiba rejtőzött, és becsapta testvéreinket, akik akkor bíróként elnököltek, miközben a másik oldalról senki sem cáfolta meg¹⁹⁷ tanait. Miután ezeket az aktákat, amilyen lelkiismeretesen csak tudtam, megvizsgáltam, írtam egy könyvet¹⁹⁸ tiszteletreméltó testvéremnek, paptársunknak, Aureliusnak¹⁹⁹, a carthagói egyház püspökének, amelyben miként az Úr megengedte, megmutatom, hogy milyen gondolatmenetet követtek a katolikus bírák Pelagius válaszaival kapcsolatban, hogy őt mint katolikus felmentették. Hiszen az ő tévedésétől behálózottak közül sokan híresztelték, hogy miután fel lett mentve, eretnek dogmáit a katolikus püspökök ítélete katolikus dogmaként erősítette meg, és miközben ezeket híresztelték mindenfelé, igen

¹⁹³ A levél címzettje Cyrillus, Alexandria püspöke volt 412-től haláláig.

¹⁹⁴ A szerzetesek megnevezésére használatos kifejezés.

¹⁹⁵ Ebben az esetben ő a levélvivő.

¹⁹⁶ A 415 végén Diospolisban megtartott zsinatról van szó, amely Pelagius ügyét vizsgálta, akit Eros és Lazarus galliai püspökök vádoltak be, és aki ezt követően Palesztinába menekült.

¹⁹⁷ A két galliai püspök nem jelent meg a vitán, mert egyikük megbetegedett.

¹⁹⁸ A *De gestis Pelagii* című műről van szó, amelyet Carthago püspökének, Aureliusnak ajánlott, és amely Kr. u. 416 végén vagy 417-ben keletkezhetett. Vö. *Retractationes* 2,7.

¹⁹⁹ Ő a 16* levél címzettje is.

sokan, nem tudva, hogy mi történt, a gyülekezetek nagy megbotránkozásával, azt hitték, hogy úgy is van.

3. Tehát ezen vélekedés megszüntetése miatt alkottam meg az említett könyvet, amelyben, amennyire tudtam, megmutattam, hogy bár Pelagiust felmentették, - nem az Isten előtt, akit senki sem csap be, hanem az emberek előtt, akiket be tudott csapni -, mégis elítélendők azok a járványos tévtanok, és őt magát is ki kell közösiíteni. Ez a könyvem van a birtokában Iustusnak, Isten szolgájának, aki ezt a levelet viszi Tisztelendőségednek, de némelyeket sért, hogy abban a könyvben arról vitázom, hogy nem minden bűnös bűnhődik az örök tűzzel²⁰⁰, és azt mondják, hogy a könyvnek ezt a helyét, miként nekem elbeszélte, nem én magyaráztam így, hanem állításuk szerint ő maga hamisította meg. Ez indította őt arra, hogy hozzánk hajózzon a vitatott kötetel, nehogy véletlenül hibás példány legyen a birtokában, mivel nagyon is tudatában volt, hogy részéről abban a kötetben semmiféle hamisítás nem történt. És így összevetve azt a példányt a mi köteteinkkel, én is meggyőződtem róla, hogy az övé hibátlan példány.

4. Tehát, mivel bennünket érint a gyanú, távol legyen tőlem, hogy azt rosszakaratúnak tartsam, sőt inkább legyen tele szeretettel, mégsem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az a kimondott véleményem, miszerint nem mindenki, hanem csak egyes bűnösök bűnhődnek örök büntetéssel, nem tetszik ez azoknak, akik azt mondják, hogy a szentek ezt a halandó életet is bűn nélkül élik, és ebből következően nem szükséges nekik bűneik megbocsátásához az Úrhoz szóló ima, amit az egész egyház fennen zeng: "bocsásd meg a mi vétkeinket"²⁰¹. Szentséged kétségtelenül gondot fordít rá, hogy ilyen fonák tévedést kijavítson. Bizonyos ugyanis, hogy ezek is abból az esztelen pelagiusi tévtanból erednek, amely annyira határozottan állítja: minden bűnös örök tűzben bűnhődik, úgyhogy azoknak, akik igazmondóan azt vallják: ők nem büntelenek, semmi reményük nem marad a bocsánatra, olyannyira, hogy így vagy gögjükben felfuvalkodva úgy gondolják, hogy életükben nincs semmiféle bűn, vagy pedig a reménytelenségben emésztődnek, mintha már az örök büntetésre rendeltettek volna. Hiszen a szent apostol ezt mondja: "a tűz majd megmutatja, kinek mit ér a munkája. Akinek építménye megmarad, jutalomban részesül, de akinek műve elhamvad, az kárt vall. Maga ugyan megmenekül, de csak mintegy a tűz révén."²⁰²

²⁰⁰ *De gestis Pelagii* 12,27

²⁰¹ Máté 6,12

²⁰² 1 Korinthusziaknak 3,13-15

Ezeket az apostoli szavakat pedig úgy kell érteni, hogy nem az utolsó ítélet tüzeréről, hanem ezen ítéletet megelőzőről van szó, akár ebben az életben, akár a halál után. Mégis, minden módon kerülni kell azt a tévedést, amely szerint azt gondolják: minden bűnös az örök tűz büntetésébe fog kerülni, ha itt nem olyan életet éltek, amely teljesen büntetlen. Ügyelni kell arra is, nehogy véletlenül az így gondolkodók más, nem kevésbé vagy még inkább esztelen pelagiusi téveszméket is megízleljenek és a kegyetlen ragály elborítsa a tudatlan népet²⁰³, ameddig ezt a rosszat el nem fojtják és meg nem gyógyítják, amelyet némelyekben a testvéri szeretet gondoskodása talált.

5. Így tehát kegyes Szentségednek ajánlom Iustus testvéremet, nemcsak azért, hogy védj meg őt az ármánykodóktól, hanem azért is, hogy azokat, akiket méltán tart gyanúsnak, mert talán elveszítik a lelküket, és lelkükbe pelagiusi mérgeket csepegtetnek, pásztori gondoskodással és atyai szelídséggel, vagy ha szükséges, orvosi szigorral méltóztassál kijavítani, vagy ha hitükben egészségeseknek találod őket²⁰⁴, Iustus lelkéből a velük kapcsolatos gyanú kételyét távolítsd el. Mert latinok vannak mindkét részről, és a nyugati egyházból, amelyhez mi is tartozunk, szintén jöttek erre a helyre. Ezért kell nekünk őket kiváltképp Tisztelendőséged figyelmébe ajánlani, nehogy úgy tűnjön: azért választották ki maguknak ezeket a földeket, hogy a görögök között büntetlenül elrejtőzzenek, mert amikor vitáznak, kevésbé értik meg őket, és ezért nehezen cáfolják meg tévedésüket. Ezt pedig azért tesszük, hogy senki lelki halála miatt ne kelljen búslakodnunk majd, hanem hogy inkább mindenki üdvözülése miatt, már amennyire ez lehetséges, örvendezzünk.

²⁰³ Vergilius *Georgica* 3,469.

²⁰⁴ Titusznak 1,13

Az 5* levél fordítása

AZ IGEN BOLDOG ÚRNAK, TISZTELETREMÉLTÓ ÉS FORRÓN SZERETETT
TESTVÉRÉNEK, PÜSPÖKTÁRSÁNAK, VALENTINIANUSNAK²⁰⁵
AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN.

1. Ígéred jöveteledet, és ezért olyan megoldandó kérdéseket küldesz nekünk, amelyek, mint írod, nyugtalanítják lelkedet.²⁰⁶ Én pedig, bár jobban szeretném, ha itt lennél, mégis, elfoglaltságaim közepette, valamiképp írásban válaszolok, mivel távol vagy, bár ha jelen lennél, szóban könnyebben tudnék felelni.

2. Az első kérdésed, hogy akik megkeresztelkedtek, miért vallják meg mindig az Úr által elrendelt imájukban vétkeiket, és kérik velük kapcsolatban a bocsánatot, holott magával a keresztséggel minden vétkük megbocsáttatott. Önmagad oldottad meg ezt a kérdést, mondván, hogy ez a bűnös vágyak és a lélek meg nem engedett indulatai miatt van, amelyek az emberi gyengeséget könnyen kikezdi. Azt mondod, hogy ennek kapcsán egy másik kérdés is eszedbe jutott a csecsemőkről, akik sem gondolkodni, sem beszélni nem tudnak, de ha valaki sietteti a kisgyerekeket az újjászületés fürdőjébe²⁰⁷, akárcsak a nagyobbakat, ez nemde azért van, mert az eredendő bűn kényszeríti őket a megtisztulásra, vagy nemde azért válaszolnak helyettük az idősebbek egy részt az Úr által adott imából, mintegy a hit jelképeként, mert e nélkül egyáltalán nem lehet megkeresztelni őket, és ezért a kérdésekre azok válaszolnak helyettük, akik a kisgyerekeket hozzák. Nincs tehát semmi, ami téged a kisgyerekekben lévő ama vétségekkel kapcsolatban nyugtalanítson, amelyek a keresztség által, a megtisztító fürdő után nyomban múltbeliekként mind meg lettek bocsátva, viszont azok miatt a vétkek miatt kérik újból a megbocsátást, amelyek az emberi gondolkodást támadják meg, mert az könnyen vétkeznek.

²⁰⁵ Valentinianus püspöknek valószínűleg Észak-Afrikában volt a székhelye. Lehet, hogy azonos azzal az *episcopus Vaianensis*-szel, akit a 411-es carthagói konferencia püspökei között említenek.

²⁰⁶ A *cor* szót lélek értelemben is használják, (*animus, anima, mens, intellectus*), mert a szív a személyiség legbelső részét jelenti, amely gondolkodik, szeret, szenved, vagy örül. V. ö. Aug. *Sermones* 15,7: *Redi in cor tuum!*

²⁰⁷ Titusnak 3,5

3. Azt is kérdezed, miképpen kell érteni azt, amit Isten mondott: “Nem marad éltető lelkem azokban az emberekben hosszú ideig” (“Non permanebit spiritus meus in istis hominibus in seculo”), ezt azonban a mi köteteink így tartalmazzák: “non permanebit spiritus meus in hominibus his in aeternum”²⁰⁸. Javítsátok ki tehát a kódexeteknek, vagy a kódexeiteknek a hibáját, és megoldódik a kérdés, ami miatt azért töröd a fejed, miért van “in saeculo”²⁰⁹, ami mintegy azt jelentené, hogy az istentelen bűnösök büntetése jelen halálukkal megszűnik, miközben <a valódi szöveggel Isten> inkább örökké tartó fenyegetésre utal, mondván: “non permanebit spiritus meus in hominibus his in aeternum” (nem marad meg lelkem ezekben az emberekben örökké). A görög szó kétértelmősége vezette félre a fordítót, aki úgy fordította le, hogy “in saeculo”-nak mondta azt, amit legalábbis “in saeculum”-nak kellett volna mondani, nem pedig “in saeculo”-nak²¹⁰. Ugyanis amit a görögök “εις αιωνα” -nak mondanak, latinul egyrészt “in saeculum”-ként, másrészt “in aeternum”-ként lehet mondani. Ekkor a fordítónak meg kell vizsgálnia az írás értelmét, nehogy a kétértelműség becsapja. Azt kérdezed ugyanis: milyen lélekről van szó, vajon arról-e, amely az életet adja a testnek, vagy pedig arról, ami a lelket szentté teszi? Semmilyen kérdésnél nincs azonban már probléma, ha azt hallod, hogy Isten azt mondja “spiritus meus” (az én lelkem), akkor ugyanis azt mondaná, hogy “spiritus eorum” (az ő lelkük), ha azt akarná rajta érteni, ami a testet élteti, mivel ez az ember természetére vonatkozik²¹¹, és róla mindenképpen helyesen mondhatta: “non permanebit spiritus meus in hominibus his”, ez nem az emberi természetre vonatkozik, amely képes lenne bennük megmaradni, mert ha legyőzte őket a testi vágyakozás és elhagyták Istent, megérdemlik, hogy elveszítsék a szent lelket, ami Isten ajándéka²¹². Mert ha a “spiritus eorum”-ot (a lelkük), amiből az emberek voltak, a testükre vonatkoztatod, hogyan maradhatna meg bennük, amikor meg fognak halni? Ha pedig arra a részre vonatkoztatod, amitől élő a test, akkor nem képes megmaradni bennük, amikor maguk a lelkek azok, amelyek a halálkor eltávoznak a

²⁰⁸ Teremtés 6,3

²⁰⁹ Jelentése “században”, “világban”.

²¹⁰ Augustinus két fordítási hibát is megjelöl, az első az esetre vonatkozik (ablativus accusativus helyett), a másik a szó jelentésére: “század” vagy “világ”, az “örökkévalóság” helyett.

²¹¹ Augustinus elkülöníti a *spiritus* kétféle jelentését. Jelenthet egyfelől lehetetet, lélegzetet, légzést, ami a halállal eltűnik. A másik általánosabb jelentése az, ami a test éltető elve, amit léleknek nevezünk és ami a halál után tovább él.

²¹² Rómaiaknak 5,5

testből, és szükségszerű, hogy mindenütt ott legyenek, akár jók, akár rosszak? Úgy vélem, eleget válaszoltam kérdezősködéseidre. Testi jelenlétedet, ha nem ígérted volna meg, bizony nem követelném, de megígért érkezésedet, mint valami adósságot, követelem tőled.

A 6* levél fordítása

AZ IGEN BOLDOG ÚRNAK, TESTVÉRENEK, AKIT A NEKI KIJÁRÓ
TISZTELETTEL KELL FOGADNI, PAPTÁRSÁNAK, ATTICUSNAK²¹³
AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Noha Szentséged levelét nem kaptam meg jámbor testvérünk és paptársunk Innocentius közvetítésével, én ugyanis úgy gondoltam, hogy az ő közvetítésével fogok levelet kapni, de tőle megismertem az okot, hogy miért történt ez; úgy írtam tehát ezt a levelet, mintha vettem volna Tisztelendőséged írását, és rá válaszoltam volna baj nélkül, Isten kegyelmével és imáid segítségével. Mert amikor <velem kapcsolatban> valami más kósza hír is elterjedt, ahogy a fent nevezett testvér előadta nekem, hogy te azt rólam mint emberről, elhitted. Mert mi annyira hihető, mint amikor azt mondják, hogy egy halandó meghalt, ami kétségtelen, hogy bárkivel, aki testben él, valamikor meg fog esni? De miután más, újabb hírnököktől azt hallotta, hogy én élek, és neked, Kedves Testvérem, hírül adta, elmondta nekem, hogy te igen megörültél, és hálát adtál Istennek, bár számotokra még mindig bizonytalan ez a dolog.

2. Ennélfogva, uram, mivel nem kell kételkednem, hogy leveletem örömmel fogadod, a szeretet jogán a válaszok elmulasztott adósságát bátrabban és mohóbban követelem, noha azt a levelet, amelyet Boldogságos Személyed velem egy véleményen lévő testvéremhez küldött, úgy vettem, mintha mindkettőnknek küldte volna. Örvendezve tudtam meg ebből: Szentséged pásztori gondoskodásával elérte, hogy egyrészt kijavítsák néhány *pelagianus*nak az eltévelyedését, másrészt, hogy elővigyázatosak legyenek a ravaszságukkal szemben.²¹⁴

3. De nem csoda, hogy a katolikusokat is rágalmazzák, mert ilyen módon törekednek elfojtani azokat az érveket, amiket mérgezett tantételeik megcáfolására mondanak. Ugyanis melyik katolikus védi úgy velük szemben a helyes hitet, hogy elveti a házasságot, amit a világ teremtője és alkotója megáldott? Melyik katolikus mondja, hogy a házasságra való áhítozás ördögi mesterkedés, mikor ennek segítségével szaporodik az emberi nem, és ha mindjárt senki sem vétkezne, hogyan teljesedne be az

²¹³ Constantinopolis püspöke 406-425 között.

²¹⁴ Sok pelagianus keletre menekült, ahol kihasználta a latin teológiai terminusok görögöktől való különbözőségét, és így becsapták a híveket és a püspököket.

áldás: “növekedjete és sokasodjatok”?²¹⁵ Ez az áldás nemde az első ember bűnével, akiben mindnyájan vétkeztünk²¹⁶, veszítette el jótékony hatását a természet oly nyilvánvaló, oly csodálatos és dicséretre méltó termékenységében, amelyet mindenki lát? Melyik katolikus nem magasztalja az isteni művet minden lélek és minden test összes teremtményében, és ezeket megfontolván, nem zeng himnuszt a Teremtőhöz, aki nem csak akkor, a bűn előtt cselekedett, hanem most is ő cselekszik minden jót?²¹⁷

4. De <a pelagianusok> már eltévelyedett lélekkel azokat a rosszakat, amelyek a természethez az eredendő bűn büntetéseként kapcsolódtak, makacs vakságukban összekeverik a természetes jókkal, úgy dicsérve az emberek teremtőjét, hogy mintegy azt mondják: a semmi rosszat el nem követő csecsemőknek nincs szükségük a Megváltóra: ez az ő kárhozatos tantételük. És úgy vélik, hogy ők ezt az istentelen tévelygést megerősíthetik a házasság dicséretével, mondván, hogy a házasságot is elítélik, ha elítélik az utódot, ami abból születik, hacsak nem születik újjá <a keresztségben>. Nem látják ugyanis, hogy más a házassághoz kapcsolódó jó, amely jót a házasság a bűn után sem veszített el, más dolog viszont az eredendő rossz, amit a házasság nem követett el és most sem követ el, hanem már úgy ütközött bele, hogy elköverték, és jól kihasználja azt, amikor az emberek a házasságban nem tesznek meg bármit, ami tetszik, hanem csak azt, amit szabad. <A pelagianusok> vonakodnak végiggondolni ezt, mivel megszállta őket az a tévedés, amit inkább meg akarnak védeni, mintsem hogy őrizkedjenek tőle.

5. Ebből a tévedésből ered, hogy <a pelagianusok> a házasság iránti vágyat, azaz a házasság tisztasága iránti vágyat, az Isten törvénye szerint történő utódnemzés vágyát, a társas kötelék vágyát, ami a két nemet egymással összekapcsolja, nem különböztetik meg a testi vágyakozástól, amely különbség nélkül gyullad fel megengedett és meg nem engedett dolgok iránt, és <nem veszik figyelembe, hogy> a házasság iránti vágy ezt a <testi> vágyat jól használja fel: megtartóztat a meg nem engedett dolgoktól és csak afelé vezérel, amely megengedett. De ezzel az értelem törvényének ellentmondó törekvésével szembeszáll²¹⁸ egyrészt a házásoknak egész erkölcsi tisztasága, hogy ezt <a vágyakozást> jól használják fel, másrészt az

²¹⁵ Teremtés 1,28

²¹⁶ Rómaiaknak 5,12

²¹⁷ Teremtés 1,31

²¹⁸ Rómaiaknak 7,23

önmegtartóztatóknak és a szent szüzeknek a tisztasága is szembeszáll, hogy ezt a vágyat - jobb és dicsőségebb módon - egyáltalán ne használják. Tehát azt a testi vágyakozást, amiben csak az összefekvés vágya van meg, nem különböztetik meg a házasság iránti vágytól, amiben megvan a nemzés kötelessége; szégyentelenül dicsérik azt, ami miatt az első emberek szégyenkeztek, amikor azokat a testrészeiket fügefalevéllel takarták el²¹⁹, amelyeket a bűn előtt nem kellett szégyellniük: mert mezítelenek voltak és nem szégyenkeztek²²⁰. Meg kell tehát értenünk, hogy az az érzés, ami miatt szégyen fogta el őket, az emberi természetben a halállal együtt fogant meg. Akkortól volt ugyanis okuk a szégyenkezésre, amikortól a halál szükségszerűsége kezdetét vette.²²¹ Tehát azt a testi vágyakozást, amelyet a házasság iránti vágytól okosan és józanul meg kell különböztetni, akkora dicsérettel hirdetik, hogy az a véleményük: ha a Paradicsomban senki sem vétkezett volna, e nélkül a vágy nélkül nem tudtak volna fiakat nemzeni annak <a paradicsomi> életnek a testével sem, miként most anélkül a vágy nélkül nem szaporodnak ebben a halandó testben, amellyel kapcsolatban az apostol azt kívánja, hogy Jézus Krisztus által szabaduljanak meg tőle.²²²

6. Innen van az, hogy ehhez a meggondolatlan tudatlanságból eredő vélekedésükhöz akkora képtelenség következhet még, amelyet már ők maguk sem képesek egészen megvédeni, bármekkora is az orcátlanságuk, amiért miattuk összeráncolódik az ember homloka. Mert ha megvolt is a Paradicsomban a bűnbeesés előtt az a testi vágyakozás, amiről úgy gondoljuk: annyira rendezetlen a felébredése, hogy vagy meg kell akadályozni az erkölcsi tisztaság gyepelőjével mindenfajta használatát, vagy a jó használat felé terelni a házasság jósága révén, noha a testi vágy önmagában véve rossz dolog, az oly nagy boldogság helyett valójában csak a gyalázatára szolgál, ha ahányszor feltámad a vágya, annyiszor fekszik össze házastársával a nemzés kötelezettsége nélkül, csak azért, hogy nemi vágyát kielégítse, noha a felesége már terhes; vagy szembeszáll saját vágyával az önmegtartóztatás erejével, hogy ne kényszerüljön rá azokra az utálatos dolgokra. Válasszák ki tehát a kettő közül azt, amelyik tetszik: ha ugyanis a testi vágnak a rabszolgái lennének, úgyhogy nem tudnánk ellenállni neki, ebben az esetben nem lenne meg a

²¹⁹ Teremtés 3,7

²²⁰ Teremtés 2,25

²²¹ Teremtés 3,19

²²² Rómaiaknak 7,24

tiszteletreméltó szabadság; ha pedig ellenállnánk neki, hogy ne legyünk a rabszolgái, a békés boldogságot nem élvezhetnénk. Ezek közül bármelyik ellentmond akár a paradicsom boldog dicsőségének, akár dicső boldogságának.

7. Ki nem látja ezt? Ki mondana ellent ennek a nyilvánvaló igazságnak, hacsak nem szemérmetlen makacsságból? És így már csak az van hátra, hogy akkor <a földi paradicsomban> vagy nem létezett ez a testi vágyakozás, amiről úgy érezzük, hogy zavaros és rendetlen szenvedéllyel akaratumk ellenére is felébred, amikor nem szükséges, noha ott is megvolt a házasság iránti vágyakozás, amely a házastársak békés szeretetére vigyázott, és amely, miként az értelem döntése a megfelelő működésre irányítja a kezeket és a lábakat, ugyanúgy megparancsolta a szaporodást a nemző szerveknek, hogy a Paradicsomban²²³ csodálatos módon utódokat nemzzenek a testi vágy tüze nélkül, miként csodálatos módon, szülési fájdalmak nélkül zajlott a születés; vagy pedig <a másik feltevés szerint>, ha már ott is létezett az a testi vágyakozás, akkor semmiképp sem volt olyan, amilyen terhesnek és gyűlöletesnek most gondolják azok, akik harcolnak ellene, akár házastársi, akár özvegyi, akár pedig szűzi tisztasággal. Mert akkor támad fel, amikor nem szükséges, tolakodó és istentelen kívánságokkal nyugtalanítja még a hívők és a szentek szívét is, és <a testi vágnak> ezek a rendetlen feltámadásai, bár semmiképpen sem nyugszunk meg bennük, hanem inkább ellenállunk nekik, mégis ha lehetséges volna, hogy egy szent vágy megadná nekünk, nem akarnánk, hogy bennünk legyenek, miként egy napon nem is lesznek többé <bennünk ezek a vágyak>. Mert maga a tökéletes jó, amiről az apostol azt hirdette, hogy ebben az életben még nincs meg a szentekben, mondván: “kész vagyok ugyan akarni a jót, de arra, hogy tegyem is, nem vagyok képes”²²⁴. Mert nem azt mondja, hogy “tenni” (facere), hanem azt, “megtenni” (perficere), mert az ember tesz úgy jót, hogy nem ért egyet efféle kívánságokkal, de nem teszi meg a Jót, mert ki van szolgáltatva ezen kívánságoknak. “Mert nem a jót teszem, amit akarok, hanem a rosszat, amit nem akarok.”²²⁵ De nem cselekedett mindenképpen rosszat, kiszolgáltatóan tagjait a gonosz vágyak kielégítésének, hanem azokról a vágyakozással teli szenvedélyekről mondta ezt, és ha nem értett velük egyet, nem hajtotta végre azt, amire azok a szenvedélyek hajtották, hanem ama rossz vágyak hatására cselekedte őket, amelyeket nem akart birtokolni.

²²³ Teremtés 3,16

²²⁴ Rómaiaknak 7,18

²²⁵ Rómaiaknak 7,19

Végül hozzáfűzi: “ha pedig azt teszem, amit nem akarok”²²⁶, azaz, bár nem értek egyet a vágyakozással, - nem akarok vágyakozni és mégis vágyakozom, - “akkor már nem is én cselekszem, hanem a bennem lakó bűn”²²⁷. Ennek a bűnnek a vétke a nemzésből ered, és <a keresztségben való> újjászületéssel megszűnik, amikor minden bűn megbocsáttatik. Mégis marad valamennyi ereje, és a fertőzésnek valamiféle ártalmas hatása a véték feloldása után is megmarad a romlandó és halandó testben, ami ellen az újjászülető ember, ha <ez erényben> előrehalad, hadakozik. Mert ha nem tartott is meg teljes önmegtartóztatást, hanem csak a házastársi tisztaságot, önmagának is harcolnia kell azzal a testi vágygal szemben, hogy ne legyen csapodár, hogy ne paráználkodjék, és hogy ne mocskolja be magát valami halálhozó és istentelen csúfsággal, és végül, hogy ne használja házastársát mértéktelenül, akivel egyetértésben egy bizonyos ideig meg kell tartóztatnia magát a testi érintkezéstől, hogy legyen idejük az imádkozásra²²⁸, és azután térjenek vissza ismét ahhoz, “nehogy a sátán megkísértsen benneteket, mivel nem tudtok megtartóztatásban élni”²²⁹, ezt az apostol engedményként és nem parancsként mondja nekik²³⁰. Ezt bizony kevésbé vették figyelembe, amikor a házasságot kedvezésképpen megengedettnek vélték, de nem így van, egyébként is távol álljon ez tőlünk, hogy a házasság bűn. Amikor ugyanis engedményt adnak, valójában jóváhagynak és megbocsátanak egy vétket, de az apostol kedvezésképpen megengedi a házastársaknak azt az összefekvést is, amire nem az utódnemzés gondja készítet, hanem amire a vágyak kielégítésére irányuló önmegtartóztatás hiánya ösztönöz, nehogy épp ezért kövessenek el kárhozatos vétkeket, ha ezeket az engedményeket nem teszi meg. Mindazonáltal, ha némely házások nagy szemérmességükkel kitűnnek is a házassági erényben, és úgy, hogy csak a nemzés céljából egyesül a két nem, már megkereszteltekként, és ezért mint újjászületettek élnek, bármely utód születik is tőlük azon testi vágyakozás következtében, amely nem jó, de amelyet ők a házasság iránti helyes vágyuk miatt jól használnak, <a gyermek> magával hozza az eredendő bűnt. Ez nem szűnik meg más módon, csak <a kereszteléssel történő> újjászületés révén, és kétségkívül ránehezedik arra, akit nemzettek, hacsak nem születik ő maga újjá, miként a

²²⁶ Rómaiaknak 7,20

²²⁷ Rómaiaknak 7,20

²²⁸ 1 Korinthusziaknak 7, 5

²²⁹ 1 Korinthusziaknak 7,5

²³⁰ 1 Korinthusziaknak 7,6

fityma, amit ha nem távolítanak el a körülmetéléssel, megtalálható a körülmetélt fián is, ha nem metélték körül őt magát is.²³¹

8. Ha tehát megvolt a Paradicsomban a testi vágyakozás, hogy annak segítségével fiakat nemzzenek a házasság áldásának betöltésére az emberek megsokszorozásával, nem mindenképpen ilyen volt, mint amilyen most, amikor a szenvedélye különbség nélkül irányul megengedett és meg nem engedett dolgokra; igen sok gyalázatos dologra visz rá bennünket, ha hagyják, hogy elérje célját, bármi legyen is az. Ez ellen harcolni kell, hogy a tisztaságot meg lehessen őrizni. De - ha mégis volt ott <a Paradicsomban> valamiféle testi vágy - az olyan volt, hogy a test sohasem vágyakozott a lélek ellenében²³², hanem csodálatos békességben nem ment túl az akarat parancsán, soha nem volt máskor jelen, csak ha szükség volt rá, soha zabolátlan vagy meg nem engedett gyönyör révén nem fészkelte be magát a gondolkodó ember lelkébe, semmi elítélendő nem volt benne, amit a mértékletesség gyeplőjével kellett volna megzabolázni, vagy az erény fáradozásával legyőzni, hanem használója akaratát, amikor szükséges volt, könnyű és egyetértő engedelmességgel követte. Most tehát, mivel <a testi vágy> nem ilyen, és épp az ellenkezőjét kell az erkölcsi tisztaságnak leküzdenie, úgy hogy bevallják, hogy <a testi vágyat> beszenyezte a bűn, és e miatt a szenvedély miatt szégyenkeznek most azok, akik előbb meztelenek voltak és nem szégyenkeztek²³³, és csak a szűznek a fiát csodálják, akiről nem mondhatják, hogy ennek a testi vágnak a segítségével fogant, és aki nem hozta magával az eredendő bűnt.

Bocsáss meg, hogy levelem terjedelmével terhére voltam szent figyelmednek, nem azért azonban, hogy téged tanítsalak, hanem azért, hogy megcáfoljam előtted az ő rágalmaikat.

²³¹ 1 Korinthusziaknak 7,18-19

²³² Galátáknak 5, 17

²³³ Teremtés 2,25

A 7* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ FAUSTINUS *DIACONUS*NAK²³⁴

1. Bár azért irányítottak Galliába Heraclius *presbyter*²³⁵ ügyében, hogy keress egy hajót²³⁶, mégis élve az alkalommal ösztönözd Novatus testvéremet²³⁷ és püspöktársamat, hogy méltóztassék foglalkozni egy egyházi ügygel.

Arról a pénzüsszegegről van szó, amelyet Bassus özvegye adott át megőrzésre, miután július elsejéig haladékat kért, és mivel a közbenjárónak²³⁸ <akinél a pénzt az özvegy letétbe helyezte> Felicianus *tribunus* később azt írta, hogy ne adja ezt a pénzt az egyháznak, amelyről Sebastianus *comes*²³⁹ azt írta, hogy oda kell adni. Olyan ügy ez, amelyről neked kell majd tájékoztatnod a püspököt. Néhány évvel ezelőtt ugyanis, amikor még élt Florentinus *domesticus*²⁴⁰, Bonifatius *comes*²⁴¹ úgy adományozott egy bizonyos összeget az egyháznak, hogy két embernél legyen erről bizonylat, amely személyeknél Bassus *tribunus* a pénzt annak rendje és módja szerint letétbe helyezte, és tőlük a letétbe helyezésről saját nevére kiállított nyugtát²⁴² kapott. A két ember közül az

²³⁴ Egy azonos nevű *diaconus*, akiről Augustinus a *Sermones* 356,4-ben is beszél, állami katonai szolgálat után állt szerzetesnek, és ekkor szétosztotta javait kolostori szerzetestársai és egyházmegyéje szegényei között.

²³⁵ Hippói pap, akit 426. szept. 26-án Augustinus utódjának jelölt ki a Basilica Pacisban. Lsd. Ep. 213.

²³⁶ Az itt található kifejezésből nem világos, hogy egy egész hajóról, vagy csak valamelyik hajón egy helyről kell Faustinusnak gondoskodnia.

²³⁷ Sitifis püspöke volt 403-tól 440. aug. 23-ig.

²³⁸ A *sequester* az a személy, akinél egy olyan dolgot helyeztek letétbe, zároltak, amiért pereskedtek, így definiálja Modestius *Digesta* 50,16,109 és Aulus Gellius *Noctes Atticae* 20,11.

²³⁹ *Comes militiae*, Bonifatius *comes* veje, katonai pályát futott be egészen a *comes Africae* helyetteséig 426-427-ben, amikor Bonifatius Itáliában tartózkodott.

²⁴⁰ Az itt említett tisztség a *comes Africae* segítőjét jelentette. A cím a *Cod. Theod.* 6,24,8-ban található, a császári testőrcsapatok válogatott katonáit jelentette, akik külön testületet alkottak, de alsóbb funkcionáriust is jelölhetett, az adók behajtásával megbízott hivatalnokot. Itt inkább az utóbbiról lehet szó.

²⁴¹ Az *africai* császári adminisztráció jelentős személyisége, előbb *tribunus*, majd a *comes Africae*. Augustinus jelentős levelezést folytatott vele, lsd. Ep. 185, 189, 220.

²⁴² A latin szövegben szereplő *pittacium* egy vagy több fatáblából állt, amelyet viasszal vagy kátránnyal (ebből ered a görög neve) kentek be, és fémpálcikával rövid szöveget írtak rá, amely tartalmazta az ügyletben szereplő összeg leírását, és ezt őrizték meg mint bizonyítékot a pénzátadásra vonatkozóan. Ez

egyik a pénznek azt a részét, ami nála volt, kész volt visszaadni az egyháznak, az elismervényét pedig, amelyet Bassusnak állított ki, visszakérte. De Bassus már meghalt, és az elismervények a feleségénél maradtak. Kifizetett mégis valamennyi pénzt az egyháznak, ha nem tévedek kb. 80 solidust²⁴³, amely pénzt az egyház, mintha csak sajátját kapta volna kézhez, saját szükséges kifizetéseire fordított. Azután maga a pénztárnok²⁴⁴ is meghalt, örökösöket hagyva hátra.

Később Bassus özvegye Hippóba jött, és a pénz hátralévő részét, amely az összeg nagyobb hányada volt, a pénztárnok örököseitől solidusokban megkapta, és a letétbe helyezett pénz nyugtáját visszaadta nekik. Azt mondta <az özvegy>, hogy kész ugyanezt a solidus összeget megfizetni az egyháznak, és visszaadni a nála maradt nyugtáját annak az embernek, akinél a pénz másik fele volt, mondtuk ugyanis, hogy a pénzt két embernél helyezték letétbe. Azt mondta tehát <az özvegy>, hogy egyrészt azokat a solidusokat, amelyeket az egyik ember örököseitől kapott, másrészt a másiknak a nyugtáját vissza akarja adni az egyháznak, férjének saját kezűleg írott kötelezvényét²⁴⁵ pedig, amit ebben az ügyben adott a *comes*nek, vagy adják vissza neki, vagy pedig ha visszaadni nem lehet, érvénytelenítsék.

Miután ez megtörtént, nem akarta többé visszaadni az egyháznak azt, amiről előbb még azt állította, hogy vissza akarja adni, hanem közbenjárónál helyezte el, és július elsejéig haladékat kért. Azután Hippóból Sitifisbe²⁴⁶ utazott, vagy azért, hogy ott valamit elintézzon, ahogy mondta, vagy azért, hogy tovább menjen Tipasába²⁴⁷. De néhány nap múlva Felicianus *tribunus* írt a közbenjárónak, hogy az asszony akarata szerint ne adja oda a solidusokat az egyháznak, amelyekkel kapcsolatban Sebastianus

az irat két példányban készült, a felek közül mindegyik megőrzött egyet, amelyet zsinórral átkötöttek és lepecsételtek, és csak peres ügy esetén nyitották fel bíró előtt.

²⁴³ Aranypénz, amely eredetileg 25 denariust ért.

²⁴⁴ A *collectarius* (bankár) az a személy, akinél pénzt helyeztek letétbe és erről írásos elismervényt adott, számla ellenében pedig kifizetéseket is végrehajtott, ami a megelőző időszak *collectarius*aival kapcsolatban nem bizonyított, akik főleg pénzt váltottak.

²⁴⁵ *Chirographum*: magánokirat, amely egy kötelezettségvállalást tanúsít, és az adós állítja ki vagy írja alá.

²⁴⁶ Ma Setif, római kolónia, Mauritania Sitifensis fővárosa, Novatus püspöki székhelye, kb. 220 km-re Hippótól délnyugatra.

²⁴⁷ Tipasa, mai Cherchell, Mauretania Caesariensis városa, 30 km-re Cesarea-tól. Nem szabad összekeverni azzal a Tipasával, amely Thagastétól 50 km-re délnyugatra található.

comes azt parancsolta, hogy az özvegy adja át, miután férjének saját kezűleg írott elismervényét érvénytelenítették.

2. Kérd meg tehát Novatus testvért, hogy méltóztassék az ügyet lelkiismeretesen kivizsgálni, hogy a legkevésbé se tűnjék úgy, hogy mi az özvegyet büntetjük, és ha kiderítette, hogy az a pénz az özvegyet illeti, figyelmeztesse erre Sebastianus *comest*, leginkább a pénz miatt, amit az egyház már mintegy sajátjaként elköltött. Mert nem kerül nagy fáradságba, hogy azt a pénzt visszaadják az asszonnak, nehogy az egyháztól bíróság útján követeljék vissza. Ha pedig a püspök azt derítené ki, hogy a nő követelése nem jogos, akkor azt tegye, hogy parancsolja meg a közbenjárónak, amit nála letétbe helyeztek, azt adja vissza, félretéve Felicianus *tribunus* tiltását, vagy bocsássa az egyház rendelkezésére. Ha pedig az asszony nincs Sitifisben, ügyeljen arra Novatus testvér, hogy mit válaszol innen Felicianus *tribunus*, és az az ügy jusson tudomására Sebastianus *comes*nek, aki azután képes elrendelni azt, amit jogosnak ítél.

A 8* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ VICTORNAK²⁴⁸, SZENT TESTVÉRÉNEK AUGUSTINUSTÓL

1. Kegyeskedjél megfontolni azt, hogy mennyire kedves számomra Szentségednek mind élete, mind jó híre. Ha igazak azok a dolgok, amelyeket a zsidó Licinius panaszolt el nekem, nagyon elszomorítanak engem. Mert ő a magával hozott iratokkal bebizonyította nekem, hogy megvásárolt bizonyos földeket azoktól, akiknek korábban azt anyja eladta, és a terület egy részét a feleségének adományozta, amikor őt nőül vette. De amit panaszképpen hozzáfűzött, teljességgel hihetetlen, hogy Szentséged ennek az embernek idős anyjától mindent megvásárolt volna, és azt a személyt, aki a legteljesebb jogon birtokosa volt a földnek, kizárta volna tulajdonából, és amikor ő nálad veled szemben panaszt emelt, azt válaszoltad volna neki: “Én megvettem, <ha> anyád jogtalanul adta el nekem, vele pereskedjél! Ne követelj tőlem semmit, mivel semmivel sem tartozom neked!”

Ha hazudott nekem ebben a dologban, méltóztasd megírni, ha pedig azért láttad jónak ezt válaszolni, mert nem ismered a jogot, a te Kedvességed meg fogja ezt érteni: a birtokost semmilyen jogon sem lehet kizárni, és az a nő jogtalanul adta el azt, amit saját tulajdonaként birtokolt a fia, még ha talán a föld egy része az anyát illette is. Ugyanis <az anyának> törvényszéki ítélettel kellett volna pert nyernie a fiával szemben, és akkor eladhatta volna azt, ami felett a fiával szembeni győzelem után már rendelkezhetett volna. Ugyanis itt egy vagyoni jogi perről van szó. Mert köztudomású, hogy nem közvetlenül a saját anyjával pereskedik, hanem azzal, aki a javait elfoglalta, és nem akarom, hogy ebben az esetben testvérem legyen ez a személy. Igen gyűlöletes az ilyesmi és idegen a te szokásaidtól.

Ha tehát az igazat mondta nekem, méltóztassál neki visszaadni a javait, és az anyjától szerezd vissza az árát, ha már kifizetted. Ha esetleg az anyja nem akarná visszaadni neked a pénzt, ez a fiú úgy sem veszítheti el a vagyonát, mert szükségszerűen vissza kell kapnia, mert így rendelkezik a jog, és így mondják ki a törvények. Kérlek téged, hogy gondolkodj el azon, amit az apostol mond: “se zsidót, se

²⁴⁸ Victor valószínűleg püspök volt, mivel Augustinus *Veneratio Tua*-nak titulálja, de nem tudjuk, hogy melyik egyházmegye élén állt.

görögöt, se az Isten egyházát ne botránkoztatassátok meg”²⁴⁹. Mert jobb ha kedves testvéred figyelmeztetésére teszed meg azt, ami jogos, mintsem hogy az ügy püspöki bíróság elé kerüljön.

2. Miután megkérdeztem tőle, hogy nem követett-e el véletlenül valami jogtalanságot az anyjával szemben, és ha így van, te nem miatta akartál-e ilyen módon megrovással élni a birtoklás legcsekélyebb vágya nélkül, hanem inkább azért, hogy ezzel a fiút megfélemlítsd. Erre ő azt válaszolta: az anyja panaszkodott, hogy megsértette őt felesége és annak szolgálólánya, ő azonban semmi jogtalanságot nem követett el. Ezért kérem Szentségedet, hogy ha így áll a dolog, vagy a fiút vesszőztesd meg az anyja jelenlétében, már amennyiben a fiút az anyjával szemben valóban vétkesnek találtad, mivel <Licinius> maga is azt mondta, hogy ebben az esetben szívesen eltűri az ütleget, vagy pedig a feleségét fenyíttesd meg ostorral, ha ő a vétkes, mivel a feleség is kaphat fegyelmező büntetést anyósa jelenlétében, Tisztelendőséged ítélete révén, a saját férjétől. Mert a szolgálóval kapcsolatban könnyű az eset, mivel a fiú anyja sokkal könnyebben megbüntetheti őt. Ha ezt eddig nem tette, ez azért volt, mondja a fiú, mert nem tudta, hogy milyen jogtalanságot követett el a szolgáló az anyjával szemben. Ő ugyanis azt mondja, hogy az anyja csak azután panaszkodott, miután már eladta a birtokokat.

²⁴⁹ 1 Korinthusziaknak 10,32

A 9* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ ALYPIUSNAK²⁵⁰, SZENT TESTVÉRÉNEK AUGUSTINUSTÓL

1. Megkaptam Szentséged emlékeztetőjét a szeptember Kalendaeja előtti hetedik napon (augusztus 26-án) és a hatodikon (augusztus 27-én) válaszoltam is rá, már láttam Commodianus *presbytert*, és az ő közvetítésével írtam neked valamit, ami az igazat megvallva nem az ügyre vonatkozott, mert nem emiatt akartam őt látni, hanem mert aggódtam, hogy véletlenül valami olyan történt ezzel az emberrel, amit az ész nem képes igazolni, tudni akartam, hogy mi módon történtek azok a dolgok, amelyekről panaszkodott. Miután ő értesített mindenről, úgy láttam, hogy ha a ti ítélőszéketek elé fog kerülni az ügy, semmit sem kell tenni, hacsak nem azt, hogy adassék elő, mi történt ennek a *presbyternek* az ügyére vonatkozóan. Ami az elszenvedett bántalmazást illeti, amellyel kapcsolatban Coelestius pápa azt akarta, hogy egyedül az legyen megtorolva, nem tudott nekem semmit sem mondani, mivel azt válaszolta, hogy neki nincs tudomása róla. Ezért kétely maradt bennem ezzel a dologgal kapcsolatban, nehezen tudom megérteni, hogy azok, akik őt azzal a nővel rajtakapták, aki apácafogadalmat tett, és akit ő a gyalázat játékszeréül vitt el hazulról, tartózkodtak volna vele szemben a testi erőszaktól.

2. Mert tudod, mennyire szokott bennünket foglalkoztatni ez a kérdés, azaz hogy milyen módon maradnak büntetlenül ezek a rossz tettek, anélkül, hogy az Egyház tekintélye csorbát szenvedne, vagy hogyan kell az Egyház által megtorolni az ilyesmit, ha már egyszer a polgári törvények révén nem lehet. Mit fog tehát tenni egy püspök vagy a *clericusok*, ha ilyenfajta vétekről van szó, ami nem akármilyen, hanem súlyos bűn? Ezért azután ezt kellett volna először megvizsgálnia azoknak, akik úgy gondolják, hogy semmiképpen sem kell testi büntetést kiszabni valakire, leginkább olyan emberekre nem, akik az egyházi kiközösítésre ügyet sem vetnek, akár azért, mert nem keresztények vagy nem katolikusok, akár azért, mert úgy élnek, hogy szinte nem is azok. Ha pedig azok a tisztségek számítanak, amelyeket ki-ki a világi életben visel vagy

²⁵⁰ Alypius, Thagaste püspöke, Augustinus közeli barátja volt, akit a *Confessiones*-ban és a levelekben is sokszor említ. A megtérés után követte Augustinust Cassiciacumba, onnan Thagastébe, majd Hippóba. Valószínűleg keresztény bölcsességének és jogi képzettségének köszönhetően Coelestius pápa őt bízta meg a püspöki bíróság elnöki tisztjével abban az ügyben, amelyről a jelen levél szól.

viselt, nem szabad nekünk a tiszteletüket ilyen bűncselekmények kapcsán csökkenteni vagy megszüntetni, hogy ilyenfajta büntetés miatt szűnjék meg a rossz cselekedet féktelensége azokban, akiket nem vagy képes sem oszlophoz kötni, sem ütlegekkel megfegyelmezni. Habár tisztségük van a *curiában* vagy a *forumon*, és úgy tűnik, hogy az, akiről szó van, ilyen tisztséget tölt be, mégis a templomban akarnak táncolni, nem látom, hogy hogyan kímélhetnék őket azok, akik kezükben tartják a hatalmat, amellyel kiróják rájuk az ütlegek fenyítékét, és mindenképpen sokkal súlyosabb dolog egy nőt, aki életét felajánlotta a szentségnek, alávetni a maga érzékiségének, mint ha valaki a templom falain belül merészel táncolni.

3. Mit kell tehát tenni ilyen esetekben és az olyan személyek kapcsán, akiket ilyen dolgok vádjával fognak el? Először is meg kell vizsgálni és meg kell határozni, hogy kik azok, akik érvényes ítéletet akarnak hozni, amikor ezekről a dolgokról ítélnék; egyébként ha hagyjuk magunkat megindítani panaszaitól, amikor testi fenyítést kapnak, és nem a tetteik vannak ránk hatással, amikor Istennel szemben a legelvetemültebb jogtalanságot követik el, és felháborító könnyelműségükkel megszenteltelenítik a tisztesség ékességét, az egyház szentségét, vagy pedig, ha a gyalázatos embereknek azok a gonosz tettei, amelyeket az egyházon belül követnek el elvetemült merészséggel, csak annyira zavarnak bennünket, hogy kis büntetéssel sújtjuk azokat a tetteket, amelyeket szokás szerint eltűrnek, azokat pedig, amelyeket az Isten törvényével szemben mint nagy bűnöket követnek el, úgy véljük, hogy büntetlenül kell hagynunk, vagy nem vagyunk képesek megtalálni, mi módon kell megtorolni őket, akkor nem látom, hogy miképpen fogunk ítéleteinkről számot adni a mi Urunknak.²⁵¹ Előbb tehát meg kell keresni, meg kell találni, meg kell állapítani a szabályszerű büntetést az elvetemült gonoszokkal szemben, és csak később kell megtorolni, ha bebizonyosodott, hogy nem a szabályszerű vagy éppenséggel túlzó büntetést rótták ki rájuk, míg eldől, hogy milyen ítéletet is kell hozni Isten azon szolgálóival szemben, akik Uruk házában védelmében összehasonlíthatatlanul kevesebbet tesznek a bűnösökkel szemben, mint ami az állami törvényekből következik, hogy legyen valami, amitől félnek azok, akik nem félnek attól, hogy a püspökök vagy a *clericusok* ugyanazokat a polgári törvényeket alkalmazhatják ellenük, ennek a nyomát sem látom.

4. Mégis úgy vélem, sőt nem kételkedem benne, hogy ha a mi szerencsétlen fiunk írásos beadványában feltárt mindent, amit saját maga elkövetett, akkor a

²⁵¹ Máté 12,36 és Zsidókhöz 13,17

tiszteletreméltó pápa semmiképpen sem gondolja majd úgy, hogy a panaszt tévőt jogorvoslat illeti meg, mert a *clericusok* megverték, kivéve azt az esetet, ha az, aki vele ezt tette, véletlenül túllépte a keresztény mértéktartást. Úgy vélem azonban, hogy ez az ember Szentségek bírósága előtt nem tagadhat le egy ennyire nyilvánvaló dolgot, azaz saját tettét, amelyet beadványában elhallgatott. De már ha az egyházi bíraskodásban nem tartjuk meg azt az igazságszolgáltatást, amit az állami törvények előrelátóan megszabtak, hogy ne egykönnyen zaklassanak méltánytalanul valakit császári rendelet erejénél fogva, és hogy ne nyerje el a kért jótéteményt a császártól, és ne maradjon büntetlenül senki, aki a császárhoz címzett panaszban elhagyott valamilyen körülményt, amely ügyére vonatkozik. <Sőt ellenkezőleg:> azt, aki ezt tette a Szent Székhez címzett beadványában, nyilvánvalóan nem csak a püspököknek ne legyen szabad megbüntetniük, hanem még jogorvoslást is kelljen neki adni, hát erről nem is tudom, hogy mit mondjak...

A 10* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ ALYPIUSNAK²⁵², SZENT TESTVÉRÉNEK AUGUSTINUSTÓL

1. Amint visszatértek szent testvéreink és püspöktársaink, bár én nem láttam őket, mégis levelükben figyelmeztettek engem, hogy ha valamit írni kívánnék Szentségednek, küldjem Karthagóba. Tollba mondtam hát azokat a dolgokat, amelyekkel üdvözöllek téged, és újra meg újra azt is kívánom, hogy viszontlássam testvéri lényedet, miközben nő ama visszatérésedbe vetett reményem, amelyet leveledben jeleztél. De már válaszoltam, hogy a te emlékeztetőddel együtt megérkeztek hozzám Iulianusnak²⁵³ és Caelestiusnak²⁵⁴ a könyvei, amelyeket fiunk Commilito²⁵⁵ *diaconus* közvetítésével küldtél, és nagyon csodálkozom, miért nem gondoltál rá, hogy értesítsenek engem Turbantius²⁵⁶ javításáról, akinek Iulianus ama négy könyvet címezte. Ugyanis egy olyan embertől, akiről nem vagyok képes azt mondani, hogy hazudott, hallottam, hogy Iulianus egy elég alázatos gyónásában elítélte ugyanazt az eretnekséget és Coelestius pápa be is fogadta a katolikus megbékélésbe. Inkább azt gyanítottam, hogy <csak> elfelejtkeztél erről, mikor nekem írtál. Tehát, bár ezeket már előzőleg megírtam, ám még most is emlékeztetni akartalak rá, feltéve hogy véletlenül előbb kapja meg Szentséged ezt a választ, mint azt, amit előbb írtam. Közben a papírjaim között megtaláltam annak az emlékeztetőnek a másolatát, amelyet magadnak írtál, mikor először küldtek a zsinatról az udvarhoz²⁵⁷, és miután újra elolvastam, láttam, hogy sok szükséges dolgot akkor nem tudtál elintézni, és kihúztam néhány olyan dolgot,

²⁵² Alypiusról lsd. a 9* levél címzéséhez írt jegyzetet.

²⁵³ Iulianus 380-385 körül született és 416-ban lett Aeclanum püspöke. Dühös pelagianus volt, műve a *Quattro libri ad Turbantium* válasz az augustinusi *De nuptiis et concupiscentia* első könyvére.

²⁵⁴ Caelestius, római jogász a pelagianus eretnekség fő szószólója. 410 után Carthagóba menekült, ahol azt remélte, hogy pappá szentelik, de eretnekség miatt bevádolták. A 411-es carthagói zsinat elítélte, ezt az ítéletet 417-ben Innocentius pápa is megerősítette. Utóda Zosimus előbb felmentette Caelestiust az eretnekség vádjá alól, majd az afrikai püspökök nyomására mégis újra megerősítette az eretnek elítélését.

²⁵⁵ Commilito egy diakónus volt, akiről nem tudunk semmi közelebbit, egy hippói *clericus* lehetett.

²⁵⁶ Turbantius a Iulianust követő püspökök egyike, később visszatért az ortodox katolicizmushoz.

²⁵⁷ A *comitatus* terminus Constantinus után nemcsak a császári udvar *comeseinek* összességét jelenti, akik a császár tanácsadó testületét alkották, hanem magát a császári palotát is, az udvart vagy a császári bíróságot. Alypius első missziója az udvarnál 419-ben történt, 420-ban tért vissza Afrikába.

amelyek azóta vagy megtörténtek, vagy ma nem tűnnek nagyon sürgősnek, úgy gondoltam, hogy elküldöm ezt neked arra az esetre, ha talán most megtárgyalják őket.

2. De hozzáteszek még mást is: igen sokan vannak Africában azok, akiket a nép nyelvén “mango”-knak (emberkalmároknak) neveznek, akik Africát nagy részben megfosztják lakosságától és akiket ők megvásárolnak és átszállítanak a tengerentúli provinciákba, csaknem mindannyian szabad emberek. Mert alig néhányan vannak olyanok közöttük, akiket a szüleik adtak el²⁵⁸, és nem 25 évre veszik meg őket munkára, mint ahogy a római törvények engedik, hanem egyenesen úgy veszik meg őket, mint rabszolgákat, és úgy adják el őket a tengerentúlra, mint rabszolgákat, igazi rabszolgák pedig, akiket az uruk adott el, igen ritkán vannak közöttük.

Továbbá a kereskedőknek ebből a sokaságából jött létre azután a csapdaállítók és az emberrablók mérhetetlen sokasága, akik csoportokba verődve, ordítózza, szörnyű külsővel, ami vagy egy katonához, vagy egy barbárhoz illik, állítólag megtámadnak egyes félreeső és elvadult helyeket, ahol kevés ember él, és erőszakkal elhurcolják azokat, akiket <azután> ezeknek a kereskedőknek eladnak.

3. Nem említem azt, aminek a híre a minap érkezett el hozzánk, miszerint egy kisebb birtokon ilyenfajta támadás során rabolták el a nőket és a gyerekeket, hogy eladják őket, miután a férfiakat megölték; de hogy hol történt ez, ha egyáltalán valóban megesett, nem mondták. De én magam is megkérdeztem egy lányt azok közül, akiket egyházunk szabadított meg ebből a száanalomra méltó fogságból, hogy mi módon adták el az emberkereskedőknek. Azt válaszolta, hogy őt a szülei házából rabolták el. Aztán megkérdeztem, hogy egyedül találták-e ott, mire azt válaszolta, hogy a szülei és a fivérei jelenlétében történt a dolog. Ott volt az a bátyja is, aki eljött érte hozzánk, hogy visszakapja, és mivel a lány még kicsi volt, a bátyja tárta fel előttünk, miként történt a dolog. Azt mondta: éjszaka rohantak rájuk ezek a rablók, és ők inkább elrejtőztek előlük, úgy, ahogy tudtak, mintsem hogy ellenállni merészeltek volna, mert azt hitték, hogy barbárok.

De ha nem rabszolga-kereskedők lettek volna, nem azok a dolgok történtek volna. Úgy vélem, hogy *Africának* erről a bajáról ott sem hallgat a hír, ahol ti éltek. Ez a baj összehasonlíthatatlanul kisebb volt még akkor, amikor Honorius császár törvényt

²⁵⁸ A szüleik által eladott gyerekekről beszél az Ep. 24*,1 is.

adott Hadrianus²⁵⁹ praefectusnak az ilyenfajta kereskedelem megzabolázásáról, és úgy rendelkezett, hogy az ilyen istentelen kereskedőket ólomgolyós korbáccsal²⁶⁰ kell megbüntetni és javaikat el kell kobozni, majd örökös száműzetésbe kell őket küldeni. Abban a törvényben még szó sincs azokról, akik olyan szabad személyeket adnak el, akiket csapdába ejtettek és elraboltak, mert csaknem kizárólag ezt teszik, hanem általánosságban mindenkiről, aki eladásra szállít családokat a tengerentúli provinciákba. Olyannyira, hogy megparancsolta: adják ezeket a rabszolgákat a kincstárnak²⁶¹, és ezt semmiképpen sem mondaná ki a törvény, ha szabad emberekről lenne szó ilyen esetekben.

4. Ezt a törvényt csatoltam ehhez az emlékeztetőmhöz, bár Rómában talán könnyebb megtalálni. Hasznos lehet ez ugyanis ennek a ragályos dögvésznek az orvoslásához, de mi csak annyiban éltünk vele, amennyiben lehetővé teszi az emberek kiszabadítását, és nem alkalmaztuk ama kereskedők megbüntetésére, akik annyi és oly nagy bünt követnek el. Elijesztjük ugyanis ezzel a törvénnyel azokat, akiket tudunk, és nem büntetjük őket, sőt még félünk is tőle, hogy véletlenül mások ezeket az embereket, akik bár kárhozatosak és elítélendők és rajtakaptuk őket a bűnön, ennek a törvénynek a segítségével akarják a kiszabott büntetésben részesíteni. Ezért inkább azt írom Boldogságos Személyednek, hogy ha lehetséges, a legkegyesebb keresztény elvek szerint hozzon döntést, hogy ne az a veszélyes ítélet várjon rájuk, amely ebben a törvényben meg van határozva, vagyis az ólomkorbáccsal való megfenyítés, ami miatt könnyen meghalhatnak, amikor az egyház segítségével az embereket megszabadítják tőlük. És még talán azért is szükséges ugyanezek elnyomására nyilvánosságra hozni ezt a törvényt, nehogy, miközben mi félelemből habozunk ezeket megcselekedni, szerencsétlen szabad embereket hurcoljanak örökös szolgaságba, mert ha mi nem teszünk semmit az érdekükben, ki olyat lehet egykönnyen találni, aki ha van valami hatalma a partokon, ne adjon bérbe hajókat e kegyetlen szállítmányozás céljára, mintsem a szerencsétlenek közül valakit akár keresztényi, akár emberi könyörületből a hajóból kirakjon vagy ne engedje, hogy valakit behajózzanak?

²⁵⁹ Hadrianus, Itália, Illyria és Africa *praefectus praetorió*ja volt 401-405 és 413-414-ben. Honorius hozzá címezte törvényét, amely nem maradt ránk.

²⁶⁰ Makk alakú ólom vagy bronznehezékekkel ellátott korbács.

²⁶¹ Itt a császár magánkincstáráról van szó.

5. És amely hatalmasságoknak és hivataloknak gondja ez a törvény, hajtsák végre, akár más intézkedéssel együtt, amit ezzel a dologgal kapcsolatban hoztak, hogy Africát ne fosszák meg többé őslakosaitól, és mindkét nembeli emberek oly nagy sokasága - csapatonként és tömegesen mintegy szüntelen folyamatban - ne veszítse el szabadságát még csúfosabb módon, mint ha barbár fogságba esett volna, <a tisztségviselőknek> kell gondoskodniuk erről. A barbároktól ugyanis, ha az ő fogságukba estek, igen sok embert visszavásárolnak, de akiket átszállítottak a tengerentúli provinciákba, azok már nem találják meg a visszavásárlás lehetőségét, és amikor a római katonaság jól és szerencsésen visel háborút a barbárokkal, akkor még szembe is szegülnek, hogy a rómaiak ne kerüljenek barbár fogságba. De ki áll ellen ezeknek a kereskedőknek, akik nem akármilyen élőlényekkel, hanem emberekkel kereskednek, és nem valamiféle barbárokkal, hanem római provincialakókkal, és annyira elterjedtek mindenfelé, hogy árat kínáló kezükbe adják az akár erőszakkal elrabolt, akár a csellel törbeccsált embereket mindenütt és mindenünnen, ki áll ellen ezeknek a római szabadság nevében, nem mondanám, hogy a közös, hanem a személyes szabadság nevében?

6. Mi több: el sem lehet mondani, hogy hányan vetemedtek erre a gonosz üzletre a vak pénzvággy miatt és mintegy ezen betegség ragálya következtében. Ki hinné, hogy akadt nálunk Hippóban is olyan nő, akinek szokása volt a gidabbai²⁶² nőket favásárlás ürügyén kelepcébe csalni, bezárni, megverni és eladni? Ki hinné, hogy egyházunk egyik eléggé tehetős²⁶³ *colonusa* saját feleségét, fiainak anyját adta el, bár a nőnek semmiféle vétke sem volt, ami sértette volna őt, csak ennek a ragálynak a tüze hajtotta? Egy húsz év körüli ifjút, egy okos számvevő írnot pedig a kolostorunkból csábítottak el és adtak el, és alig lehetett egyházunk közbenjárására kiszabadítani.

7. Ha csak azokat az ilyenfajta bűnöket akarnám fel sorolni, amelyeket magunk tapasztaltunk, sehogyan sem tudnék a végére érni. Egy példát hallgass meg, ebből az összes többit kikövetkeztetheted, ami egész Africában, annak minden partján megtörtént. Körülbelül négy hónappal azelőtt, mielőtt ezt a levelet írtam volna, különböző vidékekről, leginkább Numidiából összeterezt embereket hajtottak ide

²⁶² Numidia egyik Hippóhoz közeli hegyét hívták Gidabbának.

²⁶³ A szövegben szereplő *idoneus* azt jelenti "megfelelő, alkalmas, képes", de itt azt jelenti, hogy valaki, aki megfelelő anyagi forrással rendelkezik, ez a szó szokásos értelmezése a jogi szövegekben, ahol olyan személyeket jelöl, akik képesek egy tisztséget betölteni, vagy egy adót megfizetni.

galáta²⁶⁴ kereskedők - ugyanis ők mohón vagy csak ennek vagy nagyrészt ezeknek az üzleteknek szentelik magukat - hogy a hippói partról átszállítsák őket. Volt azonban egy hívő ember, aki az adakozások alkalmával megismerve a mi szokásainkat²⁶⁵, hírül adta a dolgot az egyháznak, aztán mi folyamatosan, bár én nem voltam ott, körülbelül 120 embert kiszabadítottunk, részben a hajóról, ahová bepakolták őket, részben egy eldugott helyről, ahová azért rejtették el őket, hogy majd hajókra rakják. Öt-hat olyan akadt közülük, akiket a szüleik adtak el, miközben a többiek különféle eseteit meghallgatva, hogy miként is kerültek csapdaállítók vagy emberrablók kezéből a galátákhoz²⁶⁶, alig tudná bárki is visszatartani a könnyeit.

8. Elképzelheti a te szent Bölcsességed, hogy ezeknek a szerencsétlen lelkeknek mekkora mértékű átszállítása folyik a többi parton, ha Hippo Regiusnál, ahol Isten könyörületéből, amennyire képes rá, éberén örködik az egyház figyelme, melynek segítségével szerencsétlen embereket szabadítanak ki efféle fogságból, és az ilyesmivel kereskedők megbűnhődnek, bár messze nem olyan mértékben, mint ahogyan azt ennek a törvénynek a szigora előírja, de legalább a pénzüket elveszítik. Ennyire lángol a galáták mohó pénzvágya, ennyire merészkedik embertelenségük! A keresztény szeretet nevében kérlek, ne legyenek hiábavalóak a te Szeretett Személyedhez írott soraim! Vannak ugyanis pártfogói a galátáknak, ezek révén követelik vissza tőlünk azokat, akiket az Úr az egyház segítségével megmentett, és azokat is, akiket hozzátartozóik már keresnek és hozzánk éppen ezért már püspökök leveleivel jöttek, és akiket már vissza isadtunk a rokonaiknak. Néhány hívünk pedig, akikre rábízunk egyeseket <a kiszabadított> személyek közül - mert az egyház nem tud mindenkit táplálni, akit kiszabadít - már kezdtek zavarba jönni, mikor ezeket a dolgokat elrendeltük nekik, és ha attól a hatalomtól, amelytől félhettek, váratlanul levél érkezett, mégsem álltak el a legkevésbé sem a visszaköveteléstől.

9. Mindenkit, aki bennünket Tiszteltreméltóságod levelében méltóztatott üdvözölni, Krisztus szeretetében újra üdvözlöm érdemeiért, és szolgatársaim <a Krisztusban>, akik velem vannak, velem együtt üdvözlik Szentségedet.

²⁶⁴ Kelta eredetű nép, amely a Kr. e. III. században vándorolt be Phrygia egyes területeire.

²⁶⁵ Ti. hogy közbe szoktunk avatkozni.

²⁶⁶ Kisázsiaiából származó rabszolga-kereskedők.

A 11* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ URAMNAK, SZENTATYÁMNAK, AUGUSTINUSNAK CONSENTIUSTÓL²⁶⁷

1. Boldogságos uram, szentségeitek testvére, Patroclus püspök heves szeretetével rávett engem arra, hogy néhány tökéletlen és ügyetlenül megszerkesztett gondolatot írjak a priscillianisták ellen, akik már egy ideje a galliai tartományokat is pusztítják. Elhatároztam, hogy ezeket az írásokat magamnál tartom, hogy olvasásukkal ne untassam atyai gondoskodásodat. De az történt, hogy váratlanul megérkezett Krisztus egyik szolgája²⁶⁸, Fronto, akiben a Szentlélek a hitbuzgalom hevesen égő lángjait táplálja. Mikor megkérdeztem tőle, hogy mit végzett el a rábízottakból, sok mindent elmondott nekem, nemcsak örvendeteset, de olyat is, ami elképesztő. Azzal bíztam meg őt az elmúlt évben, hogy indítson háborút, a legártatlanabb ravaszsággal felfegyverkezve, az említett priscillianisták ellen, akik annyira hemzsegek Hispániában, hogy hozzájuk képest - úgy tűnik - a barbárok szinte semmit sem csináltak. Megtanítottam őt és bizonyos személyeket arra, hogy milyen ravaszsággal kell <ezek ellen az emberek ellen> támadni, felkészítettem őt erre elküldve neki azokat a könyveket, amelyeket nemrég voltam kénytelen megírni, fent említett uram, a ti testvéreitek parancsára, különösen azt a harmadik könyvet, amelyben miután mindent bővebben kifejtettem, egy rövid előszófélében azt is jeleztem, hogy miért írtam mindezt egy eretnek szerepét magamra öltve. Megérkezett tehát ide Fronto, tisztelendő testvérem, éspedig a legjobbkor, miközben Leonas testvért a kedvezőtlen széljárás feltartóztatta, és rengeteg dolgról beszélt nekem, ezekből én figyelmeztetésképpen elő fogok adni néhányat.

²⁶⁷ Consentius csak az első paragrafusban és a levél végén szólal meg, a többi rész Fronto beszámolóját tartalmazza. Consentius buzgó katolikus, akinek a Baleári-szigeteken volt a székhelye, ő az Augustinushoz írott Ep. 119. szerzője, amelyben a Szentháromsággal kapcsolatos kérdéseit fejtette ki, és ő a címzettje az Ep. 120-nak, amely az erre adott választ tartalmazza. Neki ajánlotta Augustinus a *Contra mendacium* című művét.

²⁶⁸ Azaz egy szerzetes, *servus Dei*, vö. Aug. *Contra mendacium* 3-4

2. "Tarraco városában²⁶⁹ - mondta -, ahol kolostort létesítettem magamnak, kaptam meg Agapius²⁷⁰ püspök közvetítésével azt a csomagot, amit nekem címezve küldtél. Ebben megtaláltam a levelet, az emlékeztetőket és a könyveket, amelyeket átküldtél. Majd miután felfogtam az egész gondolatmenetbe foglalt tanítást, rohantam Severához, ahhoz az eretnek nőhöz, akinek a nevét világosan említetted nekem, és oly módon rátámadva, ahogy azt a te előszavad szövege leírta, tudakozódtam tőle más eretnekek neve felől. Ő nekem többek között azt mondta, hogy ennek a szektának a vezetője egy bizonyos Severus *presbyter*, aki egyaránt híres vagyonáról, befolyásáról, műveltségéről, és aki hiába törekedett arra, hogy halott anyja ellen fordítsa azt a gyűlöletet, amelyet saját árulásával szerzett.²⁷¹ Az elmúlt évben ugyanis ez a Severus, úgy gondolván, hogy a barbárok²⁷² messzebbre vonultak onnan, anyja halála után megkívánta ezt a falut²⁷³, amelyben a székhelye volt, de a mi urunk, Jézus Krisztus, minden titkok látója és minden esemény irányítója, azt akarta, hogy Severus csomagjait a barbárok elfogják, hogy ekkora gáztett napvilágra kerüljön. Ezek a barbárok, miután a zsákmányért mindent felforgattak, három szörnyű kódexet, amely mindenfajta szentségtörést tartalmazott, elvittek a közeli városba, amelynek neve Hilerda²⁷⁴, azért mert azt hitték, hogy ezek a kódexek értékesek és talán valaki majd megveszi őket. Mikor megtudták, hogy ezek a könyvek átkozottak, a város püspökénél, Sagittiusnál hagyták őket. Ő pedig valamennyit átfutotta, és mivel Isten tekintete előtt gonosznak bizonyult, adva volt az alkalom, hogy ez az embereknek is tudomására jusson. Esztelenül megtetszettek neki ugyanis ezek az édes mérgek, és miután leplezéssel már nem tudta eltitkolni a mindenki számára köztudomásúvá lett dolgot, így a könyvekből

²⁶⁹ Tarraco Barcelona (Barcino) és az Ebro torkolata között található Hispania Citeriorban, amely Galitiától és a Pireneusoktól egészen a Tagus torkolatáig terjedt ki. Ez a levél az egyetlen bizonyíték a priscillianizmusra a nevezett térségben.

²⁷⁰ Nem lehet azonosítani a székhelyet, amelynek a püspöke volt.

²⁷¹ Ennek a mondatnak az utalását csak a levél későbbi részében elmondottakból értjük meg. Arról van szó, hogy Severus azt vallja majd az eretnek írásokat tartalmazó kódexekről, hogy azoknak a könyveknek a tartalmát nem is ismerte, hanem halott anyjától kerültek csak hozzá örökségképpen.

²⁷² A vandálokról van szó.

²⁷³ A *castellum* itt nagyobb települést, falut jelent. Vö. Luc. 10,38 *Intravit in quoddam castellum* (Beméne egy faluba)

²⁷⁴Hilerda (Lerida), a Sicoris (Segre) folyó partján található város.

titokban kivágta azokat az íveket²⁷⁵, amelyek a varázsénekek²⁷⁶ gyalázatos és szentségtörő tudományát tartalmazták, és gondosan átnézve mindet, csak egyetlen kódexet, amelyből látszólag minden gyalázatos dolgot kivágott, küldött el levél kíséretében²⁷⁷ a tarracói Titianus érseknek. Levelében bevallotta, hogy az ellenség rabolt el és adott át neki Severus pap csomagjából három könyvet, és ezek közül küldte el azt, amelyik nagyon nem tetszett neki, a többit pedig az egyházi levéltárban helyezte el.

3. Titianus püspök a kódexet Syagriusnak, Osca²⁷⁸ püspökének adta át, mert Severus az ő egyházkerületében vette fel hamisan a *presbyter* nevet, figyelmeztetve rá, hogy *presbyter*ének hitét körültekintő vizsgálatnak vesse alá. Syagrius püspök pedig, aki szent és katolikus férfi, de túlságosan hiszékeny és meggondolatlanul jóindulatú volt Severusszal szemben, aki szentségtörését érvekkkel, hazugságokkal, hamis esküvel leplezte el, és Syagrius annyira hitt neki, hogy a többieket is meggyőzte arról: a szóban forgó kódexeket Severus anyai örökségként kapta, ártalmatlannak tartotta őket, és csak magával akarta vinni saját falujába, hogy majd ott ráérő idejében olvasgassa és megvizsgálja őket. Midőn ezeket mindenki elhitte, Severa, ez buta nőszemély, aki engem is eretneknek tartván, bűneiknek minden titkát feltárta előttem, elárulta Severus *presbyter*t is, mondván, hogy Severus ajándékért cserébe visszakapta azokat a könyveket, amelyekről kitalálta, hogy anyja tulajdonába tartoztak, bár ezeket a könyveket csalárd módon megcsonkította Sagittius püspök.

4. Tehát én, miután mindezt megtudtam, és minden bizonyíték, jel, érv, tanúbizonyosság megerősítette ezt számomra, az egyházi vizsgálat szigorára bízam a dolgot, és vádindítványt tettem előbb maga Severa, minden dolog elárulója, majd Severus *presbyter* ellen. Severa előbb megzavarodva az ügy váratlan és újszerű jellege miatt, nem merte tagadni azt, amire csak emlékezett, hogy elmondta nekem. Később azonban, mikor Severus velem szemben egy kiváló és tekintélyes férfinek, rokonának, Asterius²⁷⁹ *comes*nek a befolyására támaszkodott, az történt, hogy az említett asszony is

²⁷⁵ A *quaternio* egy olyan nagy lapot jelöl, amelyet négyrét hajtottak és nyolc oldalára írtak.

²⁷⁶ Itt vallási jellegű *carminá*ról van szó.

²⁷⁷ A latin szövegben *epistolis* van többes számban, de a keresztény latinban az *epistola* többes száma olykor csak egy levelet jelent vö. Hier. Comm. In Hier. 5,29.30.

²⁷⁸ Az antik Osca, az ma az aragóniai Huesca, Hispania Tarraconensisben volt.

²⁷⁹ *Comes Hispaniarum* volt, katolikus és istenfélő ember.

egy tekintélyes nőnek, Asterius *comes* leányának, a és Asterius leányunokahúgának a segítségéért folyamodott, és miután befogadták a *comes* palotájába²⁸⁰, amely rengeteg katonával van körülvéve, minden vallomását megtagadta, felhasználva a hamis esküket is saját védelmére.

5. Tehát miután mindenki meghátrált, Severus és pártfogói észrevették, hogy alacsony társadalmi helyzetem miatt én jelentéktelen ember vagyok, vagyonom csekélysége miatt koldusszegény, és minden bizonyítéknak teljes hiányában ekkora párt erejével szemben csak pusztá szavakkal támadok, és még a halálom kilátásba helyezésével is megfélemlítve el akartak riasztani engem Severus vádolásától, mondván: "Csináld csak magadnak a bajt, ami akkor vár rád, ha a *presbyter* bebizonyította, hogy ártatlan!" Én tüstént így válaszoltam: "Mit akartok még? Ha nem tudom bebizonyítani azt, amit akarok, életem egész hátralévő idejére üzzetek ki engem mint pogányt az egyházból." Erre az eretnekek, zajos tömegbe verődve, így szóltak: "Látjátok-e, ó szent és tiszteletreméltó papok, és ti mindenféle korú és nemű népek, hogy itt van egy ember, aki vagyonban szűkölködik, de hazugságokban gazdag, fel van fegyverkezve vakmerőséggel, és hiányzik belőle az ártatlanság? Vigyázzatok, nehogy a többi ármányos embernek is veszélyes példát szolgáltatson. Ugyanis ennek az egy embernek az esete kapcsán, aki nem félt beszennyezni hamis vád szégyenfoltjával egy oly szent és nemes férfiút, ne kínáljon mások számára félelmet keltő példát igazságérzetetek lanygulása, mert szükségszerű, hogy ennek az embernek a büntetlensége versengve tüzel fel majd soraitokban minden hamis vádlót bárkivel szemben."

6. Tarraco népe, amelyet az eretnekek ilyesfajta beszéde feltüzelt ellenem, hatalmas háborgások közepette kezdett tombolni, hogy elveszejtessen engem, én pedig kiabálva így szóltam: "Elegendő számotokra, ha az én vádam hamisnak fog bizonyulni és igaznak Severus hite, hogy engem megkövezzetek?" "Elegendő - mondták -, de ezt az ajánlatot a jelen jegyzőkönyvekkel meg kell erősíteni." Így történt, hogy az egyházi perakták közé helyeztük el az idézett nyilatkozatokkal együtt mind azt, hogy én elveszítem vérem, mind azt, hogy Severus elveszíti tisztségét. Severus ezenkívül ott is, minden esküt kihasználva, azt a tanúvallomást tette, hogy anyjának kódexeit, miután a barbárok elrabolták őket, sem vissza nem kapta, sem nem birtokolja, sem nem látta.

²⁸⁰ A *praetorium* a praetor palotája a provinciában, de minden nagyobb épületre is használták a szót, itt természetesen Hispánia kormányzójának palotáját jelenti.

7. Ennek az volt a következménye, hogy nyomban leveleket küldtek Hilerda és Osca püspökeihez, hogy méltóztassanak, - mivel az ügy úgy megköveteli -, nyomban elhozni őket magukkal: Sagittius azt a két kódexet, amelyeket magánál tartott, miként azt már régebben megerősítette Titianus érsekhez írott levelében; Syagrius pedig azt az egyetlen kódexet hozza vissza, amit Titianus püspöktől nyilvánosan kapott. Ugyanakkor Severus hazug vádakkal teleshözve levelet küldött sógorának, Asterius *comes*nek, ennek az előkelő férfinak²⁸¹ és több más barátjának és rokonának is, igen tekintélyes személyeknek, és ezekben a levelekben azt hazudta, hogy én igazságtalan és csalárdsággal teli, ármánykodó vádló²⁸² vagyok, túrhetetlen vádjaimmal magát a *comest*, annak házáat és leányát támadtam meg, és jogtalanságokkal, erőszakoskodással illetem őt. Nyomban Tarracóba jött Asterius *comes*, ez az előkelő férfi, akire oly nagy hadsereg gondjait és oly nagy háború összes dolgát rábízták, és vele együtt érkezett sok igen tekintélyes férfi sokasága, aki zúgolódott ellenem, aki csak egy döglött bolha vagyok. De egészen másképp történt minden, mint Severus hitte és minden dolog a visszájára fordult.

8. Mert bár minden pap nagymértékben kedvezett Severusnak, s ez a mi pártunk nyilvánvaló igazságát elnyomta, mégis a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak oly nagy ereje jelenlétével segített az én gyengeségemen, hogy maga a *comes* is, bár ártatlan és bár katolikus²⁸³ volt, megijedt. Mikor ugyanis megérkezett Tarracóba, és megtudta, hogy sógora, leánya, minden barátja és szolgája egyedül engem támad a leggyűlöletesebb váddal, és mivel igazságos, az Urat féltő ember volt, nem nagyon hitte el ezeket a dolgokat, és nem akarta válogatás nélkül és kegyetlenül megtorolni a vele és főleg a híveivel szemben elkövetett jogtalanságokat, és mert engem bár szegénynek, de kereszténynek és a jogtalanságoktól tisztának ismert meg, megparancsolta, hogy hozzanak a palotájába. Én pedig eltelve azzal a bizakodással, amelyet nekem a mi Urunk Jézus Krisztus segítsége adott, azt válaszoltam, hogy nem mehetek abba a házba, amelyről tudom: zsúfolásig tele van az eretnekek csapatával, nehogy véletlenül

²⁸¹ *Vir illustris* hivatalos megnevezése a korban a *magistratus*nak.

²⁸² A görög *sycophanta* szó eredetileg azokat jelentette, akik feljelentették azokat, akik a tilalom ellenére Attikából fügét exportáltak. (Plut. *Sol.*, 24) Aztán a terminus pénzéhes vádlót jelent, vagy mint itt rágalalmazót, csalót.

²⁸³ A *catholicus* jelző itt azt akarja hangsúlyozni, hogy a *comes* meggyőződéses ellensége volt a priscillianistáknak.

belefussak ellenségeim cselvetésébe, akik nyilvánosan halállal fenyegettek meg engem. De ha mégis van valami ügye vagy beszéde velem, amelyet sem hírnökre, sem levélre nem bízhat, neki magának kell eljönnie a templomba, hogy ott jobban megértsem, miről van szó.

9. Ő pedig késedelem nélkül napkeltekor a templomba jött, majd a sekrestyébe²⁸⁴ ment, ahol a püspökök tartózkodtak, azért, hogy a többiekkel együtt ő maga is előadja az ellenem felhozni kívánt panaszokat. Előbb mindnyájan hosszasan beszéltek Titianus és Agapius püspökökkel, felhasználva ellenem azt a tekintélyüket, amelyet náluk élveztek, és kifejtve nekik, hogy én nagyon csalárd és ravasz vádló vagyok, aki egy meggondolatlan és együgyű nőcskét igen furfangos módon rászedtem és rávettem arra, hogy a *presbyter*ről hazug mesét mondjon, és most az alaptalan gyanakvás felhőjével, amit még ez a nő maga is hamisnak nyilvánított, akit az ügy elárulójának mondanak, előkelő férfiak egész házát vádaskodással zaklatom, egy *comest* vádoltam meg jogtalanságokkal és még a *comes* lányát is rossz hírbe kevertem.

10. Ezen és ilyesfajta szavak közepette annyira fellángolt ellenem mindenki gyűlölete, hogy nemcsak a nép, hanem egyes papok is, halálosan megfenyegettek. Nyomban a sekrestyébe vezettek, egyedül, hogy a püspökök megdorgáljanak, a *clericus*ok összezavarjanak, az eretnekek széttépjenek, a *comes* megvádoljon, a katonák leköpjenek²⁸⁵, a nép pedig megkövezzon. Miután odavezettek, Agapius püspök nyomban ilyen rettenetes szavakkal félemlített meg: "Hol vannak - mondta - Consentius levelei és azok a nem tudom még milyen emlékeztetők, amelyeket abban a kis zsákban találtál, amelyet én magam hoztam neked?" Mindezekre én rendíthetetlenül azt feleltem, hogy nálam. Ő pedig így szólt: "Add elő nyomban mindet, és add vissza nekem, ha nem akarsz az elmarasztaló ítéletet magadra vonni, amelyet nyomban meghoznak!" Erre én a legképtelenebb fenyegetéseket hívó lélekkel kikacagva megkérdeztem, hogy miért parancsolja azt: adjak át neki mindent. Akkor ő így szólt: "Hogy mindent elolvassunk - mondta -, és megtudjuk, mi indított téged hirtelen arra, hogy teljesen ártatlan embereket

²⁸⁴ A *secretarium* terminus egyik jelentése azt a termet jelöli, ahol az egyházi bíróság bírái tanácskoztak. Másik jelentése a zsinati terem. A sekrestye a templomhoz épített hely, ahol a püspökök és a papok fogadhatják a hívők üdvözlését és ítéhetnek perekben, itt őrzik a liturgikus ruhákat is. (Nolai Paulinus Ep. 32,16, Sulp. Severus, *Dial.*, 2,1,2)

²⁸⁵ Fronto itt úgy akar feltűnni, mint Krisztus, aki jogtalan ítéletet szenved azért, hogy hitét védje egy egyházi bíróság előtt.

beperelej." Én ellenben így szóltam: "Miként állítod, elhoztál te mindent nekem. Hogy lehet akkor, hogy nem tudod, mit adtál ide?" Akkor ő ezt felelte: "Minden neked szóló dolgot lepecsételve adott át nekem Consentius, hogy hozzam el. Vajon illő lett volna, hogy a hitetlen kíváncsiság a pecsét felnyitására ösztönözzön engem?" így beszéltem hozzá: "Miért van hát az, hogy most annyira vágysz tudni azt, amiről a küldője azt akarta, hogy ne tudd? Ha ugyanis téged alkalmas levélvivőnek ítélt volna, nem kellett volna lepecsételve átadnia neked ezeket, amiket most végül is nyugtalanul firtatsz. Miért rovod fel hát hibámul azt, ha most félek felnyitni ama leveleket előtted, <azon személy előtt> akinek a megbízhatóságáról már az is kiváló tanúbizonyságot tett, aki lepecsételt dolgokat küldött veled?²⁸⁶"

11. Ezen szavakra a püspök lelkének akkora vadságával indult fel ellenem, hogy székéből dühösen felemelkedett és mindenki szeme láttára, sajátkezűleg akart halálos csapást mérni rám. De ki hinné? A püspököt elfogó örületet az Úr Jézus Krisztus ereje megfékezte, és a *comes* dorgálásai is lecsillapították. Maga a *comes* pedig bölcsen és higgadtan megkérdezte, hogy miért támadom gyűlölettel házát és sógorát, a *presbytert*. Így válaszoltam neki: "Vajon te, nemes és előkelő férfi, gyűlöletnek véled azt, hogy meg kívánom tisztítani a házadat, hogy meg akarom az örök halál veszedelmétől szabadítani azokat, akikbe Severus, ez a kígyó halált hozó mérget²⁸⁷ oltott, én pedig nekik a legkegyesebb szigor ellenmérget²⁸⁸ kívánom adni." Miközben hasonló módon folytattam mondandómat, a *comes* a földet nézve, fejét kezével egy kissé megtámasztva, csendben figyelt, és nemcsak türelmesen, hanem még szívesen is hallgatott engem, és végül azt válaszolta, hogy ha mégis igaz lenne az állításom, ily nagy jótéteményért a legnagyobb elismerésben kellene engem részesíteni. Erre én: "Most Severus és a többiek is - mondtam - tanúsíthatják, hogy állítottam-e én, akár futólag is, olyat, ami a te gyalázásodat érintené. És még, ha nem támaszkodnál is a katolikus hited sziklaszilárd megvallására, sohasem zárta volna be Fronto szabad száját a hatalmadtól való félelem." Erre a *comes* ezt mondta: "Megköszönöm neked, hogy hitemről ilyen tanúbizonyságot méltóztatsz tenni. Ami pedig Severusnak és a többieknek a hitét illeti, bár velük

²⁸⁶ Fronto beszéde ironikus, provokáló.

²⁸⁷ A *columber* terminus mint kígyó itt a démon értelemben használatos. Vö. az összülők bűnének bibliai elbeszélésevel (Gen. 3,1-5).

²⁸⁸ A *theriaca* görögről való átirás, egy régi gyógyszert jelent, amelyet sokféle baj ellen hatásosnak tartottak, különösen rovarok vagy mérges állatok harapása ellen.

valamiféle vérrokonság kapcsol engem össze, mégis biztos, hogy ez az én hitemnek nem lehet ártalmára.

12. Ekkor a *comes* felemelkedett és mindent félbehagyva, visszatért a palotájába, és akkora csodálattal tekintett meggyőződéseimre, amellyel az Úr töltött el engem, hogy - ezt senki sem hitte volna - nyomban ilyen parancsot küldött nekem: "Krisztus szolgája - mondta - légy türelmes, kérlek, ha valamivel véletlenül megsértettünk téged, és kísérij el imáid erejével engem, aki, mint látod, hadsereggel sietek a csatába!" Severus és a többiek pedig a *comes* váratlan méltányosságától megzavarodtak, még aznap egy kissé nyugton maradtak, de néhány nappal később mindenki gyűlöletét annyira felszították ellenem, hogy szinte egyetlen olyan kegyes érzületű vagy szent szándékú embert sem lehetett találni a városban, aki ne tartott volna engem méltónak a halálra, annyira, hogy a kétségbeeséstől megtört lelkem semmi biztosat nem remélt, csak erőtllenül sóhajtozott. De az Úr, aki a tönkretett és megalázott szívektől nem fordítja el tekintetét, megsejtette, hogy az emberek igen nagy erővel támadnak engem, és segítségének annál nagyobb kegyét nyilvánította ki irántam. Volt ugyanis egy igen befolyásos szolga, akinek az akarata irányította nemcsak a <*comes*> egész családját, hanem még a lányát is, akinek nevelője volt, ez bár testileg nagyon erős, lelkében igen vad volt, hatalmában nagyon felfuvalkodott, és gyakran készített cselet számomra, aki életemmel törődve a legkevésbé sem távolodtam el a templomtól, végül is amikor ez az ember nyílt dühvel fordult ellenem, megérdemelte, hogy megérezze a mi Védelmezőnk²⁸⁹ nyilvánvaló bosszúállását.

13. Ugyanis fegyveresen a pártütők csapatainak közepébe rontott, és kezét felém nyújtva, így szólt: "Adjátok ide nekem ezt a kutyát, én majd méltó halállal fogom elfojtani ugatását!" Akkor a nép és még maguk azok is, akik <eddig> engem igen zajosan megkövezéssel fenyegettek, kegyes kiáltásaikkal visszatartották a vérszomjas dühöngőt a templomtól. Majd még aznap ez a szolga a külvárosba utazott, kellemesen lakomázott, de reggelre az én Védelmezőm egy oly mértékben halálos csapás fájdalmával sújtott le rá, hogy csak a hetedik nap lehetett a városba visszahozni, de már halva. Miután ez történt, a hívők megrémültek a jel nyilvánvaló erejétől, és egy kissé felhagytak az ellenem való támadással, ellenségeim pedig és a *comes* egész házanépe a gyűlölet egy még nagyobb örületétől hajtva, most már úgy követelték rám a halálbüntetést mint gyilkosra, mivel állítólag halált hozó átkaimmal emésztettem el azt

²⁸⁹ Azaz Isten.

az embert, de akadt még néhány hitetlen ember is, aki azt mondta, hogy ez az eset véletlenül történt.

14. Miközben Tarracóban ezek történnek, Hilerdában Sagittius püspököt azoknak a kódexeknek a visszaadására vagy inkább bemutatására kényszerítette Titianus püspök levele, amelyekről azt állította, hogy nála vannak. Mert <Isten> csodálatos elrendezésével úgy történt, hogy amikor Severus tüstént egy minden bizonnyal titkos levelet küldött Sagittiushoz, és ebben tájékoztatta őt arról, hogy mi történt, a levélvivő előbb minden igyekezetével Severus falujába sietett, amely meglehetősen nagy távolságra volt onnan, azért, hogy egy bizonyos Ursitio nevű szerzetest, Severus barátját, rávegye arra, hogy a Sagittiustól követelt kódexeket Severus rejtkehelyéről előhozza, és titokban eljuttassa Sagittiushoz. De Sagittius, aki titokban ajándékokat kapott Severustól, emlékezett rá, hogy visszaadta neki a kódexeket, mivel a rossz lelkiismeret belső tüzei égették, és meglepődött azon, hogy ebben az ügyben Severustól semmilyen levelet nem kapott, azt hitte, hogy Syagrius, Osca püspöke, akiről tudta, hogy ugyanúgy visszaadta Severusnak a kódexét, hasonló kapzsiság tudatában követte el ezt, és titkos levelet írt hozzá, amelyben azt mondja: nem kételkedik benne, hogy őt²⁹⁰ is kényszeríteni fogják az érsek hasonló levelével egy kódex visszaadására. Azután mivel két nála lévő kódexet már régebben elküldött Paulinus *diaconus* közvetítésével Syagriushoz, mivel rá volt bízva, hogy vizsgálatot folytasson *presbyter*e ügyében, Paulinus pedig, mivel Syagrius püspököt személyesen nem találta a falujában, Severus *presbyter*nek adta át a kódexeket, ezért most azt hozza fel mentségül, hogy ez a tény teljesen ismeretlen volt mindenki számára, és hogy ne támadjon valamiféle gyanú, ezért Severus, a *presbyter* méltóztassék rejtkehelyeit felnyitni és az onnan elővett kódexeket titokban magával hozni, hogy ő is azt mondhassa majd a bíróságon: nem adta át Severusnak a kódexeket.

15. Miközben ez a levél Syagriushoz, Osca püspökéhez eljut, Ursitio, Severus szolgája a könyveket titokban elvitte Sagittiushoz. Miután Sagittius megkapta őket, akkora volt öröme, amekkora szomorúság régebben gyötörte, és lelkében előre kiterelve a hamis esküt, tüstént Tarracóban utazott. Syagrius pedig, miután Titianus püspök hívását és Sagittius titkos leveleit megkapta, látva, hogy ő, aki Severusnak, *presbyter*ének, a tőle kapott kódexeket meggondolatlan együgyűséggel visszaadta, a legnagyobb gyanú csapdájába kerülhet, egy darabig nyugtalanul habozott, majd

²⁹⁰ Syagriust.

elhatározta, hogy inkább arra hajlik: maga is ragaszkodik a hazugság addig vállalt cselfogásához, és Severus *presbytert* és Sagittius, a püspöktársát oly hatalmas gyanú árnyékából így szabadítja ki. Ekkor váratlanul, ugyanazon az éjjelen, a mi Urunk Jézus Krisztus csodálatos látomásától megrémülve, látta magát a félelmetes Bíró emelvénye előtt állni, szomorúan, lelkiismeretének oly nagy vétke miatt, meghallgatta az ítéletet, majd remegve felkelt, és lelkének nagy rémülete annyira megrendítette, hogy nemcsak Sagittius leveleit hozta nyilvánosságra és Ursitiót, Severusnak azt a szerzetesét, aki a kódexeket hozta, kényszerítette rá, hogy az általános egyházi bíróság előtt vallomást tegyen, hanem vállalva egy nagyon hosszú és veszélyes utat, a Tarracóba tartó Sagittiusnak is nyomába eredt.

16. De Sagittius, aki az Úr csodálatos rendeléséből sokkal hamarabb odaért, amikor a bíróságon a püspökökkel együtt ülésezett, így szólt: "Íme itt vannak azok a kódexek, ó boldog testvéreim, amelyeket Szentségetek előhozni parancsolt." Én mindent tudtam ezekkel kapcsolatban, mint az előbb is említettem, mivel Severa, az eretnek nő, elárulta nekem titkaikat, és azt állítottam, hogy Sagittius kétségkívül csak a minap kapta vissza titokban Severustól a régebben eladott kódexeket. Mert én tudom: miféle ajándékot is kapott, mikor és kinek a közvetítésével is adta el ezeket a kegyetlen fegyvereket, hogy sokak lelkét tönkretegyék. Akkor Sagittius, aki járatos a jogban és kiművelt a szabad művészetek területén, nagy zajjal kikelve ellenem, követelte, hogy kövezzenek meg, hacsak azonnal nem bizonyítom be az ellene felhozott vádakat. Ő pedig az egész nép szeme láttára, az evangéliumokat és minden szentséget tanúul híva, nem egyszer, hanem többször is hamisan esküdött, azt állítván, hogy a kódexek már attól az időtől kezdve, <hogyan írt Titianus> egyháza levéltárában voltak elrejtve, és Severus egyáltalán nem látta őket. Severus ugyancsak hasonló hamis esküvel csatlakozott hozzá. És bárkiket vezettem elő tanúként vagy feljelentőként, egy kaptafára adták elő hazugságukat, és mindenki egybehangozóan azt kiáltotta, hogy én szentségtörő gazember vagyok, aki a tiszteletreméltó papokkal vitába szállok.

17. Mindenekelőtt pedig maga Severa, minden bejelentését letagadva hamis esküjével hallatlan hazugság kieszelőjeként vádolt meg engem. Mivel az egész nép elviselhetetlen moraja azonnali halálbüntetéssel fenyegetett engem, és mert megrettent és megzavart elmém megtalálta az egyedüli orvosságot, mindezekre válaszul azt kértem, hogy az ítéletet halasszák el a következő napra, ugyanis teljes hittel azt az ígéretet tettem, hogy Krisztus, a megvesztegethetetlen igazságosság szavatolója, olyan

módon, miként ő akarja, másnapra majd nyilvánvalóvá teszi, hogy Sagittius, Severus és a többiek hamisan esküdtek. Emberségesnek tűnt az eretnekeknek is, hogy engedélyezzék megkövezésem büntetésének egy kis időre történő elhalasztását, mint kértem. Ugyanaznap, a délutáni órákban váratlanul megjött Syagrius püspök, akit én hasonlóképpen megvádoltam, mivel tudtam, hogy *presbyter*ének, Severusnak fő támogatója és titokban visszaadta neki a kódexeket. Miután megtudtam, hogy ő egy nagyon hosszú és nagyon fáradtságos utat tett meg gyalog, elcsodálkoztam: mi lehet az, ami egy gazdag, az öregségtől elnehezült és a testi gyengeségtől akadályozott embert arra készítetett, hogy egy ilyen nagy fáradtság megpróbáltatását magára vállalja. Nyomban a vendégfogadóhoz futottam, ahol megszállt, és miután üdvözöltem, így szóltam: "Úgy tartja-e kedved, hogy a véremet te és Sagittius igyátok fel, mindketten ugyanazzal a hazugsággal élve, mert letagadjátok, hogy titokban visszaadtátok Severusnak a kódexeket, azért, hogy én ártatlanul pusztuljak el, amiért nem tudom bebizonyítani azokat, amiket semmiképpen sem hoztam volna fel vádként, ha nem tudtam volna róluk minden kétséget kizárólag?"

18. Erre ő így szólt: "Ki volt képes elárulni neked, fiam, ezt, ami a legnagyobb titokban történt?" Én csodálkoztam, hogy akiről azt hittem: mindenki hamis esküjének a megerősítésére jött, annak a beszéde szinte vallomásértékű volt, és elmondtam neki tájékozódásomat egészen az elejétől. Miután elmondtam, hogy Sagittius és Severus a szentségekhez való nagy fohászkodással tagadta le ezt a dolgot, az oly istentelen hamis esküjük miatti méltatlankodása arra készítette, hogy így kiáltson fel: "Hozd ide fiam, minél gyorsabban Sagittius leveleit, amelyekben bevallotta, hogy a kódexeket átadta Severusnak! Hozd el azokat az aktákat is, amelyek révén meggyőződött róla, hogy ugyanazokat a kódexeket a minap Ursitio szerzetes segítségével visszakapta!" És nem titkolta, hogy őt az Úrtól való félelem saját akarata ellenére kényszerítette arra, hogy mindent nyilvánosságra hozzon, egyszerű szavakkal nekem is elbeszélte csodálatos és rémisztő látomásának egész lezajlását.

19. Akkor én így szóltam: "Kérlek, tiszteletreméltó atyám, aki Krisztus kegyelméből ki lettél ragadva a gazemberek társaságából, hogy miután átadtad nekem a feljegyzéseket, hallgass még egy kicsit az ügyről, amíg megtudjuk: Sagittiust és Severust ráveszi-e a lelkiismeretük arra, hogy a holnapi napon valami tisztelet tanúsítsanak Krisztus oltára előtt." Eljött tehát a másnap, és az egész nép ott állt a bíróságon, és miután láttam, hogy az előbb említett személyek teli pofával fújják a

hazugságok hasonló vagy még nagyobb hamis esküit, így szóltam: "Sagittius, miért dicsekszel hamisan a püspöki névvel? Nem félsz, hogy elveszejted a lelked ilyen hamis eskükkel? Nemde te küldtél a minap Syagrius püspökhöz ilyen levelet? Nemde visszakaptad Ursitio szerzetes révén a kódexeket?"

20. Ő ezeket hallván nemcsak mindent letagadott és még több hamis esküvéssel kötözte magát gúzsba, hanem a népet arra tüzelte, hogy pusztítsanak el engem, mivel én annyi hihetetlen és hallatlan vádat eszeltem ki, míg meg nem mutattam <az egészen addig tartogatott> leveleket, amelyek megcáfolták őt, erre tüstént elmenekült az ítélet és a gyalázkodás elől. Miután ez megtörtént, a nép nagy hangon sürgette Titianus püspököt Sagittius elítélésére, de Titianus püspök azt mondta, hogy egy püspök ügyében csak több püspök hozhat ítéletet. Én pedig a nép egy részével együtt elmenekülő Sagittiusot még a városon kívül is nyomon követtem, és amikor azoknak az íveknek a visszaadásáról kérdeztem, amelyeket a könyvekből kilopott, megesküdött, hogy ő a barbároktól már jó régóta széttépett és szétszedett kódexeket kapott, és senki számára nem kétséges, hogy mindazt, ami azokból a kódexekből - mint mondtuk - hiányzik, a barbárok tették tönkre. Azután azonban a félelemtől megrémülve, arra kényszerült, hogy mindent, ami hiányzott, visszaadjon. Akkor a nép füle hallatára kértem, hogy újra olvassák el mindet, és ebből az olvasásból olyan hallatlan bűnök derültek ki, hogy egy fül sem volt képes a méregnek²⁹¹ ekkora szörnyűségét elviselni.

21. Tény, hogy erről a dolgról nyomban gyűlést tartottak, de mindenki hihetetlen részrehajlása úgy elfojtotta, sőt eladta az igazságot, hogy a szentségtörőknek úrvacsorát adtak, és nehogy ezek után valaha is újra elővehessük az ügyet, mind a jegyzőkönyveket, mind a kódexeket tűzben elégették. De amikor én bátran odaléptem a püspökökhöz, és a megvesztegetéssel meghozott ítélet ellen igen haragosan felemeltem a szavam, a hét püspök közül az egyik, Agapius tettelegesen végre akarta hajtani, azt a gyilkosságot, amivel korábban engem megfenyegetett. Megragadott ugyanis engem, pofonokkal és ökölcsapásaival csépett, és mikor többi püspöktársa, aki elítélte ezt a roppant örültséget, távol tartotta tőlem, így szólt: "Menjen csak, ha előbbre való az az ember, aki azzal hetvenkedik, hogy tönkretette beszédeivel a *comes* házának egy tekintélyesebb emberét, és most engem pusztít el hasonló átkokkal!"

22. Én pedig nevetve fogadtam ezt az igazságtalan kirohanást, így szóltam: "Hallja ezeket a szavakat Krisztus és ő ítéljen!" Most, hogy már ne is említsük az ezután

²⁹¹ A méreg itt az eretnek tanokra vonatkozik.

következő dolgokat, <mert> a túl nagy büntől való elborzadás bezárja a számat. Ki merné ugyanis reszketés nélkül megítélni az Úr ítéleteinek mérhetetlen mélységeit? Láttuk ugyanis, hogy az említett püspököt az ezt követő hetedik napon hirtelen torokfájás támadta meg, és nem lehelte ki addig a lelkét, míg bocsánatot nem kért tőlem, mélységesen szegény embertől, tettéért és szavaiért. De vajon állíthatjuk-e bűn nélkül, hogy egy püspököt, aki katolikusnak látszott, az Úr csapása sújtott?

23. Ugyanerre az időre az ellenem mindenki felgyülemlő gyűlölet arra kényszerített engem, hogy vállalva egy nagyon hosszú út fáradságát, a boldog és szent Patroclushoz, Arelas püspökéhez, forduljak segítségért, akinek dicsérik híres állhatatosságát, ahogy ezt az eretnokséget üldözi. Könnyedén kieszközöltem tőle, hogy mindenki: a vádlottak meg a bírák is, akik csalárd vizsgálatukkal az igazság mérlegét meghamisították, gyűlésre jöjjenek össze, de még nem tudjuk, hogy ez a gyűlés Baeterrae²⁹² városában lesz-e, miként bejelentették, vagy még tárgyalni kell róla. Kis idő elteltével a püspök kíséretet adott mellém, amiért igen hálásak vagyunk, és én a veszélyes hajózás fáradságát vállalva, erre a szigetre²⁹³ jöttem, csak azért, hogy lássalak és hogy neked ezeket elbeszéljem, aki majd valamiképp felvilágosításomra lehetsz.

24. Körülbelül ezekkel a szavakkal ért véget a szent és tiszteletreméltó férfinak, Frontónak az elbeszélése, amelyet úgy juttattam el Boldogságos Személyetek fülébe, ahogy azt nemrég saját szájából hallottam. Most tehát, bár a történet valóságát illetően semmiféle kétség sincs, mégis a szóban forgó ügyet Boldogságos Személyetek égi senatusa²⁹⁴ elé viszem, és először arra figyelmeztetek benneteket, hogy bár még nem hallható semmiféle bizonytalan szóbeszéd, mégis bizonyos megfontolásból azt hihetjük, hogy a hispániai püspökök nem fognak eljönni a zsinatra, amit szent és boldog testvéretek, Patroclus nem hatalma, hanem kegyessége erejétől vezérelve, jelentett be. De ugyanaz a szent és boldog testvéretek és a többi gall püspök, igen híres és jeles férfiak, akik nem tűrik el, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus egyházát oly nagy veszedelem fenyegetse, és lángra gyúlva - ahogy ebben biztos vagyok - a buzgóság még nagyobb tüzétől, talán arra törekednek majd, hogy ezeket is eljuttassák híres princepsünk²⁹⁵ fülébe, és mindent meg fognak tenni, hogy ennek a tévtannak a

²⁹² A mai Beziers, az antik Biterrae, Baeterrae Gallia Narbonensisben.

²⁹³ A Baleari-szigetek egyikéről van szó, ahol Consentius székhelye volt. Lsd. Ep 12*,6 és Ep. 119,6

²⁹⁴ A *senatus* itt átvitt értelemben szerepel, tanácskozást jelent.

²⁹⁵ Azaz Honoriuszhoz (395-423).

rákfenéjét, amely titokban lopózva, immár az egész világon elterjedt, kiirtsák az általános elítélés izzó vasával minden provinciában.

25. De természetesen tudom, hogy vannak néhányan, akik az utálatos és szentségtörő priscillianistákat védelmezik, Boldogságos Személyed példájára támaszkodva azt mondják ugyanis: "Az afrikai püspökök a valamiképpen megtért donatistákat egyáltalán nem távolították el papi méltóságukból, és ama ragyogó mester, a híres Augustinus, kivált a Szentlélek kegyelméből, amely az ő száján keresztül szól, szintén azt hitte, hogy ezt a szokást kell szentesíteni, miközben nálunk oly nagy kegyetlenség van szokásban, hogy azokat a papokat, akiket ennek az eretnekségnek a bűnében rajtakaptunk, elmozdítjuk papi méltóságukból, vagy ellenük olyan durva és szigorú ítéletet hozunk, amely szerint azok közül, akiket ezen a szentségtörésen rajtakaptak, senki előtt nem szabad megnyitni az egyház kapuit, hacsak nem bűnbánat céljából.

26. Ezért úgy gondolom, hogy a veled való barátságban és az irántad való szeretetben bízva, kegyes engedelmeddel, arra merésznék emlékeztetni, hogy erről az ügyről Szent és Tiszteletreméltó Atyám küldessen valamiféle levelet boldog testvérének, Patroclus püspöknek, aki, mint megtudtam, azt kívánja, hogy felkeresd leveleddel és ez a levél mutassa meg, hogy különböző ítéleteket kell-e hozni a provinciák, a személyek és a tévtanok jelzett különbségei miatt. Nagy a különbség ugyanis, ahogy csekély értelmekkel látom, Hispania és Africa között, az előbbi ugyanis titokban fajtalanodik (incestust követ el), Africa viszont nyilvánosan paráználkodik²⁹⁶. Ugyanígy nagy különbség van a hispániaiak és az afrikaiak között: a hispániaiak, ha szentségtörésen kapták őket, remegnek, az afrikaiak még makacsul dicsekednek is az egyházszakadással. Ugyanígy a priscillianisták, akik megérdemelnek mindenféle kiátkozást és bármifajta kiközösítést, kétségkívül különböznek bűnük minőségében a donatistáktól, bármilyen kegyetlenek és békétlenkedők legyenek is az utóbbiak.

²⁹⁶ A titkos *incestus* és a paráználkodás szembeállításával Consentius egyfelől a priscillianistákat jelöli, mert ez az eretnekség titokban férkőzik be az egyházba, másrészt a donatista egyházszakadásra utal, amely az egyházon kívül, sőt az egyház ellenében terjed.

27. Ha dőre és ostoba tanácsocskámat kevésre becsülöd, kérlek, méltóztassál megbocsátani vakmerő szeretetemnek. Ami pedig a könyvet illeti²⁹⁷, amelyről kezdetben említést tettem, ragyogó sikere miatt felbuzdulva, úgy gondoltam, hogy el kell küldeni Atyámnak. Ha Atyám ezt a könyvet furfangos és válogatott ifjaknak a kezébe adatja, miután őket kellő módon kioktatta, úgy vélem, a priscillianistáknak sok csapata lelepleződik majd, amely abban a városban²⁹⁸ rejtőzik. Reám emlékezve, örökké jó egészségben élj, szent és igen boldog uram.

²⁹⁷ Az augustinusi *Contra mendacium*-nak köszönhetően rekonstruálni lehet a könyv tartalmát, amelyről Consentius beszél.

²⁹⁸ Azaz Hippóban. Consentius itt a priscillianisták jelenlétéről beszél Hippóban, összekeveri őket talán a manicheusokkal.

A 12* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ A SZENT ÉS SZÁMOMRA ÖRÖKKÉ TISZTELENDŐ ÚRNAK, A TISZTELETREMÉLTÓ AUGUSTINUS ATYÁNAK CONSENTIUSTÓL

1. A *Vallomások* könyveit és több más művedet körülbelül tizenkét évvel ezelőtt szereztem meg, inkább az elítélendő birtoklási vágytól hajtva, mintsem a bennük lévő tudomány iránti jó és dicséretreméltó szorgalomból; és ezeket még most is szinte pecsét alatt tartottam hihetetlenül nagy restségemben, csak a minap fogtam hozzá elolvasásukhoz, éppen azokhoz, amelyek <tárgyának> vizsgálatában magam is buzgón fáradoztam. Bennük tökéletes megfogalmazásokat találok, felismervén gondolataim megannyi formáját, képszerűen lefestve, és belátom, hogy a többi dolog megértéséhez is, amiket tudni vágyom, nem annyira a mester hiányzik nekem, mint inkább én hiányzom a mester számára²⁹⁹. És végül, hogy az Úr színe előtt egyszerűen bevalljam, az utóbbi csaknem négy év előtti időig, vagyis mielőtt a Szentségeddel való találkozásra gondoltam volna, csak két vagy három, és nem több lapot olvastam el a *Vallomások* első könyvéből, de miként atyai gondoskodásod a léha lelkeket össze szokta hasonlítani a csipás szemekkel³⁰⁰, ítéleteid vakító fényétől megrettenve, mivel bennük semmi lágyságot vagy engedékenységet nem találtam, ami szemem sebeit gyógyíthatná, tüstént bemenekültem tudatlanságom számomra oly kellemes homályába³⁰¹, és a vipera mérgénél is óvatosabban³⁰² kerültem nemcsak ezeket a könyveket, hanem a többit is.

2. Bizony nagy és olyan halálos undort éreztem, hogy beteg gyomrom hányingert kapott minden értekezésíró³⁰³ levelétől, kivéve a kánoni könyveket, amelyeket hírnevük tiszteletreméltóvá tett a szememben. Egyedül Lactantius³⁰⁴ tetszett nekem világos és jól szerkesztett előadásmódja miatt, de őt is eldobtam magamtól az összes többivel együtt a lustaság iránt érzett lángoló szenvedélyemben, miután egyszer

²⁹⁹ Tudniillik “Kivonom magam a mester befolyása alól.”

³⁰⁰ Horatiusi kifejezés: *Cum tua pervideas oculis mala lippus iunctis* (Sat. 1,3,25) és még az Ep. 1,1,29-ben is hasonló kifejezés található Horatiusnál.

³⁰¹ Reminiscencia: *Confessiones* 1,7,12 *ad oblivionis meae tenebras*.

³⁰² Horatius, Carm. 1,8,9-10

³⁰³ Itt a *tractatores* a teológiai irodalom művelőit jelenti.

³⁰⁴ Lucius Caelius Firmianus Lactantius afrikai író, retorikát tanított Kis-Ázsiában, 317 körül Constantinus őt választotta Crispusnak, elsőszülöttjének tanítójául.

már elolvastam, mert az olvasás iránti megvetésem, amely elképzelhetetlenül nagy volt, nyomasztotta lelkem egészségét, mint valami álmokór, és annyi év alatt a kánoni írásokat is csak egyszer vagy kétszer futottam át nagy restségemben. És bár teljes bensőmben, testemben és lelkemben is ez a közönyösség tartott fogva, mégis - amint történni szokott - , ha jelenlétemben vita támadt Krisztus szolgálói³⁰⁵ között az Istennel összefüggő dolgokban, én voltam az egyedüli közülük, akit az apostol elbeszélése úgy ír le, mint aki a törvény tanítója akar lenni, és semmit sem értettem belőle, sem azt, amit mondtam, sem azt, amit állítottam³⁰⁶. Ha pedig bármi számomra helyesebbnek tűnt, üres szavakkal igyekeztem megvédeni.

3. Így történt, hogy a szent emlékezetű Leontius *presbyter*rel nézeteltérésem támadt, nem a tudományomból, hanem természetes igazságérzetemből kifolyólag, azzal a kérdéssel kapcsolatban, amelyet Szentséged a maga ítéletével is megvitatott, és amelyben úgy tűnt számomra, hogy Leontius nem ítélte meg helyesen a dolgokat³⁰⁷, makacsul küzdöttem, majd az ő vélekedésétől feltűzelve és Szentséged hírnevét csodálva, az igazság megismerésének vágyától lángolva, megírtam mindazt, amiben sok kárhoztatásra méltó és kevés dicséretes dolog található; mégis minden - úgy vélem - isteni ítéletből történt, akár az, hogy írtam, akár az, hogy megrovásra méltó módon írtam.

4. Akkor engem az a megfontolás készített az írásra, hogy a Baleari-szigetek³⁰⁸ magánya lebegett a szemem előtt, ahol nem mondom, hogy művelt, de még igazán hívő keresztényt is ritkán találni; nem a tudomány szeretete miatt írtam, amelyet magamban megvettem, tudván, hogy nagyon fáradságos dolog, hanem a katolikus hitnek, amelyet nem ismerni halálos véték, egyszerű igazságához kívántam eljutni, a szorgalmas olvasás vagy az ítéletalkotás fáradsága nélkül. Ez talán lehetséges is lett volna, ha e kérdések valamelyikét, amelyekkel kapcsolatban leginkább kétségeim voltak, magam hallottam volna a bölcséktől megvitatni, vagy találkoztam volna olyanokkal, akik ilyet hallottak. És talán hajlandó lettem volna egy kicsit olvasni is, ha valaki olyan könyveket adott volna nekem, amelyek éppen a gondolkodásomat gúzsba kötő csomókat bogozzák ki:

³⁰⁵ Általában a *clerus* tagjai, legtöbbször szerzeteseket jelent.

³⁰⁶ 1 Timot 1,7

³⁰⁷ Nem tudjuk sem azt, ki volt ez a Leontius, sem azt, milyen kérdéstről van szó.

³⁰⁸ Ep. 119,6; Ep. 11*,23.

mivel visszautasítottam, hogy felvállaljam a keresés biztosan fáradságos munkáját a megoldás megtalálásának bizonytalan reménye miatt.

5. Miközben teljességgel elutasítottam minden bölcs ember írását, miközben oly sok és oly nehéz kérdésen töprengtem, és a szigeteken még most sem lehet senki olyan valakit találni, aki - hogy azt ne mondjam - nagy dolgokra tanítana, vagy a homályosakat megvilágítaná; de még olyat sem, aki legalább a kis dolgokat megértené és világosan értekeznék róluk; ezért lelkemet annyira megrontotta a betegségek gonosz pestise, hogy az olvasástól való túlságos óztkodásom miatt túlságosan is nagy merészségem támadt az íráshoz. Így történt, hogy helytelen meggyőződésre jutván, inkább akartam írni két nevetséges kötetet, mintsem tüzetesen elolvasni sok szerzőnek sok csodálatraméltó dolgát. Ezért tűnt jónak, hogy minden gondolatomat, mint két ellenfél vitáját adjam elő, hogy a lelkemben dúló esztelen küzdelmet irodalmi formába öntve, a te tekinteted elé tárjam, hogy tudományod kegyessége csillapítsa le azt. Ez pedig semmilyen más módon nem volt lehetséges, csak írás útján.

6. Mert bevallom, ha hittem volna, hogy valami módon személyesen láthatom, ezzel a testi szememmel atyámat a maga testi mivoltában, sohasem fáradoztam volna ilyen terjedelmes fecsegések³⁰⁹ lejegyzésével. De mivel ezekre a szigetekre³¹⁰ azzal a szándékkal és kívánsággal jöttem, hogy itt töltssem el életem egész idejét dicsőség nélkül, nyugalomban és restségben, ahogy most is egész odaadással ezt kívánom, és nem tárhattam fel előtted, mint orvos előtt, lázas betegségem titkos baját másképp, csak úgy, hogy írásra bízom e szavak szerepét. Mert ha írásaimban nem lehetett volna találni semmit, ami tetszik, vagy semmit, ami nem tetszik, semmiképpen sem engedte volna meg az én tartózkodó természetem, hogy siettessem a veled való találkozást. Én ugyanis olyan gyenge és szorongó természetű vagyok, hogy ha hinni lehet, jobban elpirulok a dicséretektől, mint a szemrehányásoktól.

7. De Krisztus rendelése és ítélete szerint az történt, hogy Te, Atyám, egy csodálatosan megfontolt levelet küldtél nekem kitűnő levélvivők közvetítésével. Mert ha *diaconus*aid, Maximinianus és Caprarius, akik tisztelik az Urat, nem ösztönöztek volna arra engem heves szeretetükkel, az én restségem, bár csábították írásaid édes és kegyes tanításai, sohasem, még egy kis időre sem tartotta volna többre a tanulás langymeleg vágyát a nyugalom iránti forró szeretetemnél. Mert ha a híres ifjú, aki

³⁰⁹ *Neniae* eredetileg gyászdal, de egyhangú éneket, unalmas előadást is jelent, gyerekdalt is.

³¹⁰ A Baleari-szigetek.

Terentius komédiájában szerepel³¹¹, és aki felháborodott az ellen az utcalány ellen, aki őt, mint szeretőjét kizárta, és még így sértődötten sem volt képes akár rövid időre is távol maradni a szeretett nőtől, bár a gyalázat is erre készítette, annyira, hogy úgy látszott, nagy akaratereővel valamiféle emlékezetes vitézi tettet hajthat végre, ha csak három napra elhagyja azt a szajhát, aki őt megsértette, mennyivel inkább így kellett volna nekem tenni, akinek a kebelében nagyobb tűz lángol a nyugalom iránt, különösképpen mivel ez soha meg nem sértett engem, hanem mindig édesen hívogatott a rám váró magány édességével, annyira, hogy nem akartam volna még néhány napra sem megfosztani magam tőle, ha az Úr, ez a kocsihajtó, aki sok tízezer kocsit³¹² irányít, nem kényszerített volna bennünket - mint mondják - lelkünk szájánál fogva titkos zabláival³¹³.

8. Eljöttem hát hozzád, mert minél inkább ellenkeztem, feléd húzott az Úr lelkemre rakott kantárja³¹⁴: sok beszélgetésünk során meztelenre vetköztetted gondolkodásmódomat, sok vitában foglalkoztál szívem titkos sebeivel. Láttad, hogy lelkem tele van hiú képzelgésekkel³¹⁵, és hamis elképzeléseimet ugyanúgy el akartad távolítani, mint ahogy egy üszkös sebet kivágnak, felhasználva, amennyire hatalmadban állt, az érvek éles kését és a figyelmeztetések tüzes sütővasát³¹⁶, valamint a buzdítások enyhe borogatásait. De mivel engem olvasásra ösztönöztél, és te magad adtad nekem a könyveket, amelyeket el kellett olvasnom, és gyakran érdeklődtél, hogy elolvastam-e, miként az orvosok is kényszerítik a betegeket, hogy olyan táplálékot vegyenek magukhoz, amelytől undorodnak, így a szégyen engem is arra kényszerített³¹⁷, hogy leveleiből egy kevésbe belekóstoljak.

9. Már kezdett nekem nem tetszeni saját böjtölésem, amikor váratlanul az történt, hogy egy szent és tiszteletreméltó férfihoz kötött engem a lelki szeretet érzése, a barátság kapcsolt engem hozzá, és amikor lelkemben alaposan megvizsgáltam minden

³¹¹ Terentius, Eun. 222 skk.

³¹² Lactantius, Div. Instit. 7,3,6; Aug. Enarr. in Ps. 67,24: *Si Deus regit mundum, non utique sicut mens corpus regit, sed tamquam dominus domum, navim gubernator, auriga currum.*

³¹³ Ovid. Heroid. 4,45-46: *torquentem frenis ora fugacis equi* - Consentius itt átvitt értelemben használja a szót, arra, hogy az Úr irányította a lelkét láthatatlan eszközökkel.

³¹⁴ *Camo domini* Ps. 31,9

³¹⁵ Ps, 37,8

³¹⁶ Arról a sütővasról van szó, amivel az üszkös sebet kiégették.

³¹⁷ Cic. Cluent, 26,72

mozdulatát, felismertem benne és még erősebben megszerettem a saját bűnömet. Örvendeztem magamban, hogy benne olyan nagytekintélyű és nagyérdemű versenytársra találtam, aki ugyanaz után a nyugalom után sóvárog, mint én, de lelkiismeretemet hiú örömök cirógatták, olyannyira, hogy ha magamat, aki rossz fa voltam, vele mint gyümölcsstermő fával³¹⁸ hasonlítottam össze, örültem, ha benne valami olyat találtam, ami az én terméketlenségemhez hasonló. Mert lombjaink hasonlóságával dicsekedtem, anélkül, hogy tekintetbe vettem volna azt, az erények mennyi gyümölcsétől hajlik meg az ő jó fája. Tehát én gyengeségem egész erejével arra a férfira támaszkodva³¹⁹, mindent, amit te gyógyszerként adtál, elutasítottam, és visszaköptem minden italt, amelyet belém akartál tölteni. Mert minden dolog között az tűnt számomra a legédesebbnek, csábító édességgel mindennél jobban átítatottnak, hogy mindig hallhassam szent barátom szájából hajlamom dicséretét, és hogy annak a tiszteletreméltó embernek a szavai visszhangozzák azt az átkozott dolgot, amely az én szívemet is foglalkoztatta.

10. Bizony ilyenfajta eszmecserevel vakargattuk kölcsönösen viszketésünket, hogy azt állítottuk, semmi sem haszontalanabb a tudományra való törekvésnél, és semmi sem veszélyesebb, mert feltettük azt a kérdést, mi annyira haszontalan, mintha egy keresztény embert annyira nyugtalanít a hiú dicsőségvágy, hogy a farizeusok vétkeiktől megrontva, nagy kérkedésében arra vágyik: nevezzék őt mesternek az emberek³²⁰, és bár ő maga nélkülözi az értelem fényét, és olyan mint egy vak, mégis arra törekszik, hogy mindenki mást abba a verembe vezessen, ahol kétségkívül el fognak pusztulni³²¹, főképpen akkor, amikor vannak olyan magasrendű dolgok, amelyeket egyáltalán nem kell kutatni³²² és azt mondja az Írás, hogy aki a sövények között sertevertél, azon sebet ejt a kígyó³²³.

11. Mi lehet ugyanis veszélyesebb, mint ha egy ember, aki a haszontalan tudomány hatalmas kerülőútja nélkül képes eljutni az örök életig, mégis a meg nem engedett kíváncsiság esztelen ösztönzéseitől hajtva, hosszú és meredek út kanyarjain

³¹⁸ Máté 7,17 és 2 Királyok 3,19

³¹⁹ A mondatban a levélíró halmozza a retorikai eszközöket, pl. paronomasia: *virum...viribus*, oxymoron: *infirmittatis viribus*.

³²⁰ Máté 23,7

³²¹ Máté 15,14

³²² Sirák 3,22

³²³ Sirák 10,8 A héber szöveg ettől eltér: *Aki szétrombol egy falat, megmarja a kígyó.*

keresztül törekszik oda, ahonnan még senki sem jutott ki sebek nélkül? Mi mást ért el fáradhatatlan munkájának erejével Origenes, az összes magyarázó közül a legnagyobb, hacsak azt nem, hogy a hosszú tudományos vizsgálódás hibájából elkerülte az Ige üdvösségét, amely közel van <hozzánk>, és a szívünkben meg a szánkon lakozik³²⁴, és az történt vele, ami a kegyelem kutatóival szokott megesni, akik minél több igyekezettel és fáradsággal keresik a bölcsességet, annál messzebb távolodnak tőle? És végül, ha ugyanőt nem ösztönözte volna a tudomány iránti vágy meg nem engedett dolgok kutatására, amelyek csapdájába beleesett, képes lett volna kiérdemelni a vértanúság dicsőségét, de miután túlságosan eltévelyedett, beleesett a balga tudomány vermébe³²⁵, szükségszerűen az történt, hogy szenvedésének jutalmát, amit még tanulatlan és kicsi fiúként annyira kívánt, öregkorában a legnagyobb mesterként visszautasította. Ki tehát az a törvénytudó³²⁶, aki Origenesnél bátrabban, jártasabban, gondosabban, szakértőbb és körültekintőbb módon ragaszkodik majd a tudás tanulmányozásához, vagy ki az, aki úgy gondolván, hogy a hiú kíváncsiság fáradságos kutatással megtalálja az üdvösséget³²⁷, bölcsen el fogja kerülni azt a halált, amelybe Origenes balgán beleszaladt?

12. Vegyük csak sorra a többi egyházi magyarázót, bármilyen nagyok és katolikusok legyenek is! Nehéz, hogy a hibának valamilyen foltját meg ne találjuk műveik még oly szép összeállításán is. Például: bár mondhatjuk azt, hogy Augustinus püspök feddhetetlen dolgokat írt, mégsem tudjuk, hogy az utókor milyen ítéletet alkot majd könyveiről. És Origenést és az eretnek eltévelyedés többi szerzőjét sem ítélte el senki, míg éltek, de nem kétséges, hogy kétszáz vagy még több évvel később már elítélik. Érvek ilyenfajta kötelékeivel hálózott be engem restségem, és ilyen szavak enyhítőszerét sugallta szeretetünk tüzének lecsendesítésére.

³²⁴ János 1,14 Rómaiaknak 10,8

³²⁵ Sirák 10,8

³²⁶ A zsidóknál törvénytudóknak a Biblia tudományában leginkább jártasakat nevezték, a törvény terminus (Tórah) szűk értelemben a Pentateuchost jelenti, általánosabb értelemben az egész Ótestamentumot.

³²⁷ Itt a latin szövegben *lacuna* van, amelyet Divjak a *salutem* szóval egészített ki, L. Carozzi szerint *vitam* is állhatott itt a szövegben az utána következő *mortem* szó miatt, ez azonban nem változtat a szöveg értelmén. Írástechnikailag az előbbi megoldást a *scrutatione* szó közelsége magyarázhatja, míg a másik megoldást a *vana* hatására felejtette ki a másoló.

13. Közben, igaz vonakodva, olvastam, amiket kaptam, és miként az előbb említett³²⁸ komédiabeli ifjú³²⁹, bár szeretőmet³³⁰ szívemre öleltem, mégis örült módjára lépésről lépésre eltávolodtam az olvasás megkezdett útjától. És miközben áthaladtam szentatyám gyümölcsökkel teli vidékein³³¹, és a lelkem balga módon vak maradt tanításod változatos gyümölcsei iránt, és csak lustaságom tüzes lehelete áradt belőlem, míg nem szenvedélyem nagy erejétől visszahőkölve, gyorsan a nemtörődömség felé irányítottam lépteimet, és olyan sebes futással siettem oda, magamhoz akarván ölelni nyugalmamat, hogy úgy gondoltam, keleten is ezt kell keresnem, vállalva egy hosszú út fáradalmát. Ezt az engem rajongva szerető vetélytársam tanácsolta nekem; de amikor észrevettük, hogy az Úr hatalmas keze akadályozza kívánságainkat és törekvéseinket, valahogyan letettem tervezett utazási szándékomról, és visszatértem saját házámba, azzal a szándékkal és elhatározással, hogy csak a kánoni könyveket futom majd át, de fáradság nélkül, írásaimról pedig, ha lehetséges lett volna, lemondtam volna, még azokról is, amelyeket baráti levelek formájában készítettem. Bizony ezt én csak rövid ideig hajtottam végre derekasan, így átolvastam a kánoni könyveket, de úgy, hogy sohase szenvedjen csorbát a szenvedélyem, amelyet a lustaság iránt tápláltam. De miként a szeretett dolgok még nagyobb örömet tudnak szerezni akkor, ha egy kis időre nélkülözzük őket, mert az újra éledő kívánság erejétől még hevesebben vágyunk utánuk, így én is a rövid és ritka olvasással váltogattam a nyugalom gyönyörűségét.

Ezzel egy időben történt, hogy az Úr rendeléséből csodák estek nálunk³³². Mivel az áldott főpap, a te testvéred, atyám, vagyis Severus püspök, mindazokkal együtt, akik ott jelen voltak, elbeszélte nekem ezeket a csodákat, szeretetének nagy erejével megingatta korábbi elhatározásomat, úgyhogy ő maga írt egy levelet, amely a történeteket időrendben tartalmazza, tőlem csak a szavakat vette kölcsön. Ebből következően megnőtt bennem a vágy, hogy áthágjam azt a szabályt³³³, amelyet előírtam saját magamnak, és kedvemre volt, hogy segítsen lomha emlékezetemet a kánoni könyvek még oly lusta és nem túl lelkes, mégis frissen történő elolvasásával; <és arra is

³²⁸ V.ö. 7. caput

³²⁹ Terentius, Eun. 222 skk.

³³⁰ Azaz restségét, lustaságát.

³³¹ Ez a kifejezés azt jelenti, hogy Consentius visszatért Augustinus műveinek olvasásához, de azután abbahagyta, hogy újra belemerüljön a tespedtségbe.

³³² A *mirabilia* szó szentek csodatételeit jelenti a keresztény latinban.

³³³ Rómaiaknak 2,23

kedvem támadt>, hogy valamiféle fegyvert adjak vezérünknek a zsidók ellen, akik csatározásaikkal szorongatnak bennünket, azzal a feltétellel, hogy nevemet a tisztségviselők előtt ne említsék.

14. Mikor ezeket diktáltam, amivel az volt a szándékom, hogy feltárjam neked akaratom egész eltévelyedését, gondolataim állhatatlanságát, bűneim támadásait, sorsomat, életem folyását, az olvasás iránti restségemet, írásaim meggondolatlanságát, ekkor a levélvivő hirtelen makacs kitartásával hevesen arra kényszerített, hogy tüstént hagyjam félbe a levelet. Ezért előadásom túlságosan hosszú fonalát a szükséges hallgatással megszakítva, tömör megfogalmazásokba foglalom össze minden mondanivalómat, megmutatván, hogy én restségemnek akartam hadat üzeni, de miután vakmerően fegyvert ragadtam a legelbágyasztóbb úrnő ellen, csak annyit értem el, hogy én, mint az a híres, elgyöngült Hercules, még kiszolgáltatottabb és gyalázatosabb módon alá lettem vetve az én Omphalémnek³³⁴. Végül mintha egy szandárlúgás puhított volna meg³³⁵, meghajtottam fejem csábító ütlegei előtt, ahogy egy nyakas szolga teszi, hogy annál nyomorultabbul és gyalázatosabban szolgáljak, minél inkább aláveti a félelem a legyőzötteket a gőgös győzteseknek.

15. Valamiféle örült rögeszmém pedig arra kényszerített, hogy még többet írjak; ha lehetséges lett volna, azt szerettem volna, hogy mindent Atyai Személyed vizsgálatára bizzak. Most azonban, miután a többi magamnál tartottam, csak a zsidók ellen írt tizenkét fejezetet küldtem el neked és egy levelet, amelyet a minap írtam szent testvéreteknek, Patroclus püspöknek³³⁶. Amikor Tiszteletreméltó Atyai Személyed ennek a levélnek megismerte mind értelmét, mind szavait, nyújtsa jóindulata és pártfogása kegyes jobbát afelé a gyermek felé, aki nem tudja ugyanakkora léptekkel követni az apját³³⁷, és hogy teljesen el ne essék, méltóztassék az erőtlen gyermeki gügyögést igehirdetésének erős vállaira venni. És különösképpen, ha alkalmam lett volna egy olyan levélvivőt találni, akinek van előtted valamiféle hitele, hogy mindent megbeszéljen és megvitasson veled, akkor el akartam volna küldeni neked azokat az írásokat, amelyeket Pelagius kérdései ellen merészelek írni, még ha befejezetlenek is.

³³⁴ Terent. Eun. 1026-28

³³⁵ Terent. Eun. 1028

³³⁶ Patroclus Arelate (a mai Arles) metropolita püspöke 412-426-ig és a pelagianizmus támogatója.

³³⁷ Vergilius, Aeneis 2,724 vagy 2,732 skk.

16. Eljutott ugyanis hozzám az elmúlt évben az a levél, amelyet nekünk a szent emlékezetű Zosimus, Róma város püspöke küldött³³⁸, s amelyben Pelagius és Caelestius nézeteit alapos vizsgálatnak alávetve, megmutatja bennük a halálos mérget, hogy elkerülhessük. Miután ezt elolvastam, a világ sok nyugtalanító gondja nehezedett rám, mégis az írás iránti szokott szenvedélyemtől feltüzelve, már épp a negyedik könyv elkészítésén dolgozom, de közben szilárdan megtartva restségem alapelvét is, mert csaknem mindent, amit Pelagius ellen írtam, otthon lepecsételve őrzök. Még egy hathatós érvet is hozzáfűztem, ezen alapul az én restségem minden másnál jobban, miszerint teljesen képtelen módon meggyőztem magam arról, hogy mielőtt magunk nem írtunk valami művet, addig nem kell az összeset sem elolvasnunk. Ebből következően hihetetlen félelem van bennem, hogy helytelen véleményem gondolkodásomat kanyargós irányba viszi. Ha pedig hinni lehet azoknak az íróknak, akik apák módjára bármit nemzettek is, legyen az akármilyen torz és rút szülemény, mégis a legnagyobb gyöngédséggel ölelik magukhoz fiaikat, én úgy tartom magamról, hogy Achillest hoztam a világra, mások azonban Thersitesnek fogják nevezni őt³³⁹. Rám emlékezvén, örökké légy boldog Krisztus segítségével, szent uram és boldogságos atyám!

³³⁸ Ez a híres *Epistola tractatoria*, amellyel a pápa újra elítélte a pelagianus eretnekséget. Zosimus 418 vége felé halt meg, ezért nevezi őt Consentius szent emlékezetűnek.

³³⁹ Ovid. Pont. 3,9,9 skk (*Auctor opus laudat sic forsitan Agrius Thersitem facie dixerit esse bona.*);

Iuv. 8,269-271 (*Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis Aeacidae similis Vulcaniaque arma capessas, quam te Thersitae similem producat Achilles.*).

A 13* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ RESTITUTUS *PRESBYTERNEK*³⁴⁰ AUGUSTINUSTÓL

1. Bár leveled erősen felzaklatott engem az ördög ravaszságai miatt, amelyekkel vagy bűnbe keveri Isten szolgálait, vagy egyházi botránnyal mocskolja be hírnevüket, mégis, amennyire emberileg képes voltam, megvizsgáltam annak az embernek az érzületét, úgyhogy nem egyszer, hanem többször tárgyaltam vele és Isten ítéletével is ráijesztettem, hogy vallja be nekem, ha azzal a nővel, aki megvádolta, közösült vagy vele más tisztátalan tettbe keveredett. Ha pedig igaz, amit ő állít, bármelyik nagy és szent férfival megeshetett volna az a kísértés, azaz, hogy amikor ő egyedül aludt, odajött hozzá az a nő és melléfeküdt, ő pedig nem akarta elárulni, leginkább azért nem, mert az nem beszélt neki gyalázatos vágyakozásáról, hanem csak szorongásairól és aggodalmairól³⁴¹. Mivel úgy vélte: egy ilyen kísértés esetén neki semmi mást nem kell tennie, csak annyit, hogy minden módon megakadályozza a nő közeledését, és, hogy ha a nő nem így cselekedett volna, abban az esetben ő tartózkodott volna szemérmetlen ölelésétől és a vele való szégyenteljes beszélgetéstől.

2. Ez az ember azt állítja, hogy a következőt tette: amikor a tetőterazon aludt, távol mindenkitől, aki abban a házban lakott, ahová őt vendégként befogadták, mivel feladatának elkerülhetetlen intézése közben úgy meglepte az este, hogy onnan saját házába már nem térhetett haza. Amikor tehát, - amint állítja - felébredt, elborzadva látta a nőt maga felé közeledni, és azt hitte, hogy a nő még nem elveszett³⁴², de látta, hogy elveszhet, ezért vigyázott rá, hogy ne ő okozza a veszét, vagy hogy a talán még nem teljesen elveszett apáca jó hírére ne ő ejtsen foltot meggondolatlan kiáltásával, eltúrte hát, hogy a nő egy ideig ott legyen mellette, és a szüleiről valamilyen panaszokat mormoljon a fülébe, miközben ő távol tartotta magát a tőle, és semmi mást nem válaszolt neki, csak hogy keljen fel onnan és távozzék. A nő meglehetősen sokáig nem volt erre hajlandó, de hirtelen elkezdett esni az eső, és úgy szabadult meg a vele való beszélgetéstől, hogy leereszkedvén a teraszról, magából a házból is kiment, és az ajtó előtt, az eresz alatt húzta meg magát, mert ide a nő nem mert utána menni, nehogy, ha

³⁴⁰ Valószínűleg ugyanaz a pap, aki az Ep. 18*,3-ban is szerepel.

³⁴¹ 2 Korinthusziaknak. 6,4

³⁴² Itt morális, spirituális értelemben van szó a bűn miatti "elveszés" -ről.

valaki az övéi közül kijönne, rátaláljon, vagy meghallja az ajtónyitást, és mivel nem tér vissza, gyanússá válják azok előtt, akik hallották kimenni.

3. Eddig tart ennek az embernek a vallomása, amiből úgy vélem, hogy nem őt kell elítélni, hacsak be nem bizonyítják, hogy hazudott, és nem a nő szavait hallgatják meg és fogadják el vele szemben, mert az a nő, amilyen elveszett, kétségkívül keres valakit, akibe belekapaszkozhatik, de nincsenek más bizonyítékok, amelyek lelepleznék ennek az embernek szégyenteljes becstelenségét. Ez pedig nem eshetett volna meg ilyen könnyen egyházi emberekkel, ha nem egyedül járkálnának bármiféle ügyben, legyen az akár saját, akár egyházi ügy. De a falusi papokkal kapcsolatban is nehezen érzük el azt, hogy ne egyedül járkáljanak, annál kevésbé tudjuk ezt elérni az alacsonyabb rangú *clericus*oknál. Ha tehát a nép, amelynek szolgálatára ki van rendelve, semmi neheztelést nem táplál vele szemben a szóbeszéd miatt, és semmi csúfságot sem hitt el róla, és - mint már mondtam - más tanúságok nem bizonyítják rá a gátlást, maradjon meg hivatalában³⁴³.

Ha pedig még más dolgok is napvilágra kerülnek, amelyekről valamilyen ítéletet hozhatunk, ezeket is meg akarom ismerni. Ha pedig haragra lobbant ellene az az egyházközség, amelynek a papjává kinevezték, akkor mondják meg nekik, hogy ez olyankor történt, amikor ő még *diaconus* volt, és olvasd fel nekik ezt a leveletem, és magyarázd meg nekik, miként az Úr megadja neked ezt a képességet, hogy papjukat továbbra is ugyanúgy szeressék, mint azelőtt, mert a kísértés, amely vele megesett, bármely szent emberrel megeshetett volna, és ne hűljön ki iránta való szeretetük³⁴⁴, inkább egyetértésükkel győzzék le az ördögöt, aki az ilyen csapdákat és ravaszságokat ki szokta tervelni. Ha pedig úgy látod szükségesnek, hogy levelet küldjek hozzájuk, tudasd velem.

³⁴³ Vagyis papi tisztségében.

³⁴⁴ Máté 24,12

A 14* levél fordítása

A KIVÁLÓ ÉS MÉLTÁN JELES ÚRNAK, TISZTELETREMÉLTÓ FIÁNAK DOROTHEUSNAK AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Tudom, hogy mennyire szereted Krisztust; és mivel egész házad az ő családjá, és miként az Apostol mondja, "egy háznál lévő gyülekezet"³⁴⁵, mennyire akarod, hogy birtokaidon gyümölcsözzék és növekedjék Krisztus birtoka, tudvalévő ez mindnyájunk előtt, akik téged ismerünk, kiváló és méltán jeles uram, tiszteletreméltó fiam.

2. Panaszom van azonban az egyik embered miatt, akinek sem a nevét, sem szentségtörő tettét nem mertem ebben a levélben közölni, nehogy véletlenül túlságosan megharagudj rá, és szigorúbban büntesd meg, mint ahogy illendő és szükséges egy püspöki panasz esetében kiszabni a büntetést. Így a testvéreknek, akiktől ezt a leveletem Kiválóságod megkapja, egy emlékeztetőmben felfedtem, miről is van szó, és megkértem őket arra, hogy előbb a te hívő és vallásos ígéretedet nyerjék el, amely szerint nem fogsz súlyosabb megtorlást alkalmazni ellene, mint azt szóbanforgó emlékeztetőmben előadtam, és csak miután elnyerték ígéreted, mutassák meg neked a levelet, hogy elolvasd. Ha pedig nem akarnál ígéretet tenni, akkor semmit ne mutassanak meg neked. Én azonban Krisztusra kérlek, hogy inkább tégy ígéretet, hogy mi is nyugodtan elmondhassuk neked azt, amit a kényszerhelyzet követel meg gondoskodásunkból, és hogy azt a személyt Te vezesd a jó útra, ha már mi nem tehetjük.

³⁴⁵ Rómaiaknak 16,5; 1 Korinthusziaknak. 16,19

A 15* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ SZENT TESTVÉREIMNEK, AKIKNEK A NEVÉT LEVELEM TARTALMAZZA - AUGUSTINUSTÓL

1. Már kész volt levelem, amelyet a ti jóindulatotokhoz címeztem, amikor megérkezett Alypius testvértől egy emlékeztető, amit Thagastéba küldött, mivel a <levélszállító> hajó kikötött a mi partunknál. Amit ebből az emlékeztetőből megtudtunk, gondoltam rá, hogy szentségeiteknek is tudomására hozom, és így Alypius szavait ebbe a tőlem küldött emlékeztetőbe illesztettem be.

2. EMLÉKEZTETŐ A PRESBYTEREKNEK ALYPIUSTÓL

Fiunk Severianus elutazott tőlünk. Mi még várjuk mind a válaszát, mind a megérkezését ama magasságos férfinak³⁴⁶, mivel vannak, aki azt állították, hogy már bizonyosan elhagyta Galliát, s ezért az a hír járja, hogy október idusáig megérkezik. Segítsenek bennünket a ti kegyes szeretetek imái, hogy Isten segedelmével még a tél előtt végezzünk valamit, úgyhogy a tél beállta előtt visszatérhessünk hozzátok mind a ti kívánságotok mind a mienk szerint az Úr segítségével. Már elég sok mindent engedélyeztek levelünk nyomán³⁴⁷, mert egy kamarás (silentarius³⁴⁸)épp azon a napon kelt útra a carthagói népnek küldött bocsánattal, amikor ezeket tollba mondtuk. Tehát az van csak hátra, hogy azok érdekében cselekedjünk, akik ebben az ügyben³⁴⁹ a carthagói egyháznál kerestek menedéket³⁵⁰.

3. A Tagestébe küldött emlékeztetőből ezek a részek azok, amelyeket szükségesnek véltem másolatban elküldeni nektek. Ezenkívül kérlek benneteket, hogy a többi levelet, amelyet küldtem, méltóztassatok eljuttatni azokhoz, akiknek címezve vannak, és a címzetteknél járjatok közben érdekükben, ki-ki ahogy tud. Ha ugyanis mindnyájan egyszerre akartok mindent megtenni, nehezen fogjátok végrehajtani, amit

³⁴⁶ A *sublimis vir* itt egy magasrangú méltóságot jelent, aki az *indulgentia* kérdésében járt el.

³⁴⁷ Az *africai* püspökök hivatalos kérését tartalmazó levélről van szó, amelyet a császári udvarhoz írtak, arra vonatkozóan, hogy kapjanak *immunitast* azok, akik egy templomba menekülnek.

³⁴⁸ Csendfenntartót jelent. Eredetileg a római magánházaknál volt egy olyan rabszolga, aki a csend fenntartására ügyelt, majd ugyanígy hívták a későcsászárkori udvar egyik tisztségviselőjét is, akiről itt szó van.

³⁴⁹ Az ügyre vonatkozóan vö. Ep. 23/A*,1, ahol a *comes maior, sublimis vir*-ről van szó.

³⁵⁰ Az egyház által gyakorolt *asylum* jogát jelenti.

akartok, mivel igen ritka, hogy mindnyájan éppen ugyanabban az órában érnétek rá. Ama tiszteletreméltó és hívő férfiúnak, fiúnknak, Dorotheusnak³⁵¹ pedig azt írtam, hogy ami azt az emberét illeti, aki egy másik faluból gyapjufeldolgozás miatt a házába jövő apácát erőszakos támadással megbecstelenített, ellene ne gyulladjon akkora haragra, hogy esetleg keményebben büntesse meg, mint az panaszunk esetében indokolt. Elegendő ugyanis, ha eltávolítja őt a birtok igazgatásából, abból a tisztségből, ahová helyezte, hogy ne csábíthasson másokat utánzásra, ha teljesen büntetlenül maradna. Bizony ő már bűnbánatot is tart, de csak azért, mert miután rábizonyult a vétke, és a bizonyíték súlya gyónásra kényszerítette, azóta eltiltották az áldozástól³⁵². Mert ha önként tett volna vallomást, és az isteni ítélettől való félelme miatt fedte volna fel azt, amit nem tudtak az emberek és amiért senki sem tett volna neki szemrehányást, ki lett volna indokolatlanul annyira szigorú, hogy súlyosabb büntetést kérjen rá?

4. Most azonban, ha clericus lenne, elveszítené rangját és tisztségét, ugyanúgy neki is szükségképpen el kell veszítenie intézői tisztségét, amelyben <megmaradva> büntetlensége felfuvalkodottságot keltene, és ezért vigyázni kell rá, hogy ne akadjanak követői. Ez az ember pedig Cresconius, a saltus Hispaniensis³⁵³ intézője, akinek - ami még rosszabb - felesége is van. De ne fedjétek fel sem tettet sem az embert, csak ha előbb <Dorotheustól> Isten előtt tett esküvel ígéretet szereztek, hogy nem fog súlyosabb megtorlást alkalmazni, és ne mondjátok meg előbb a megtorlás módját sem, mintsem megígérné, hogy nem fog semmi szigorúbbat tenni annál, mint amit ebben az emlékeztetőben talál. Nem a ő hitéért és Krisztusban gyakorolt vallásosságáért kell ugyanis ezt megtennie, akármilyen nagy legyen is benne a felháborodás. Ha annál, mint amit kértem, enyhébben akarná megbüntetni, a testi büntetés kivételével, ezt nem ellenzem, de ha súlyosabb, azt nem engedem. Tehát ezt előbb meg kell ígérnie, és miután megígérte, ne fáradjatok megmagyarázni ezt neki, hanem olvastassátok el vele ennek az emlékeztetőnek az ügyre vonatkozó részét.

³⁵¹ Ő volt az ura a *Spaniaum* nevű birtoknak, ahová a megbecstelenített apáca dolgozni ment. Nem lehet róla mást tudni, mint hogy az *ordo senatoriushoz* tartozott, mivel olyan melléknévi alakok fordulnak elő vele kapcsolatban, mint *eximio*, *merito*, *insignis*.

³⁵² Vagyis kiközösítették az egyházból.

³⁵³ A *saltus* eredetileg hegyes és erdős helyeket jelent, pásztorkodásra alkalmas területeket. Ebben az esetben egy mezőgazdasági birtokot jelöl, amelynek a helye a hippói diocesis *Spanianum* elnevezésű helységével lehet azonos, amelyet Augustinus az Ep. 35,4-ben is említ a donatisták túlkapásaival kapcsolatban.

A 16* levél fordítása

AURELIUS PÁPÁNAK³⁵⁴, PAPTÁRSÁNAK, A BOLDOGSÁGOS ÚRNAK, SZENT
TESTVÉRÉNEK, AKI MÉLTÓ SZERETETTELJES TISZTELETÉRE
ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN AUGUSTINUS

1. Mivel más megbízható mód nem kínálkozott, a mi ***** <fiunk révén>³⁵⁵ küldtem el neked két beszédemet, az egyik az Úr születésnapjáról, a másik Vízkeresztről szól, egy kis időt el tudtam lopni ezek számára más foglalatosságaimtól; arra kérlek fogadd szívesen tiszteletteljes üdvözetünket, és imádkozzál kitartóan értünk. Valójában te ezt akkor is megteszed, ha nem kérjük vagy nem emlékeztetünk rá, boldog uram, szeretetteljes tiszteletünkre méltó, szent pápa. Ha Szentséged hallott véletlenül valamit azokról a testvéreinkről³⁵⁶, akiknek a császári udvarból való visszatérését várjuk, kérem tudassa velem ezen levélvivő révén.

2. Mi pedig Alypius testvérünknek abból az emlékeztetőjéből³⁵⁷, amelyet Thagastéba küldött, mivel <levélhozó> hajója a mi partjainkon is kikötött, megtudtuk, hogy már elindítottak egy kamarást (silentiariust)³⁵⁸ a carthagóiaknak engedélyezett megbocsátás jogával (indulgentia)³⁵⁹. Alypius azt mondta, hogy ezt <az eredményt> levélben eszközölte ki, mert a nagytekintélyű férfiú³⁶⁰ még nem tért vissza Galliából, akinek - mint tudatta - a hatáskörébe tartozik ez az ügy, amely megszünteti azok félelmét, akik az egyházhoz menekültek. Azt hiszem azonban, hogy Tisztelendőség

³⁵⁴ A címzett Aurelius, Carthago püspöke. A *papa* ebben a korban olyan tiszteletteljes megszólítás volt, amelyet a keresztények arra a püspökre használtak, akivel szinte fiúi kapcsolatban voltak, mivel ez az elnevezés eredetileg az apa-fiú kapcsolatra utal. Az V. században az *africai* püspökök saját primásukat *papa*-nak szólították, a római pápát pedig nagyon gyakran csak püspöknek. A VI. századtól kezdik el kizárólagosan a római püspökre használni a *papa* nevet.

³⁵⁵ Itt a kéziratban a levélhordó neve szerepelhetett.

³⁵⁶ Néhány afrikai püspök, köztük Alypius küldöttségben járt a császári udvarnál, hogy fontos vallási és politikai kérdésekről tárgyaljanak. Erről van szó a 23/A* és a 15* levélben is.

³⁵⁷ V. ö. Ep. 15*,2

³⁵⁸ Ez egy udvari méltóság, akit a *vir spectabilis* vagy *vir clarissimus* megszólítás illetett meg, és pl. ebben az esetben a császár fontos levelének a továbbítását végezte.

³⁵⁹ Az egyház által élvezett *asylum* jogáról van szó.

³⁶⁰ Ugyanarról a császári tisztségviselőről van szó, aki az Ep. 15*-ban *sublimis*nek van nevezve.

már velük kapcsolatban is megtudhatott valami biztosat. Voltak ugyanis nálunk újabb <hírnökök>, akik elmondták nekünk, hogy Alypius testvérünk, Numidia püspöke, Renatus révén elküldte a császári kiváltság egy példányát, azt mondván, hogy már fiunknak, Largusnak³⁶¹ megadták a vele kapcsolatos engedélyt. De nem tudom, hogy arról az engedélyről van-e szó, amelyről Alypius a Thagastéba címzett emlékeztetőjében jelezte, hogy egy kamarással (silentarius) küldték el, vagy pedig valami másról, amelyet ő eszközölt ki azok számára, akik az egyházban vannak; úgy gondolom azonban, hogy az említett püspök már megérkezhetett Karthagóba.

3. Ezért mi inkább arra várunk, hogy Boldogságos Személyed válaszából valami biztosat tudjunk meg azon ifjú révén, akivel ezt a levelet hozzád küldtük. Én azonban nem kételkedem benne, mivel ő maga mondta el nekünk, hogy Szentséged hallotta Mauritania Caesariensis öreg püspökétől Priscianustól³⁶², mit tett Rómában a tiszteletreméltó Bonifatius pápa a pelagianusokkal kapcsolatban, és milyen üdvös szigorúsághoz folyamodott velük szemben. Nem tudom, hogy miért nem érkezett meg Boldogságos Személyed Trac[ta]toriája³⁶³ Numidiánk, azaz a Proconsularis vidékeire, miközben tudom, hogy ezt már akkor elküldték, amikor én még Karthagóban voltam, feltéve ha nem gondolták úgy, hogy az öreg Valentinusnak³⁶⁴ nem kell elküldeni. Azt tanácsolom, vizsgálja meg ezt Szentséged, és ha kiderül valami mulasztás, akkor azt hozzák helyre. Ennek a levélnek ugyanis mindenképpen meg kell érkeznie Numidia primásához, akinek azt majd tovább kell küldenie testvéreinknek, akik ugyanahhoz a gyülekezethez tartoznak.

³⁶¹ *Africa proconsul*ja volt 418-419-ben.

³⁶² Erről a püspökről van szó az Ep. 23/A*-ban is.

³⁶³ Arról a műről van szó, amely elítélte Pelagius és Celestius tévtanait.

³⁶⁴ A Vaiai-i vagy Baia-i Valentinus Numidia primása volt.

A 17* levél fordítása

A JELES ÉS MÉLTÁN KIVÁLÓ ÚRNAK, SZERETETT FIÁNAK,
BONIFATIUSNAK³⁶⁵ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Alkalom adódott számomra, hogy üdvözöljem Kedves Személyedet, és tudom, hogy ez az üdvözlés számodra is igen becses, mert olyanok sodródtak nálunk partra, akiknek sietniük kellett hozzád. Velük kapcsolatban tehát nemcsak azt az irgalmasságot vettük figyelembe, amelyet egyik embernek a másik iránt kell tanúsítania, hanem az irántad érzett szeretetet is, és ezért befogadtuk ezeket a csaknem hajótörött embereket, és szükségleteikről, ahogy tudtunk, gondoskodtunk. Súlyosan meggyötörte őket az ég és a tenger haragja, és a veszedelem közepette alig kerültek el a halált, és mindent, amijük csak volt, elveszítettek.

2. Így tehát kiváló uram és méltán jeles igen kedves fiam, hírül adjuk Feddhetetlen Személyednek, hogy mi - Isten kegyelmének köszönhetően - épségben vagyunk; rólad sok jót hallunk, és kívánjuk, hogy mindig ilyeneket halljunk, mivel a te kiváló híred Annak a dicsősége, akibe reményedet helyezted, akit félsz, tisztelsz, szeretsz, és akinek az örök békéjét keresed harcok tevékenységed közepette is, miközben a hitet megőrzöd és minden ügyben az igazságosság az, amit szeretsz.

³⁶⁵ Bonifatius, *comes Africae* több más augustinusi levélnek is címzettje: lsd. Ep. 185, 185/A, 189, 220

A 18* levél fordítása

A MEMBLIBANUMI GYÜLEKEZETNEK AUGUSTINUS PÜSPÖK ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Elég hamar nyilvánvalóvá vált az, amit nektek mondtam, akik együtt voltatok velem Unapompeiben³⁶⁶, vagyis hogy nem kell kérdőre vonnotok Gittát mint *presbytert*, akinek az életmódja miatt erősen nyugtalankodtam. Isten ugyanis általatok, de tudtok nélkül, elérte, hogy ezt az embert közbelépésekre eltávolítsák az unapompeii gyülekezet papságából, ahol *diaconus* volt, mivel nyilvánvalóvá vált, hogy nem kellett volna *diaconus*nak lennie. Ha ugyanis valamennyire igazak azok a dolgok, amelyeket egy asszony mondott róla, az ügy le van zárva. Ha pedig a nő hamisan esküdött és Gittával kapcsolatban csak annyi igaz, amennyit ő maga vallott be, úgy sem lehet *clericus*, mivel minden kereszténynek, de leginkább a *clericus*oknak tisztának kell maradniuk nemcsak a meg nem engedett közösüléstől, hanem a meg nem engedett csóktól és a meg nem engedett öleléstől és minden <más> tisztátalanságtól is.

2. Mivel őt ezekben a dolgokban a saját bevallása szerint sem találták tisztának, szükségesnek tartottuk, hogy a *presbyteri* méltóságából elmozdítsuk. Vigasztaljon meg titeket az Úr, mert a titeket ért szomorúság miatt mi is nagyon szomorúak vagyunk. Meg fog vigasztalni benneteket tehát annak a könyörületessége, aki titeket összegyűjtött és az ördög hatalmából kiragadott, mivel ő nem hagy el titeket, ha ti sem hagyjátok el őt. Kérdezzétek meg hát, hogy ki az, akit számotokra *presbyternek* rendelt, vagy ha ti nem találjátok ezt az embert, mi az Úr nevében és az ő segítségével gondoskodni fogunk róla.

3. Vajon vonakodnak az emberek vetni³⁶⁷, mert nem minden mag csírázik ki, hanem egyes magokat a hangyák hurcolnak el, másokat a madarak csipegetnek fel, néhány mag pedig más okból megy tönkre? Vagy talán vonakodnak az emberek gyümölcsfákat ültetni azért, mert nem mindegyik ereszt gyökeret, vagy nem mind jut el addig, hogy teremjen, néhánynak pedig a hajtásai elszáradnak, másokat a barmok

³⁶⁶ Nem lehet azonosítani, hogy hol volt ez a település.

³⁶⁷ Máté 13, 24-27

rágnak le, megint mások különböző okok miatt pusztulnak el? Ugyanúgy az egyházban is, mint egy hatalmas családapa földjén, nem hagyunk fel a munkálkodással, mivel Isten adja a növekedést³⁶⁸, és bár nem mindenki halad előre és tart ki mindvégig³⁶⁹, mégis, ahogy az apostol mondja, az Úr ismeri az övéit³⁷⁰; ő az, aki mindezeket a botrányokat, amelyek bennünket elszomorítanak, előre megjósolta³⁷¹, és ő figyelmeztetett arra is, hogy ne csüggedjünk, és megígérte nekünk, ha segítségével mindvégig kitartunk, megadja azt a jutalmat, hogy ővele élünk majd az örökkévalóságban, ott, ahol nem történhetnek ilyen kísértések és ilyen botrányok, mivel ott nem lesz semmilyen szomorúság, hanem csak öröm és az örökké tartó örömök biztonsága, a boldog halhatatlanság és a végtelen boldogság. Őbelé helyeztétek tehát a reményeteket, fiaim és testvéreim, és ne hűljön ki szeretetetek, hogy a legvégső napon erényeseknek bizonyuljatok; őmiatta és az ő kegyelméből lettetek keresztények, aki vérével váltott meg titeket³⁷². Restitutus *presbytert*³⁷³ küldtem hozzátok ezzel a levéllel, őt is alig tudtam megvigasztalni a nagy szomorúság miatt, ami lelkét felkavarta, Restitutus révén az Úr vigasztaljon meg titeket is, ugyanúgy miként én is megvigasztaltam magát Restitutum.

³⁶⁸ 1 Korinthusziaknak. 3, 6

³⁶⁹ Máté 10, 22

³⁷⁰ 2 Tim. 2, 19

³⁷¹ Máté 24, 3

³⁷² Jelenések 5, 9

³⁷³ Valószínűleg ugyanaz a pap, akihez a 13* levél is íródott.

A 19* levél fordítása

A KRISZTUSI SZERETETBEN MÉLTÁN TISZTELETREMÉLTÓ ÚRNAK, SZENT TESTVÉRÉNEK ÉS PAPTÁRSÁNAK, HIERONYMUSNAK³⁷⁴ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Fiúnk, a városunkbéli Palatinus *diaconus* közvetítésével megkaptam Szentséged levelét, azzal a másik levéllel együtt, amelyet a szent Lazarus³⁷⁵ püspök révén méltóztattál küldeni. Más leveleidet azonban, amelyeket Innocentius³⁷⁶ *presbyter* révén küldtél, néhány nappal ezelőtt kaptam meg fiúnk, Orosius³⁷⁷ *presbyter* közvetítésével, akitől sok mindent megtudtam. Rajta keresztül nemcsak Szeretetreméltóságodnak válaszoltam, hanem másoknak is, akiknek a leveleit <Orosius> szintén átadta nekem, és írtam olyanoknak is, akik övele semmit sem küldtek a számomra. Azt is kértem tőle, hogy vigye el Szentségednek azon leveleim másolatát, amelyeket akkor neki készítettem. Ezekben a levelekben nem hallgattam arról, amit úgy véltem, el kell mondanom ezeknek az embereknek istentelen eltévelyedéséről, amellyel nagy mértékben megzavarják az egyházat.

2. Azt hallottam, hogy az ugyanezen dögvész ellen nemrég kiadott könyveid³⁷⁸ egészen a császári udvarhoz is eljutottak, és mihelyt ismertté lesznek, máris csökkenni kezd azoknak a tévelygőknek a sokasága, akik orcátlanul ilyen téveszméket hordtak össze. Mert maga Pelagius sem merészeli nyíltan védelmezni ezeket a tételeket, hanem csak önmagát védi, <azt mondván>, hogy ezek nem is az ő gondolatai. Elérte ugyanis, hogy eljusson hozzám újabb, rövid védekezése - ahogy ő maga nevezi -, amelyet a

³⁷⁴ Eusebius Hieronymus egyházatya, a Vulgata fordítója, Augustinus fontos levelezőpartnere.

³⁷⁵ Annak a két galliai püspöknek az egyike, akiket Palesztinába száműztek. Pelagius vádlója volt.

³⁷⁶ A pelagianus eretnekségről szóló levelek kézbesítője, ő vitte el a címzetthez az Ep. 6*-ot is.

³⁷⁷ Hispániai születésű művelt pap, aki 375 és 380 között született. 414-ben száműzöttként jött *Africába*, 415-ben Hippóból Palestinába vitte Augustinus Hieronymusnak szóló leveleit. Augustinushoz írott *Commonitorium* című művében a priscillianista és origenista tanokat támadja. Említésre méltó még *Historiae adversum paganos* című műve.

³⁷⁸ A *Dialogi contra Pelagianos* című Hieronymus-műről van szó.

gallok³⁷⁹ vádjaira írt válaszul. Sok és jelentős vádról azt állítja, hogy az nem is az ő tétele, némelyiknek pedig az értelmét változtatja meg rejtett ravaszsággal. Isten könyörületessége segítségével már az nem kis eredmény tehát, hogy ő maga sem meri többé nyíltan védelmezni azokat a nézeteket, amelyek miatt félünk, hogy a gyengék hitelt adnak majd nekik. Ezért a krisztusi szeretetben joggal tiszteletre méltó uram, szent testvérem, nem veszítem el a reményt, hogy mivel ő is csak ember, egyszer majd valódi megbánást tanúsítva, be fogja vallani, hogy kegyetlen tévelygésbe esett.

3. Most tehát, amint alkalmam adódott Isten szolgája, Lucas³⁸⁰ mint levélvívő személyében, akiről Palatinus³⁸¹ *diaconus* közölte velem, hogy igen jól ismeri, és megígérte, hogy mihamarabb visszatér majd hozzánk, és kezességet vállalt érte, hogy nyugodtan átadhatunk neki bármilyen levelet, amit el kell vinni, ezért vele küldtem el <neked> Pelagiusnak a könyvét. Ezt nekem Timasius³⁸² és Iacobus³⁸³, Isten szolgálói adták, akiket az Úr szerény művecském segítségével szabadított meg a szóbanforgó tévelygéstől. Ők Pelagius igen kedves tanítványai voltak. Elküldtem azt a könyvet is, amelyben válaszoltam neki - ezt ugyanis nagyon kérték tőlem, és úgy láttam, számukra hasznos és üdvös lehet - így hozzájuk írtam, nem pedig Pelagiushoz, mégis az utóbbi művére és szavaira válaszoltam, de nem említve meg őt név szerint, mivel mint valami barátot kívántam őt helyreigazítani, és bevallom, még mindig erre vágyom, és nincs kétségem afelől, hogy Szentséged is ezt kívánja.

4. Végül, most valami olyat is írtam neki, amit, ha nem tévedek, kelletlenül fog fogadni, de később talán ez hozzásegíti az üdvösséghez. Írtam róla egy hosszú levelet Eulogius³⁸⁴ és Johannes³⁸⁵ püspököknek, és röviden Passerionnak, ennek a szent *presbyter*nek is. Ezeket <az írásokat> azzal a megbízással adtam oda, hogy mindet juttassák el Feddhetetlen Személyednek. De mihelyt alkalmam lesz rá, mindezeknek a leveleknek a másolatait, amelyeket el láttam aláírással, - s ez, biztos vagyok benne, jól ismert számodra, - el fogom küldeni neked, szent testvéremnek, az Úr segítségével,

³⁷⁹ Itt Eros és Lazarus galliai püspökökről van szó.

³⁸⁰ Afrikai szerzetes, ő kézbesítette a 179. levelet is, amely Johannes jeruzsálemi püspökhöz íródott.

³⁸¹ Nem azonos az Ep. 218. hasonló nevű címzettjével.

³⁸² Szerzetes, akit Augustinus gyógyított ki a pelagianus eretnekségből, ezt az Ep. 168-ban köszöni meg. Említve van még az Ep. 177,6 és Ep. 179,2-ben is.

³⁸³ Egy művelt szerzetes, akit Augustinus műve gyógyított ki a pelagianus eretnekségből.

³⁸⁴ A Palestinában található Cesarea püspöke, 415. decemberében ő elnökölt a diospolisi zsinaton.

³⁸⁵ Jeruzsálem püspöke.

hogy vissza tudj nekem jelezni, nemcsak hogy mind eljutott-e hozzád, hanem teljes terjedelemben és hibátlanul érkezett-e meg.

A 20* levél fordítása

AZ IGEN ISTENFÉLŐ ÉS TISZTELETREMÉLTÓ ÚRNŐNEK, KIVÁLÓ
LEÁNYÁNAK, FABIOLÁNAK³⁸⁶ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ
ÚRBAN

1. Felvidultam, mikor testvéruram <*****>³⁸⁷ közvetítésével megkaptam Szentséged válaszát, és bárcsak rosszérzés nélkül viszonzozhatnám üdvözlő szavaidat. A szomorúságtól gyötörve, most először leszek terhére és kényelmetlenségére a te szent nyugalmadnak, de viselj el engem türelemmel, és előrehaladván, maradj meg mindig Krisztus kegyelmében³⁸⁸! Mert tudom, hogy leveleim nincsenek terhedre, hanem inkább örömdre szolgálnak. Bocsáss meg ennek a levélnek, mert sok olyat tartalmaz, ami neked fájdalmat okozhat, de a Krisztusban való kölcsönös szeretet révén, kérlek, osztozz velem fájdalmamban, és csatlakozz könyörgéseimhez, amelyeket Urunkhoz, a mi Istenünkhöz intézek, hogy vigasztaljon meg bennünket.

2. Értésültem róla, hogy milyen jóindulatú kegyességgel fogadtad Antoninust³⁸⁹, szeretett fiamat és püspöktársamat, és hogy milyen keresztényi emberséggel könnyítetted meg utazását, amely folyamán sokat kellett nélkülöznie. Halld meg tehát, hogy ki vagyok én Antoninusnak és ki nekem Antoninus, és mivel tartozom neki, és mit kérek tőled! Kisgyermekként jött Hippóba az anyjával és a mostohaapjával. Annyira szegények voltak, hogy a mindennapi élelmük sem volt meg. Miután az egyház segítségéért folyamodtak, és megtudtam, hogy Antoninus apja még él, és az anyja, férjétől elválva, lépett házasságra egy másik férfival, mindkettőt rábeszéltem az önmegtartóztatásra. A mostohaapát így a fiúval együtt a kolostor fogadta be, az anyát pedig az egyház által fenntartott szegények menedékhelye³⁹⁰, ilyen módon kezdtek el

³⁸⁶ Vagyonos keresztény *matrona*, Augustinus hozzá írta az Ep. 267-et is. Nem azonosítható azzal a római *matronával*, aki hasonló nevet viselt és Hieronymus barátnője volt.

³⁸⁷ Innen a név hiányzik.

³⁸⁸ Máté 10,22 és 24,13

³⁸⁹ Fussala püspöke, akinek a viselt dolgairól ez az egész levél szól.

³⁹⁰ A *matricula pauperum* az egyház által fenntartott karitatív intézmény része volt, az anyagi támogatáshoz jegyzékbe vették az egyházközség szegényeit, özvegyeit, árváit.

mindnyájan az én gondoskodásom alatt élni Isten könyörületében. Azután az idő haladtával, hogy ne nyújtsam hosszúra a mondandómat, a mostohaapa meghalt, az anya megöregedett, a fiú pedig felnövekedett. Társai között a *lector* tisztét töltötte be, és olyan tehetségesnek bizonyult, hogy Urbanus³⁹¹ testvér, aki akkor nálunk *presbyter* és a kolostor előljárója volt, most azonban a siccai egyház püspöke, távollétében azt akarta, hogy *presbyter*re nevezzék ki egy nagy földbirtokon, amely a mi egyházkerületünkben található, elutazásomkor ugyanis azt bíztam rá: anélkül, hogy visszatérésemet megvárná, gondoskodjék olyan személyről, akit a szomszéd püspök arra a helyre kinevez majd. De mivel az a püspök nem egyezett bele, ez nem történhetett meg. Mégis mikor később tudomást szereztem a dologról, én is úgy kezdtem gondolni, hogy kinevezése elengedhetetlenül szükséges arra a hivatalra, nem azért, mert annyira ismertem volna őt, amennyire kellett volna, hanem feljebbvalójának tanúbizonysága alapján.

3. Mindeközben, mivel nem tudtam úgy eleget tenni egy igen nagy kiterjedésű egyházmegye kormányzásának, ahogy az szükséges lett volna, és mivel nemcsak a városban élő emberek közül sokan, hanem a vidékiek közül is sok közösség csatlakozott hozzánk Donatus szektájából, miután testvéreimmel megtárgyaltam az ügyet, szükségesnek láttam, hogy egy bizonyos Fussala nevezetű településen, amely a hippói püspök székhelyének volt alárendelve, kinevezzenek egy püspököt, akire annak a területnek a gondja tartozik. Elküldtem <hát a püspökkérést> a primásnak³⁹², ő pedig méltóztatott eljönni. A megbeszélte órában azonban cserbenhagyott bennünket az a *presbyter*, akit én a feladatra felkészültnek tartottam. Mit kellett volna akkor tennem, hogy helyesen járjak el, ha nem azt, hogy elhalasztok egy ilyen fontos feladatot? De én féltem, hogy a szent öreg³⁹³, aki olyan messziről csak nagy nehezen jött el hozzánk, eredmény nélkül kénytelen visszatérni, és mindazok lelke, akik igényelték ezt a kinevezést, elcsügged, és olyanok is akadhatnak, akiket, a mi füstbement fáradozásunkon gúnyolódva, az egyház ellenségei rászednek, ezért azt tartottam hasznosnak, hogy a mi szerzetesünket javasoljam a kinevezésre, aki akkor ott jelen volt,

³⁹¹ Később ő lett Sicca Veneria (a mai El Kef Tunéziában) városának püspöke.

³⁹² Numidia primása Silvanus.

³⁹³ A primás

s mert azt is hallottam róla, hogy a pun nyelvet³⁹⁴ szintén tudja. Őt ösztönösen meg sem kérdezték, hanem mivel egyedül ő volt az én emberem, aki nekem is megfelelt, nem merték visszautasítani.

4. Roppant terhét tettem rá tehát egy olyan ifjúra, aki akkor még nem volt több, mint húsz éves, és aki azelőtt semmilyen papi hivatal betöltésével nem bizonyította képességeit, és akinek ilyen területen nem ismertem a jellemét, amit előbb fel kellett volna derítenem. Látod ugye az én nagy vétkeket? Vizsgáld meg, mi következett belőle: az ifjú lelke megrettent attól, hogy a fáradozásaival megszerzett minden előző érdem nélkül hirtelen emelkedett fel a püspöki méltóságra. Azután látta, hogy a *clericusok* és a nép alá vannak neki rendelve, miként azt maga a történet is mutatja, ezért az uralkodás kevélységében felfuvalkodott, és az embereket semmire sem szép szóval vette rá, hanem mindenre paranccsal kényszerítette őket, és mikor látta, hogy nem szeretik, még örült neki, hogy félelmetesnek tartják.

5. Hogy ezt a szerepét betöltse, magával egy húron pendülő embereket keresett. Volt a kolostorunkban egy korábbi gyorsíróm, aki - fájdalmamra - rossz útra tért, mivel alkalmatlan időpontban úgy találtak rá, hogy néhány apácával egymaga beszélgetett, a kolostor elöljárója ütlegekkel megfenyítette, ezért megvetésre méltó embernek tartották. Ő, miután elhagyta a kolostort, a szóbanforgó püspökhöz csatlakozott, az pedig *presbyternek* nevezte ki, a tudtom és beleegyezésem nélkül. Én ugyanis előbb hallottam, hogy ez történt, minthogy hihettem volna: megeshet ilyesmi, bár olyan valaki jelezte ezt nekem, akinek hinnem kellett volna. Akkor, mivel félttem, hogy ez az ember egyszer majd felforgatja ezt az egyházat, szívemet - hidd el - akkora bánat kerítette hatalmába, amit nem is tudok kifejezni. Amikor pedig alkalom adódott rá, mert maga ez a püspök súlyos panaszokat adott nekem elő ezzel a *presbyterével* kapcsolatban, azon fáradoztam, hogy ne maradjon tovább abban a közösségben, hanem térjen vissza hazájába, ahonnan hozzám került. Ez meg is történt, de nem tudom hogyan, újra a megkérdezésem nélkül, a *presbytert* visszafogadta társaságába és barátságába. Egy másik szerzetest is *diaconussá* tett, akit szabályos rendelettel adtak ki neki kolostorunkból, és aki nem tűnt nyughatatlannak, csak amikor már *diaconus* volt.

³⁹⁴ A pun nyelv ismerete mint a püspöki kinevezés feltétele arra utal, hogy itt olyan közösségekről lehetett szó, amelyeket főleg műveletlen parasztok alkottak, és amelyek messze lehettek a romanizált Hippótól.

6. E két *clericus*nak, a *presbyter*nek és a *diaconus*nak, valamint az egyház védelmezőjének és egy másik személynek, akár egy volt, akár egy szökött katonának a segédkezése révén, akinek úgy parancsolt, mintha csak a családjához tartozna, és azok közreműködése miatt is, akiket ennek a településnek a lakói közül szervezett be éjjeli őrségbe, és akiket akkor használt fel, ha kicsivel nagyobb létszámú bandára volt szüksége, hogy mekkora csapásokat kellett annak a településnek és környékének elszenvedni, azt abból lehet meg tudni, ha valaki nem restelli elolvasni azokat a jegyzőkönyveket, amelyek a hippói egyházmegyében, ahol az én székhelyem is van, a püspökök előtt készültek sokak panasza és feljelentése nyomán. Ezekben a beadványokban szegény férfiaknak és nőknek szálanomra méltó panaszait fogja találni, és ami még súlyosabb, özvegyekét is, akiket sem az özvegyi név, amelyet pedig a Szentírás passzusa szerint³⁹⁵ különösképpen tiszteletben kell tartani, sem pedig öreg koruk nem volt képes megőrizni a rablásoktól, a fosztogatásoktól, és az istentelen jogtalanságoktól, amelyeket ezek követtek el. Ha valaki a kezük közé került, elvesztette pénzét, bútorait, ruháját, állatait, terményét, még az építkezésre használható fáját és köveit is. Némelyeknek elfoglalták a házat, néhányat le is romboltak, hogy elszállíthassák azokat az anyagokat, amelyekre az új építkezésekhez volt szükség. Más dolgokat megvásároltak, de nem fizettek ki. Néhány embernek a földjét erőszakkal vették birtokba, és csak miután néhány éven át elvitték róla a termést, adták vissza, ezek közül a földek közül néhányat püspöki ítélettel tartottak hatalmukban és birtokukban.

7. Ezen kívül a jegyzőkönyvekben még sok gaztettet lehet találni, egyrészt más forrásból mi is többet megismertünk, másrészt megtudtunk sok mindent azokról a vidékekről is, ahol olyanok élnek, akik ilyeneket elszenvedtek, mégpedig nem a morgolódók sóhajtásaiból tudtuk meg, hanem a hangosan kiabálók ordításaiból. Ezek összegyűjtve csak bizonyításra várnak, feltéve ha a bírák olyankor üléseznek, amikor kis létszámuk miatt nem jut nekik túl sok munka, és azok, akik bíróként elnökölnek, képesek meghallgatni minden panaszt, miközben azokat, amiket kihallgatásaink során egyházi jegyzőkönyvekbe foglaltak, alig tudná valaki is számba venni. Ezen tettek közül csak igen keveset sikerült <alaptalanként> valahogyan tisztázni, sok esetben azonban elejtették vagy elhalasztották az ügyet azok távolléte miatt, akik a tetteket elkövették. Ami a *clericus*okat, tudniillik a *presbytert* és a *diaconust* illeti, hosszú lenne elmondani, hogy milyen ürügyekkel nem jelentek meg és még most sem jelennek meg a

³⁹⁵ 1 Timóteus 5,3

püspöki bíróságon. Fel vannak azonban jegyezve a püspök szavai, hogy figyelmeztette őket: jöjjenek el a bíróságra, mivel vele voltak, és <a püspök>³⁹⁶ azt vallotta, hogy ők³⁹⁷ is el akartak jönni.

8. Mi viszont elrendeltük, hogy az elrablott javakat adja vissza, de a püspöknek meghagytuk a püspökségét, épen és sértetlenül, ám hogy ezek a gaztettek ne maradjanak teljesen büntetlenül, és hogy se ő ne folytathassa, se mások ne utánozhassák őket, mostanáig azt a büntetést róttuk ki rá, hogy püspökként csak székhelyei egyikén tartózkodjék, ne mondhassák azt, hogy csak áthelyezték egy másik székhelyre, a kánoni előírásokkal ellentétben; így mégsem elnököl ott tovább a fussalaiak akarata ellenére. Úgy vélem: a büntetésnek ezt a fajtáját <iránta való> jócselekedetnek kell tartani, hogy ne kelljen együtt élnie azokkal, akik őt nem akarják, és ahol pusztán jelenléte elmérgesítené az ellene táplált ádáz gyűlöletet. Elhatároztuk, hogy mindaddig nem részesítjük az oltári szentségben, amíg az elvett javakat vissza nem adja. Ezt az ítéletünket olymértékben elfogadta, hogy nem is fellebbezett, és néhány nappal később az elrablott javakért pénzt helyezett letétbe, amit kölcsönként vett fel, hogy tovább már ne tagadják meg tőle a szent áldozást. Sok testvérünk és fiunk, akik velünk együtt sajnálkoztak amiatt, hogy nem a fussalaiak, hanem mások, akiket bizonyos okokból megsértett, hoztak vagy hozattak fel ellene - nagy valószínűséggel az igazságnak megfelelően - négyrendbeli nemi erőszak nagy és főbenjáró vétkét, mikor felmentették <ez alól a vád alól> testvéri ujjongással örvendeztek amiatt, hogy ezt az ítéletet hoztuk vele kapcsolatban.

9. A szent öreget, aki Numidia primása, arra kérte levélben, hogy a fussalaiak kérését, amelyben hevesen követelték: rendeljenek ki számukra egy püspököt, méltóztassék a zsinatig elhalasztani, és a primás el is halasztotta. Amikor elérkezett a zsinat ideje, és minden jelenlévő helyeselte ítéletünk végrehajtását, ő ezért sem fellebbezett. De még ha megtette volna is ezt, akkor már késő lett volna, mivelhogy néhány hónappal előbb nem nyújtott be ellenünk fellebbezését. Aztán a primás püspököket küldött Fussalába, hogy jelenlétükben szavazással válasszák meg, hogy kit rendeljenek ki számukra püspöknek, és felszentelés céljából küldjék el hozzá. Így is történt. De mikor felvirradt a felszentelés napja, emberünknek³⁹⁸ eszébe jutott

³⁹⁶ Antoninus

³⁹⁷ a *presbyter* és a *diaconus*

³⁹⁸ Antoninusnak

fellebbezést benyújtani. Belenyugodott azonban az indoklásba, amit a szent öreg adott, hogy mivel ilyen hosszú idő telt el azóta, amióta vele kapcsolatban ítélet született, ezért most hiába tette meg fellebbezését; ezt megértette, és beleegyezett abba, hogy hozzá kerüljön az a nyolc közösség³⁹⁹, amely bizonyos okokból nem jött el a fussalai egyházhoz, hogy leadja a szavazatát a püspök jelöléséről. De hogy ismét elvesse a viszály magvát, ragaszkodott hozzá: írják be azt a szent öreg levelébe is, hogy neki kell adni azok közül a közösségek közül is egyet, amelyek eljöttek Fussalába püspököt választani. Kicsikarta tehát a Thogonoetum⁴⁰⁰ nevű birtokot, hogy övé legyen az a székhely, amelytől a többi birtoka függ.

10. Az a birtok pedig annyira közel fekszik <Fussala> városához, hogy semmi mást nem akarhatott vele, csak alkalmat a viszályra, amivel az egyház békéjét megzavarja. Ezenkívül a *colonusok*, mivel a szomszédságból már ismerték emberünket⁴⁰¹, és másokkal együtt már a gázságait is elszenvedték, írtak a birtok úrnőjének, hogy ha megengedi ennek a megtörténtét, akkor el fognak onnan költözni, és nekem is írtak, hogy avatkozzam közbe az érdekükben, hogy ez ne történhessék meg. Az úrnő is és én is írtunk tehát ügyükben a prímásnak.

11. Ő⁴⁰² tehát, amikor látta, hogy nem engedték meg neki, amit akart, elhatározta, hogy hajóra száll, magával hozva a prímás ajánlólevelét, amelyet nem akkor, hanem még előtte kapott, amikor ez a nagytekintélyű férfi ártatlanul elhitte neki, hogy semmiféle vétket sem követett el, és csak azért akar hajóra szállni, hogy kiszabadítsa azokat az embereket, akiket a vicarius⁴⁰³ tartott fogva; ekkor még nem ismerte világosan a jegyzőkönyvekből a fussalaiak bajait és jogos fájdalmát. Emberünk átadta tehát levelét a tiszteletreméltó Bonifatius pápának, azt hazudva, hogy ő elítélése napjától kezdve tagja maradt az egyházi közösségnek, - pedig, mint fentebb említettem, ki lett közösítve, míg vissza nem adja azokat a javakat, amelyeket a fussalai lakosoktól elvett, és emiatt néhány nappal később, de mégiscsak néhány nap múlva, pénzt helyezett letétbe, hogy visszafogadják a keresztény közösségbe - elhallgatott egy csomó

³⁹⁹ A latin szövegben szereplő *plebs* szó itt a hívők közösségét jelenti.

⁴⁰⁰ Fussalához közel fekvő birtok.

⁴⁰¹ Antoninust

⁴⁰² Antoninus

⁴⁰³ A *vicarius Africae* akkor Celer volt.

eseményt, amely az ügy megértéséhez szükséges, és kieszközölt a pápától egy fölöttébb elővigyázatos levelet.

12. A tiszteletreméltó emlékezetű Bonifatius pápa bírakat jelölt ki, hogy megtudják: szilárd alapokon nyugszik-e Antoninus állítása; híven adta-e elő a dolgok menetét; és úgy van-e az ügy, ahogy kérelmének szövegében kifejtette. Csak abban az esetben adják neki vissza a fussalai egyházmegyét, ha nincs bűne, ellenkező esetben jogosan vették el tőle. Akik el tudtak jönni, összegyűltek Numidia egyik helységébe, azaz a tegulatai⁴⁰⁴ egyházközségbe. Voltak ott mások is, akiket ő nem kért fel a megjelenésre, de egyéb okból eljöttek, és bár az általa kért püspökszámot⁴⁰⁵ nem érték el, ő⁴⁰⁶ mégis azt mondta, hogy számára elegendően vannak. Jelen voltunk mi is, vagyis Alypius testvér és én, mivel a prímás levélben figyelmeztetett bennünket, de nem azért voltunk ott, hogy róla ismét ítéletet hozzunk, - mert mi lehetne ennél igazságtalanabb, - hanem azért, hogy ha az ügy úgy kívánja, ítéletünk indoklását elmondhassuk, amiről be kell hogy számoljanak az apostoli széknek. Felolvasták tehát az iratokat, amelyeket Antoninus hozott, Numidia prímása, az öreg Aurelius⁴⁰⁷ előadta, hogy miért őt szentelte fel a fussalaiak püspökének. Előadásából nyilvánvalóan kitűnt: mit hallgatott el Antoninus annak érdekében, hogy Rómából ilyen levelet kaphasson, mivel nem a valóságnak megfelelően adta elő a dolgok menetét.

13. Ekkor Antoninus püspök azt kérte: bocsássák be azt a *presbytert*, akit a fussalaiak küldtek. Miután belépett, felolvasták a fussalaiak és a *presbyterek* levelét. Amikor látta, hogy ez csordultig tele van ellene intézett, szánságot ébresztő panaszokkal, amelyek miatt mindenképpen megtagadnák, hogy püspökként fogadjanak vissza egy olyan valakit, akit jogosan és helyesen mozdítottak el hivatalából, kétségbe vonta hát, hogy valóban ők írták a levelet, és kérte a szent öreget, hogy méltóztassék személyesen elmenni az érintett helyekre, néhány megbízott püspökkel együtt, és kipuhatolni a népek szándékát. Azt a feltételt tette hozzá, hogy ha a fussalaiak vonakodnának őt püspöküknek elismerni, akkor akarata ellenére elfogadná a thogonoetumi közösséget, amelyet ahhoz a nyolc közösséghez csatoltak, amelyek már

⁴⁰⁴ Tegulata Fussalánál fontosabb és nagyobb város lehetett.

⁴⁰⁵ A 16. caputból kiderül, hogy ez a püspökszám hat volt.

⁴⁰⁶ Antoninus

⁴⁰⁷ Macomades püspöke, Numidia prímása, ő elnökölt abban a bizottságban, amely a fussalai Antoninus ügyét tárgyalta. Nem keverendő össze azzal az Aureliusszal, aki Carthago püspöke volt.

előtte is az ő birtokában voltak. Ezenkívül még azt is akarta, hogy a szent öreg tőlem is kérjen másik öt közösséget azok közül, amelyeket még a jegyzőkönyvkészítés előtt ígértem meg neki, azért, hogy ne legyen ellenséges viszonyban a fussalaiakkal, és ezt ígéretemmel jegyzőkönyvben is erősítsem meg.

14. Miután ezt minden nehézség nélkül megtettem, majdnem békében távoztunk. Csak az volt a gond, hogy láttam: a Thogonoetum nevű helység nem kevesebb ellenállást tanúsít vele szemben, mint a fussalaiak, és a birtok úrnője sem fogja őt elfogadni. Ezt ugyanígy látta a tiszteletre méltó öreg, Aurelius is. Végül is az öreg a jegyzőkönyvekben megígérte, amint azt Antoninus kérte, hogy el fog menni Fussalába, de a thogonoetumi közösséget senki sem ígérte meg neki a jegyzőkönyvek szerint. A szóbanforgó Antoninus püspök olyan kijelentést tett, hogy a püspökök a fussalaiak válaszából ismerjék fel, hogy mit is kell tenniük.

15. Néhány nappal később, ahogy előre eldöntötték, Fussalába ment. Az öreggel együtt jelen volt ott két püspök is, akit a városban⁴⁰⁸ lévő püspökök közül kért meg, hogy legyenek jelen, és így neki adták azokat a közösségeket, amelyek a településhez legközelebb feküdtek; másik három püspök is követte díszkíséretképpen az öreget, ahogy ez szokás. Én nem voltam ott, mivel szemük elé sem merek kerülni a fussalaiaknak, akik ítéletünk után elfogadtak már egy új püspököt, és megnyugodtak, most azonban ennek az Antoninusnak a nyughatatlansága ismét felingerelte őket, és én magam is gyűlölt személy lettem a szemükben. Már nem elfojtott mormogással pusmogják, hogy én hoztam a fejükre ekkora bajt, hanem nyílt szóval és ordítva üvöltik, és még maga a hálátlan lelkű Antoninus is csak ellenségének tart engem. Nem jelent meg Alypius testvér sem ott, aki akkor éppen hazatérőben volt.

16. Így a hat püspök jelenlétében kérdezték meg a nagy számban és sebtében összesereglett közösséget, amely ugyanazt a választ adta, amit a thegulatai egyháznak küldött egy *presbytertől* továbbított levélben, sőt még indulatosabban és nyersebben. Nincs szükség arra, hogy leírjam, mi mindent tett ő⁴⁰⁹ ezt megelőzően a lakosok megfélemlítésére. Talán ő maga is be fogja ezt neked vallani, ha kényszerítik rá, bár azok is, akik levelünket kézbesítik, a valóságnak megfelelően számolhatnak be róla Tisztelendőségednek. Egy nap leforgása alatt kérdezték meg a tömeget, amely miután elégséges módon kinyilvánította, hogy mi a véleménye erről az emberről, türelmetlenül

⁴⁰⁸ Tegulata városáról van szó.

⁴⁰⁹ Antoninus

követelte saját püspöke jelenlétét, mivel az sem volt ott, mikor az első vizsgálat történt. Másnap, amikor már a püspökük is jelen volt, az ő érdekében és Antoninus ellen sok elmarasztaló választ adtak, több vádat kiabáltak ellene, mindezt írásba is foglalták.

17. Azután írt nekem az öreg, hogy menjek el hozzá egy bizonyos helyre⁴¹⁰, ahol valamennyien együtt megfontolhatjuk, mi is a teendő. Odamenvén útközben kaptam meg annak az előkelő hölgynek a levelét, akié a thogonoetumi birtok. Azt tudatta velem: egyik embere írta neki, hogy a szent öreg - ő maga - mondta neki, - azt hallotta Antoninus püspöktől, hogy a tulajdonos asszony hozzájárult ahhoz: legyen Antoninus Thogonoetumban. "De én erről nem tudok" - mondja a hölgy. "Sőt, amikor Antoninus eljött hozzám, maga kérte tőlem, hogy ne járuljak hozzá." Ennek a kegyes asszonynak a levelét magammal vittem, mert nagyon fontosnak ítélem. Bár már előbb is tudtam, hogy Antoninus ilyesmit cselekedett, de nem láttam még, miként lehetne ezt nyilvánvalóvá tenni cáfolhatatlan bizonyítékkal, ha annak a tiszteletre méltó hölgynek a távollétében tagadni merészelne.

18. Miután tehát találkoztunk azon a helyen, amely a fussalai településtől, ahová én nem akartam bemenni, tíz mérföld távolságra volt, mindnyájan elkezdtünk tárgyalni vele, ki-ki ahogy tudott, hogy egy katolikus püspök ne keltsen tovább zavargást és felfordulást a katolikus keresztények körében. Mikor a thogonoetumi birtokról kezdtek tárgyalni vele, elővettem a birtok úrnőjének a levelét. Miután elolvasták, beleértve minden testvérünket és püspöktársunkat is, aki ott volt, elborzadtak, és elkezdték Antoninust keményen szidalmazni, aki azt válaszolta, hogy ő nem így mondta, hanem mivel a hölgy előtte azt mondta: nem fogja neki átengedni a helyet, ő erre nem kérlelő, hanem méltatlankodó hangon azt válaszolta, hogy "ha nem akarod, ne engedd át, én sem akarom". Azután másra terelődött a beszéd, arról tárgyaltunk, hogy ha lehetséges, azért a birtokért cserébe kapjon meg másik két települést, és senkinek se legyen tovább a terhére azon emberek közül, akik már a fussalai püspökhöz kezdtek tartozni, de ez nem volt lehetséges, mivel mindenki hevesen vonakodott tőle.

19. Azon nyolc település egyikében voltunk, amelyet emberünk számára utaltak ki, és ahol úgy kormányzott, hogy nem fogták perbe. Ennek a birtoknak az intézője ugyanis kérte, hogy találkozzunk vele, és hosszan tárgyaltunk is ott, de hiába. Akkor kaptam kézhez a thogonoetumi birtok úrnőjének másik levelét, mivel korábban megírtam neki: Antoninus mit válaszolt, és kértem a hölgyet, hogy levélben tudassa

⁴¹⁰ A 18. caputból kiderül, hogy ez a hely 10 mérföldre volt Fussalától.

velem pontról-pontra, mi módon történtek a dolgok. A hölgy mindenekelőtt azt írta, hogy emberünk az ő vejét bízta meg azzal: kérje tőle azt a szívességet, ne egyezzen bele abba, hogy Thogonoetumban legyen, sem pedig abba, hogy egyházmegyéjében legyen, ha Fussalán kívül valahol máshol kapná meg a püspökséget. Később a nő szóban megerősítette, hogy emberünk valóban ezt kérte tőle. Erre tanúk voltak nemcsak a veje, hanem annak a helységnek a püspöke is, ahol akkor tartózkodtak; ezt a hölgy nyíltan megírta.

20. Miután ezt a levelet a testvérek jelenlétében felolvasták, Antoninus annyira megzavarodott, hogy csak szitkokat tudott hozzám vágni. Mivel az öreg előzőleg már mondta nekem, hogy emberünk panaszkodott amiért aznap, amikor másodjára kérdeztek meg a fussalai népet, a püspökük is jelen volt, ezért úgy látta jónak, hogy püspökük távollétében harmadjára is megkérdezze őket: külön-külön mindegyik birtok *colonusait* a felügyelőkkel vagy az intézőkkel együtt, de a bérlők nélkül⁴¹¹. Ám hogy Fussalába érjünk, át kellett mennünk Thogonoetumon, és én többször kértem a primást, hogy lakóit fogadja vissza az egyházi közösségbe, mert kiátkozta őket, amikor előtte hevesen zúgolódtak Antoninus püspök ellen, és ezért nagyon féltém attól, hogy paraszti elkeseredettségük miatt, lelkileg fognak elpusztulni. A két püspök között ugyanis annyira magukra maradtak, hogy amint tudomásomra jutott, helyyel-közzel elhagyták hitüket. Emiatt megszállt a félelem, hogy szívem iszonyatos sebe súlyosbodik majd, és megpróbáltam, hogy mihamarabb orvosoljam azt.

21. Estefelé értünk oda, másnap láttuk, hogy a lakosok összegyűltek a templomban. De amikor a tiszteletreméltó öreg hozzáfogott, hogy pun nyelven⁴¹² beszédet intézzen hozzájuk Antoninus püspökről, saját akaratukat nagy kiabálással hozták nyilvánosságra, és amikor <az öreg> megkérdezte tőlük, hogy mivel bántotta meg őket az az ember, akivel olyan makacsul szembeszegülnek, egyenként elkezdték mondani, hogy mit szenvedtek el tőle. Amikor azonban megparancsolták nekik, hogy mondják ezt név szerint jegyzőkönyvbe, azt válaszolták: félnek tőle, hogy ha <Antoninus> megtudja a nevüket, egyenként üldözőbe veszi és tönkreteszi őket. Amikor pedig arra utasították őket, hogy inkább azt hajtsák végre, amit előzőleg mondtak nekik, faképnél hagyva bennünket, mindnyájan gyűlölettel teli panaszokat szórva távoztak el, úgy, hogy még az apácák közül sem maradt ott senki. Ki győzné

⁴¹¹ Az *actor* és a *procurator* servilis, a *conductor* ingenuus jogállású volt.

⁴¹² Újabb bizonyíték a pun nyelv használatára a térségben.

erővel elmondani, mennyire felzaklatta mindnyájunk lelkét a félelem, hogy Krisztus ítélete során ezeknek a híveknek az elvesztése majd súlyosabban nehezedik nyakunkra, mint az a számárra kötött malomkő, amelyről az evangélium beszél⁴¹³. Rögtön visszahívták őket az öreg azon ígéretével, hogy semmi olyat nem fog tenni püspökük kinevezésével kapcsolatban, amit ők nem akarnának.

22. A szent szertartások elvégzése után tehát kimentünk a templomból, és két fussalai lakost találtunk ott, akit a lakosság panaszával küldtek hozzánk. Ebben elmondták, eljutott hozzájuk a hír, hogy külön-külön akarjuk megkérdezni őket, miközben már annyiszor kinyilvánították akaratukat, mégpedig egyöntetűen, hogy kit is akarnak püspöküknek, és egyenként sem fognak mást mondani, mint amit együtt elmondhattak. De ha azért történne ez a dolog, hogy ellenségük mintegy név szerint megjelölve megismerje, kiket is kell üldöznie, meg kell értenünk, hogy ezzel az eljárásmóddal őket halálra ítéljük. Mindenképp legyen már elég abból, hogy Antoninust adva nekik <püspökül> megöljük a lelküket, nem kellene a testüket is kiszolgáltatnunk, hogy Antoninus miatt másodszor is meghaljanak. Ugyanebben a beadványban azt is kifejtették: ha mi jónak látjuk, parancsoljuk meg, hogy újból hallgassák meg az ügyet visszaszolgáltatva nekik azokat a panaszirataikat, amelyeket Hippo Regiusban adtak át Antoninus ellen, és a többi tanúságtételt is, amelyet hosszú lenne felsorolni. Mivel azonban azt lehetett mondani, hogy ez a beadvány nem a nép akaratát tükrözi, hanem csak egy-két, vagy minden bizonnyal igen kevés ember intézte hozzánk, ezért nem tűnt számunkra helyesnek, hogy megváltoztassuk tervünket, miszerint elmegyünk hozzájuk.

23. Majd az öreg délre visszatért Fussalába azokkal, akikre szüksége volt, én pedig és a püspökük ott maradtunk. A következő nap, amikor az öreg már harmadjára kérdezte meg a népet, mi egy olyan helyre mentünk, hogy találkozzunk vele, amelyen visszafelé menet át kellett haladnia, és ott töltöttük az egész napot, miközben ő Fussalában volt. Később ide jöttek el hozzánk a püspökök a szent öreggel együtt, magukkal hozva ezeknek a szerencsétleneknek a panaszait és írásba foglalt vallomásait, amelyekben úgy vélték, engem sem kell kímélniük, ugyanis azt kiabálták rólam, amit meg is érdemeltem, hogy halljak magamról, miszerint én voltam a bajuk okozója, mert egy olyan embert adtam nekik püspökül, akit nem kértek, és akitől annyi gonoszságot szenvedtek el.

⁴¹³ Máté 18,6 és Márk 9,42

24. Azután írtak a szóbanforgó Antoninus püspöknek, és ő el is jött hozzánk egy bizonyos Gilva⁴¹⁴ nevű településre, ahová az öregnek egy egyházi ügy miatt kellett mennie. Így tőlünk eltávozott, hogy odamenjen, ahová levélben kérezték. Miután megtudta maguktól a püspököktől, akiket ő választatott meg a bírák közé, hogy azok személyesen miket láttak és hallottak, mindnyájan azt tanácsoltuk neki, ki-ki ahogy tudta, hogy ha püspöknek tartja magát, semmi mást nem kell tennie, csak azt, hogy nyugodtan irányítsa azokat a közösségeket, amelyek őt minden egyházi botrány és felbolydulás nélkül elfogadták. Azt válaszolta: neki már azok a közösségek sem kellenek, és az a szilárd elhatározása, hogy egy félreeső helyen, a tömegektől távol és a gyűlölettől is távol akar élni, Istennek szolgálva. Ezt tanukkal is bizonyítani kívánta, ha akarjuk, róluk azt állította, hogy nekik már előbb elmondta a szándékát, mintsem minket látott volna. Mivel egykönnyen nem akartam elhinni, hogy ennyire megszállta a jó lélek, azt mondtam neki: ha őszintén gondolta és mondta ezeket, akkor ne sajnálja felajánlani a könyörületesség áldozatát Istenünknek, vagyis, hogy egyházát tegye nyugodttá, eltávolítva belőle a félelmet, amelyet <a hívek> vele szemben tápláltak, és ezt a szándékát nyilvánítsa ki a püspöki bíróság jegyzőkönyveiben is. Miután megerősítette, hogy ő semmit sem fog jegyzőkönyvbe mondani, azt indítványoztuk neki, hogy legalább saját keze írásával tegye köztudomásúvá azt. Amikor azt válaszolta, hogy ő bizony ezt sem teszi meg, akkor azt kellett hallania, amit megérdemelt, hogy nem gondolja őszintén az Istennek fogadott szolgálatot, mivel örömet szerez számára, hogy a félelem miatt zavaros állapotban hagyja Annak az egyházát, akinek szolgálni akar.

25. Mikor látta, hogy sarokba szorítják a püspökök szavai, akiknek nem tudott mit válaszolni, végül is kitört belőle, amit addig szívében rejtett, szörnyű arccal és hangon azt mondta: semmiképpen sem lehet őt rábeszélni arra, hogy ne törekedjék bármilyen lehetséges módon visszakerülni a fussalai egyházba. Ezt hallván, elkezdtem kérlelni a szent öreget, hogy a tegulatai jegyzőkönyvek alapján kerüljön be valami Antoninusszal kapcsolatban az egyházi jegyzőkönyvekbe, amiről jelentést lehet tenni az apostoli szentszéknek is. “Én semmit sem mondok jegyzőkönyvbe” - mondta erre ő, és felháborodottan felállt és elment, de visszajött és testének és lelkének indulatos háborgásával bejelentette, hogy az apostoli székhöz fog fordulni, mintha mi máshová

⁴¹⁴ A *Castellum Gilvense* Calama és Fussala között lehetett.

szándékoztunk volna küldeni mindazt, ami vele kapcsolatban jegyzőkönyvekbe lett foglalva.⁴¹⁵

26. Az volt még hátra, hogy informáljuk az apostoli széket, elküldvén a levelet és a jegyzőkönyveket. Gondunk volt rá, hogy ez a lehető leghamarabb megtörténjék. Íme így lettünk végenincs szóbeszéd tárgya a zsidók és a pogányok⁴¹⁶, az eretnekek és az egyház minden belső ellensége számára; és adja az ég, hogy ez azok lelki halála nélkül történjék, akik megszabadulva az eretnekségtől és ismét az egység fénye felé fordulva⁴¹⁷, miattunk meggyűlölik a katolikus nevet, ha legalább úgy meg nem erősítjük eddigi lelki gyöngeségüket, hogy ne legyen olyan a püspökük, akiről azt kiabálják: jogos sérelmeik miatt nem tudják magukénak elismerni.

27. Ezért úgy gondoltam: meg kell írnom Kiválóságodnak ezeket, hogy ha felkeresne téged, teljesen tisztában légy vele, mire kell őt intened. Bizony, te sokkal jobb tanácsot tudsz majd adni ennek a nyomorult embernek az örök életre vonatkozóan, mint abban, hogy miként lehet a jelenlegi életét szilárd alapra helyezni, mert igen veszedelmes módon szükséget szenved abból a táplálékból, amelynek a hiánya miatt a lelke meghal, még ha a teste egészséges is. Hagyjon fel tehát azzal, hogy zsarnokoskodni akar Krisztus tagjai fölött, akiket a mások által kiontott vér egyesített. Attól kezdve, hogy ugyanis elkezdte azon a helyen püspökségét, a donatisták részéről nem szenvedett el semmilyen sérelmet, sem sebet, sem ő maga, sem a *presbyterek* vagy a *clericusok* közül senki, sem más emberek közül, akik az ő kormányzásának voltak alá rendelve. De hogy ott ilyen békét találjon, azért - még kimondani is borzasztó - a mieinknek mekkora szenvedéseket kellett kiállniuk. Legyenek számára elegendőek azok a közösségek, amelyek Isten akaratából elfogadják őt botrány nélkül püspöküknek, ezek közül a közösségek közül akár egyet is kegyesen és gondosan irányítani, Isten előtt nagy jutalmat érdemel. De nem törődik ilyesmivel a mi emberünk, aki Krisztus nevének káromlásával és nyomorult emberek halálos hörgése közben arra vágyik, hogy egyházközségei nagy számában lelje örömét, <az ilyen> nem arra törekszik, hogy sok hívet szerezzen Istennek, hanem azzal kérkedik, hogy sok van neki. Különben nem vágná akkora erőfeszítéssel arra, hogy sajátjaivá tegye őket, akiről már látja, hogy Krisztushoz tartoznak.

⁴¹⁵ Augustinus keserű iróniája nyilvánul itt meg.

⁴¹⁶ Ap. Csel. 19,17

⁴¹⁷ A donatista egyházzakadásról van szó.

28. Kérlek téged, tőled hallja meg azokat a dolgokat, amelyeket az Úr bízott rád, hogy szóban terjeszd, és ne hallgasd el őket az előtt az ember előtt, akinek a lelki üdve miatt vágyom örvendezni. Te ugyanis hozzá képest olyan életkorban vagy, hogy illendő módon anyai érzést tanúsíts irányában. Mert ha Isten nem haragszik rá túlságosan, <emberünk> nem fogja semmibe venni anyai tanácsaidat. Tudom, te úgy támadtál fel Krisztussal, hogy a mennyei dolgokat keresed, nem a földieket⁴¹⁸, tehát egy püspöknek, aki a földi dolgokat keresi, ne tétovázz a <keresztény> hitnek megfelelő tanácsot adni. Te ugyanis ebben a világi életben keresed Istent, ő azonban az egyházon belül keresi ezt a világi életet.

29. Mert, amit talán nem is hittél volna el, ha más mondta volna neked, <Antoninus> nem habozott birtokokat⁴¹⁹ vásárolni a saját nevére, és nem az egyházéra, épp ez az ember, akit egy kolostorból neveztek ki püspökké, és akinek semmilye sem volt azon a ruházaton kívül, amelyet ezen a napon viselt. Talán azt kérdezed, miből is vásárolta azt. Távol álljon tőlem azt mondani, hogy azokból a rablásokból, amelyek elszenvédése miatt a fussalaiak panaszkodnak. Azokat, amiket így összerabolt, folyamatosan használta fel. De amit én adtam neki, hogy saját magát tartsa fenn belőle és azokat, akik vele együtt voltak, így a hippói egyház egyik birtokát is, amely a mondott fussalai területen fekszik. Ő ezt bérbe adta, és miután beszedte öt év teljes fizetési részleteit, meglett neki az az összeg, amivel megvehette (a birtokot). Mikor lenne vége a levélnek, ha elő akarnám adni, hogy az eladó milyen panaszt tett a császárhoz intézett beadványában, és milyen bírósági kockázatot vállalt⁴²⁰ <az ügy miatt>, vagy hogy a fussalai egyház védelmezője⁴²¹, akinél az eladó panaszt tett, amiért magánfogságban tartották, hogy birtokát áron alul adja el a püspöknek, és fáradozásai révén is csak alig kerülte el a nyilvános elítélés büntetését, mivel már bevallotta, hogy a püspök parancsára tette ezt, habár emberünk, a püspök meg azt mondta, hogy más vétek miatt rendelte el annak az embernek a fogságba vetését, nem pedig azért, hogy birtoka eladására kényszerítsék.

⁴¹⁸ Kolosszeieknek 3,1

⁴¹⁹ A latin szövegben szereplő *villa* vidéki birtokot jelent.

⁴²⁰ Ez arra utal, hogy megalapozatlan vád esetén a vádló magára vonta azt a büntetést, amely, ha a vád igaznak bizonyul, a vádlottat illette volna.

⁴²¹ A *defensor ecclesiae* laikus tisztségviselő volt, akinek az volt a feladata, hogy képviselje az egyház érdekeit és segítse az egyházat a szegények védelmében tevékenykedni, megvédeni a szegényeket a földbirtokosok hatalmaskodásaitól.

30. Megvett egy másik kisebb birtokot is, azt is a saját nevére, de hogy miből, nem tudom. Egyébként ennek a birtoknak az ügyében is úgy bánt társával, akivel közösen birtokolta a föld felét, - ahogy azt a bíróságunkhoz intézett beadványában az illető elmondja - , hogy az egész termést magának vitte el és még a közös ház cserepeit is leszedette. Az ügyben meghallgatást tartottunk, bizonyítást nyert előttünk, és elrendeltük a visszaszolgáltatást. A tulajdonostárs bemutatta nekünk testvérének egyik levelét is, amelyet fel is olvastak a bíróságunkon. Írója előadta, hogyan gyakorolt rá nyomást a püspök, hogy eladja birtokrészét, és nem kapta meg érte azt az árat, amit kellett volna. De mivel számunkra nem volt nyilvánvaló, hogy valóban a testvére leveléről van-e szó, emiatt mindenképpen véget vetettünk a vitának a jelenlévők között, és a távollévő számára tartottuk fenn a keresetindítás jogát.

31. <Antoninus> azonban ezt a birtokot másnak adta oda, <egy olyan embernek>, akinek lerombolta a házát, és minden anyagot, amiből épült, átszállított a saját építkezéséhez. Ennél az embernél magam jártam közben, hogy ne súlyosbítsa bíróságunkon beadványával és panasztételével a püspök ügyét. Úgy ért hát véget közöttük magánjellegű megegyezéssel a vita, hogy az elszenvedett sérelmekért cserébe megkapta Antoninustól birtokának egy részét. És a fussalai lakosoknak még mindig ezt hajtogatja ez, aki szegény szerzetesből lett püspök: “Adjátok vissza nekem a házamat, amelyet városotokban építettem!”, azt a házát, amelyet - mindenképpen úgy látszott - ,nem magának, hanem az egyháznak építi. És bárcsak tisztességes vagyonból, jogos felajánlásokból, és nem pedig rablásokból építette volna fel! Azt mondják ugyanis, hogy semmi sincs a házában, amit ne máshonnan tulajdonított volna el, és ujjal mutogatják, honnan is lopta.

32. De itt van még egy másik kérdés: azt akartam Feddhetetlen Személyednek elpanaszolni, hogy egy ifjú, akit a kolostorban mi neveltünk, és akinek, amikor befogadtuk, nem volt semmilyen vagyona, amit örökül hagyhatott volna, vagy amit a szegényeknek szétoszthatott volna, vagy amit a közösség rendelkezésére bocsáthatott volna, most pedig ez szinte kérkedik saját birtokaival és házával. És nem csak ezeket akarja a magáénak, hanem magát Krisztus nyáját is, miközben azok közül való, akikről az apostol azt mondja: “a maguk hasznát keresik, nem Jézus Krisztusét”⁴²², és hogy szívemnek ez a sebe mekkora, látja Az, aki meg tudja gyógyítani.

⁴²² Filippibeliekhez 2,21

33. Krisztusra kérlek téged, az ő könyörületességére és ítéletére, hogy segíts nekem ebben az ügyben, mind emberünk érdekében, mind az egyházért. Ezért akartalak téged tájékoztatni, talán túlságosan is bőbeszédűen, mintsem mértéktartóan, nem azért, hogy meggyűlöld őt, hanem inkább azért, hogy tanácsot adj neki, igazságosan és <keresztény> szellemben, olyan módon, miként az Úr akarja, hogy képes legyél rá, nem hagyván emberünk, hogy ártson önmagának. Mert ki másnak fog ártani, mint magának, ha arra törekszik, hogy összezavarja és felforgassa az egyházat, amelyet Krisztus számára kellene gyarapítania, nem pedig a maga számára? Úgy hiszem, ő engedelmeskedni fog szent jóindulatodnak, és nem fog veled szemben gögös megvetést mutatni, ha a könyörületesség forrása meghallgatja majd az érte hullatott gyakori és bőséges könnyeimet.

A 21* levél fordítása

SZERETETT FIAIMNAK, A SUPPAI⁴²³ URAKNAK, KIKNEK LEVELÉT
MEGKAPTAM, ÉN, AUGUSTINUS, ÜDVÖZLETEM KÜLDÖM AZ ÚRBAN

1. Mivel tudom, hogy Isten kegyelméből van püspökök tiszteletreméltó testvérem és püspöktársam, Honoratus személyében, nem kellett volna úgy írnotok nekem levelet, hogy figyelmen kívül hagyjátok tanácsát és utasítását. De mivel olyat kértetek tőle, amihez ő - ismerve az egyházi szabályokat - nem adhatta beleegyezését, az ő tekintélyét megkerülve, akartatok nekem írni. Legyen tehát elég Kedves Személyeteknek ez az igen rövid válasz: Az az ember, aki miatt felszólaltok, nem olyan, hogy épp az ő révén jusson el hozzátok a mi hitelveink békés megvalósítása- miként írjátok. A többit, amit vele kapcsolatban már eddig is gondoltam, úgy vélem, hogy inkább szent testvéremnek, püspököknek kell megírnom. Ha azt az embert polgártársatoknak akarjátok, nem tiltom meg, sőt még javaslom is, azt azonban tudjátok meg, hogy *diaconus* nem lehet.

⁴²³ Suppa települése Thagastetől délkeletre található, és a tiavai egyházmegyéhez tartozott, Honoratus püspökségéhez.

A 22* levél fordítása

EMLÉKEZTETŐ - ALYPIUS ÉS PEREGRINUS TESTVÉREKNEK AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Március hatodikán Numidiában Mazaciban gyűlést tartottak Numidia püspökei, s ezen én nem tudtam részt venni, részben más ügyekből kifolyólag, részben a hideg miatt, amit tudja Szentségeitek, hogy igen nehezen viselek el. Ott pedig sokat panaszkodtak a *clericusok* hiányáról, aminek az a törvény az oka, amely arra kényszeríti őket, hogy visszatérjenek társadalmi helyzetüknek megfelelő polgári foglalkozásukhoz, ezért az összegyűlt testvérek arra kényszerültek, hogy ez ügyben követeket küldjenek a császári udvarhoz. Közülük az egyik, testvérünk és püspöktársunk, Petrus, úgy határozott, hogy a mi kikötőnkben száll hajóra, és kérte: írjak Szeretett Testvéreimnek, hátha olyan helyzetben találna titeket, hogy képesek lennétek valami módon Isten könyörületességéből segíteni ezt az egyáltalán el nem hanyagolható ügyet, mert akkor az Úr nagymértékben segítené fáradozásukat.

2. Mindnyájunk gondolatait leginkább az tölti el aggodalommal, hogy amikor bálványoknak szolgáltak, sok olyan ember volt, aki kiváltságokat kapott, és ellátta a szentségtörő kultuszok szolgálatát, sőt még túl sok is volt az ilyen ember. Mi pedig olyan nehéz helyzetbe szorulunk, hogy nem találunk, vagy alig találunk olyan csoportot az emberek között, ahonnan *clericusok*at lehet kinevezni, főleg a városokban, ahol a férfiak vagy a <curialis> rend tagjai, vagy pedig közrendűek, akiket, ahogy szentségeitek is tudja, nálunk nem lehet megkülönböztetni a *collegiumok* tagjaitól, miközben minden nehézséget meg lehetne oldani azzal, hogy meghatároznák a létszámot, mekkora közösségből az emberek hányad részét lehet *clericussá* szentelni. Csak kevésbé figyelnek fel arra a tényre, hogy napjainkban miért gyengülnek a rendek: hiányoznak tudniillik a “védelmezők”⁴²⁴, akik őket valamiképp megoltalmaznák a hatalmasok tisztességtelen magatartásától, akik méltatlanul bánnak velük. A “védelmezők” képesek lennének az érdekükben megtartatni az azon személyek ellen hozott törvényeket, akik megvetik őket; ezek a “védelmezők” kellő méltósággal

⁴²⁴ A *defensor civitatis* tisztségéről van szó, amelyet 368-ban I Valentinianus uralkodása alatt vezettek be (Vö. Cod. Theod. 1,29,1). A kinevezhető személyek listáját a püspökök állították össze, kényes és nehéz feladatnak számított ugyanis megvédeni a hatalmaskodásoktól.

rendelkeznek, azok a polgártársaik választják őket, akik körében megbecsülésnek örvendenek, <és ez azért van>, hogy meglegyen bennük a becsület és a tekintély. Mivel a városokban vagy a mondott városokhoz tartozó vidékeken hiányoznak ezek a tisztségviselők, mi hiába panaszkodunk a szerencsétlenekért, segíteni rajtuk nem tudunk.

3. A tisztességtelen emberek ugyanis megvetnek bennünket, mert tudják, hogy mivel minket akadályoz ebben egyházi hivatásunk, nem tehetünk semmit sem, amivel veszélyeztetnénk vagy megbüntetnénk őket. Mert ha erőszakoskodásaikat egyházi hatalommal akarnánk visszaszorítani, akkor panaszt tesznek ellenünk azoknál a hatalmasságoknál, akik ide küldték őket, amiért akadályozzuk államérdekből végrehajtott kötelességteljesítésüket, és könnyen hitelre is talál a szavuk, nyugodtan mondanak, amit csak akarnak, mivel tudják, hogy nekünk még saját védelmünk érdekében sem engedélyezett, hogy felfedjük az ő tetteiket azok előtt, akik képesek a gaztetteket megbüntetni, ha igaznak bizonyulnak. Ha pedig panaszt teszünk ellenük, úgy tűnik fel, hogy a vádlók szerepét vállaltuk magunkra. Így van az, hogy csak igen kevés embernek, aki az egyházhoz menekül, tudunk úgy-ahogy vigaszt vagy védelmet nyújtani. A többieknek azonban, akik jóval többen vannak, és kívül rekednek az egyház segítségén, tönkreteszik a javaikat, amit mi ugyan fájlalunk, de nem áll módunkban segíteni rajtuk.

4. Ezért a mi hippói lakosaink azt akarják, és én is leginkább ezt akarom, hogy legyen egy “védelmezőnk”, de nem tudjuk, hogy kaphatunk-e erre a tisztségre egy állami szolgálatban lévő személyt. Ha lehetséges, mindnyájan Ursust, Glycerius vejét akarjuk, ha pedig a “védelmező” csak magánember lehet, akkor úgy véljük, fiaink közül az egyik, azaz vagy Eusebius vagy Eleusinus⁴²⁵ képes betölteni ezt a tisztséget, bár a városok rendjeiben is lehet erkölcsaik vagy okosságuk miatt alkalmas személyeket találni, amennyiben megadnák nekik azt a méltóságot, amelyben elegendő tekintély lenne. Ezt azért írtam Tisztelendőségeteknek, hogy ha az Úr megadja számotokra a lehetőséget, akkor ne legyen terhetekre ezt az ügyet is elintézni.

5. Vagy nézzünk egy másik dolgot: Honorius⁴²⁶, Caesariensis provincia püspökét jól ismered, Alypius testvérem, Caesariensis lakói nagy egyházi botrány

⁴²⁵ Nem azonos azzal a pappal, akit a Serm. 356,15 említ.

⁴²⁶ Vö. Ep. 23*,2 és 23/A*,5. Honorius minden erejével arra törekedett, hogy Cesarea püspöki székét elfoglalja.

közepette azt követelik, hogy őt tegyék meg ott püspökké a szent emlékezetű testvérünk, Deuterius halála után. Bizonyos egyházi emberek megírták nekem, hogy mekkora baj származnék abból, ha ez történne. Időközben a püspökök összegyűltek a városban az ügy elintézésére, azért hogy a nép kiválassza, kit is kívánna magának felszenteltetni, de a zavargó sokaságtól elkövetett súlyos jogtalanságok miatt arra kényszerültek, hogy őt a helyi püspök feladatát ellátó helyettessé tegyék meg, addig is, amíg az Apostoli Széktől és a carthagói egyház elöljárójától tanácsot kérnek, s csak akkor történjék meg a felszentelés, ha ők is akarják. De ezt ők semmiképpen sem akarhatták a niceai zsinat és más püspöki zsinatok ellenében.

6. Mi eközben megírtuk a püspököknek, hogy azért nem küldtük még el az Apostoli Széknek levelünkre adott válaszát, mert még ott nem volt megállapítva az érsek⁴²⁷ személye, ezen alkalommal arra törekedtünk, amennyire tehattük, hogy lebeszéljük őket arról, hogy azt csináljanak <Honoriusból>, amit egy zavargó sokaság követel. Csak kevesen válaszoltak nekünk, de nagyon helyesen. Valójában ugyanis tizenöt püspök válaszolt nekünk, bár csak egy írta alá a levelet, de a fejrészben szerepel a prímás neve is, akiről megtudtuk, hogy távol volt, a püspökök azonban úgy gondolták, hogy az ő nevét is be kell írni, mivel ő maga írta, gyűljenek össze néhányan Castellum⁴²⁸ városába, hogy gyorsan válaszoljanak levelünkre. Írtak az említett Honorius püspöknek is, hogy vagy távozzék Caesareából, vagy a *clericus*ok nem mutatnak be áldozatot vele együtt⁴²⁹, és tudja meg, hogy azoknak nem is kötelező vele együtt áldozatot bemutatni, és ugyanakkor a népnek is küldtek egy ennek megfelelő levelet, és a *clericus*okat arra intették, olyan püspököt kívánjanak, akit úgy lehet számukra felszentelni, hogy közben megtartják az egyházi szabályokat is.

7. De a hívek, főleg a szegények, amikor elkezdték nekik felolvasni a levelet, szörnyű háborgásba kezdtek. Bár ezek az ő⁴³⁰ távollétében történtek, - miután ugyanis megkapta levelünket, tüstént eltávozott onnan, és hozzánk jött, velünk volt Hippóban⁴³¹, miközben azokat a dolgokat diktáltam, megígérte nekem, hogy semmi mást nem fog

⁴²⁷ Az *episcopus metropolitanus*t meg kell különböztetni a prímástól. Az előbbi olyan püspök, akinek a székhelye egy birodalmi provincia fővárosában volt, az utóbbi pedig általában a legidősebb püspök (*senex*), aki a provinciák püspökeit szentelte fel.

⁴²⁸ Castellum Tingitanum-mal azonosítható település.

⁴²⁹ Ez azt jelenti, hogy kiközösítik az egyházból.

⁴³⁰ Honorius

⁴³¹ Vö. Ep. 23*,2.

tenni, mint amit mi akarunk - mégis azt mondta, hogy csak akkor engedték el őt, amikor megesküdt, vissza fog térni hozzájuk, amennyiben az atyák⁴³² az ő akaratuknak megfelelően válaszolnának a küldötteknek. Nem szükséges beszélni az ő⁴³³ fondorkodásairól, bármilyen sokat hánytorgassak is fel, mivel talán nem minden bizonyítható. Ezeket Szentségetek mondják el Bonifatius pápának, habár az Úr segedelmével nem kell félni attól, hogy egy ilyen ügyben egy ilyen férfinél sugalmazásra lenne szükség. Honorius védelmezői ügyüket a hanyagság példáival⁴³⁴ akarják alátámasztani, amelyeket innen is onnan is összegyűjtöttek, ahol valaha is ilyesmi előfordultak, mintha ezek számát szaporítani kellene, nem pedig inkább visszaszorítani, és ügyelni arra, hogy ezután ne történjék meg ilyesmi, különösen mivel az Apostoli Székben egy olyan ember ül, akinél nincs helye semmiféle fondorkodásnak. És mivel az egyházi szabályzat megsemmisítése céljából olyan dolgokat követelnek, amelyek nem megengedettek, ezért megpróbálják még azt a tényt is bevonni a tárgyalásba, sőt épp ebben határozzák meg ügyük fő érvét, hogy tudniillik Honorium abban az egyházkerületben szentelték fel, amely a cartennai⁴³⁵ egyházhoz tartozott.

8. Ez pedig úgy történt, hogy testvérünknek, Rusticusnak az elődje, aki akkor ott kormányzott, rendelte el, hogy Honoriusnak püspökként ott legyen a székhelye, és ez annak az akaratával történt, akinek akkor hatalmában állt, hogy ez ne történjék meg. Ott pedig Honorius előtt az apja kormányzott, de innen áthelyezték Caesareába, és saját maga helyett fiát szentelte fel. Ezért gondolják úgy <Honorius védelmezői>, hogy most is meg szabad tenniük a fiúval kapcsolatban ezt, amit az apával kapcsolatban tettek, és <azért is> mivel Rusticus püspök ugyanazt az egyházmegyét követelte magának, de miként tudod, ő csak néhány egyházközséget kért, és nem <magát> az anyaegyházat, amelyben Honorium püspökké nevezték ki. Birtokukban van Rusticus testvér levele, amelyről azt mondják, hogy az említett egyházközségekhez írta, hogy megtudják: ettől kezdve Cartenaehez tartoznak, mintha Honorium egy rangosabb helyen erősítették volna meg hivatalában. De Rusticus testvér azt válaszolta nekünk, hogy hamis dolgokat terjesztettek, és a levélről, amely <Honorius védelmezői> birtokában van, azt mondja: ez nem az ő levele. Még ha így lenne is a dolog, akkor is inkább Rusticus szándékát

⁴³² A zsinatra összegyűlt püspökökről van szó.

⁴³³ Honorius

⁴³⁴ Olyan esetekről van szó, amikor az egyházi szabályokat nem tartották be.

⁴³⁵ Cartenna (a mai Tenes) kikötővárosa Cesareától 50 km-re keletre található.

kellene jobbá tenni, aki meg akarja változtatni azt, ami elődje kormányzása alatt történt, mintsem megengedni neki azt, amiről mindenki tudja, hogy nem szabályos módon történt.

9. Cesarea lakosainak nevében - hogy valóban ők írták-e, nem tudjuk - készült egy levél az említett provincia primásához, mert a nevezett Honorius püspököt közérdekű ügyben a császári udvarba akarják küldeni, hogy így segíteni tudjon gondjukon, azt is kérték még a primástól, hogy adjon neki ajánlólevelet⁴³⁶, és hozzátették, hogy ha nem akarna adni, akkor is kényszeríteni fogják Honoriuszt, hogy az ajánlólevele nélkül is szálljon hajóra. De a primás nem adott, és <maga Honorius> sem azt mondta nekünk, hogy közérdekű ügyben akart hajóra szállni, hanem, hogy a saját ügyében, égve a vágytól, hogy visszafizesse a perköltségeket Felixnek vagy annak az öregnek, akit Quietusnak hívnak, mivel ők nyújtották be hozzánk nyilvánosan az ellene szóló feljelentést. De mi olyan módon cselekedtünk, hogy ha lehetséges, a vitás ügy nálunk véget érjen, amennyiben Honorius levelet küld a cesareaiaknak, hogy ők gondoskodjanak maguknak püspökről, - ilyen levelet akartunk vele íratni.

10. Én azonban nagyon nyugtalan vagyok azon személyek miatt, akik onnan levelet küldtek nekünk <Honoriuszal> kapcsolatban, hogy ha ő hajóra száll, esetleg még valami veszedelmet hoz rájuk a császári udvarból. Amikor ugyanis Cesareában tudomására jutott, kik írtak nekem, egy hatalmas felbolydult tömeg kezdett szitkozódni ellenük mondván, hogy a püspök őket eretnekeknek nyilvánította, és jegyzőkönyveket is készített róluk. Mikor azt akarták, hogy adja ki nekik ezeket a jegyzőkönyveket, ő nem adta oda, és úgy hallották, hogy <Honorius> magával vitte őket, mikor pedig mi kérdeztük, azt állította, hogy ő nem csinált semmiféle jegyzőkönyvet róluk. Mégis nagyon aggódom, mert levélben kérték tőlem, viseljem szívemen ezt az ügyet, hogy katolikus emberek ne kerülhessenek bajba.

11. Persze a hívei megírták neki Hippóba, miként velünk is közölte, hogy hamis az a levél, amelyet nekünk onnan a cesareai egyházból történő elmozdításáról írtak, és amely tizenöt püspök nevében született. Az igazat megvallva bennünket is megingat az a tény, hogy a primás aláírása nem olvasható, akinek pedig a neve a levél elején szerepel, és csak egy aláírás van, és hogy az kié, bizonytalan⁴³⁷. Ezért nagyon nehéz,

⁴³⁶ A latin szövegben szereplő *formatam daret* kifejezés olyan hivatalos dokumentumot jelöl, amely igazolta az illető személyazonosságát és a címzett pártfogásába ajánlotta.

⁴³⁷ Erről a levélről beszél az Ep. 23*,1 is.

hogy itt lezárulhasson ez az ügy, amelynek az emberek szenvedélye és a dolgok természete miatt is inkább az Apostoli Szék ítéletével kellene véget érnie. Ezzel kapcsolatban egyáltalán nem aggódunk, mivel biztosak vagyunk benne, hogy a Szék képes ezt jól megítélni. De mint már mondtam, engem az nyugtalanít: az a veszély fenyeget embereket, hogy katolikusoknak, mintha eretnekek lennének, valamilyen büntetést kell elszenvedniük; ezt könyörületességével az Úr tartsa távol tőlünk, akár a ti szeretetetek révén, akár, ami még hathatósabb, magának az Apostoli Széknek a buzgalma és könyörületes és igazságos ébersége révén.

A 23* levél fordítása

A MÉLTÁN KEDVES ÚRNAK, A KRISZTUSBAN DICSÉRENDŐ ÉS TISZTELENDŐ TESTVÉRNEK, RENATUSNAK⁴³⁸ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Kiváló alkalom adódott, hogy az ő segítségével⁴³⁹ elküldjem Szentségednek azt a könyvet⁴⁴⁰, amit megígértem. Az ő segítségével⁴⁴¹ küldted el te is fiunknak, Victornak⁴⁴² a könyveit, hogy választ adjak rájuk,⁴⁴³ [méltán kedves uram, Krisztusban dicsérendő és tisztelendő testvérem]. Kérlek, ne legyen terhedre tudósítani bennünket arról, hogy fiunk, Isten szolgája, Marcellinus⁴⁴⁴ elutazása után, mik történtek velük szemben, mivel tudom: a levélvivők gyorsabban vissza fognak térni. Kétségeink vannak testvéreink⁴⁴⁵ azon levelével kapcsolatban, amelyet a <levélvivő> hozzánk eljuttatott, mivel nem találtuk meg benne hitelesen a szent prímás aláírását⁴⁴⁶, és azt hallottuk, hogy a tizenöt püspöknek azon a gyűlésén ő maga nem is volt jelen, habár abban sem vagyunk biztosak, hogy egyáltalán a többiek ott voltak-e, és ők maguk írták-e a választ. Ezért mi arra kérünk, győzz meg bennünket olyan bizonyítékokkal, amelyekben nem lehet kételkedni, <méltán kedves, krisztusban dicsérendő és tisztelendő testvérem>.

2. Honorius⁴⁴⁷ püspök nálunk van, és megígérte, hogy egyáltalán nem tesz semmit, csak azt, amit mi akarunk az egyház békéje érdekében és az egyházi szabályzat értelmében. Adja az Úr, hogy igazat mondjon! Mert ahogy nem tudjuk elfogadni azokat a rosszakat, amelyeket róla mondanak, amiért - úgy gondoljuk - , hogy el kellene őt

⁴³⁸ Szerzetes, ő az Ep. 190 levélvivője is.

⁴³⁹ A levélvivő közvetítésével.

⁴⁴⁰ A *De natura et origine animae*

⁴⁴¹ Itt újra a levélvivőről van szó.

⁴⁴² Rogatista nézeteket valló eretnek.

⁴⁴³ A latin szöveg itt megismétli a *salutatiót*, amit Divjak a caput végére helyezett át, ahol a szövegben *lacuna* található.

⁴⁴⁴ Annak a levélnek a kézbesítője, amelynek eredetiségében Augustinus kételkedett, és amit több püspök írt Honorius érdekében.

⁴⁴⁵ Püspöktársaink

⁴⁴⁶ Vö. Ep. 22*,6.

⁴⁴⁷ Az Ep. 22*-ban szereplő püspök.

ítelnünk, noha ez nem felel meg az egyházi eljárásnak, ugyanúgy neki sem könnyen hiszünk, hacsak szavait nem erősíti meg tetteivel is.

A 23/A* levél fordítása

1. ****⁴⁴⁸ Alypius testvérről semmi biztosat nem találtam⁴⁴⁹, csak azt, amit emlékeztetőjében olvastam, amelyet Thagastébe küldött fiúkkal Severianus Longusszal, aki partunkon kötött ki. Így történt, hogy amit hozott, nagy csodálkozással olvastam el, mivel semmilyen más írást sem kézbesített. Ebben tehát azt olvastam, hogy várják⁴⁵⁰ a *comes maior*⁴⁵¹ érkezését azok érdekében, akik az egyházhoz menekültek. A carthagóiak ügyében ugyanis, akik cselekedete miatt nagyon aggódtunk, azt mondja <Alypius>, hogy még aznap, amikor írt, egy *silentiariust* küldtek <hozzájuk> büntetésük elengedésével⁴⁵², amelyet levélben tudtak kieszközölni, mert személyesen nem voltak jelen. Akik ugyanis Karthagóból jönnek, azt felelik, hogy ők nem tudják, valóban megérkezett-e ez, hanem csak azt hallották, hogy a kegyelmi jogot elküldték Larginak⁴⁵³, és⁴⁵⁴ **** Rómában vannak, ahová őket küldték⁴⁵⁵.

2. Hozzánk csak egy bizonyos Iosias, Rusicade⁴⁵⁶ egyházközség *presbytere* jött el, aki elmondta nekünk, hogy aznap, amikor onnan elutazott, találkoztak a patriciussal⁴⁵⁷, aki már közeledett. Azóta azonban már eltávozott tőlünk ****⁴⁵⁸

3. **** Nem tudom, hogy szerény műveim közül melyiket mondtuk tollba, amikor elhagytál minket. Így hát mindegyiket felidézem, amelyet attól kezdve diktáltam, hogy Karthagóból visszatértünk. Ismét írtam a hispániai püspöknek, Optatusnak⁴⁵⁹, a lélek eredetének kérdéséről; újból írtam Gaudentiusnak⁴⁶⁰, a thamugadi donatisták püspökének is, aki úgy tett, mintha válaszolna azokra <az érvekre>,

⁴⁴⁸ A levél eleje hiányzik.

⁴⁴⁹ Ti. a hozzám írt levelekben.

⁴⁵⁰ Alypius és Pellegrinus püspök.

⁴⁵¹ Constans

⁴⁵² Az *indulgentia* egy büntetés teljes vagy részleges elengedését jelenti.

⁴⁵³ *Africa proconsula* 418-420-ban.

⁴⁵⁴ Itt *lacuna* van a szövegben.

⁴⁵⁵ Hogy itt kikről lehet szó, azt nem lehet tudni.

⁴⁵⁶ A mai Skekda, Hippótól 30 km-re nyugatra.

⁴⁵⁷ A *comes maior*-ról van szó.

⁴⁵⁸ Itt újabb *lacuna* van a szövegben, azért befejezetlen a mondat.

⁴⁵⁹ Ő az Ep. 190 címzettje is.

⁴⁶⁰ A *Contra Gaudentium* második könyvéről van szó.

amelyeket előzőleg válaszképp írtam neki. Ugyancsak tollba mondtam egy írást az ariánusok ellen⁴⁶¹, <arra válaszolva> amit nekem Dionysiusunk küldött Vicus⁴⁶² Iulianusból, és még három beszédet is leírtam, azért, hogy Karthagóba küldjék. Mindeközben, amikor már készültem, hogy újból hozzáfogjak az Isten államáról könyveihez, váratlanul megkaptam a szent Renatus⁴⁶³ levelét, aki elküldte hozzám Caesareából egy bizonyos Victornak⁴⁶⁴ két könyvét, aki donatistából, sőt rogatistából⁴⁶⁵ tért át a katolikus hitre lévén Vincentiusnak egykori tanítványa, akinek valaha egy feleletet írtam. Ő a lélekről akart írni, megcáfolva a mi habozásunkat, amiért nem mertem meghatározni, hogy <a lélek> szaporodással keletkezik-e vagy új lélek lesz-e belelehelve minden egyes megszülető lénybe, ő maga azt állítja, hogy <a lélek> nem szaporodásból ered, hanem <Istentől> adatik nekünk. Ebben a két könyvében sok hamis, fonák és a katolikus hittel ellentétes dolgot állított, és mivel fent említett barátunk kitartóan kért engem, hogy cáfoljam meg ezeket, mert néhány érv elbűvölő ékesszólásával sok embert félrevezethet, ezért írtam róla egy könyvet⁴⁶⁶, ugyanennek az igen kedves barátunknak <ajánlva>, és magának Victornak is írni akarok, ez nagyon is szükséges. És hogy elkészítsem azokat <a magyarázatokat>, amelyek János evangéliumáról még <megírásra> várnak, elkezdtem tollba mondani a nép számára készült beszédeimet, amelyek nem túl nagy terjedelműek, és azzal a feltétellel kell őket Karthagóba küldeni, hogy ha a mi öregünk⁴⁶⁷ akarja a maga számára a többi elküldését, <akkor mondja meg>, és miután megmondta, ne halogassa kiadásukat. Már közülük hatot tollba mondtam, a szombat és vasárnap éjszakákat szántam ugyanis megírásukra. Így attól kezdve, hogy megjöttem, azaz szeptember 11-től december 1-ig csaknem hatezer sort jegyeztettem le.

4. Amit pedig nekem Szentséged írt erről a Donatianusról⁴⁶⁸, aki⁴⁶⁹ számunkra igen kedves, erősen kívánom, hogy bekövetkezzék. Adja az Úr, hogy megtörténjen.

⁴⁶¹ *Contra sermonem Arianorum liber unus*

⁴⁶² A vicus falut, vidéki birtokot jelent.

⁴⁶³ Cesareai szerzetes.

⁴⁶⁴ Ő neki írta Augustinus az Ep. 93-at is.

⁴⁶⁵ A donatizmus egyik ága. Rogatus Cartenna püspöke volt Mauritania Caesariensisben.

⁴⁶⁶ *De natura et origine animae*

⁴⁶⁷ A prímás, Aurelius.

⁴⁶⁸ Nem azonos az Ep. 196,1-ben szereplő püspökkel.

⁴⁶⁹ Itt a kódexben szövegromlás van.

Nem tudom ugyanis, hogy maguk a testvérek mi olyat fűztek hozzá ugyanehhez a kérdéshez, amit előtte <mások még> nem mondtak, és amire <nekünk> válaszolnunk kellene. Ezt beiktattam volna abba a műbe, ha nem lett volna már kiadva a hispániai püspökök, kedves testvéreink számára, ezért úgy látszik, egy másik műben kell lejegyeztetnünk. De nehezen viselem el, hogy míg kerülőutakon innen-onnan mindenfélét a nyakamba akasztanak tollbamondásra, addig azokat, amelyek már előkészítve a kezemben vannak, akadályozzák, hogy befejezzem, és nem hagynak békén, és nem képesek haladékot adni. Ahogy elolvastam emlékeztetődet, Szeretett Testvérem, nyomban megparancsoltam, hogy másolják le a Maurentius⁴⁷⁰ testvér ügyében készített egyházi jegyzőkönyveket, hogy el lehessen küldeni. Én is kérlek, hogy miután megkaptad őket, az Úr segítségével késedelem nélkül méltóztassál végrehajtani azt, amit elhatározta.

Amit pedig nekünk Numedius *presbyter* közvetítésével írtak, vagy nem emlékszem rá, vagy nem kaptam meg. Ha nem tévedek, elküldtük Tisztelendőségnek Bonifatius pápa ama levelének egy másolatát, amelyben levelünkre válaszolt, azt szeretném tudni, vajon megérkezett-e ez hozzád. A fent említett caesariensisi testvéreinknek pedig közösen kell írunk.

5. Az a *diaconus*, aki az említett levelet hozta, mióta Rómából megjött, itt van nálunk. Én őt addig marasztalom, míg meg nem tudjuk, ki lesz kinevezve Caesareába Deuterius⁴⁷¹ testvér helyére, - ez nagyon fontos ügy -, és míg meg nem írják, hogyan is kell írunk legjobb tudomásunk szerint erről az esetről. Hallottuk: Honorius püspök hevesen arra törekszik, hogy ezt a püspöki széket elnyerje, és - amin meg fogsz lepődni - azt mondják, hogy sok ember szívét maga felé is hajlította. De a püspökök nem akarnak beleegyezni, és hogy elkerüljék a nyomást, amellyel kényszeríteni akarják őket, azt válaszolták, hogy nekik előbb vagy velünk vagy magával Bonifatius pápával kell konzultálniuk. Ezt a hírt hozta el hozzánk a szóbeszéd. Közben a nevezett egyházmegyét - ez tény - zavargások nyugtalanítják.

6. Itt van Prisc[illian]us⁴⁷² püspök is, aki Rómából előbb Karthagóba jött, és ott kezdett el először az afrikai egyházban szentáldozatot bemutatni, azután városunkon

⁴⁷⁰ A Thagaste közelében fekvő Thubursicu Numidarum püspöke.

⁴⁷¹ Cesarea püspöke volt, az Ep. 22*,5-ben a halálára történik utalás.

⁴⁷² Quiza püspöke, akit az Ep. 209,8 is említ, és az Ep. 16*, 3 is. Divjak szövegjavításában a Priscus nevet fogadja el.

keresztül⁴⁷³ méltóztatott eljutni hozzátok. Mikor azonban megjött, úgy látta jónak, hogy itt maradjon, amíg megtudjuk, mi történt ott az új püspök kinevezésével kapcsolatban, mivel az ő számára nagy jelentőségű ügyről van szó, amelyről nekünk is írunk kell.

⁴⁷³ Hippo Regius-on át.

A 24* levél fordítása

A KIVÁLÓ ÚRNAK, MÉLTÁN TISZTELETREMÉLTÓ ÉS TÁVOLLÉTE MIATT NAGYON HIÁNYZÓ DRÁGA FIÁNAK, EUSTOCHIUSNAK⁴⁷⁴ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Mivel mindenkinek, aki tanácsot kér tőled, köteles vagy híven igaz választ adni, annál inkább megillet ez bennünket, Krisztus szolgálait, akinek a hitéhez hűséges vagy, hogy elnyerhesd azt az örökséget, amelynek testamentuma az evangélium, uram, <kiváló és méltán tisztelendő drága fiam⁴⁷⁵>. Mivel tehát az apostol úgy rendeli, hogy ha a keresztényeknek egymás között világi jellegű peres ügyei vannak, azokat ne a köztéren⁴⁷⁶, hanem az egyházon belül⁴⁷⁷ oldják meg⁴⁷⁸, ezért kénytelenek vagyunk elviselni a pereskedők olyan kérdéseit, amelyekben nekünk a földi jogszabályokat is követnünk kell, különösen <amikor azokról a kérdésekről van szó> amelyek az emberek világi társadalmi helyzetére vonatkoznak, - az apostoli szabály szerint megparancsolhatjuk a szolgálknak, hogy engedelmessé legyenek uraiknak, nem tehetjük meg azonban, hogy szabad emberekre a szolgaság igáját rakjuk. Kérem tehát Őszinte és Szeretett Testvéremet, hogy méltóztassál tudomásomra hozni, mi is a teendő azok esetében, akik szabad nőtől és egy szolgától születnek, mert hogy szolganőtől és szabad férfitől szolgák születnek, azt már tudom.

És milyen szabályok vonatkoznak azokra, akiknek a munkáját apjuk meghatározott számú évre eladja?⁴⁷⁹ Azt is kérdezem, hogy ha az apák, akik eladták őket, meghalnak, le kell-e <a gyerekeiknek> ugyanannyi évet szolgálniuk, <mint amennyi a megállapodásban volt>, vagy megszabadulnak-e azoknak a halála révén, akik őket eladták, vagy inkább, akik megvásárolták, vagy valamiféle módon inkább bérbe vették őket, mivel, - ahogy mondják- akkortól függetlenné válnak. Azt is kérdezem, hogy szabad atyák eladhatják-e fiaikat örökös szolgaságba, vagy az anyák

⁴⁷⁴ Keresztény jogász, Augustinus barátja, más adatunk nincs róla.

⁴⁷⁵ Ez a rész Divjak kiegészítése.

⁴⁷⁶ Az állami adminisztráció bíróságait jelenti.

⁴⁷⁷ Az *episcopalis audientia* intézménye.

⁴⁷⁸ 1 Korinthusziaknak. 6,1-6

⁴⁷⁹ Vö. Ep. 10*,2.

eladhatják-e akár csak gyermekeik munkáját. Hasonlóképpen kérdezem azt is, hogy ha egy *colonus* eladta a fiát, ugyanúgy, ahogy megengedett, hogy egy apa eladja a fiát, azon személy fölött, akit eladtak, több joga van-e a vásárlónak, mint a birtok urának, ahonnan a *colonus* származik. És szabad-e a birtokosoknak szolgává tenni *colonusaikat*, vagy *colonusaiknak* gyermekeit?

2. Kérdezem tőled azt is, hogy mit mond ki világosan a jog, vagy mit mondanak ki a törvények az intézőkkel kapcsolatban: ugyanis számomra igen kegyetlen dolognak tűnik, ha csorbul a szabad szülőktől való származás előjoga egy, a beosztásukból fakadó kedvezmény miatt. Mert gyakran szabad emberek kérik, hogy intézők lehessenek, és úgy gondolják, hogy előnyösen járnak, ha elfogadják a nekik felkínált kedvezményt; holott valójában maguk teljesítenek szolgálatot, olyannyira, hogy az ajánlattevőnek kellene köszönetet mondania, hogy lehetősége van ajánlata megvalósítására. Ennek a kedvezménynek a következménye az, hogy egy szabad ember szolgává válik, aki semmiképpen sem törekednék erre, ha ezzel tisztában lenne, de senki sem merészelne ezt olyantól kérni, aki tudatában van a dolognak. Bizonytalanná tesz engem néhány rendelet, amelyet megmutattak nekem, mikor nálunk egy ilyen jellegű peres vizsgálat folyt egy olyan embernek a fiáról, akiről talán be fogják bizonyítani, hogy intéző volt. De őt, aki perben áll, nem akarom rákényszeríteni a bizonyításra addig, amíg meg nem tudtam, mit is kell tenni azután, ha bizonyítékot szolgáltat. Ezért az említett rendeleteket elküldtem Kiválóságodnak, hogy vizsgálja meg őket, közülük kettő éppen erről az ügyről szól, a többi pedig vagy én nem értem, vagy egyáltalán nem arra vonatkoznak, amiről szó van. Kérlek, hogy ha testileg távol vagyok is, úgy segíts engem, miként akkor szoktál, amikor jelen vagyok.

A 25* levél fordítása

KEDVES ÉS TISZTALELKŰ TESTVÉREIMNEK, A *PRESBYTERTÁRS*AKNAK, DEOGRATIASNAK⁴⁸⁰, THEODORUSNAK⁴⁸¹ VALAMINT A *DIACONUS*SOKNAK, TITIANUSNAK⁴⁸², QUINTIANUSNAK, QUODVULTDEUSNAK⁴⁸³ ÉS A DRÁGA TESTVÉRNEK ÉS *COMES*NEK⁴⁸⁴ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

Tudatjuk veletek, hogy Isten kegyelméből épségben hazaérkeztünk, és hogy megtartottuk a boldog vértanú⁴⁸⁵ ünnepét Isten népével együtt, amely sokat morgolódott távollétem miatt, és bízunk benne, hogy ezt a híradásunkat örömmel fogadjátok. Figyelmetekbe ajánlom a levélvivőt, aki *presbyter* testvérünk Mascelio. Azt hiszem, emlékszik rá Szentségeitek, ő téged, Comes testvér, rajtam keresztül is arra kér, intézd el, hogy nehézség nélkül megadják számára a vendéglátást, amit kíván.

⁴⁸⁰ Több ilyen nevű emberről tudunk Augustinus környezetéből. Lehet, hogy azonos azzal a fiatal Deogratias nevű *diaconussal*, aki Augustinustól a *De catechizandis rudibus*t kérte és szerepel az Ep. 102-ben és az Ep. 173/A-ban is.

⁴⁸¹ Vö. Ep. 173/A.

⁴⁸² Ő is szerepel az Ep. 173/A-ban.

⁴⁸³ Augustinusszal levelezésben álló *diaconus*. Vö. Epp. 221, 223, 224. Neki ajánlotta Augustinus a *De haeresibus* című művét.

⁴⁸⁴ Vö. Ep. 173/A.

⁴⁸⁵ Szent Cyprianus, az első afrikai püspök, aki 258. szeptember 14-én, a Decius-féle keresztényüldözés idején halt mártírhálált.

A 26* levél fordítása

A BOLDOG ÉS MÉLTÁN TISZTELETREMÉLTÓ ÚRNAK, SZENT TESTVÉRÉNEK ÉS PÜSPÖKTÁRSÁNAK HONORATUSNAK⁴⁸⁶ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Egy bizonyos *suppaei* Donantius, akinek apja Hippóban lakott, és egyházi alamizsnálkodással töltötte életét, a mi kolostorunkba került. De mivel nem volt képes fogadalmát megtartani, ezért a zsinatok püspöki rendelkezései ellenére csalárd módon érte el, hogy a boldog emlékezetű öreg⁴⁸⁷, Xanthippus, aki nem ismerte az ügyét, *diaconus*sá szentelte fel. De miután az említett tiszteletreméltó öreg leveleimből megismerte ezt az ügyet, elmozdította hivatalából ezt az embert, és visszaküldte hozzám. Én pedig, hogy a többieknek ne adhasson hivatalában káros példát, valahogy elintéztem neki, hogy Szent Theogenes⁴⁸⁸ templomában *ostiarius*⁴⁸⁹ legyen, mivel nem volt miből megélnie. De a tisztségét ott sem tudta méltó módon megőrizni, annyira, hogy innen távolétemben a *presbyterek* dobták ki.

2. Most azt kéri tőlem polgártársai, hogy *diaconus* legyen, ő, aki annyi éven át a laikusok sorában volt az egyházközösség tagja a nép körében, boldog és méltán tisztelendő uram, szent testvérem. Ezért, mivel nem tudják, hogy mit is kérnek, emlékeztetem rá Szentségedet, akinek mértékletességéről és éberségéről, ami az Úr adománya, meg vagyok győződve, mert te nem engedted meg, hogy gúnyt űzzön a püspöki zsinatokból tönkre téve az egyházi szabályzatot, amelynek Isten szolgáit irányítania kell, <azt tanácsolom tehát>, hogy ha ez az ember a saját városában akarna lakni - amit nem tiltok meg -, ne adass neki nagyobb hivatal, csak a *lectorét*⁴⁹⁰, amelyet tudjuk, hogy laikusoknak is engedélyezni szoktak, ha a szükség úgy hozza. Ha ugyanis

⁴⁸⁶ Bár a kéziratok *Honorius*-t tartalmaznak, Lancel szerint a címzett személye a thiavei püspökkel, Honoratusszal azonosítható, és ezért írtam ezt a fordításban.

⁴⁸⁷ A primás.

⁴⁸⁸ Hippói püspök Cyprianus korából, aki 258-59-ben halt mártírhalált.

⁴⁸⁹ Az *ostiarius* szó az *ostium*, vagyis "kapu" jelentésű szóból ered, kapusnak is lehetne fordítani, a négy kisebb egyházi tisztség közül a legalacsonyabb fokút jelentette, feladatai közé tartozott többek között, hogy a templom kapuját ő zárta és nyitotta.

⁴⁹⁰ A második fokozat a kisebb egyházi rendek közül, a *diaconatus* előtt foglal helyet a hierarchiában.

azt gondolnám, hogy neki valamilyen magasabb hivatalt kellene betöltenie, cseppet sem lennék irigy a tőlem vagy az Isten egyházától kapott neveltetésére. Az erkölcséről pedig nem akarok semmit sem mondani, mivel ehhez az ügyhöz, úgy véltem, elegendő az, amit el kellett róla mondanom. És bárcsak az Úr könyörülete folytán úgy élne, hogy semmi panasz ne legyen rá! Az ő számára elegendő, hogy egy alacsony beosztásban, Istennek szolgálva, érje el azt, amit Isten ígért, és, ha magasabbra törne, ne vonja Isten neheztelését magára és azokra, akiknek a segítségével felfelé törekszik, megszegvén azokat a szabályokat, amelyeket a rend megőrzésére üdvös módon meghatároztak.

A 27* levél fordítása

AZ IGAZÁN SZENT ÉS BOLDOG ÚRNAK, AURELIUS PÁPÁNAK⁴⁹¹
HIERONYMUSTÓL

1. Te, aki érdemben felülmúlsz engem, felülmúlsz kötelességteljesítésben is. Miközben én rejtőzve élek és vétkeim miatt sírok, Kegyelmességed egyik levele hírül hozta nekem, hogy jó egészségben vagy, irántam erős baráti érzést táplálsz és hogy a carthagói egyház főpapja lettél. Mivel baráti viszonyunknak ilyenek a kezdetei, és szeretetünknek olyan bőséges a vetése, Krisztusban, a mi istenünkben hisszük, hogy igen bőséges termés nő belőle, és hihetetlenül gazdag betakarításával jóllakatja az oly régóta éhezőket. Eszembe juttatod, és én is emlékszem rá, hogy te a szent püspökkel, a boldog emlékezetű Cyrusszal, a carthagói egyház papjával együtt lettél Rómába küldve mint legatus, mikor az egyik nap megkérdeztem a számomra szent és tiszteletreméltó Damasus püspöktől, ki is vagy te, - mert bár csendben voltál, arcod mégis nagy tehetséget ígért, - ő azt válaszolta, hogy a carthagói egyház *fődiaconusa*, olyan férfi, aki ezt a tisztséget úgy tölti be, hogy mind életed, mind az ő rólad formált véleménye alapján megérdemelted. Azt pedig, hogy nem kerültem szorosabb kapcsolatba veled, és szóba elegyedve, nem alakult ki köztünk barátság, a tartózkodó természetem akadályozta meg, hogy ne tűnjék úgy számodra, mintha oktalanul lerohannék egy ismeretlen embert, és ráerőszakolnám magam egy olyan személy barátságára, aki nekem semmilyen alkalmat nem szolgáltatott beszélgetésre. De hallgassunk az elmúlt hibákról, mutassuk meg az elkövetkezendő baráti kötelességteljesítések alapján, hogy ami akkor történt, az az én hibám volt, nem pedig a megvetés jele.

2. Azt írod, hogy megvannak neked csekélységem bizonyos művecskéi, azaz néhány Jeremiáshoz írt magyarázat, és két olyan <bibliaértelmezés>, amit az Énekek énekéhez írtam. Éretlen ifjúként az egyik testvér kérésére ilyesfajta gyakorlatokkal szórakoztattam magam, kivéve a két, az Énekek énekéhez írott magyarázatot, amelyet a boldog Damasus buzdítására Rómában fordítottam le.

Így azokat, amiket most írtunk, érettebbnek és életkoromhoz illőnek kell tartanod. Ezenkívül még hozzáteszed, hogy megvannak neked a Máté evangéliumához

⁴⁹¹ Karthago püspöke volt, a 16* levélnek is ő a címzettje.

írott szerény kommentárjaim is, de ami engem illet, egyáltalán nincs tudomásom róla, hogy ilyen művet kiadtam volna, hacsak éppen az irántam érzett szeretet miatt nem tulajdonítasz nekem minden művet, ami nagyszerűnek látszik a szemedben. Így most, mivel Felicissimus testvér - bizonyos családi ügyek miatt, amelyeket neked majd előszóban is előadhat, - Afrikába utazott - (postalóval indult el és nem volt lehetősége terjedelmesebb csomag szállítására) - ezért küldtem neked el csak kicsiny műveimet, azaz a Tizedik zsoltárhoz írott magyarázatocskát, és A héber kérdésekről a Genezishez készített szerény értelmezéseimet, és azt akarom, hogy te úgy olvasd ezeket, mint barát és nem mint bíráló.

3. Egyébként mivel a ti provinciátokban a Szentírás <tengerébe> olyan hatalmas folyók ömlöttek bele, mint Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, nevetséges lenne most azt akarni, hogy belőlem, ebből a szinte száraz patakocskából, igyanak az emberek. De mivel az Ótestamentumban azt olvassuk, hogy nemcsak aranyat, ezüstöt és drágaköveket hoztak felajánlásként a férfiak Isten sátorába, hanem bőröket és kecskeszőrt is, mi is arra merészkedünk, hogy - miképpen már mondtuk, mint a kecskeszőrt - felajánljuk bűnbánatunk verejtékét. Ez csak kevés sok művem közül. Egyébként, ha már te kérted őket, akkor nem kicsiny műveket alkottunk a Szentírásról, ha tetszenek neked és megfelelőnek találod őket, tedd azt, amit mások, a te testvéreid, szent püspökök tettek Galliából és Itáliából, azaz küldj egy számodra megbízható embert, hogy itt töltsön egy évet, én átadom neki az eredeti példányokat, és ő mindent elvisz hozzád, amit írtunk. Jeruzsálemben nagy szükség van latin másolókra, például az a két szent testvér, akik nálunk titkárok, alig tudnak megbirkózni leírásukkal, amikor munkáinkat tollba mondjuk nekik. Szent testvérem, Pauli<ni>anus, és <másik> szent testvérem, Eusebius, és mindenki, aki csekélységgel együtt van, alázatosan üdvözlnek téged. Kérlek hogy üdvözöld nevemben azokat a szent testvéreimet, akik veled vannak. Figyelmedbe ajánlom Felicissimus testvért, és könyörgök neked, hogy az ő révén juttasd el hozzám írásaidat. Krisztus, a mi istenünk, világosítson meg téged, aki rám emlékezel, a Mindenható óvjon, igazán szent uram és boldog atyám.

A 28* levél fordítása

A BOLDOG ÚRNAK, TISZTELETREMÉLTÓ TESTVÉRÉNEK, NOVATUS⁴⁹²
PÜSPÖKNEK ÉS A TÖBBI TESTVÉRNEK AUGUSTINUS ÉS A VELE LÉVŐ
TESTVÉREK ÜDVÖZLETÜKET KÜLDIK AZ ÚRBAN

1. Bár az abensisek⁴⁹³ ügyében elég terjedelmes levelet küldtél nekem, Szeretett Testvérem, mégsem volt terhemre, mert erősen vágytam rá, hogy mindent megtudjak, <és> így teljesen úgy veszem tudomásul az ügyet, ahogy előadtad. Köszönetet mondok Urunknak, Istenünknek, hogy miután azoknak az embereknek a szentáldozása és az üdvözülése miatt a legnagyobb reménytelenségben voltunk, (amit bennünk leveled első részének szövege keltett, amelyben mindent elmondtál) hirtelen és váratlan örömmel töltötted el a lelkemet, amikor hírül adtad, hogy egyrészt minden bazilikát visszaszolgáltattak a katolikus egyháznak, másrészt, hogy <a donatisták> egész sokasága a legnagyobb serénységgel megtért Krisztus békéjéhez és egységéhez, kivéve néhány, a <curialis> rendhez tartozó férfit⁴⁹⁴, akit a bíró per közben hozott ítélete, - akit ravaszságukkal, amennyire tudtak, becsaptak, mit sem törődve tulajdon üdvükkel, - még nyakasabbá tett és olyanná, aki fittyet hány a törvény kötelékeire. Mindazonáltal, úgy hiszem, mivel megkaptam a kormányzó későbbi levelét, amelynek egy példányát méltóztattál nekem elküldeni, ők maguk is áttérhettek a katolikus hitre, mivel minden kibúvó megszűnt a számukra.

2. Ha ez a dolog megtörtént, vagy meg fog történni, kérlek, ne mulaszd el valamiképpen közölni velünk. Figyelmeztetlek rá, bár tudom, hogy az Úr lelke hatására te magadtól is még nálam is serényebben munkálkodsz azon, hogy <a donatisták>, megismerve a <carthagói> zsinat jegyzőkönyveit és más egyéb, az ügyben számukra hasznos írásokat, megtanulják, hogy ekkora kitartás révén mekkora bajtól szabadulnak meg, és hogy nem csak az evilági bűnhődésektől való félelem miatt, hanem az örök tűztől való félelem miatt, és a igazság szeretetéből is maradjanak meg a katolikus

⁴⁹² Sitifis (a mai Sétif) püspöke 403-440-ig. Augustinus említi az Ep. 176 és az Ep. 229,1-ben is.

⁴⁹³ A latin szövegben szereplő *Abensium* népvétet jelölő melléknévi forma, nem azonosított pontosan, hogy melyik helynévből eredhet, talán *Aquae Albae* település lakóit jelenti Sitifitől nem messze.

⁴⁹⁴ Ti. *decuriót*. A *decuriók* a *senatus municipalis* tagjai voltak, ez a testület kormányozta a római *municipiumokat*.

békében. Ha nem tévedek ugyanis, emlékezetem szerint már egyszer írtam, hogy ezeket a jegyzőkönyveket⁴⁹⁵ minden évben ünnepélyesen felolvassák a templomban a nagyböjt alatt, amikor a böjtlő híveknek van idejük végighallgatni, így tesz a carthagói egyház, a mienk is, és más buzgó egyházak úgyszintén. Bárcsak így lenne egész Africában! Írtunk egy magyarázó könyvet⁴⁹⁶ is ezekről a jegyzőkönyvekről, amelyet, miután amazok felolvasása befejeződött, a nép nálunk a legnagyobb örömmel olvas és hallgat: ha ez a munkám még nincs meg nektek, meg kell szereznetek.

3. A jegyzőkönyveket nálunk nem a *lector* emelvényéről olvassák fel, miként a kánoni iratokat, mivel <nem> így kell, hanem a *lectorok* úgy olvassák őket, hogy nem vetik le miseruhájukat, és amikor akarnak, leülhetnek, ott, ahol kényelmesen tudják hallgatni őket az ülve maradó hívek, mintha csak egy magánháznál történnék a felolvasás. Azért van ez mégis a templomban, mert az sok embert képes befogadni, és mindkét nem számára engedélyezve van, hogy hallgatóként legyen jelen, egészen addig, amíg el nem jön az az idő, amikor a szentbeszédet hallgatják és szokás szerint a szentségeket mutatják be.

4. Úgy hiszem azonban, hogy a *vicarius*⁴⁹⁷ Szentségedhez is küldött levelet, amelynek a megküldését a per közben hozott ítéletéről⁴⁹⁸ ugyanúgy megígérte nekünk is. Ha ez megtörtént, kétségkívül válaszoltál neki. Én azonban csodálkozom azon, hogy te, Szeretett Testvérem, nem igyekeztél tudósítani bennünket sem <a vicarius> hozzád írott leveléről, - hacsak nem a második levél ez - sem a te válaszodról, amelyet most küldhettél, miközben olyan sokat írtál nekem, hogy úgy tűnhetnél fel, mint aki semmit sem hagyta ki. Vagy ha az a levél hozzád nem érkezett meg, vagy ha maga <a vicarius> nem küldte el, miközben hozzánk elküldte, ezen még inkább csodálkozom. Nem tudom azonban, hogy mit tegyünk: írjunk-e neki, miután leveledből megtudtam az ügyet, vagy inkább ne nyugtalanítsuk a lelkét ezzel kapcsolatban, mivel második levelében kellő megfélemlítéssel a törvények végrehajtásának tiszteletben tartására azokat is visszatérítette, akiknek korábban maga szolgáltatott egyfajta biztonságot, <tegyük ezt azért> hogy ne higgyen tovább az eretnekeknek, ha már csalárdságuk

⁴⁹⁵ *Gesta collationis*

⁴⁹⁶ *Breviculus collationis*

⁴⁹⁷ Diocletianus császár óta *Africa provincia* katonai irányítását a *comes*, polgári kormányzását a *vicarius Africae* végezte, akit *iudex*nek is neveztek. Ez a *vicarius* Macedonius lehet.

⁴⁹⁸ A *vicarius* felfüggesztette az antidonatista törvények alkalmazását a város *curialisa*ival szemben.

bebizonyosodott előtte. Elég, ha maga az ügy vezeti rá őt az igazság ismeretére, bár én sem hallgattam erről abban a levélben, amelyet hozzá írtam, amikor azt a levelét megkaptam, amelynek egy másolatát hozzád is elküldtem. Mivel a hozzá írott válasznak a másolatát nem küldtem el neked, Szeretett Testvérem, most csatolom azt ehhez a levélhez. Mégis ha kedvező alkalom adódik, az Úr segedelmével küldeni fogunk <a vicariusnak> egy levelet, amelyet közösen írunk, azaz a magam és Alypius testvér nevében.

5. Egyházunkban van az a Victorinus⁴⁹⁹, akiről korábban írtam Szentségednek, hogy foglalkozzál a gabonaellátással kapcsolatos ügyével, amit méltóztattál meg is tenni. Pere támadt anyjával és mostohaapjával, ami miatt az egyházhoz menekült. Ezt az ügyről a kegyes *comes*hez írott levelemben sem hallgattam el. Peregrinus *tribunus* pedig azt mondta, hogy utasítást kapott a *comestől*, amely súlyos felbolydulást idézett elő az egyházban, mintha csak azt parancsolták volna neki, hogy távolítsa el Victorinust az egyházból. Ez, bizony, az én távollétemben történt, de miután visszajöttem, az említett *tribunus* felolvasta nekem az utasítást, de én nem hittem el róla, hogy valódi. Ezért írtam a <*comesnek*>, hogy válaszából a *tribunus* megtudja, hogy ilyesfajta hamisítással nem kell neki az egyházat felforgatnia. Látod, milyen kellemetlenségeket viselhetünk el, még ha ezt nem is ő ötlötte ki, könnyen hitelt adott azonban neki.

6. Többet nem tudtam tenni, mint amit tettem, nem tudtam magát az utasítást elküldeni <a *comesnek*>, mivel nekem csak felolvasta <Peregrinus>, ő maga nem adta ide, és nem csatolta a városi jegyzőkönyvekhez sem. Ezért ha én hallgattam volna, inkább engem kellene hibáztatnia ennek a keresztény és kegyes férfinak, a *comesnek*, nem akarom azonban, hogy erről neki még valamit mondjanak, nehogy véletlenül az említett *tribunus* mindent letagadjon, mikor látja majd hogy a *comes* méltatlankodik, és nehogy arra kényszerüljünk, hogy nekünk kelljen meggyőznünk azt az embert, hogy ez a dolog nem helyénvaló. De ha esetleg maga a *comes* fog erről valamit kérdezni, azt, amit neked erről írtam, méltóztassál neki felolvasni. Nem kívánok többet.

7. Említett fiunknak, Victorinusnak egyik emberét Szentséged figyelmébe ajánlom. Méltóztassál őt segíteni abban, hogy el tudja intézni, ami miatt küldték. A *notariust*, akiről azt írta Tisztelendőséged, hogy elküldi hozzám, örömmel fogadom. Ahogy megérkezett, hallottunk Olympiusról⁵⁰⁰, már a levelét is megkaptam. Nem

⁴⁹⁹ Hippói polgár.

⁵⁰⁰ Valószínűleg nem püspök, hanem laikus lehetett.

tudom, hogy el fogok-e menni a *comes*hez. Eljött ugyanis carthagói testvéreink közül valaki, aki azt mondta, hogy ő még messzebb is el szándékozik menni Rogatus⁵⁰¹ püspök ügyében, akinek az eretnekek⁵⁰² kitépték a nyelvét és levágták a kezét, sőt magát az ügyben intézkedő hivatalnokot is súlyosan megsebesítették ott azok az elvetemült emberek⁵⁰³, aki az említett püspökkel együtt indult útnak a császár parancsára, még mielőtt Olympius megjött volna. Várjuk a levelet Karthagóból, amely részletesebben tudósít majd bennünket mindenről.

⁵⁰¹ Egykori donatista püspök, aki a katolikus hitre tért át. Assuras (a mai Zanfur Tunéziában) püspöke volt.

⁵⁰² A *circumcelliones* bandáiról van szó.

⁵⁰³ az eretnekek

A 29* levél fordítása

A MÉLTÁN NAGYON SZERETETT ÚRNAK, LEGŐSZINTÉBB FIÁNAK ÉS
DIACONUSTÁRSÁNAK, PAULINUSNAK⁵⁰⁴ AUGUSTINUS ÜDVÖZLETÉT
KÜLDI AZ ÚRBAN

1. Még mindig nem tudom megérteni, bár nagyon vágyom rá, hogy miként engedelmeskedhetnék kívánságodnak, hogy a vértanúk aktáit saját szavaimmal adjam elő. Elolvastam ugyanis azt, amit méltóztattál elküldeni, és találtam olyan elbeszéléseket is, amelyeket mások írtak, de amelyek a legnagyobb gyönyörűséget okozták nekem, azok a pusztai törvényszéki jegyzőkönyvekben előadottak voltak. Ha tehát most én akarnám elbeszélni azokat az eseményeket, amelyek elmondásában mások már megelőztek minket, akkor alkalmatlan tanítómesternek vagy felesleges iparosnak tűnnék fel, ha azonban azokat akarnám beszédemmel visszaidézni, amit csak a bírósági jegyzőkönyvek tartalmaznak, félek, hogy nemcsak nem segíteném elő annak a tiszta érzésnek a létrejöttét, amelyet bennem keltettek, amikor a jegyzőkönyveket elolvastam <****>⁵⁰⁵.

2. Ha valami ilyesmi megtételére ösztönzött engem akkor, amikor neked erről beszéltem, Szeretett Testvérem, ez az az öröm volt, amelyet a mártírokról írott ama művek szereztek nekem, amelyeket a szent emlékezetű Ambrosius készített öregkorában, és amelyeket összehasonlítva a többivel, akiknek az írásait olvastam, mintául állítottam magam elé. De az öreg Ambrus leginkább azokat a történeteket beszélte el, amelyeket a bírósági jegyzőkönyvekből nem lehet megismerni. Ezért az ő műve nemcsak hogy egyáltalán nem tűnik feleslegesnek, hanem nagyon is szükséges, mint ahogy nem tudom, kinek a művében lehet olvasni a boldog Cyprianus vértanúról, aki a kertjében maradt, amikor hívták a vértanúságra, és hogy Saturnus utcájában tartóztatták le, és a testvérek sokasága örködött a kapu előtt, és megparancsolta; őrizték a leányokat, és más ilyenfajta részletek, amelyeket a bírósági jegyzőkönyvekben nem lehet megtalálni.

⁵⁰⁴ Milánói *diaconus*, akinek Afrikai jelenlétéről 410 és 420 között (erre az időszakra esik e levél írása is) Marius Mercator is ír.

⁵⁰⁵ Itt a szövegben *lacuna* van.

3. Én pedig mit tehetnék, mivel nem áll rendelkezésemre olyan írás, amiből tudhatnám, amit a vértanúkról a bírósági jegyzőkönyveken kívül tudni kell, kivéve azok műveit, akik engem megelőztek ebben a munkában, és amely írásokat olvastam. Ha pedig csak azt akarnám saját szavaimmal elbeszélni, amit a bírósági jegyzőkönyvekben olvasok, inkább elszíntelenítném, mintsem erőteljesebbé tenném azt. Kérlek, vedd figyelembe ezt a véleményemet, és testvéri bizalommal írd meg, milyennek tűnik számodra.

V. 2. Az újabb levelek tematikus összefoglaló táblázata

Az általam vizsgált levelek összefoglaló táblázata datálásukat, címzettjeiket, feladóikat, és témájukat tartalmazza. A datálásnál és címzett vagy feladó személyénél a kutatásban legelfogadottabb véleményt vagy variációkat tüntettem fel. A kérdőjelek azt jelentik, hogy semmi olyan adat nem áll rendelkezésünkre, amely lehetővé tenné a datálást vagy a személy azonosítását.

Az újabb augustinusi levelek

Levélszám (CSEL)	Datálás	Címzett	Feladó	Téma
1*	412 vagy 415 vagy 425, Agostino sene	Classici anus <i>comes</i>	Augusti nus	a kollektív kiközösítésről, a bűn szigorúan személyes
1/A*	426-428	Firmus	Augusti nus	a De civitate Dei könyveinek felosztása, a mű terjesztése
2*	428 körül	Firmus	Augusti nus	a kereszténység felvételét halogató Firmus buzdítása, szónoki tanulmányok és nevelés
3*	?	Felix <i>diaconu</i> s	Augusti nus	tanácsadás egy özvegy és lánya ügyében, szerzetesség, szerzetessé válás
4*	417	Cyryllus egyház	Augusti nus	pelagianizmus, eretnecség

		atya		
5*	?	Valentinianus püspök	Augustinus	bibliamagyarázat, egy szövegértelmezési probléma
6*	416 vége, 416-417 vagy 425	Atticus püspök	Augustinus	pelagianus kritika, a concupiscentia carnalis és a concup. matrimonialis közötti különbség
7*	426-427, 428-430	Faustinus <i>diaconus</i>	Augustinus	a hippói egyháznak adományozott pénzösszeg körüli jogi ügyek, banki ügyletek, egyházi vagyon
8*	?	Victor püspök	Augustinus	földtulajdon vita egy püspök és egy zsidó ember között, bírászkodás
9*	423-429, 422-430	Alypius püspök	Augustinus	egy gazdag ember erőszakot követett el egy apácán, <i>clericusok</i> megverték, püspöki bírászkodás, császári privilegiumok a gazdagabb rétegeknek
10*	422-423 vagy 428	Alypius püspök	Augustinus	szabad emberek szolgaként való eladása a tengerentúlra, emberkereskedelem
11*	420 körül	Augustinus	Consentius	Fronto beszámolója a priscillianisták ügyével kapcsolatban, eretnokség Hispaniában

12*	419 körül	Augustinus	Consentius	pelagianizmus, origenista vita, Severus enciklikus levele a zsidók megtéréséről, Consentius lustasága
13*	?	Restitutus szerzetes	Augustinus	egy papot molesztált egy nő, miközben az a teraszon aludt, szerzetesség
14*	419 vége	Dorotheus	Augustinus	panasz a címzett egyik alárendeltjével kapcsolatban, Aug. ígéretet kér arra, hogy a büntetés nem lesz súlyosabb, mint szükséges
15*	419 vége	néhány afrikai püspök	Augustinus	az intéző ügye, aki megerőszakolt egy nála dolgozó apácát, egyházi menedékjog
16*	419 vége	Aurelius püspök	Augustinus	priscillianizmus, egyházi küldöttek a császári udvarnál, közigazgatás, egyházi és polgári provinciák É-Afrikában
17*	417-430	Bonifatius comes Africae	Augustinus	Karthagóba utazók egy vihar miatt Hippo kikötőjében, Aug. megragadja az alkalmat egy udvariaskodó levélre
18*	?	a memblibai	Augustinus	egy <i>presbyter</i> elmozdítása hivatalából tisztátalan életmódja

		egyház község		miatt
19*	416 vége	Hieronymus	Augustinus	pelagianizmus, Hieronimus és mások művei a pelagianus eretnekségről
20*	422 után, 422-423	Fabiola római matrona	Augustinus	Antoninus püspök alkalmatlan hivatalára, és visszaélései miatt bírószágon vonják felelősségre, az egyházi karrier fokozatai, a betöltésükhöz szükséges korhatár, a szegényebb rétegek védelme a hatalmasokkal szemben
21*	?	Suppalakosai	Augustinus	az egyik <i>clericus</i> kinevezése körüli ellentétek, saját püspökük helyett a város lakosai Aug.-hoz fordultak
22*	420	Alypius és Pellegri nus püspök ök	Augustinus	egyházi hierarchia, kevés a <i>clericus</i> , a defensor plebis megvédi a szegényebbek érdekeit a tehetősebbekkel szemben, Honorius püspökké való kinevezésének ügye
23*	419, 420	Renatus	Augustinus	Honorius ügye, aki méltatlan hivatalára, a

		szert es		De natura et origine animae-t elküldte Renatusnak
23/A*	419, Kal. Dec.	?	Augusti nus	Aug. művei 419 szept. 11-dec.1-ig, Mauritania Caesariensis igazgatási problémái, donatizmus, a Honorius kinevezése körüli zavargások
24*	422 előtt vagy 428	Eustoch ius kereszt ény jogász	Augusti nus	püspöki bíraskodás, az intézők jogi helyzete, gyerekek eladása, vagy munkájuk bérbeadása, egy polgári ügyben a püspöknek a római jog szerint kell ítélni, nem pedig az evangéliumi morál szerint
25*	416, 419	papok és <i>diaconu</i> sok: Deograt ias, Theodo rus, Titianus , Quintia nus, Quodvu ltdeus	Augusti nus	Szent Cyprianus ünnepéről Hippóban, ajánlólevél, hogy a levélvivőt lássák vendégül

26*	? vagy 411 után	Honorius (?) vagy Honoratus (?) püspök	Augustinus	a suppe-i Donantius méltatlannak bizonyult a diaconatusra, a címzett csak a lector tisztjét bízta rá, egyházi hierarchia
27*	392-393	Aurelius püspök	Hieronymus	Hier. művei és azok terjesztése, találkozásuk és barátságuk elbeszélése, hosszú metafora saját irodalmi munkásságáról
28*	415-417, 418	Novatus püspök	Augustinus	donatista bazilikák visszakerültek a kat. egyházhoz, olvasási gyakorlatok bőjt idején, Victorinus ügye, aki az egyházhoz menekült, az eretnekek kegyetlenkedései egy püspökkel
29*	412 után, 422	Paulinus <i>diaconus</i>	Augustinus	Aug. dicséri Ambrosiusnak a mártirokról írott műveit, de maga nem ír hasonlókat

VI. Bibliográfia⁵⁰⁶

1.a Az Augustinus-levelek kiadásai és fordításai

⁵⁰⁶ A bibliográfiában a hatalmas terjedelmű Augustinus-irodalomból csak a dolgozathoz felhasználtakat tüntettem fel.

- CSEL 34/1 (1895) Augustinus: Epistulae, ex recensione Al. Goldbacher, Vindobonae-Lipsiae
- CSEL 34/2 (1898)
- CSEL 44 (1904)
- CSEL 57 (1911)
- CSEL 58. (1923),
- Migne, Patrologiae Cursus Completus, S. Aurelii Augustini Opera omnia, Series latina, tom. 32-47. Paris, 1865, ebből a 33. kötet Augustinus Aurelius, Epistulae
- SS. Eusebii Hieronymi et Aurelii Augustini Epistulae mutuae, Edidit, prolegomenis et notis instruxit J. Schmid (Florilegium Patristicum, fasc. XXII), Bonn, Hanstein, 1930
- Patrologia Latina, Supplementum 2, Accurante Adalberto Hamman, Paris, 1960, 359-363. old. (215/A, 173/A, 92/A, 185/A leveleket tartalmazza)
- Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 8. (69.), 11 (99) (részleges kiadás)
- Nuova Biblioteca Agostiniana, Opere di Sant'Agostino, edizione latino-italiana a cura di P. Agostino Trapé, Augustinianum, Roma, 1965-től, 21-23. kötet
- A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, edit. Ph. Schaff, H. Wace, Buffalo-New York), vol. I., ser. 1, New York 1886 (ed. di Edinburgh, 1956. 219-593.old (160 levél angol fordítása)
- Parson, W., The Fathers of the Church, 12, 18, 20, 30, 32, New York 1951-1956
- Baxter, J. H., Selected Letters, Loeb Classical Library, 239, 1965³ (62 levél latin szöveggel), London- New York
- Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 8, 9, 11, Madrid, 1958² (spanyol fordítás)
- Hoffmann, A., Des hl. Augustinus ausgewählte Briefe, Bibliothek der Kirchenväter 29-30, Kempten, 1917 (német fordítás, válogatás)
- Balogh, József, Szent Ágoston a levélíró, Szemelvényekkel leveleskönyvéből, Szent István Társulat, Budapest, 1926
- Augustinus, Aurelius, Az imádságról (130. levél) fordította Schmal Dániel, Pannonhalmi Szemle, 1998. VI/3. 11-30. old.
- CSEL 88. kötete, Augustinus, Opera, II/6, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Editum consilio et impensis Academiae Scientiarum Austriacae, Sancti Aurelii Augustini, Opera, Sect. II., Pars. VI., Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae, recensuit Johannes Divjak, Vindobonae, 1981

- Oeuvres de Saint Augustin Lettres 1*-29* Nouvelle edition du texte critique et introduction par Johannes Divjak, traduction et commentaire par divers auteurs, Etudes Augustiniennes, Paris, 1987
- Sant'Agostino, Le lettere, Supplemento (1*-29*), introd., traduz., note e indici di Luigi Carrozzini, Citta Nuova Editrice, Roma, 1992
- Augustinus, Aurelius, Az 1/A* és a 2* levél fordítása (ford. Óbis Hajnalka) in Róma, Egy világbirodalom politikai, erkölcsi és történelmi eszméi II. kötet, Antik államelméleti antológia, Szerkesztette: Havas László, Óbis Hajnalka, Szűcs Gábor, Ujlaky István, Debrecen, 1998, 457-465. old.

1.b Más felhasznált Augustinus művek, források

- Ágoston, Szent, A boldog életről. A szabad akaratról, ford. Tar Ibolya, jegyzetek, utószó Kendeffy Gábor, Európa Kiadó, Budapest, 1989 és újabb kiadása 1997
- Ágoston, Szent, A hit és a hitvallás, Három előadás, fordította, a jegyzeteket és a magyarázatokat írta Heidl György, Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1999
- Ágoston, Szent, A lélek beszélgetése Istennel, Aggiornamento, Budapest, 1991
- Ágoston, Szent, A lélek Istennel való magányos beszélgetéseinek könyve, ford. Némethy Ernő, SZIT, Budapest, 1937, kiadta a Seneca Kiadó is 1995-ben Budapesten "A keresztény bölcsélet klasszikusai" sorozatban
- Ágoston, Szent, A keresztény küzdelem (ford. Heidl György), Magyar Filozófiai Szemle 44, (1997), 356-382. old.
- Ágoston, Szent, A keresztény tanításról (Keresztény Remekírók 3, fordítás, Városi István fordítása) Budapest, 1943
- Augustinus, Aurelius, A Szentháromságról, ford. Gál Ferenc, Ókeresztény Írók X, SZIT, Budapest, 1985
- Ágoston, Szent, A szüzességről, (Keresztény Remekírók 8, Rajeczky Benjámint fordította) Budapest, 1944
- Ágoston, Szent, Breviárium, fordította és összeállította Kecskés Pál, SZIT, Kairosz Kiadó, 1960-as kiadás reprintje hely és év nélkül
- Ágoston, Szent, Isten Városáról. I-II. Budapest 1942-43. (I-X. könyv, Földváry Antal fordítása)
- Ágoston, Szent, Vallomásai, Budapest, 1925 (Vass József fordítása)

- Szent Ágoston Vallomásai, ford. Városi István, Ecclesia, Budapest, 1974
- Augustinus, Aurelius püspöknek a pogányok ellen Isten Városáról írt 22 könyve, fordította Dr. Földváry Antal, Budapest, 1942
- Augustinus, Aurelius, Fiatalkori párbeszéddek, Szent István Társulat, Budapest, 1986
- Augustinus, Aurelius, De rhetorica, ed. R. Giomini, Università degli Studi "La Sapienza", Studi Latini e Italiani, Roma, 1990
- Egy szív egy lélek, Szent Ágoston regulája, Puskely Mária Kordia fordítása, Szent István Társulat, Budapest, 1992
- Indiculus librorum , tractatum et epistularum Augustini editus cura Possidii, episcopi Calamensis, PL XLVI, Paris, 1865
- Possidio, Vita S. Augustini, edizione critica, traduzione e note di M. Pellegrino, Edizioni Paoline, 1955
- Vita di Cipriano, Vita di Ambrogio, Vita di Agostino, Introduzione di Christine Mohrmann, testo critico e commento a cura di A. A. R. Bastiaensen, traduzioni di Luca Canali e Carlo Carena, Fondazione Lorenzo Valla, 1975

2. Tanulmányok, monográfiák

- Adamik, Tamás, Antik stíluselméletek, Gorgiasztól Augustinusig, Budapest, 1998
- Adamik, Tamás, Augustinus' *De doctrina christiana IV* und die antike rhetorische Tradition, in Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 1996/97. 285-292. old.
- Alföldy, Géza, A római társadalom története, Budapest, 1996
- Altaner, Bertold, Ókeresztény irodalomtörténet, Budapest, 1947
- Babura, László, Szent Ágoston élete, Budapest, 1923
- Balogh, József, Szent Ágoston fordítása közben, Magyar Kultúra 29 (1942) 6-7
- Boyer, C., Agostino, (Enciclopedia Cattolica I. címszava 519-567.old.)
- Brown, P., Augustine of Hippo, Oxford, 1967
- Brown, P., Az európai kereszténység kialakulása, Budapest, 1999
- Brown, P., Il corpo e la società, Uomini, donne e astinenza sessuale nel primo cristianesimo, Torino, 1992
- Brown, P., Il sacro e l'autorità (La cristianizzazione del mondo romano antico), Roma, 1996

- Brown, P., Potere e cristianesimo nella tarda antichità, Roma-Bari, 1995
- Brown, P.- Capitani, O.- Cardini, F.- Rosa, M., Povertà e carità dalla Roma tardo antica al '700 italiano - Quattro lezioni, Padova, 1983
- Brown, P., Religione e società nell'età di Sant'Agostino, Torino, 1975
- Brucculeri, A., Il pensiero sociale di S. Agostino, Roma, 1945
- Brucculeri, A., Il pensiero sociale di Sant'Agostino, Il diritto di proprietà, in *Economia e Storia*, 361-368. old.
- De Bruyne, D., Notes sur les lettres de saint Augustin, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 23 (1927) 523-530. old.
- De Bruyne, D., La correspondance échangée entre Augustin et Jérôme, in *Zeitschrift für neutest. Wiss.*, 31, (1932) 233-248. old.
- De Bruyne, D., Les anciennes collections et la chronologie des lettres de saint Augustin, *Rev. Bén.*, 43, (1931) 284-295. old.
- De Bruyne, D., Notes sur les lettres de saint Augustin, *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 23 (1927) 523-530. old.
- Buonaiuti, E., Il cristianesimo nell'Africa romana, Bari, 1928
- Büngel, D., *Der Brief, ein kulturhistorisches Dokument*, 1939
- Campenhausen, Hans von, I padri della chiesa latina, Firenze, 1969
- Capua, F. di, Il ritmo prosaico in S. Agostino, in *Miscellanea Agostiniana, Testi e studi*, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV. centenario della morte del santo dottore, Vol II. Roma, 1931 607-765. old.
- Casamassa, A., Agostino, (*Enciclopedia Italiana I* címszava, 913-923. old)
- Chadwick, H., *A korai egyház*, Budapest, 1999
- Chadwick, H., New Letters of St. Augustine, in *Journal of Theol. Studies*, 34/2 (1983) 438. old.-tól
- Christie-Murray, D., *I percorsi delle eresie*, Rusconi Editore, 1998
- Ciccacese, M. P., La tipologia delle lettere di Sant'Agostino, in *Augustinianum* 1971, 471-507. old.
- Ciccotti, Ettore, *Il tramonto della schiavitù nel mondo antico*, vol. I-II., Roma-Bari, 1977
- Cimma, M. R., *L'episcopalis audientia nelle costituzioni imperiali da Costantino a Giustiziano*, Torino, 1989

- Clerici, A., *Ama e fa'quello che vuoi, Carita e verita nella predicazione di Sant'Agostino*, Prefazione di Réginald Grégoire, Palermo, 1991
- Concetti, N., *S. Augustini vita*, Tolentino, 1930
- Courcelle, P., *Les lacunes de la correspondance entre saint Augustin et Paulin de Nole*, in *Revue des Etudes anciennes*, 53 (1951), 253-300. old.
- Cracco Ruggini, Lelia, *Conoscenze e utopie: i popoli dell'Africa e dell'Oriente in Storia di Roma 3., L'eta tardoantica, I. Crisi e trasformazioni*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1993, 443-469. old.
- Cracco Ruggini, Lelia, *Culture in dialogo: la preistoria dell'idea di Europa*, in *Storia di Roma 3. L'eta tardoantica, I. Crisi e trasformazioni*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1993, 351-367. old.
- Cugusi, P., *Studi sull'epistolografia latina, I-II*, 1970-72
- Cugusi, Paolo, *L'epistolografia, Modelli e tipologie di comunicazione*, in *Lo spazio letterario di Roma antica, volume II, La circolazione del testo*, Direttori: Guglielmo Cavallo, Paolo Fedeli, Andrea Giardina, Salerno Editrice, Roma, 1989. 379-421. old.
- Dagemark, S., *Possidius idealised description of St. Augustine's death*, in *Vescovi e pastori in epoca Teodosiana, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S. Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichita cristiana*, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. II, 719-743. old.
- *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*, Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil. hist. Klasse, Wien, 1969-tól
- Divjak, J., *Die neuen Briefe des hl. Augustinus*, *Wiener Humanistische Blätter* 19 (1977) 10 skk.
- Dovere, E., *Il vescovo "teodosiano" quale riferimento per la normazione*, in *Vescovi e pastori in epoca Teodosiana, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S. Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichita cristiana*, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. I, 161-185. old.
- Fabre, P., *Essai sur la chronologie de l'oeuvre de saint Paulin de Nole*, Paris, 1948
- Fiedrowitz, M., *Propter infirmiores et simpliciores dominicas oves (Ep. 191,2)* *Agostino vescovo: difensore della fede dei semplici*, in *Vescovi e pastori in epoca Teodosiana, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S.*

Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. II, 695-703. old.

- Fontaine, J., *La letteratura latina cristiana*, Milano, 1973

- Frensd, W., *Fussala, Augustine's Crisis of Credibility (Ep. 20*)* in *Colloque* 251-265.old.

- Funaioli, G., *L'epistola in Grecia e a Roma*, in *Studi di letteratura antica I*, Bologna, 1948, 158 kk.

- Gagé, Jean, *Les classes sociales dans l'Empire Romain*, Paris, 1971

- Gaudemet, Jean, *Institutions de l'Antiquité*, Paris, 1967

- Gerosa, P., *Sant'Agostino e l'imperialismo romano*, in *Miscellanea Agostiniana, Testi e studi*, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV. centenario della morte del santo dottore, Vol II. Roma, 1931, 977-1043.old.

- Gerosa, P.P., *Sant'Agostino*, Alba, 1953

- Ghellinck, J. de, *Patristique et moyen age*, vol. II

- Giorgianni, V., *Il concetto del diritto e dello stato in Sant'Agostino*, Padova, 1951

- Gorce, D., *Les voyages, l'hospitalité et le port des lettres dans le monde chrétien des IV et V siècles*, Paris, 1925

- Gorla, P., *Sant'Agostino*, Torino, 1936

- Goldbacher, A., *De epistolarum ordine atque temporibus* in *CSEL* 58, 12-63.old.

- Hagendal, H., *Latin Fathers and the Classics*, Göteborg, 1958

- Hamman, G. Adalbert, *La vita quotidiana nell'Africa di S. Agostino*, Milano, 1989

- Heidl, György, *A legértékesebb kenet, Szent Ágoston megtérése*, Holmi, 1997. március, 383-400. old.

- Institutum Patristicum Augustinianum, Roma, *Patrologia*, Vol. III, *Dal Concilio di Nicea (325) al Concilio di Calcedonia (451), I padri latini*, a cura di Angelo di Berardino con presentazione di Johannes Quasten, Casale, 1978

- C. Iulii Victoris, *Ars rhetorica*, ediderunt Remo Giomini, Maria Silvana Celentano, BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, *Bibliotheca Graecorum et Romanorum Teubneriana*, Leipzig, 1980

- Kendeffy, Gábor, *Az egyházatyák és a szkepticizmus*, Áron Kiadó, Budapest, 1999

- Kiss, Albin, *Szent Ágoston De civitate Dei művének méltatása*, SZIT, Budapest, 1924

- Lancel, S., *A propos des nouvelles lettres de st. Aug. et de la Conférence de Carthage en 411*, in *Revue hist. eccles.*, 77 (1982) 446-454. old.

- Lapeyre, G., *Saint Augustin et Carthage* in *Miscellanea Agostiniana*, Volume II, Roma, 1931, 91-149. old.
- Lapeyre, G. G., *Saint Augustin et Carthage*; in *Miscellanea Agostiniana*, Testi e studi, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV. centenario della morte del santo dottore, Vol II. Roma, 1931, 91-149.old.
- Legewie, B., *Die körperliche Konstitution und die Krankheiten Augustin's*, in *Miscellanea Agostiniana*, Testi e studi, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV. centenario della morte del santo dottore, Vol II. Roma, 1931, 5-23.old.
- *Le Nain de Tillemont Augustinus életrajza*, *Mémoires pour servir a l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, XIII. Paris, 1968 (Művét a maurinus atyák latinra fordították és kritikai kiadásukban Augustinus műveinek bevezetőjeként kinyomtatták: *Vita S. Augustini ex eius potissimum scriptis concinnata*, PL XXXII, 65-579.old.)
- *Les lettres de Saint Augustin découvertes par Johannes Divjak*, *Communications présentées au colloque des 20 et 21 Septembre 1982*, *Études Augustiniennes*, Paris, 1983
- Lietzmann, H., *Zur Entstehungsgeschichte der Briefsammlung Augustins*, Berlin, 1930
- Loofs, F., *Augustinus* (*Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, II, Leipzig 1897 címszava 257-285. old.
- Jones, A. H. M., *Il tramonto del mondo antico*, Bari, 1972
- Markus, R., *L'autorité épiscopale et la définition de la chrétienté in Vescovi e pastori in epoca Teodosiana*, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S. Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. I, 37-45.old.
- Marrou, H. I., *Saint Augustin et la fin de la culture antique*, Paris, De Boccard, 1958
- Marrou, H. I., *Saint Augustin et l'augustinisme*, Paris, 1955
- Martino, Francesco de, *Il colonato fra economia e diritto*, in *Storia di Roma 3. L'età tardoantica*, I. Crisi e trasformazioni, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1993, 789-822.old.
- *Miscellanea Agostiniana*, Testi e Studi, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV centenario della morte del santo dottore, Volume I, *Sancti Augustini*

Sermones post Maurinos reperti, Roma, 1930., Volumell, Studi Agostiniani, Roma, 1931

- Moreno, F., San Girolamo, temperamento e santità, Roma, 1989
- Morgenstern, F., Das soziale Umfeld des Augustinus von Hippo dargestellt Anhand seiner Briefpartner, in *Augustinianum* 1992, 323-339.old.
- Nolte, V., Augustinus Freundschaftsideal in seinen Briefen, Cassiciacum VI, Würzburg, 1939
- Norden, E., Die antike Kunstprosa, Leipzig, 1923
- Opelt, I., Augustins Epistola 20* (Divjak), Ein Zeugnis für lebendiges Punisch im 5. Jh. nach Christus, in *Augustinianum* 1985, 121-133.old.
- Pächt, O.- Thoss, D., Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Österreichischen Nationalbibliothek, Französische Schule I, 1974
- Papini, G., Sant'Agostino, Milano, 1970²
- Papini, G., Szent Ágoston, ford. Révay József, Athenaeum, Budapest, 1920, mostanában kiadta a Kairosz Kiadó reprintben hely és évszám nélkül
- Paronetto, V., Nota sulla datazione dell'epistolario agostiniano (Ep. 220; 229; 230; 231), in *Augustinianum* 1974, 363-367.old.
- Pasquali, G., Storia della tradizione e critica del testo, Firenze, 1934
- Pellegrino, M., Introduzione alle Lettere di S. Agostino, NBA, 21, 7-107. old, Roma, 1969
- Pellegrino, M., S. Agostino, pastore d'anime, in *Recherches Augustiniennes*, I., Parigi, 1958, 317-38. old
- Pellegrino, M., Sant'Agostino visto dal suo primo biografo Possidio (estratto dal volume *Augustiniana*, évszám és hely nélkül, egy 1954-ben megtartott előadása szövege)
- Peter, H., Der Brief in der römischen Literatur, Leipzig, 1901
- Prete, Serafino, La Citta di Dio nelle lettere di Agostino, Bologna, 1968
- Raikas, K. Kauko, Audientia episcopalis: Problematik zwischen Staat und Kirche bei Augustin, in *Augustinianum* 1997, 459-481.old.
- Raikas, K. Kauko, The principle of juridical volgarization in the Letters of St. Aug., edited by J. Divjak in *Studia Ephemeridis Augustinianum*, 31, Roma, 1990. 413-425. old.

- Raikas, K. Kauko, The state juridical dimension of the office of a bishop and the letter 153 of St. Augustine to vicarius Africae Macedonius, in *Vescovi e pastori in epoca Teodosiana*, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S. Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. II, 683-695. old.
- Reallexicon für Antike und Christentum, Stuttgart, 1950, *Audientia episcopalis címszava*, Vol I, 916. old-tól
- Rist, J. M., *Agostino, Il battesimo del pensiero antico*, Milano, 1997
- Romanis, A.C. De, *Sant'Agostino, Il santo Dottore nella vita e nelle opere*, Roma, 1930
- Rónay, György, *Szent Ágoston, Hit és humanizmus*, Ecclesia, Budapest, 1983
- Santo Mazzarino, *Aspetti sociali del quarto secolo (ricerche di storia tardo romana)*, Roma, 1951
- Samek Lodovici, E., *Sessualità, matrimonio e concupiscenza in Sant'Agostino*, in *Etica sessuale e matrimonio nel cristianesimo delle origini*, a cura di R. Cantalamessa, Milano 1976
- Schmal, Dániel, *Szent Ágoston és az imádság nyelve*, (Megjegyzések Augustinus 130. leveléhez), in *Pannonhalmi Szemle*, 1998, VI/3. 31-49.old.
- Schneider, J., *Brief*, RAC 2, 564-686. old
- Schütz, A., *Szent Ágoston, Ezmék és Ezmények*, Budapest, 1933
- Sciacca, M. F., *S. Agostino. La vita e l'opera. L'itinerario della mente*, Brescia, 1949
- Seeck, O., *Der antike Brief*, Deutsche Rundschau, 133, 1907. 55 old.-tól
- Storoni Mazzolani, L., *Sant'Agostino e i pagani*, Palermo, 1987
- *Szemelvények a római levéltudományból*, Auctores Latini sorozat, bevezető: Havas László, jegyzetek: Szekeres Csilla, szerkesztette Nemes Zoltán, Debrecen, 1995
- Teja, R., *Auctoritas versus Potestas: el liderazgo social de los obispos en la sociedad tardoantigua*, in *Vescovi e pastori in epoca Teodosiana*, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S. Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. I, 73-83 old.
- Trapé, Agostino, *Szent Ágoston*, SZIT, Budapest, 1987
- Trapé, A., *Agostino, Bibliotheca Sanctorum I címszava*, Istituto Giovanni XXIII, nella pontificia università lateranense 1961, 428-596.old.

- Vaccari, A., Cuore e stile di S. Agostino nella lettera 73, in *Miscellanea Agostiniana*, Testi e studi, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV. centenario della morte del santo dottore, Vol II. Roma, 1931, 353-359. old.
- Vanyó, László, *Az ókeresztény egyház irodalma*, Budapest, SZIT, 1980
- Walter, Gyula, *Szent Ágoston hitoktatói működése*, Budapest, 1908
- Wankenne, J., *La correspondance de Consentius avec st. Augustin*, in *Colloque*, 225-242. old.
- Wankenne, J., *La langue de la correspondance de st. Aug.*, in *Rev. Bén.* 94. (1984), 146. old-tól
- Wilmart, A., *La tradition des grands ouvrages de Saint Augustin*, in *Miscellanea Agostiniana*, Testi e studi, pubblicati a cura dell'ordine Eremitano di S. Agostino nel XV. centenario della morte del santo dottore, Vol II. Roma, 1931, 257-317.old
- Zecchini, Giuseppe, *Ricerche di storiografia latina tardoantica*, L'Erma di Bretschneider, Roma, 1993
- Zocca, E., *La figura del santo vescovo in Africa da Ponzio a Possidio*, in *Vescovi e pastori in epoca Teodosiana*, In occasione del XVI centenario della consacrazione episcopale di S. Agostino, 396-1996, XXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 8-11 maggio 1996, Vol. II, 469-493.old.

3. Egyéb felhasznált könyvek

- *Augustinus Lexikon*, Cornelius Mayer kiadásában
Vol 1, Basel, 1986-1994.
Vol 2, Basel, 1996.
Vol 2. Fasc. 3/4. *Deus-Donatistas*, Basel 1999.
Vol 2. Fasc. 1/2. *Cor-Deus*, Basel, 1996.
- Brósz-Pólay, *Római jog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991
- Cornell, T.-Matthews, J., *A római világ atlasza*, Budapest, 1991
- *Corpus Christianorum, Thesaurus Patrum Latinorum, Thesaurus Augustinianus, Series A-Formae, Enumeratio formarum*, CETEDOC, Universitas Catholica Lovaniensis, Lovanii Novi, Brepols, 1989
- *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, Casale Monferrato, 1983-1988

- Prosopographie chrétienne du Bas-Empire, 1. Afrique (303-533) par André Mandouze, Paris, 1982
- The Prosopography of the Later Roman Empire by J. R. Martindale, Vol. II (395-527), Cambridge University Press, 1980

4. Bibliográfiák

- Andersen, C., Bibliographia Augustiniana, 2nd ed., 1973
- Bavel, T. van, Repertoire bibliographique de S. Augustin (1950-1960), Brugge's Gravenhage, 1963
- Krebs, E., Neuere Augustinusliteratur (Theol. Revue 1932)
- Nebreda, E., Bibliographia Augustiniana, Roma, 1928-ig
- Gonzales, R., Bibliografía augustiniana del centenario (Religión y Cultura 15) 1931, 461-509. old.

VII. Rövidítések

CSEL - Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien, 1866-tól

PL - Patrologia Latina, Paris, 1844-1864

RAC - Reallexikon für Antike und Christentum, I-XVI, Stuttgart, 1950-től

RE - Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, I-XXIV, München, 1894-től

Cod. Theod. - Codex Theodosianus

Cod. Iustin. - Codex Iustinianus

PCBE - Prosopographie chrétienne du Bas-Empire, 1. Afrique (303-533) par André Mandouze, Paris, 1982

Colloque...- Les lettres de Saint Augustin découvertes par Johannes Divjak, Communications présentées au colloque des 20 et 21 Septembre 1982, Études Augustiniennes, Paris, 1983

Észak-Afrika polgári és vallási élete az újabb augustinusi levelek alapján

A *defensio* módszerei Augustinus levelezésében

Összefoglaló

Ez a disszertáció Aurelius Augustinus azon leveleinek első teljes magyar nyelvű fordítását és kritikai vizsgálatát tartalmazza, amelyek nemrég kerültek elő két kódexből Johannes Divjak bécsi professzor munkájának eredményeként. A 29 újabb levél megtalálása és 1981-ben történt kiadása azért is nagy jelentőségű, mert manapság nem gyakran kerülnek már elő új kéziratok, a kutatók jórészt azokkal foglalkoznak, amelyeket még a humanista tudósok találtak meg és másoltak, vagy másoltattak le a későbbi korok számára. Divjak professzor a két kézirat alapján elkészítette a levelek kritikai kiadását, valamint több szerző tollából számos tanulmány született az újabb levelekben található részproblémákról.

Ezeknek az Augustinus-leveleknek a többsége szerzőjük püspöki tevékenységéhez kapcsolódik, azoknak az embereknek az ügyes-bajos, néha jogi jellegű ügyeiben ad tanácsot, akik hozzá fordultak segítségért, közbenjárását kérve. Eme írásai a hippói püspök egyházszervező munkájáról tanúskodnak, néha szövegkritikai, teológiai, filozófiai kérdéseket is érintenek, de ami kutatásaim számára központi jelentőségű: számos új információ található bennük a negyedik századi római Africa provincia életére, társadalmára vonatkozóan. Az akkori szociális feszültségekről, eretnekmozgalmakról, az Africa-ban élő római műveltségű elit mindennapi életéről tájékoztatnak bennünket. A levelek terjedelme néha kisebb értekezésnyi, és a korabeli szokásoknak megfelelően nemcsak a címzett olvasta őket, hanem továbbadta, továbbküldte ismerőseinek, barátainak, mert tartalmuk azok számára is érdekes lehetett, akár azért, mert így megtudhatták, hogyan ítélkezzenek hasonló peres ügyekben, ha a hívek közül valaki püspöki döntőbíróként hozzájuk fordulna, vagy akár azért, mert valamilyen nehezen értelmezhető irodalmi szöveg magyarázatát tartalmazták a levelek, vagy olyan események leírását, amelyek valami miatt példaértékűek és mások okulására

szolgálhatnak. Műfajilag ezért ezek a levelek inkább a mai publicisztikával rokoníthatók.

Tudományos kutatásaimban első lépésben ennek a levélgyűjteménynek a teljes, kommentárokkal ellátott magyar nyelvű fordítását készítettem el, majd azt vizsgáltam, hogy e levelek mennyiben szolgáltatnak új adatokat a negyedik századi hanyatló római birodalom történeti és társadalmi viszonyainak vizsgálatához. Jelen disszertáció részletesen magát a *defensio* jelenségét kutatja az augustinusi levelekben. A terjedelmes augustinusi levelezésből, amely tematikailag rendkívül változatos, azokat az írásokat vizsgálom, amelyekben a levél írója közbenjár valaki érdekében, megvéd egyéneket vagy csoportokat valamilyen számukra nehéz, válságos helyzetben. Elsősorban tehát a levelekben leírt konkrét, egyedi esetek vizsgálatából vonok le következtetéseket; Augustinus egyéb műveit úgy vonom be vizsgálatomba, hogy keresem bennük azokat az elveket, amelyek alapján a szerző a konkrét, levelekben előadott esetekben eljárhatott. A nyolcvanas években felfedezett ún. újabb levelekre koncentrálna arra keresem a választ, hogy a régebben ismert levelekhez képest ezek a szövegek milyen új adalékokkal szolgálnak a Kr. u. IV. század végi - V. század eleji africai társadalom vizsgálatához. A leveleket olvasva az esetek elemzésénél először a reális viszonyokat és a történeti kontextust kell meghatározni, hogy kit kitől vagy mitől véd meg Augustinus, az eset előzményeit, körülményeit, ha van analógiáit. A hogyan-t, vagyis a védelem jelenségének a szerkezetét a levelek szövegének vizsgálatával, bennük a meggyőzés technikáival, érvrendszerével együtt tárom fel. Az adott személy megvédelmezése céljából ugyanis a levelekben Augustinus rá akar valakit venni valamilyen cselekvésre, és a hatásgyakorlási módok nyelvi jelei megfigyelhetők a levelek szövegében, és kirajzolódik belőlük az akkori társadalomban jelen lévő hatalmi viszonyok bonyolult hálózata és azokon belül Augustinus püspök helye és befolyása. Figyelemre méltó, hogy a jogi eszközök felhasználásával legtöbbször csak fenyegetőzik, és a bűnösök enyhébb büntetést kapnak, mint ami a törvények szerint megilletné őket. A jogi eszközök mellett nem elhanyagolható ezeknél a közbenjárásoknál, közbeavatkozásoknál Augustinus *auctoritas* sem. A levelekben meghatározott cél: a világi hatalmakkal való közbenjárás (*intercessio apud saeculi potestates*) csak akkor járt sikerrel, ha a stílust is ennek megfelelően alkalmazta a levélíró. Mindezek miatt vizsgálom a levelek stíluskülönbségeit is, ha azokban a címzetthez való alkalmazkodás nyilvánul meg.

Ezeknek a leveleknek az alapos vizsgálata hozzájárul a későantik társadalomtörténet kutatási eredményeihez, az újonnan felfedezett és lefordított levelek gazdagítják és árnyalják Augustinusról és koráról meglévő eddigi ismereteinket.

Civil and Religious Life in North Africa
on the Basis of the Recently Found Augustinian Letters:
The Methods of *Defensio* in Augustine's Correspondence

Summary

The present dissertation includes the first complete Hungarian translation and critical examination of the letters of Aurelius Augustinus (St. Augustine) which were recently found in two codices as a result of the work of Johannes Divjak, professor of Vienna. The discovery and publishing of the 29 additional letters in 1981 is of great significance, since new manuscripts do not typically turn up nowadays; researchers mainly deal with those found and copied by, or at the orders of, Humanist scholars for the coming generations. Professor Divjak arranged a critical edition of the letters on the basis of the new manuscripts, and a number of studies were also published by various authors addressing particular issues in these recently found letters.

The majority of these Augustinian letters are connected with the episcopal activities of their author giving advice in the daily affairs, sometimes legal problems, of the people who turned to him for help and asking for his intervention. These writings testify of the work of the Bishop of Hippo as an organizer of the Church, sometimes touch upon issues of textual criticism, theology and philosophy, but what is of central significance in my research, they also contain much new information regarding the life and society of the fourth-century Africa Province of Rome. They inform us of the social tensions, heretic movements, the everyday life of the elite of Roman culture living in Africa. The letters are sometimes as long as treatises and, according to contemporary customs, the addressees did not just read them, but passed or sent them along to their acquaintances and friends. This could be the case either because the contents may have been of interest, or because others may have learnt how to decide in similar disputes if asked to act as episcopal arbiters, or because the letters contained the interpretation of a difficult literary text or the description of events that for whatever reason could be educational for others.

As a first step in my research, I made the first full Hungarian translation of this collection of letters complete with commentary, and then I examine them in terms of what new information they may provide for the investigation of the historical and social conditions of the declining Roman Empire of the fourth century. The dissertation focuses on the phenomenon of *defensio* in more detail. Of the extensive and thematically varied correspondence, I concentrated on those letters where the author intercedes on behalf of someone, defends individuals or groups in a difficult or critical situation. Therefore, I draw my conclusions mainly on the basis of the examination of specific, individual cases described in the letters; others works of Augustinus are involved in the investigation by way of looking for principles in them on the basis of which the author may have acted in the specific cases presented in the letters. The answer I am seeking while focusing on the recent letters discovered in the 1980s is in what new ways they contribute, in comparison with the formerly known letters, to our understanding of the society of Africa Province in the late fourth and early fifth centuries. The first task in the analysis of the cases is to establish the actual relationships and the historical context, the facts of who is defended by Augustinus from whom or what, as well as what the antecedents, circumstances, and analogies, if any, may be. The question of method, i.e. the structure of the defense is explored by a close reading of the text of the letters, including the technique of persuasion and the system of argumentation in them. For the purpose of defending the individual at hand, Augustinus would try to induce someone into action, and the linguistic signs of such persuasion are discernible in the text, while the complex network of power relations and the place and influence of Bishop Augustinus become apparent. It is noteworthy that in most cases he only threatens to use legal means, and the culprits usually receive more lenient punishments than prescribed by law. In addition to the legal means, another important aspect of these intercessions and interventions is the *auctoritas* of Augustinus. The objective defined in the letters, intercession with the secular powers (*intercessio apud saeculi potestates*), was successful only if appropriate style was used. Therefore, I also examine the stylistic differences between the letters, if adjustment to the addressee is also manifest in them.

A detailed analysis of these letters will contribute to scholarship on the social history of the late antiquity, while the recently discovered and translated letters will improve and enrich our understanding of Augustinus and his age.

